Probleme de semantică a limbii române

CRISTINA FLORESCU

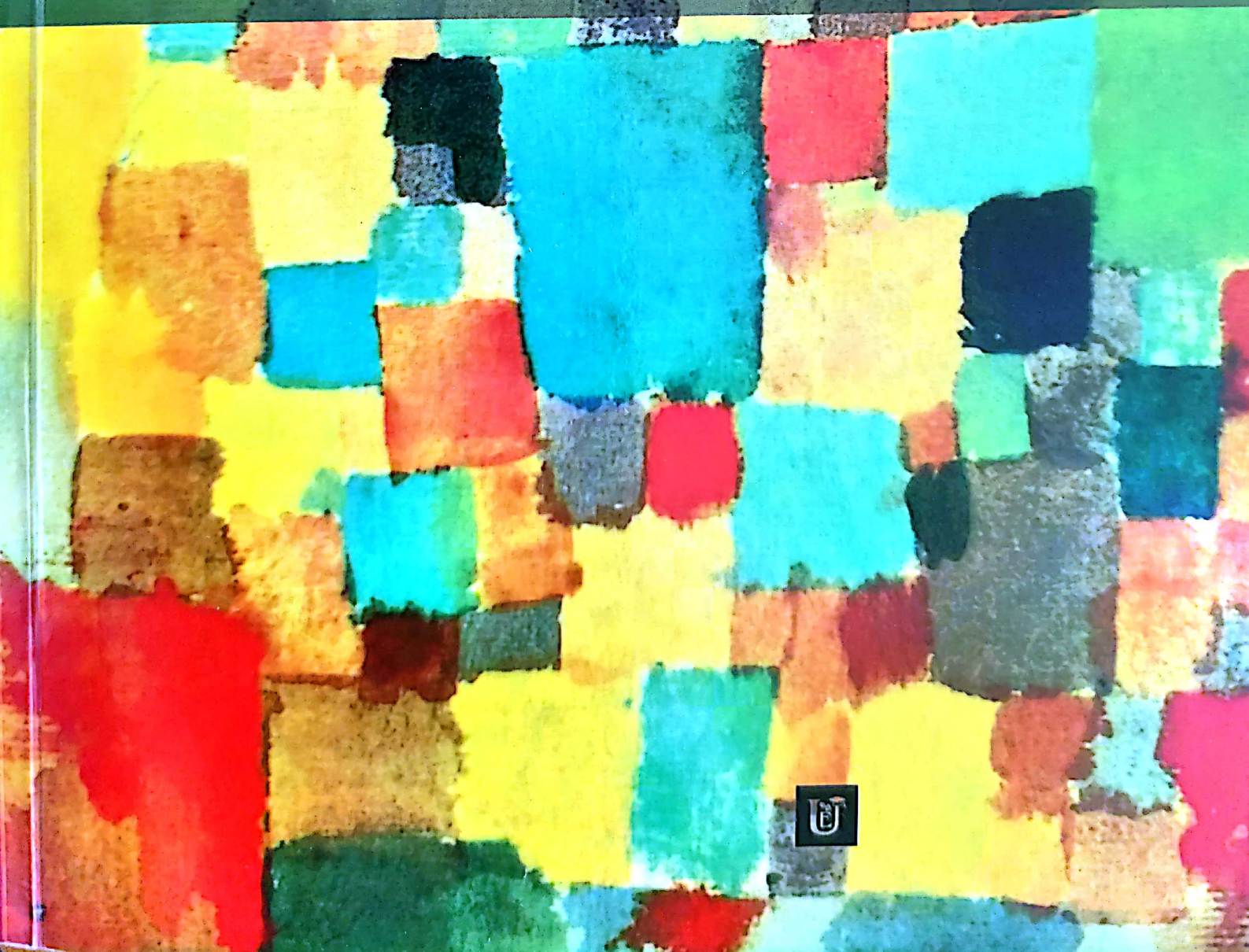

D. Irimia

PROBLEME
DE
SEMANTICĂ A LIMBII ROMÂNE

Cristina Florescu

Domnului Prof. univ. Dumitru Irimia, această carte care se alătură respectului domniei-sale față de expresivitatea frumoasă a limbii române.

Cu deosebită considerație,

26 noiembrie 2007
Iași

Scanned with OKEN Scanner

Referenți:

Prof. univ. dr. Maria CARPOV
Acad. Marius SALA
Prof. univ. dr. Constantin FRÂNCU

Redactor: Mariana PRICOP
Coperta: Manuela OBOROCEANU

ISBN 978-973-703-247-8

© EDITURA UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA", 2007
700511 – IAȘI, STR. PĂCURARI NR. 9, TEL./FAX 0232-314947

Scanned with OKEN Scanner

811.135.1'37 — Limba română — Semantică

PROBLEME DE SEMANTICĂ A LIMBII ROMÂNE

Cristina Florescu

Scanned with OKEN Scanner

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
FLORESCU, CRISTINA
Probleme de semantică a limbii române / Cristina Florescu. – Iaşi: Editura Universității „Al. I. Cuza", 2007
Bibliogr.
Index
ISBN 978-973-703-247-8

811.135.1'37

Scanned with OKEN Scanner

Deosebite mulțumiri colegilor mei,
Luminița Botoşineanu *şi* Florin-Teodor Olariu,
pentru lectura minuțioasă, avizată, limpezitoare.

Scanned with OKEN Scanner

CUPRINS

INTRODUCERE 11

§1. Ponderea elementului minim 11
§2. Tentația analogiei speculative 14

CAPITOLUL I
CONOTAȚIA 19

§1. Context teoretic. Considerații etimologice. Cadrul Dicționarului Academiei, tezaur al limbii române. Delimitări terminologice: subiectiv, afectiv, poetic, figurat, metaforic. Despre metaforă 19
§2. Introducere în semantismul verbului *A LĂSA*. Etimologie. Specific romanic 39
§3. Funcția unui lexem poetic 52
§4. Studiu de caz: *A VINDE, VEVERIȚĂ, ABIS* 52
§5. Studiu de caz: *A LĂSA* 81
§6. Cuvinte originar afective: *HAHALERĂ, A (SE) HOLBA* 96
§7. Cuvinte neologice. Grupul lexemelor cu literele inițiale *w, x, y* 105
§8. Cuvîntul originar poetic. *LINIȘTE*. Grupul lexical al derivatelor în *-IȘTE* 128

CAPITOLUL AL II-LEA
LIMBAJUL FAMILIAR 151

A. **CONSIDERAȚII GENERALE** 151

§1. Introducere 151
§2. Disocieri teoretice și istorice 152
§3. Trăsături caracteristice 155
§4. Cadrul teoriei actelor vorbirii și al semanticii prototipului 160
§5. Tratarea lexicografică. Prejudecăți lexicologice 164

Scanned with OKEN Scanner

§6. Rigori statistice şi computaţionale. Factori psiholingvistici 168
§7. Perspective revelatorii. Rolul construcţiilor fixe.
Limbajul „fraţuziţilor". Trăsături ale artisticului caragialian 169
§8. Concluzii 176

B. CONSIDERAŢII PUNCTUALE: *A LĂSA* 177

§1. Ideea semantică a părăsirii 178
§2. Ideea semantică a transmiterii unui semn 222
§3. Ideea semantică a permisiunii 235
§4. Ideea semantică a relaxării 245
§5. Ideea semantică a coborîrii 255
§6. Caracterul incoativ 267
§7. Învechit *versus* modern. Limbaj juridic, limbaj religios,
limbaj artistic. Micro-reliefuri semantice 271
§8. Negativitatea 291
§9. Ambiguitatea 298

ÎN LOC DE CONSIDERAŢII CONCLUZIVE
IMPRECIZIE ŞI COMPREHENSIUNE 305

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE 311

SIGLE
Dicţionare 323
Texte 328

INDEX
Cuvinte 349
Autori 371
Noţiuni 381

RÉSUMÉ 390

Scanned with OKEN Scanner

INTRODUCERE

§1. Ponderea elementului minim

Alienările contemporane sînt rezultatul unui proces de funcționare socială alertată centrifug, spre „în afara" structurii. Nu se mai poate vorbi de o tranziență liniară, în sens tofflerian[1].

Schimbarea ritmului existențial comprimă spațiul. Dimensiunea geografică se modifică prin viteza globalizării. Dimensiunea spirituală adaugă impactului informațional teoretizări şi vizualizări de ultimă oră, din perspective disciplinare inedite. Teorii matematice precum cea a fractalilor dezvăluie funcțional reprezentări aproape şocante ale unor contururi cunoscute.

Din punctul de vedere al unei filosofii a limbii, acest fapt poate însemna o rupere a reprezentării cotidianului, exprimat lingvistic într-o suită de elemente centrifugate spre o etapă explozivă. Este ceea ce simțim în fața boomului informațional, a alunecării înțelegerii spre o limită simultan hiperuniversală şi infraindividuală, limită care nu mai formează un canal comunicațional, ci mai multe, distorsionate fractalic spre „în afara" pereților rezistenței biologice umane. Comunicarea prin net şi mail, ca şi experimentele genetice de ultimă oră, frizează SF epiderma comunicațională a lui *homo sapiens*.

Fiecare element capătă greutate esențială. Nu se mai poate trece peste amănunte. Generalizările, confirmîndu-se şi infirmîndu-se cu atîta rapiditate, presupun reluări permanente

---

[1] Cf. Toffler 1973: 104-132 (capitolul *Oamenii: omul modular*).

Scanned with OKEN Scanner

care formează mereu altă realitate exegetică. Factorul „nu se ştie niciodată" confirmă ponderea elementului minim. Treptat, nesemnificativul nu mai există. Semnificaţia esenţială este pretutindeni. Fiecare semn îşi are relaţionările sale. Semiotica împărăţeşte şi este detronată în acelaşi timp.

Cuvîntul reprezentat/exprimat lingvistic contribuie substanţial la alienările contemporane. Se produce dezumanizarea sa conceptuală la nivelul substanţei şi disoluţia lui estetică la nivelul formei.

Nu voi intra aici în chestiuni de lingvistică generală. Crize comunicaţionale s-au manifestat, sub diverse înfăţişări, pe parcursul întregii existenţe omeneşti. Artiştii, oamenii de ştiinţă, filosofii au formulat ideea de faţă în diverse feluri. Ne găsim în faţa unui loc comun, cuprins într-o sumă de limite arhicunoscute.

Care este punctul de desprindere al prezentului demers?

Cercetarea de faţă se găseşte în situaţia privilegiată a unei cunoaşteri *in extenso* a unei sume de cuvinte ale unei limbi, limba română în speţă, din perspectiva redactării unui dicţionar academic conceput tip tezaur.

Cunoaşterea pe care o implică cercetarea lexicografică are prestigiul şi minuţia date de alcătuirea celor mai consultate cărţi ale lumii contemporane: dicţionarele (volume în format clasic ori *on line*). Însă, ca să mă refer numai la limbile romanice (pe care le voi invoca adesea din perspectivă contrastivă), toate limbile aparţinînd acestei familii, cu excepţia românei, dispun, deja de cîteva secole bune[2], de ample demersuri

---

[2] De exemplu, la începutul secolului al XVII-lea (a. 1612) a aparut *Vocabolario degli Accademici della Crusca* (= Florenţa), primul şi printre cele mai bune dicţionare academice (poate fi utilizat şi azi), în 6 volume, iar dicţionarul editat sub egida Academiei Franceze, după cunoscutele tergiversări şi ratări profesionale, a fost dus pentru prima oară la relativ bun sfîrşit în anul 1694, lucrarea fiind mult depăşită din punct de vedere profesional de dicţionarul contemporan celui academic, cunoscutul dicţionar al lui Furetière.

Scanned with OKEN Scanner

tezaurizate lexicografic. Acest fapt este un dezavantaj evident pentru cultura română.

Nu se poate spune acelaşi lucru despre lingvistul lexicograf redactor la *Dicţionarul limbii române* (lucrare finalizată sub egida contemporanei Academii Române). Un asemenea cercetător al limbii noastre se găseşte în inedita ipostază a filologului care are în faţa sa o informaţie lingvistică unică la nivel european. Este vorba de suma celor mai multe atestări, utilizări ale cuvintelor româneşti, cuvinte prezentate în formă „crudă", ingenuă, nesedimentată şi necatalogată vreodată de mîna vreunui specialist – la acest nivel de minuţie şi informare, se înţelege, pentru că taxonomii parţiale s-au făcut mereu pe parcursul timpilor filologici româneşti.

S-a ţinut totdeauna cont (în din ce în ce mai mica lume a romaniştilor) de statutul aparte al limbii române în cadrul limbilor romanice. Marile cărţi de lingvistică din acest domeniu cercetează şi caută argumente bazîndu-se din plin pe fapte ale limbii române[3]. Or, cîtă vreme aceste fapte ale limbii noastre încă nu au fost aduse în întregime[4] la lumină, ideile formulate *in absentia* unei bune părţi a materialului lingvistic românesc sînt mereu susceptibile de a fi corijate. Este un fapt asumat şi considerat de la sine înţeles printre specialişti.

---

[3] Insist asupra afirmaţiei. Multe dintre aspectele culturii române sînt adesea aşezate, justificat sau nu, într-un cadru axiologic secund. Există, însă, un număr de aspecte asupra cărora literaturile de specialitate corespunzătoare se pronunţă cu maximă consideraţie valorică. De exemplu, nu poate fi menţionat practic nici un demers major în domeniul romanisticii care să nu cuprindă sistematic şi intensiv studiul limbii române. Frecvent, această sistemicitate se transformă în adevărată pasiune exegetică. Cele mai celebre cazuri sînt cele ale lui Leo Spitzer, Alf Lombard şi Carlo Tagliavini.

[4] Se înţelege că „întregimile" gestului cercetării presupun, în cazul de faţă (şi nu numai), incompletitudinea; prin urmare, ne ferim de absolutizarea unei asemenea interpretări.

Scanned with OKEN Scanner

Cartea de față are, deci, unul din punctele de plecare în cel mai bogat fişier filologic al cuvintelor româneşti. Fişierul a fost alcătuit, timp de aproape unsprezece decenii, în scopul închegării mai sus numitului Dicționar al Academiei (lexiconul tezaur al limbii române). S-au străduit pentru această arhivă mai ales lingviştii lexicografi („Cenuşărese" umile), obligați să disocieze bob cu bob neghina exprimării tîmpe de grîul semantic al vorbei cu miez.

Pe de altă parte, o prea mică parte a faptelor astfel adunate poate fi, prin natura întreprinderii, recuperată în Dicționarul Academiei. Fişierul corespunzător, din arhiva altor dicționare similare, a dispărut de mult – în cel mai fericit caz în subsolurile Academiilor Europei. Arhiva românească, mereu actualizată prin bunăvoința forului academic, adastă încă în dulapuri în care praful creşte invers proporțional cu bugetul instituției respective. „Urmele" acestor gînduri lingvistice primordiale se păstrează în continuare şi cercetătorul poate face confruntări semnificative.

O cercetare precum cea prezentă (cu toate inerentele erori) îşi propune o sumă de asemenea recuperări. Acestea au capacitatea de a dezvălui culoarele labirintice a ceea ce, cîndva, la începutul secolului trecut, Émile Faguet numea „prejudecăți necesare" (cf. Faguet 1911).

§2. Tentația analogiei speculative

Țesătura semantică a unei limbi reprezintă materia care înfăşoară *energia* şi *substanța* de idei a respectivei entități. Nu vom intra acum în seria analitică de disocieri operate din perspectiva acestor doi termeni. Sensul lor poate fi decelat deocamdată prin confruntarea conceptelor corespunzătoare aşa cum sînt ele reprezentate şi denumite de Humboldt, Saussure, Hjelmslev, Coşeriu.

Vizualizarea relevant metaforică a semanticii ca „nisipuri mişcătoare" continuă să fie, la nivel strict lingvistic privind

Scanned with OKEN Scanner

lucrurile, una dintre cele mai expresive reprezentări. Am invocat nivelul lingvistic pentru că, dintotdeauna şi mai ales în ultimul timp, masa de semnificaţii din perimetrul comunicaţional al uneia sau alteia dintre limbi suferă proiecţii variate, în funcţie de domeniul disciplinar al perspectivei.

Sigur, ne găsim în epoca interdisciplinarităţii. Însă experienţa personală (strictă şi mult prea limitată, se înţelege) îmi demonstrează la fiecare nou impact cu interdisciplina că, de fapt, există totdeauna o perspectivă dominantă şi una dominată (sau proiectată diletant).

Cu certitudine, nu i se poate nega semanticii statutul „interstiţiar", intercognoscibil, extins plenar asupra unei sume de domenii: lingvistica, psihologia, logica, sociologia, teoria literaturii, informatica, bionica. Se observă din această înşiruire că dau prioritate lingvisticii. Mă refer, aşadar, la semnificaţiile cuprinse şi exprimate în cuvintele unei limbi naturale, nu la sensuri şi/sau semnificaţii în general, pentru că o asemenea lărgire a accepţiei termenului extinde gigantesc domeniul semanticii asupra întregii cunoaşteri omeneşti.

Din punctul meu de vedere, pentru limba română, cercetarea lingvistică la nivel semantic nu-şi poate (încă) permite generalizări deosebit de semnificative. Lipsesc (existînd parţial[5]) cel puţin trei dintre elementele care să fundamenteze un asemenea act introspectiv: 1) un Dicţionar Academic, tezaur al limbii, unificat şi actualizat; 2) editarea ştiinţifică integrală a principalelor texte ale literaturii române vechi (oricît de relativ ar fi conceptul de „text principal", cultura română nu

---

[5] Se poate reproşa unui asemenea inventar cu „parţialităţi" ale filologiei române că insistă asupra unor locuri comune, arhicunoscute prin urmare. Totuşi, cantitatea de informaţie lingvistică informatizată a produs, în ultimii ani ai cercetării filologice, adevărate ambuteiaje analitice, în sensul unor acumulări exegetice benefice care nu îşi găsesc încă, la ora actuală, monitorizarea academică necesară. Lipsa fondurilor este, se înţelege, unul dintre motivele esenţiale care determină această situaţie.

Scanned with OKEN Scanner

întruneşte decît cea mai restrînsă accepţie a lui[6]); 3) un atlas lingvistic pe regiuni complet (ca arie geografică) şi unitar din punct de vedere tehnic.

Din această cauză, consideraţiile care vor urma pe parcursul lucrării de faţă se bazează pe lista de termeni din *Indici 1*. Respectiva listă cuprinde două categorii de elemente: pe de o parte, unele cuvinte redactate în cadrul proiectului fundamental al Academiei Române, *Dicţionarul limbii române* (serie nouă) şi, pe de altă parte, cuvintele analizate pe parcursul propriilor mele cercetări în direcţia studiilor întreprinse de-a lungul anilor, în special în privinţa elementelor expresive/conotative/afective/poetice ale limbii române.

Vor fi evitate, pe cît posibil, generalizările în afara acestui perimetru lexical desemnat strict funcţional.

Respectivul fapt este mult mai greu de realizat decît ar părea la o primă privire. Tentaţia analogiei speculative este extrem de mare. „Pre-judecăţile" categorial-paradigmatice sînt prea „la îndemîna" intuiţiilor pe care un lingvist cu experienţă cel puţin medie şi le formează. Nu este acum cazul unor exemple punctuale, ele se vor găsi pe tot cuprinsul lucrării.

Probabil şi din cauza acestor dificultăţi, consideraţia cercetării de faţă pentru lucrările de semantică şi lexicologie care s-au aplecat în decursul timpului asupra limbii române este deosebit de înaltă. Datorită acestor studii semantice se poate spune că, actualmente, există în perimetrul structurilor lexicale denotative ale limbii române un teren solid, pe baza căruia s-au realizat importante analize în areal românistic.

---

[6] Literatura română de specialitate dispune de excelente ediţii critice (*Codicele Voroneţean*, ediţie alcătuită de Mariana Costinescu – cf. Codice[1] – sau *Psaltirea Hurmuzachi*, ediţie realizată de Ion Gheţie şi Mirela Teodorescu – cf. PsaltHur), al căror număr este, în continuare, din păcate, mult mai mic decît cel al textelor încă needitate.

Scanned with OKEN Scanner

Apar însă zone neglijate (din varii motive), dintre care nefinalizarea celor trei lucrări/proiecte majore mai sus enunțate cîntăreşte cel mai greu.

Una dintre aceste zone este aceea a lexemelor (şi a sensurilor) marcate conotativ.

Voi urmări în prima secțiune a lucrării cîteva chestiuni privind conceptul de conotativitate, cum este el reprezentat în literatura de specialitate şi care dintre accepții va fi considerată operativă pentru analizele de față.

Următorul pas exegetic, strict corelat cu cel dintîi, va încerca să avanseze treptat în perimetrul atît de vag marcat al limbajului familiar.

Operez, prin urmare, cu elemente lingvistice cînd fierbinți, cînd calde, aproape niciodată reci – în sensul exprimării raționalist-obiective. Interesul cercetării pentru asemenea elemente nu este nou şi nici pe departe singular. Voi arăta, de cîte ori va fi necesar, predecesorii şi direcțiile lingvistice ale acestui areal.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

CAPITOLUL I

CONOTAȚIA

§1. Context teoretic. Considerații etimologice. Cadrul Dicționarului Tezaur al limbii române. Delimitări terminologice: subiectiv, afectiv, poetic, figurat, metaforic. Despre metaforă

Căutările semanticii contemporane de tip structuralist (în direcțiile teoriilor lui Lyons, Guillaume, Pottier) sau ale semanticii prototipale (pe linia considerațiilor lui Rastier, Geererts, Kleiber) își exprimă explicit atitudinea privind legătura dintre sens şi cuvînt. În contextul contemporan al teoriilor actelor de vorbire, al preocupărilor privind dialogicul conversațional, valoarea contextuală a exprimării este proiectată spre desfacerea clasicei unități lexematice a cuvîntului. Teoriile actuale își continuă imersiunile exegetice avînd în vedere unitatea lexicală a cuvîntului, însă, adesea, fie numai prin evitarea problemei, se pune sub semnul întrebării existența „moleculară" a acestuia. Se mai poate, totuşi, vorbi de o unitate lexicală? Ori ne găsim în fața unei pure convenții, vechi de cînd lumea filologică? Se ajunge, indiferent de poziția filosofică a lingvistului şi semanticianului, la chestiunea coeziunii nucleului semantic.

Pe orice poziție teoretică ne-am plasa, contează experiența, „segmentul de realitate" pe care analistul îl are înmagazinat pe „discul dur" al memoriei sale. Acest fapt este pe deplin acceptat astăzi şi studiat de psiholingvistică pînă spre limitele sinaptice ale neuronilor.

Simplificînd mult, putem afirma că derularea procesului cercetării se desfăşoară pe traseul vechi şi nou al „cercului filologic" spitzerian: intuiţia selectează un anume corpus/segment lingvistic, acesta – analizat fiind în profunzime – modifică intuiţia, punctul de vedere teoretic iniţial îşi schimbă cadrul, datele sînt redirecţionate spre un corpus/segment relativ diferit, care schimbă ori nuanţează intuiţia iniţială, şi demersul avansează pe baza unor premise parţial modificate, pe măsură ce experienţa deschide universul exegetic. Atunci cînd universul se închide, ne aflăm fie în faţa unei probleme epuizate ori goale (false sau greşit puse ori eronat delimitate), fie în faţa unei schizoidii.

Se caută seme, noeme, virtueme, centre de prototipicitate.

În lingvistică se consideră – pe drept cuvînt – că valabilitatea unei teorii se verifică cel mai convingător pe „segmentul exemplificator de limbă" înmagazinat şi lexicografic, adică prin redactarea unui dicţionar adecvat teoriei avansate. Acest fapt a fost remarcat încă de la începuturile moderne ale disciplinei, cu mult timp înainte de a se realiza că dicţionarul (volum în format clasic sau *on-line*) va deveni astăzi cartea cea mai utilizată.

Referindu-ne la toate categoriile de dicţionare (monolingve, bi-/plurilingve, explicative, enciclopedice, vasta categorie a dicţionarelor axate pe limbajele de specialitate, dicţionarele tezaur etc.), oricît de specializată ar fi această carte – lexiconul –, oricît de îngust ar fi domeniul utilizatorului, dicţionarul rămîne reflexul direct al comunicării în expansiune.

Ce doresc să subliniez cu această afirmaţie?

Mă refer la faptul că dicţionarul, adesea desuet şi cu certitudine străvechi, reprezintă cea mai vie şi mereu actuală nevoie de comunicare inter- sau intra-categorială. Toate istoriile lexicografiei certifică acest fapt. Elemente revelatoare din acest punct de vedere ne trimit la celebra stelă de la Rosette (un primitiv, însă eficient lexicon trilingv), cu ajutorul căreia

Scanned with OKEN Scanner

Champollion a descifrat hieroglifele sau la faptul statistic, remarcat în ultimul timp, că în librăriile româneşti bestsellerurile sînt dicţionarele bilingve româno-spaniol ori italian, francez sau englez – depinde de destinaţia românului aflat în căutarea unui loc de muncă.

Dicţionarul a fost creat datorită distanţelor comunicaţionale dintre limbi, meserii, culturi. Există pentru a ajuta vorbitorul să străbată aceste distanţe.

În cadrul culturii româneşti contemporane, lexicografii au devenit, se pare, o categorie de filologi căutată de editori cu diferite propuneri care mai de care mai bulversante, cîtă vreme toate nimicurile lumii – incitante şi *en vogue* – se pretează la lexicografizări poznaşe, care umplu coperţi explozive sau situri ademenitoare.

Pe de altă parte, bunii breslaşi ai diferitelor meserii, datorită boomului informaţional, caută, alături de cartea de specialitate, şi lexiconul corespunzător meseriei, domeniului, direcţiei teoretice sau utilizărilor practice care-i interesează.

Adesea, un dicţionar de specialitate este considerat echivalent cu monografia unui anumit domeniu. Spre deosebire, însă, de monografie, dicţionarul nu are niciodată spaţiu suficient pentru argumentaţie şi pentru exemplificări. Atunci cînd îşi rezervă acest spaţiu, cartea se transformă într-o suită de monografii şi iese (oricum s-ar autointitula) în afara lexicografiei propriu-zise. Aceasta din urmă presupune, axiomatic şi obligatoriu, sistematizarea unor *fapte sedimentate*. De altfel, forţa axiologică a unei lucrări lexicografice constă exact în capacitatea acesteia de limpezire taxonomică a acestor „sedimente". Desigur, scopul esenţial al acestor sistematizări ale unor corpusuri semantice (familii lexicale, cîmpuri semantice, terminologii etc.) este dat de universul de aşteptare al lectorului ([inter]locutor/receptor), care presupune un anume grad de

Scanned with OKEN Scanner

pregătire profesională (teoretică şi practică), căreia i se adaugă inerenta aspiraţie intelectuală. *Determinarea* socio-profesională, prin obligaţia stringentă de „a ţine pasul" cu informaţia de specialitate, creează nevoia imediată a uneltei (dicţionarul, în cazul de faţă), determină necesarul obligatoriu al comunicării, al schimbului informaţional; *aspiraţia* formează motivaţia superioară, gestul autodepăşirii, plasat înalt într-o ierarhie axiologică a profesiunii.

Se remarcă aici că nu iau în discuţie „dicţionarul de dicţionare", unealta sistematizantă care adună şi face media unor dicţionare anterioare. Acest demers, extrem de util şi practicat frecvent, deschide o altă serie de probleme, care nu interesează aici. Limita dintre un „dicţionar de dicţionare", actualizat cu acribie, şi un dicţionar care cuprinde sistematizarea primă a elementelor sedimentate în tronsonul/universul *x* de lume poate fi trasată cu precizie bibliografică. Demersul de acum este interesat numai de lucrările care, prin muncă de pionierat, tezaurizează aspecte esenţiale ale unei culturi, ale unei discipline, dicţionare care ambiţionează să identifice şi să deţină prioritatea în înmagazinarea unor „universuri" întregi de cunoaştere omenească.

Apare totdeauna întrebarea legitimă: cît de întregi pot fi aceste „universuri"?

1.1. Dicţionarele generale ale limbii române, atlasele lingvistice (generale ori regionale) îşi propun înmagazinarea caracteristicilor lingvistice ale limbii cît mai aproape de stratul ei denotativ[7]. Aceste demersuri devin performante şi în măsura în care reuşesc să surprindă caracteristicile filonu-

[7] Cf. afirmaţiile făcute în acest sens într-o serie de lucrări fundamentale care cuprind fapte semnificativ taxonomizate de limbă românească: DLR, tom VI. *Introducere*, p. XIV-XV; [2]TDRG, *Introducere*, p. 15 („ponderea necesară", „scoaterea unor excentricităţi... scatologice, de pildă"); grija alcătuirii chestionarelor dialectale după principiul, enunţat de G. Weigand, al orientării spre „cuvinte normale". Vezi şi Şerban (2007:5).

Scanned with OKEN Scanner

lui neutru al materialului de studiu şi să-l departajeze nuanţat de mărcile exprimărilor subiective, afective, poetice şi (sau) artistice. Apare acum unul dintre punctele de maximă dificultate a acestui tip de cercetare: aceasta trebuie să contureze şi fapte de stil, elemente afective, valori poetice, structuri artistice, să le contureze îndepărtîndu-le sau nu din masa materiei cercetate, oricum identificîndu-le, delimitîndu-le ori semnalîndu-le într-o formă oarecare în funcţie de metoda de lucru, de scopul demersului şi de temporizarea analizei.

Termenul cel mai potrivit ca etichetă pentru accepţia care însumează toate aceste tipuri de expresivitate este acela de *conotaţie*. Mă voi opri succint în cele ce urmează asupra acestei „etichete problematice" (Orecchioni 1977: 6).

Restrîngînd discuţia la nivelul lexical al limbii, din secolul al XVII-lea, de cînd a fost introdusă, în logică, dihotomia *denotaţie – conotaţie*, materialul lingvistic a fost mereu disociat analitic – în cadru terminologic divers – şi pe temeiul acestei dihotomii. În Orecchioni (1977: 165) se afirmă explicit că anul în care a fost impus *conotaţie* ca termen de specialitate în lingvistică este 1933 (prima ediţie a cărţii lui Bloomfield, *Language*). Voi prelua această convingere a lingvistei franceze după care Bloomfield este acela care a introdus conotaţia în corpusul conceptelor lingvistice moderne.

Catherine Kerbrat-Orecchioni întreprinde una dintre cele mai subtile şi de autoritate analize ale respectivului concept. În lucrarea sa devenită celebră, *La connotation*, semnificantul şi semnificatul denotaţiei se găsesc decelate în relaţie cu semnificantul şi semnificatul conotaţiei. Consideraţiile lui Hjelmslev sînt demontate critic, urmărindu-se, de asemenea, impactul acestora asupra teoriilor lui Eco, Ducrot, Prieto, Greimas, Barthes (Orecchioni 1977: 80).

În termenii unui structuralism semiotic moderat, propriu deceniului şapte al secolului trecut, autoarea expune, într-un cadru teoretic elastic, o sumă de factori relevanţi. Voi cita cî-

Scanned with OKEN Scanner

teva fragmente semnificative pentru a arăta modalitatea în care autoarea franceză îşi lămureşte sie înseşi, în mod direct, cu o sinceritate generatoare de contradicţii uneori, o serie de aspecte ale chestiunii din perspectiva analizei pe care o întreprinde lucrarea de faţă, centrată asupra limbii române.

Conotaţia scoate în evidenţă faptul că mecanismele de producere a sensului sînt infinit mai complexe decît ne lasă să înţelegem clasica teorie a semnului, infinit mai subtile, mai indirecte (p. 8).

La început, scopul întreprinderii mele a fost pur şi simplu să clarific statutul diferitelor tipuri de valori semantice care sînt susceptibile de a se actualiza în discurs şi care ar trebui să fie ceea ce Fillmore numeşte „dicţionarul ideal" (p. 9).

Vom numi „denotativ" sensul care intervine în mecanismul referenţial, adică ansamblul informaţiilor vehiculate de o unitate lingvistică, şi care permite intrarea în relaţie cu un obiect extralingvistic pe parcursul procesului onomasiologic (denominaţia) şi semasiologic (extragerea sensului şi identificarea referentului). Toate informaţiile subsidiare vor fi numite *conotative* (p. 15).

În lingvistică, termenul *conotaţie* [fr. *connotation*] este ambiguu[8] în măsura în care desemnează în general un anume tip de mecanism semiologic („fenomenul conotării"); dar, de vreme ce se vorbeşte de „conotaţia unui termen", se înţelege, prin valoarea sa conotativă, conţinutul său de conotaţii (p. 19).

Conotaţia... presupune limbajul denotaţiei... Nu se poate concepe [un] limbaj conotativ care să nu se grefeze pe materialitatea limbajului denotaţiei. [*nota 97*: Chiar dacă anumite unităţi izolate,... a căror valoare e pur afectivă, nu au decît o valoare conotativă... Şi chiar dacă, invers, limbajul denotaţiei nu e niciodată

[8] Ambiguitatea nu funcţionează în limba română, ci în franceză, unde termenul *connotation* desemnează atît ceea ce în româneşte se numeşte *conotare* („fenomenul", „procesul") (cf. TLFi, s.v. *connotation* B 3), cît şi *conotaţia* ca atare, „materia lexicală" (în cazul de faţă) marcată conotativ.

Scanned with OKEN Scanner

reprezentat în stare pură de vreme ce chiar discursul ştiinţific... nu scapă conotaţiei/conotării] (p. 197) [trad. n.].

1.1.1. În limba română, termenul *conotaţie* vine din francezul *connotation*, format din latinescul scolastic *connotatio, -onis*, sub influenţa englezescului *connotation*, atestat încă din anul 1200 (cf. TLFi). Este semnificativ faptul că primele atestări ale substantivului francez datează din 1660, în *Gramatica de la Port-Royale*, şi că etimonul lui latinesc, *connotatio*, însemna „indicaţie, semnificaţie secundară". Demn de semnalat este şi că românescul *denotaţie* provine din fr. *dénotation*, format de la *dénoter*, care însemna (începînd cu secolul al XIV-lea) mai ales „a nota; a remarca". Menţionez că în FEW 7 se arată că, din secolul al XVI-lea, limba franceză dispunea de *annotation*, care desemna: 1) acţiunea de a lua note, de a nota; 2) avertisment, sfat; 3) inventar al bunurilor (unei persoane, instituţii etc.), executat pe cale judecătorească; 4) notare făcută, adăugată pe marginea unui text (literar). Prin urmare, exista în limba franceză, din punct de vedere lexico-semantic, posibilitatea de a desemna conceptul de astăzi al conotării prin fr. *annotation*. A fost preferat însă modelul termenului de specialitate din limba engleză, *connotation*, apreciabil mai vechi şi avînd autoritatea unui lexem „străin".

Utilizările de specialitate ale cuvîntului românesc *conotaţie*, de sorginte franceză aşadar, au fost întărite de lexemul englezesc menţionat – începînd mai ales cu deceniul al şaptelea al secolului trecut, cînd terminologia teoriilor lingvistico-matematice şi aceea computaţională a informaticii încep să se impună în filologia românească (Solomon 1970: 69-106).

1.1.2. Disciplina lingvisticii prefera, mai ales de la Saussure încoace, să lase, parţial, ceea ce numim astăzi *conotaţie* pe seama aşa-numitei „stilistici lingvistice". Termenul *stilistică* este mai puţin perimat decît s-ar crede la o primă privire. Literatura de specialitate, în contextul contemporan

Scanned with OKEN Scanner

al delimitărilor de tip interdisciplinar, a reluat în ultimii ani problema. Ca să invoc un singur aspect, din 1995 a fost înființată AIS (Association Internationale de Stylistique)[9], cu numeroşi membri (Georges Molinié este printre fondatorii asociației) care desfăşoară o activitate bogată mai ales (dar nu numai) în areal francofon.

Proliferarea unei bogate serii de discipline (apărute începînd, mai ales, cu anii '60 ai secolului trecut), minuțios specializate, proliferare combinată cu amplificarea nevoii logice a unei comunicări între disciplinele specializate, a creat o întreagă serie de interdiscipline care, pe lîngă beneficiul lor de revizualizare a obiectului de studiu, au produs suprapuneri şi reluări care, în cazul conotației, au dus de multe ori la confuzii şi la încetățenirea treptată a unui soi de reticențe explicit pronunțate. Să ne reamintim, în acest sens, afirmația lui Francisc E. Peters, care, în celebra de acum lucrare *Greek Philosophical Terms*, spunea: „Peste termenii şi peste conceptele folosite de ei [de greci] s-a depus... timp de un mileniu şi jumătate, o crustă de conotații pe care, oricît ne-am osteni, n-o mai putem îndepărta cu totul" (Peters 1993: 5). În limbajul curent al contemporaneității, această viziune a conotațiilor înțelese drept „crustă" care ascunde miezul de substanță şi adevăr al unei afirmații este cel mai familiar sens.

La nivelul terminologiei de specialitate a lingvisticii, poeticii, pragmaticii etc., sensul respectivului termen cunoaşte şi astăzi o sumă de accepții diferite. Pentru limba română, una dintre cele mai concise, adecvate şi recente prezentări a diverselor utilizări ale conceptului în discuție este făcută de Angela Bidu-Vrânceanu în DŞtL, s.v.

Raționalismul lingvistic, îndreptat mai ales spre denotat, a fost în permanență însoțit de studii privind exprimarea afectivității (artistice sau nu), studii în care punctul de vedere

[9] Date suplimentare pot fi accesate pe situl: http://www.styl-m.org/AIS.

Scanned with OKEN Scanner

filosofic al cercetătorului limbii se găsea şi în intuiționismul lui Bergson, în psihologismul lui Wundt ori în voluntarismul schopenhauerian. Influența unor estetici ale limbajului (artistic), mai ales acelea rezultate din opera lui Croce sau din cea a lui Vossler, este evidentă şi a creat în literatura română de specialitate adevărate curente şi şcoli, ca acelea determinate de *Expresivitatea limbii române* a lui Dimitrie Caracostea şi *Stilistica limbii române* a lui Iorgu Iordan. Sînt cunoscute reținerile în fața *Dicționarului limbii poetice a lui Eminescu* în redacția lui Tudor Vianu şi elementele care au fost considerate scăderi ale lucrării. S-a insistat în epocă asupra faptului că esteticianul şi stilisticianul român nu a marcat suficient desprinderea „poeticului" din arealul „denotatului lingvistic". Este vorba, se înțelege, de un „suficient" marcat de aşteptările disciplinare ale perioadei.

Pe de altă parte, a fost adesea remarcată deschiderea evidentă a unui lingvist ca Sextil Puşcariu în fața expresiei afective şi a celei poetice, deschidere care poate fi remarcată în multe dintre articolele DA (de exemplu, *amor*, *balaur*, *cumpăni*). Cele două volume ale lucrării *Stilistica funcțională a limbii române* a lui Ion Coteanu au reactualizat la momentul corespunzător întreaga problematică. De fapt, din acea perioadă „a funcționalismului stilistic", a rezultat o adevărată şcoală de poetică.

Caracterul oarecum paradoxal al acestui tip de analiză este periodic reamintit şi formulat explicit, ca atare. Dimitrie Caracostea se referea, într-un context mai larg, la efortul de a întreprinde o analiză „obiectivă acolo unde hotărăsc intuiția şi vibrația estetică" (Caracostea 1942: 15). Răspunde el însuşi acestei probleme. Peste decenii, soluții diverse cu referire la limba română dau G. Ivănescu (1956) sau Dumitru Irimia (1979: 7-17, 19-23).

De altfel, această ipostază relativ paradoxală a analizei asigură permanenta sa actualitate. Poate şi de aceea, toate

Scanned with OKEN Scanner

demersurile de dimensiuni mai întinse care s-au oprit asupra acestor aspecte ale limbii române au avut nevoie de o amplă şi aproape justificatoare prezentare a obiectului de studiu.

1.1.3. Se pune în mod special problema modului în care este înțeleasă relația dintre termenii: *conotativ*, *figurat*, *metaforic*, *poetic*.

În mare, nu există contradicții flagrante în modul în care sînt priviți termenii în discuție de lingvistica românească a ultimilor cincisprezece ani. Însă, pentru că (în conformitate cu viziunea asupra comunicării contemporane) mi-am propus să acord o importanță deosebită amănuntului mereu semnificativ, analiza de față este concepută „în mic" pe baza unor considerente de principiu anunțate mai sus şi mai ales din motive practice care vor fi evidențiate în tot ceea ce va urma.

1.2. Funcția *conotativă* a unui element lingvistic le înglobează pe cea *imperativă* şi pe cea *expresivă*, opunîndu-se, în termenii Şcolii de la Praga, celei *referențiale*.

Această formulare conține pentru fiecare dintre părțile sale componente contraziceri care, în decursul timpului, s-au înscris pe făgaşe analitice diferite. Chiar opoziția-cheie a formulei, opoziție care exprimă axiomaticul raport *denotatum – conotatum*, apare ca o relație îndelung pusă sub semnul întrebării. Cu toate astea, distincția respectivă este, ca punct de pornire, operațională şi lingviştii, explicit sau implicit, o utilizează indiferent cărei direcții ştiințifice ori cărei şcoli filosofice îi aparțin.

Simplificînd *in extremis* faptele, aş putea spune că se pot stabili două atitudini. Prima pleacă de la logica scolastică în cadrul căreia înțelegerea conotației s-a făcut în ideea conturării acesteia ca un atribut, ca un element suplimentar, adițional din punctul de vedere al cunoaşterii obiectului reprezentat esențialmente prin denotat. Această primă viziune este dominantă în teoria informației şi teoria codurilor care formalizează mult raportul în discuție. La nivel semiotic, punctul maxim

Scanned with OKEN Scanner

al acestei direcții poate fi considerat teoria lui Umberto Eco, teorie în care conotația este concepută ca *element mediat* (Eco 1982: 113-114). Poziția Catherinei Kerbrat-Orecchioni se poate integra acestei direcții, cu toate amendamentele pe care lingvista le exprimă explicit (cf. *supra*, **1.1**, citatul din Orecchioni 1977: 197, nota 97).

Cea de a doua direcție își are punctul de plecare în cunoscuta lucrare a lui Bloomfield, *Language* (1970: 147-149, 468-471), în care se impun definitoriu (pentru această perspectivă) atît caracterul „subiectiv", „afectiv" al conotației, cît și caracterul complex și difuz al graniței acesteia cu denotatul.

Unul dintre demersurile de maximă performanță obținut în această direcție continuă și astăzi să fie reprezentat de analiza făcută de Ch. Bally valorilor afective ale limbajului.

Conotația este, deci, fie un element atributiv informațional suplimentar, mediat, neinteresat în mod special de zona lingvistică a emoționalului, fie reprezintă valorile afective, subiective, emotive, „fierbinți" ale limbajului. Menționăm că, în ambele direcții, conotativitatea se consideră ținînd cont de toate implicațiile relației de conjuncție „și... și" (cf. Coteanu 1972: 302) existente între conotatul și denotatul din substanța căruia „se extrage" conotatul; diferă ponderea pe care un cercetător sau altul o conferă caracteristicilor avute în vedere.

De fapt, experiența mi-a creat convingerea că nici conform celei mai formale scheme informaționale substanța denotatului nu poate fi, în mod practic, competent sistematizată fără cea a conotatului.

Se remarcă faptul că în studiul de față optez pentru acele interpretări ale conotației care, în cadrul analizei lexicale concrete, identifică totdeauna și așa-numitul conținut emoțional (individual și social) al cuvîntului.

Reamintind că mă limitez la nivelul lexical al limbii, conchid, atrăgînd încă o dată atenția, că majoritatea considerațiilor de față fac parte din categoria acelora care au în vedere

Scanned with OKEN Scanner

conotația ca înglobînd: exprimările afective, elementele figurate, cele metaforice şi cele poetice.

1.2.1. În cadrul unei semantici de tip clasic, sensul figurat se determină în strînsă corelație cu cel propriu.

Cu tot deconstructivismul teoretic al ultimului deceniu, în mod practic, exegeza de specialitate numeşte de cele mai multe ori figurate acele structuri semantice care corespund elementelor pe care „bătrînul" Fontanier le considera ca fiind „tropii într-un cuvînt": metonimia, sinecdoca, metafora, cărora li se poate adăuga oximoronul (care aparține categoriei metaforei, dar, mai ales începînd cu cercetările lui Roman Jakobson, şi-a căpătat, strict lingvistic privind faptele, o independență semnificativă[10]).

Nu îmi propun o prezentare teoretică a disocierilor figurativității sau o interpretare a faptelor de limbă în sensul retoricilor moderne.

Acum, în acest punct al demersului, este cazul să menționez că figuratul va fi decelat ca reprezentînd (conform unei sume de direcții exegetice semnificative) un transfer semantic fie prin analogie (metafora), fie prin contiguitate (metonimia şi sinecdoca).

1.2.2. Relația *metaforic – figurat* apare ca evidentă, deci şi subsumarea metaforicului la conotativ. Metafora este conotație prin însuşi caracterul ei de element opus termenului propriu, neutru, denotația/denotatul. Este vorba de o subsumare axiomatică (Bloomfield 1970: 141-142), în sensul că, prin opțiunea pentru folosirea termenului metaforic în locul celui neutru, vorbirea va fi marcată (la nivelul acelei secvențe lingvistice) conotativ, va avea o eventual primă încărcătura conotativă. Mă refer la o primă încărcătură pentru că, după cum se ştie, metafora poate fi la rîndul ei antrenată într-o

---

[10] La nivel pragmatic şi semiotic, oximoronul s-a dilatat obiectual spre un *totum contradictio*.

Scanned with OKEN Scanner

suită de supra-structuri (poetice, familiare, emoționale etc.) marcate conotativ.

De exemplu, metafora *chip de lut* din maiestuoasa replică finală a *Luceafărului* („Ce-ți pasă ție, chip de lut,/ Dac-oi fi eu sau altul?") atinge sfera conotativității la cel puțin trei nivele: 1) la nivel lingvistic, conotativitatea este reprezentată de opțiunea pentru selectarea respectivei sintagme metaforice în locul celei denotative (aceasta din urmă inutil, dificil pînă la penibil de redat printr-un cuvînt sau altul; poate fi reprezentată aproximativ prin: „om, făptură, ființă muritoare supusă legilor banale ale firii" – cf. şi Marian/Şerban 2000, s.v. *chip* 3); 2) la nivel poetic, însăşi includerea respectivei metafore în contextul limbajului poetic (includere marcată prin întreaga structură poematică a adresării) este conotativă; 3) dincolo de selecția lingvistică şi de înglobarea în poetic, există pregnanta conotativitate a gestului artistic exprimînd direcționarea simbolică a înglobării „semiozei eminesciene" în filosofie, cu trimiterile atît de specifice către ipostaza romantică a omului de geniu implicat în mod tragic într-o cosmicitate alienantă.

Recunoaştem, la un nivel prozaic, actualitatea neromantică a universalizării prin globalizare, gest care generează mereu, profund, prin reluări spiralate, pierderi de identitate.

Ideea aşa-numiților *tropi lingvistici* este implicată profund în problematica de față a obiectului de studiu.

Se poate considera că tropii lingvistici şi-au pierdut prin catahreză caracterul lor conotativ şi că, în acest caz, subsumarea axiomatică a figuratului la conotativ (şi a metaforicului la figurat) este inoperantă.

Voi analiza cîteva aspecte ale acestei interpretări. Mă voi limita la unele considerații cu privire la metaforă.

1.2.2.1. Definirea metaforei ca o comparație prescurtată devenise inacceptabilă încă din a doua jumătate a secolului trecut. Ea era combătută chiar în lucrări cu aspect normativ,

Scanned with OKEN Scanner

de sinteză lexicografică, în genul *Enciclopedia of Poetry and Poetics* (cf. Preminger 1965) sau *Dictionnaire de poétique et de rhétorique* al lui H. Morier.

În *Analysis of Metaphor in the Light of W.M. Urban's Theories*, Shibles (1971: 24) spune că metafora nu vine după gînd, ci odată cu el. În cadrul acestui proces psihic de suprapunere a celor două realități diferite, calități ale acestora care, înainte de stabilirea analogiei, nu erau luate în considerație ca fiind semnificative, în urma procesului de metaforizare se dezvăluie ca semnificative atît pentru comparat, cît şi pentru comparant.

Şklovski (1975: 15) afirmă: „Prin metaforă i se comunică omului despre un lucru ştiut ceva ce el nu ştia". De fapt, comunicarea nu reprezintă ceva ce nu se cunoaşte despre comparat; elementul nesemnificativ al acestuia, ştiut, dar neobservat, devine, prin metaforizare, semnificativ, reliefant. Ultimul termen este folosit în poetică sau în diferite teorii textualiste în accepție mai largă, *reliefare* însemnînd, la acest nivel nonlingvistic al analizei, ceea ce Riffaterre numeşte, la nivel stilistico-lingvistic, „la mise en relief" (Riffaterre 1971: 31). De această reliefare se leagă cognoscibilitatea metaforei. În acest fel au fost interpretate celebrele spuse ale lui Max Müller: „Nu e posibilă nici o avansare a vieții intelectuale a omului fără metaforă" (Müller 1870: 20).

Se poate vorbi de două situații-limită cînd comparantul este greu de reprezentat, de explicat (admițînd necesitatea acestei explicații): 1) atunci cînd gîndul metaforic (semnificația) este intens poetic(ă) şi original(ă), iar explicarea lui (ei) se dovedeşte dificilă şi contradictorie; este cazul metaforelor discutate pe pagini întregi, uneori în cadrul unor analize devenite tradiționale: „Aurora cu degete trandafirii" (Homer), „L'homme n'est qu'un roseau, le plus faible de la nature, mais c'est un roseau pensant" (Pascal) etc.; 2) în cazul analogiei identificării practice (ea reprezintă ceea ce, de obicei, se înțelege prin *metaforă lingvistică*) este greu de disociat între analogiile

Scanned with OKEN Scanner

animismului primitiv („*brațul* rîului", „*gura* văii", „*piciorul* muntelui") şi identificările analogice ulterioare, care şi-ar putea susține caracterul metaforic prin plasticitatea analogiei.

Este esențială modalitatea în care înțelegem ceea ce se acceptă adesea ca fiind distincția *metaforă lingvistică – metaforă poetică.*

În cadrul teoriilor care leagă apariția metaforei de o etapă primitivă a evoluției limbajului uman, figura respectivă este considerată o manifestare a animismului. Sînt cunoscute aşanumita „fază poetică" a spiritualității umanității concepută de Giambattista Vico sau interpretările date „gîndirii sălbatice" de Claude Lévi-Strauss. Se ajunge la considerația că, în afara unor cuvinte „rădăcini" (Müller 1870: 33, 39 ş.u.), toate celelalte generalizări semantice sau extinderi de sens se produc prin metaforizări succesive. W.M. Urban vorbeşte de „metafore radicale" (exprimă aproximativ acelaşi lucru ca Max Müller), care corespund celei de a doua faze din dezvoltarea limbajului uman, cele trei faze fiind: faza imitativă, cea metaforică şi, respectiv, faza simbolică. Ne spune Urban (în Shibles 1971: 31): „Metafora radicală este rădăcina oricărui transfer de înțeles şi a construcției vorbirii naturale".

Apare ideea existenței unor elemente metaforice primordiale, corespunzătoare unor faze ale gîndirii umane anterioare celei actuale. De aici plecînd, s-a ajuns la a concepe, de exemplu, cuvîntul *picior* din „*piciorul* muntelui" sau *braț* din „*brațul* rîului" ca metafore lingvistice realizate în acea etapă primitivă şi ulterior uitate prin uzare. Utilizarea metaforei apare, conform teoriei lui Urban (şi nu numai a lui), ca un proces care, deşi cuprins în acela contemporan de simbolizare, se încheie într-o anumită fază a evoluției limbii. Ideea ar putea fi considerată depăşită, însă concepția întîlnită adesea în analizele diacronice ale limbajului – analize frecvente în cea de a doua jumătate a secolului trecut –, conform căreia limba este plină de metafore „moarte", se dovedeşte a fi, de fapt, un reflex al acestei idei.

Scanned with OKEN Scanner

La polul opus se găseşte înţelegerea metaforei ca figură „vie", „poetică", „regină a retoricii", *„difficultas ornata"*, viziune care domină analizele literaturii artistice. Sînt remarcate acum metaforele intens poetice, acelea calificate drept subtile, rafinate sau şocante. Acestea sînt considerate ca reprezentînd esenţa creaţiei estetice din limbă şi, în acelaşi timp, analizate (de cele mai multe ori) ca singurele *vii* din punct de vedere estetic, pentru că reprezintă invenţia a ceva cu totul nou (cînd e cazul, se înţelege), ivit într-un moment sacru (sacralizat) de inspiraţie creatoare. Nu are semnificaţie faptul că, de multe ori, respectiva metaforă[11] a mai fost construită/ creată în vorbirea curentă; cadrul lingvistic sublimat poetic o refocalizează, reconstruind-o.

Indiferent de viziunea lingvistică sau poetică asupra limbajului, catahreza formează frecvent subiectul unor discuţii contradictorii. Această revenire permanentă, din mereu alte unghiuri de vedere, asupra „metaforei uitate" se produce pentru că operaţia metaforizantă se poate realiza şi ulterior, datorită polisemantismului. Este vorba despre faptul că analogiile metaforice din această categorie funcţionează nu numai ca foste metafore, ci, mai ales, ca *virtualităţi*, ca nişte posibile metafore. Avem aici tipul metaforei potenţiale. În ultima jumătate de secol, ideea (extrapolată la nivelul limbajului poetic) a fost explicit sau implicit readusă periodic sub condeiul exegetului. Ne vom mulţumi să amintim unul dintre comentariile de tip heideggerian ale lui Paul Ricœur: „Prin această ştiinţă reflexivă, limbajul se ştie în fiinţă. El îşi răstoarnă raportul cu referentul său astfel încît se vede pe sine ca venire în discursul fiinţei la care trimite. Această conştiinţă reflexivă, departe de a închide limbajul asupra lui însuşi, este însăşi conştiinţa deschiderii sale" (Ricœur 1984: 470).

---

[11] Un punct de vedere special asupra acestei chestiuni, bine documentat şi susţinut, are Christine Brooke-Rose (1958).

Scanned with OKEN Scanner

Revenind la metafora catahretică, respectiva potențialitate provine din faptul că, atîta vreme cît între așa-numita metaforă lingvistică „*gura* văii" (de exemplu) și un alt sens al aceluiași cuvînt („*gura* omului") există drum semantic deschis (și analogia polisemantismului exact acest drum îl străbate), realizarea acestei relații potențiale se poate oricînd produce în mod efectiv. Simplificînd, producerea are loc: a) fie printr-o reconstituire din categoria etimologiilor populare, în genul lat. *aqua clara* > rom. *apă chioară*, unde forma ieșită din uz și etimologică *chiară* < *clară* (sub influența fr. *claire*) „limpede" a fost reconstruită semantic prin analogie cu adjectivul *chior*, *chioară*; b) fie printr-o revalorificare într-un context artistic: „brațul rîului pipăia cu degetele lui marea"; c) fie printr-un joc de cuvinte specific ghicitorilor: „Cine are trei brațe și ține țara în spate? – Dunărea!".

La sfîrșitul capitolului de față (vezi **§4**) voi analiza structura conotativă a lexemelor: *abis*, *veveriță*, *a vinde*. Cele trei lexeme vor fi prezentate în cadrul a trei micromonografii semantice. Vor fi avute în vedere întotdeauna utilizările metaforice uzate, (semi)lexicalizate, care vor fi departajate de extinderile semantice proprii, nefigurate; utilizările cu un intens grad de poeticitate vor fi luate în considerație în măsura în care se înscriu într-un traseu lingvistic semnificativ.

1.2.2.2. Discuția raportului lingvistic – poetic se extinde la registrul figurat în întregime. Metonimia și sinecdoca au fost, de asemenea, îndelung analizate, începînd cu valorile lor catahretice, pînă în punctele de intensă plasticitate artistică.

Dacă metaforei nu i se poate nega, în momentul formării, intenționalitatea, dorința unei cunoașteri – poetice sau nu – de tip analogic, aducerea/reliefarea unei noi serii de informații asupra comparatului în funcție de scopul comunicării, în cazul metonimiei și sinecdocei situația este diferită. În registrul artistic, toate observațiile paragrafului anterior rămîn valabile. Nu astfel stau lucrurile cu valorile non-artistice ale celor

Scanned with OKEN Scanner

două figuri ale contiguității. Se petrece acest fapt pentru că, așa cum bine se știe, resortul psihologic al metonimiei și sinecdocei este diferit față de acela care declanșează metafora.

Utilizarea unei sinecdoce în locul termenului propriu poate căpăta, în unele cazuri, aspecte restrictive, limitative gnoseologic, chiar patologice. Psihologia a demonstrat (și este celebră reciproca acestei demonstrații introduse de Roman Jakobson în teoriile sale privitoare la limbajul poetic) că, de exemplu, numirea efectului în locul cauzei ori folosirea părții pentru întreg se poate face și maladiv, din lipsa capacității intelective de a surprinde cauza sau de a remarca întregul. De fapt, ambele figuri, atunci cînd nu intră sub incidența clară a intenționalității artistice, reprezintă în vorbirea curentă două tehnici perfect identificabile semantic ale economiei de expresie, funcție elementară a limbajului. Din această cauză, în analiza practică pe care o voi aplica ceva mai jos conotației care marchează elementele figurate, caracterul „mai tare" al metaforei față de metonimie și sinecdocă își va spune cuvîntul, în sensul că un transfer semantic de tip metaforic este luat totdeauna în considerație. De exemplu (un alt exemplu decît acelea expuse pe larg mai jos), dacă s-ar urmări semiologic evoluția încărcăturii conotative a verbului *a vindeca*, nu este relevant să se ia în discuție transferurile semantice de tipul: *a ~ omul bolnav > a ~ boala omului* (extindere semantică de tip sinecdotic)[12] ori *a ~ boala cuiva > a ~ efectul/manifestarea bolii cuiva* (extindere semantică de tip metonimic)[13]. Însă totdeauna vor fi luate în considerație ca semnificative din punct de vedere conotativ glisări analogice figurate[14].

---

[12] *Domnul... vendecă toate lăngorile tale* ([2]Psaltire: 211); *A învățat meseria în Elveția, vindecă toate beteșugurile* (Vinea I: 70).

[13] *Un sfânt care vindecă de tuse* (Hristea 1968: 235).

[14] *Cu durerile iubirii voind sufletul să-mi vindec,/ L-am chemat în somn pe Kama* ([2]Eminescu I: 236); *Iisus... se milostivi* [de] *dânșii și vindecă nevoile lor* ([2]Coresi: 256); *Are să se vindece de dezmăț și de fumuri* ([1]Petrescu I: 157).

Scanned with OKEN Scanner

1.2.3. Poeticianul recurge frecvent la valențele pur lingvistice ale metaforei, iar lingvistul se vede obligat să opereze în registru poetic atunci cînd specificul materialului studiat o cere. Elementul analizat e acelaşi: *conotația* (funcționînd în procesul *conotării*), sema conținînd trăsătura *conotativă* care marchează secvența lingvistică. Diferă funcția divers focalizată conform disciplinei de studiu. Ceea ce se dovedeşte comun tuturor demersurilor este atenția (conştientizată sau nu) față de registrul stilistic.

Şi poeticianul, şi lingvistul folosesc adesea termenul *stil* dincolo de respectarea unor ticuri care au reverberat prin timp de la bătrîna retorică. Desigur, prin *stil* se poate înțelege orice, de la utilizarea individuală (al cărei specific poate fi sau nu avut în vedere) a ceea ce e „abatere" de la normă (noțiuni divers concepute la rîndul lor), pînă la *stil funcțional* (limbaj socio-profesional). Existența acestor departajări stilistice permite, în cazul de față, stabilirea unor gradualități de intensitate ale conotației.

Prin urmare, în analizele exemplificatoare care vor urma voi remarca elementele semantice marcate conotativ ale cuvîntului încorporate (fiecare cu nuanța sa specifică) registrului stilistic căreia-i aparțin, semnalînd, atunci cînd e cazul, deplasările dinspre un registru spre altul. De altfel, într-o asemenea analiză, are foarte mare importanță dacă un sens figurat este în limba română moştenit (din una dintre variantele stilistice latineşti ale limbajului familiar, ale celui juridic etc.) sau dacă este creat/preluat ori nu ulterior în literatura artistică (cum? la cine? cînd? de unde?), pentru că, bineînțeles, toate aceste aspecte direcționează evoluția sensului respectiv în limba română cu o anumită amploare şi cu o anume distribuție.

Tipul de cercetare pe care am aplicat-o celor trei lexeme structurate prin tehnică lexicografică specială nu poate fi totdeauna întreprins complet; uneori, etimologia nesigură sau necunoscută, omonimia etc. relativizează mult analiza în sen-

Scanned with OKEN Scanner

sul menționat pînă acum. Subliniez faptul că, în asemenea cazuri, studierea modului în care sema studiată trece sau nu din limba populară (cu marcarea: sfera artisticului sau non-artisticului, răspîndirea zonală, forța şi vechimea imagistică, poziționarea stilistică) în cea literară (cu marcarea: sfera artisticului sau non-artisticului, răspîndire şi influențe culturale, poziționare stilistică, forță imagistică), deci urmărirea acestor extensiuni ori restrîngeri ale unității semantice avute în vedere poate aduce sugestii etimologice noi pentru întregul lexem.

Considerațiile teoretice făcute mai sus au un caracter relativ elementar în cadrul unei cercetări axate asupra cuvîntului. Aceea care pune efectiv bazele unor convingeri reale este demonstrația practică. Din această cauză voi întrerupe discursul teoretic, intercalînd un paragraf care include o analiză exemplificatoare. Voi arăta, în cadrul unui studiu clasic şi punctual, cum şi cînd s-a înfiripat o utilizare/semă poetică extrem de frecventă astăzi în limba română.

Reliefarea respectivei utilizări semantice presupune mai întîi o prezentare, pe cît se poate succintă, a structurii semantice care funcționează ca fundal.

Lexemul utilizat exemplificator este unul extrem de complex, elastic şi ramificat semantic. Conține elemente contradictorii, manifestate ca atare încă din latina populară şi înglobate profund în toate limbile romanice. Este vorba de verbul *a lăsa*, care, prin amploarea lui lexematică, ne va sta aproape pe parcursul întregii cărți, reliefînd cu enorma sa masă semantică aspecte încă insuficient cunoscute ale limbii române.

În cadrul capitolului **II.B.1.6**, semantismul verbului în discuție va fi descris amănunțit. Pentru a evita reluări supărătoare şi o serie de comentarii redundante, nu voi menționa acum (acolo unde situația permite) explicațiile semantice suplimentare. Fiecare dintre ideile semantice prezentate mai jos vor conține corelațiile necesare cu descrierea din **II.B.1.6**.

Scanned with OKEN Scanner

§2. Introducere în semantismul verbului *A LĂSA*. Etimologie. Specific romanic

Pînă în 1999[15], lat. *laxare* şi urmaşii săi romanici au fost analizaţi tangenţial, în nenumărate contexte lingvistico-semantice. Nici unul dintre aceste lexeme nu s-a situat în centrul unei analize lingvistice în vreuna dintre limbile romanice.

În 1999 au apărut aproape simultan două monografii semantice axate fiecare asupra cîte unui corespondent romanic al lat. *laxare*, respectiv verbul românesc *a lăsa* (Florescu 1999) şi verbul portughez *deixar* (Soares da Silva 1999).

Elaborarea celor două lucrări s-a desfăşurat paralel, fiecare dintre cei doi cercetători publicînd studii preliminare şi parţiale ale analizei (cf., de exemplu, Florescu 1991-1992 şi Soares da Silva 1994).

Lucrarea consacrată verbului portughez (scrisă în portugheză) are ca punct de plecare principiile semanticii cognitive, aşa cum este aceasta teoretizată de şcoala belgiană de la Leuven, sub egida lui Dirk Geererts (fapt expus de autor – în detaliu – în primul capitol al cărţii). În capitolul 4 al lucrării (*O Desenvolvimento semântico de* ***deixar***), autorul continuă analiza minuţioasă a centrelor de prototipicitate semantică a lui *deixar*, urmărind modul în care, prin înglobări etimologice succesive, se dezvoltă lingvistic şi diacronic lat. *laxus* în arie iberică, respectiv lusitană. Este descrisă evoluţia vechiului portughez *leixar* şi etapele trecerii spre *deixar*. Sînt prezentate, pe de o parte, extensiile semantice ale lui *laxare* prin calcuri şi înglobări din arealul semantic al verbelor *(re)linquere*, *(de)sinere*, *languere* şi, pe de altă parte, relaţiile de sinonimie parţială cu *permittere*, *demittere* şi cu paronimul *lasso*.

---

[15] Etimologia prezentată sub **2.1-2.10** are ca punct de plecare articolul *Extensions sémantiques du latin* ***laxare*** *par rapport au roumain* ***a lăsa***, acceptat spre publicare în „Revue de linguistique romane" (2007, tome 71).

Scanned with OKEN Scanner

Studiul centrat asupra verbului românesc *a lăsa* (scris în română) îmi aparţine şi prezintă semantismul acestui cuvînt din perspectiva istoriei limbii române (literare). Verbul este descris semasiologic şi diacronic, punîndu-se în evidenţă evoluţia arborescentă (în limba română veche, comparativ cu cea modernă) a sensurilor, subsensurilor, închegarea formulelor fixe şi circulaţia figurilor lingvistice catahretice. Sînt subliniate punctele de suprapunere dintre unele construcţii echivalente romanic. Se studiază evoluţiile etimonului latinesc de la baza cuvîntului românesc, identificîndu-se sensurile care corespund sinonimelor etimologice: *(re)linquere*, *sinere* şi *languere*. Lat. *lasso* face şi aici obiectul unor analize etimologice.

Este momentul să amintesc pe scurt coordonatele lingvistico-etimologice ale verbului care constituie obiectul analizei de faţă[16].

2.1. Latinescul *laxus*[17] (prin intermediul derivatului său verbal *laxare*) conţine originar, din punct de vedere semantic, o sumă de sensuri circumscrise ideii de relaxare, muiere, (fig.) destindere, lascivitate şi desfacere, eliberare, (fig.) uşurare.

Termenul latinesc se găseşte la baza formelor panromane: fr. *laisser*, it. *lasciare*[18], rom. *lăsa*[19], v.sp. *lexar*, v.port. *leixar*,

---

[16] Le mulţumesc şi pe această cale lui Wolf Dietrich şi lui Gerhardt Ernst pentru observaţiile care au clarificat argumentaţia acestei etimologii.

[17] În Ernout/Meillet 1967, s.v. se insistă (în sensul afirmaţiilor făcute deja în ²REW 4956) asupra faptului următor: „*Laxus* n'a laissé que peu de traces et a été éliminé par **lascus*...". De asemenea – se continuă –, „c'est à **lasco* issu de *laxicō* plutôt qu'à *laxō* que remonte le type 'lâcher, laisser' demeuré dans toutes les langues romanes, où il a éliminé *lĭnquō* et *sinō*".

[18] Vezi De Stefano 1863, s.v.; Battaglia VIII, s.v., ²DELI.

[19] Materialul care se găseşte la baza acestor consideraţii cuprinde peste zece mii de atestări care reprezintă munca a circa o sută de lingvişti lexicografi timp de o sută treizeci şi cinci de ani, perioadă de timp echivalentă laboriosului proces de redactare a Dicţionarului Academiei Române (DA, serie veche, continuat cu DLR – serie nouă). În calitate de autor al articolului lexicografic *a lăsa* din DLR, am adus la zi informaţia. Sursele sînt texte literare vechi (manuscrise şi prime ediţii), texte populare, atlase dialectale, dic-

Scanned with OKEN Scanner

log. *lassare*, friul. *lasá* şi engadin. *lascher*[20]. Legătura cu formele iberice moderne în *d-* – sp. *dejar*[21], port. *deixar*, cat. *dexar*, nord it. *dasa(r)*, sicil. *dassari* – este evidentă. Aceste forme sînt considerate, în general, ca aparţinînd perioadei ulterioare secolului al XII-lea şi au apărut fie ca urmare a unei contaminări cu *dare*, fie pornind de la lat. **daxare*, fie ca o evoluţie a lui *delaxare*[22]; trebuie avut în vedere şi *laxicare*, de la care a evoluat fr. *lâcher*[23].

2.2. *Laxus* a fost pus în relaţie cu radicalul indo-european **(s)leg-*, în formă nazalizată **(s)leng-*[24], foarte productiv mai ales în arie romanică[25]; acest radical poate fi identificat în formele greceşti λεγω şi λαγαιω[26] sau în albanezul *lëshoj*[27].

În areal germanic[28], rădăcina indo-europeană **leg-* corespunde rădăcinii **led-*, de unde germ. *lassen*, engl. *let* şi for-

---

ţionarele limbii române (privind limbajele specializate, ştiinţifice sau artistice), reviste şi jurnale vechi sau contemporane. Am adăugat anchetele personale privind limbajul familiar românesc contemporan.

[20] Cf. ²REW 4955.

[21] În ceea ce priveşte forma spaniolă veche şi contemporanul *dejar*, vezi DLE, s.v.; Moliner 1970, s.v.; observaţii concise şi complete privind aria iberică a latinescului *laxare* se găsesc în DCEC şi DCECH s.v.

[22] Pentru forma portugheză veche şi pentru modernul *deixar*, vezi Figueiredo [s.a.], s.v.; De Moraes Silva 1877, s.v.; Soares da Silva 1999: 349-354 (paragraful 4.1. *A questão etimológica*).

[23] În TLF şi TLFi, s.v. *lâcher* < lat. *laxicare*. Pentru *laisser* şi *lâcher*, cf. şi Littré 1889, s.v.; Robert 1959, s.v.; Dauzat 1938, s.v.; Greimas 1968, s.v. *laier* (I, II) et *laissier*, FEW 5.

[24] Vezi Walde II, 712-714; Pokorny I, 959-960.

[25] Vezi ²REW, 4955; Ernout 1954: 165; Walde 1938: 758-759; Ernout 1967, s.v.; Raynouard 1836, s.v.; Guţu 1983, s.v.; Quicherat 1922, s.v.

[26] Vezi Stephanus 1842-1849, V, s.v.; Boisacq 1923, s.v.; Bailly 1983, s.v.; ³Andriotis 1992, s.v.

[27] Cf. FGS 985-986; Leotti 1937, s.v.

[28] Vezi Pokorny I, s.v. **le(i)-*; pentru germ. *lassen*, vezi Paul, s.v.; Kluge, s.v., cf. şi comentariul s.v. *laß*; pentru engl. *let(I, II)*, vezi Skeat, s.v.; AHDE, *Appendix*, 1326, s.v. *lei²-*; volumele citate conţin şi observaţii privind celelalte limbi germanice.

Scanned with OKEN Scanner

mele echivalente din daneză, suedeză şi islandeză[29]. Paralel cu **led-*, există forma slabă **lad* (din i.-e. **leid-*), care corespunde engl. *late*, v.germ. *laß* şi *lässig* şi tuturor celorlalţi echivalenţi germanici, şi care cuprinde din punct de vedere semantic aceeaşi idee de oboseală, de moliciune a lui *laxus*, transferată însă spre ideile de lene, lentoare, întîrziere (cf. engl. *late*).

2.3. Singurele reflexe ale i.-e. **(s)le(n)g-*, în arealul limbilor slave, sînt „îndoielnicul"[30] *pereslega* „nod în ţesătură" din rusă, slovenul *spreslêgast* „ros, tocit" şi rusescul *lágoda* „libertate, ordine; armonie". Comentariile din Vasmer (1967: 446), pentru respectiva arie semantică, confirmă dezvoltarea limitată a corespondenţilor acestei rădăcini indo-europene în limbile slave.

2.4. Apare o contradicţie evidentă (remarcată în literatura de specialitate) între aria semantică relativ săracă a lui *laxus* (împreună cu *laxo* şi *laxico*) şi cea a corespondenţilor săi panromanici. Amploarea acestora din urmă se datorează caracterului în mod evident expresiv al grupei, caracter remarcat de lingvişti şi în mod explicit[31].

Termenul latin clasic asimilează – prin evoluţiile sale din latina vulgară – sensurile unor sinonime parţiale latineşti, respectiv acelea ale lui *languere* (cu aceeaşi rădăcină indo-europeană[32]), ale lui *(re)linquere* (pus în relaţie cu rădăcina i.-e. **leig'h*[33]) şi acelea ale lui *sinere*[34]. Aria semantică a acestor trei verbe latine de conjugarea a III-a se îngustează în latina populară, mare parte a vechilor lor sensuri fiind înglobate de

---

[29] Vezi Kluge, s.v.; Skeat, s.v. *late*.

[30] Calificativul apare în WP II, 74.

[31] Cf. Ernout 1967: 348; Ernout 1954: 164.

[32] Cf. **s(leg)-*, vezi şi Pokorny I, s.v.

[33] Cf. Ernout 1967, s.v. *laxus*.

[34] Diferitele corelaţii cu structurile indo-europene sînt vagi. Vezi, în acest sens, comentariile lui Ernout 1967: 629[1].

Scanned with OKEN Scanner

laxo începînd probabil cu sec. I î.Hr. Astfel, aproximativ din această perioadă, *laxo* va desemna şi „a permite", „a lăsa în urmă", „a da drumul", „a abandona", „a părăsi", situaţie semantică reflectată în întreaga Romanie.

Înglobarea respectivă s-a produs şi datorită cunoscutei stabilităţi morfologice a verbelor aparţinînd primei conjugări.

2.5. Românescul *a lăsa* poate fi sistematizat din punct de vedere semantic în şase idei majore, care înglobează, în cadrul redactării lexicografice a verbului românesc, optzeci şi nouă de sensuri (diferit ierarhizate) puse în relaţie cu peste o sută de formule fixe înregistrate ca atare, în manieră lexicologică.

În acest moment al discuţiilor, o descriere semantică generală a verbului românesc ar fi incomodă, ţinînd cont de dimensiunile semantice ale cuvîntului (numai simpla reproducere a definiţiilor principalelor sensuri ar acoperi aproape zece pagini). Din această cauză, în cele ce urmează, voi face o prezentare sumară susţinută de cîteva exemple semnificative, frecvente în română. (Repet cele spuse mai sus: respectiva prezentare va putea fi confruntată cu descrierea mult mai amplă făcută acestui lexem din punctul de vedere al elementelor sale marcate familiar din **II.B.1-6**.)

1. Ideea de despărţire, separare, abandonare, detaşare.

Este ideea cel mai bine dezvoltată, atît în spaţiul verbului român, cît şi în întreaga arie romanică:

- *Nu-l cunoşteam, i-am întors spatele şi l-am lăsat.*
- *O lasă pentru cîteva minute, revenind apoi s-o conducă.*
- *S-a lăsat de învăţătură.*
- *Nu mă lăsaţi (la nevoie)!*
- *S-a îmbolnăvit şi ne-a lăsat acum un an.*
- *Să nu mă lase fără răspuns.*
- *A lăsa pe cineva* sau *ceva baltă.*
- *Lasă-mă, nu mă bate.*
- *Să lăsăm prostiile astea şi să ne mai întoarcem la ale noastre.*

Scanned with OKEN Scanner

– *Nu se lasă odată de prostii?*
– *Femeia lăsase secera şi se aşează pe cîmp.*
– *A lăsa armele.*
– *Dacă laşi cărarea, te rătăceşti.*

2. Ideea existenței, realizării, transmiterii, comunicării unui semn:

– *A lăsa o moştenire* ori *un moştenitor.*
– *Lasă deficite şi datorii succesorilor lui.*
– *Mătura nouă nu lasă praf în urmă.*
– *Leziunea... se usucă şi se vindecă, lăsînd în urmă o cicatrice.*
– *Suferințele vechi au lăsat urme pe fața lui.*

3. Ideea permisiunii:

– *L-au lăsat să se întoarcă (la Bucureşti).*
– *Să mă lase pe mine să cînt.*

În limba română, *a lăsa* nu este considerat ca avînd statut de semiauxiliar; sensul prezent în ultimul exemplu este cel mai aproape de acest statut. În celelalte limbi romanice, corespondenții etimologici ai lui *a lăsa* au statut de (semi)auxiliaritate.

– *Îl lasă în casă.*
– *Îi lăsară de capul lor.*
– *A lăsa pe cineva inima.*
– *Lasă-mă să te las* (expresie utilizată cel mai adesea cu o valoare substantivală, pentru a desemna o persoană neglijentă şi indolentă).

4. Ideea muierii, slăbirii, relaxării, destinderii, cedării:

– *Călărețul îşi lăsă calul mai liber în frîu.*
– *Arcul trăsurii se lăsase.*
– *N-are să se lase pînă nu va lua banii.*
– *A nu se lăsa cu una, cu două.*
– *M-a lăsat frigiderul.*
– *I-a lăsat kilogramul de cartofi la zece lei.*

Scanned with OKEN Scanner

5. Ideea deplasării spațiale pe o pantă înclinată sau pe verticală (vezi *infra*).

6. Ideea caracterului incoativ al unei acțiuni:

– *La cîrciumă, spre dimineață, se lăsa cu bătaie.*
– *Se lasă cu bucluc.*
– *Se lasă post la 1 martie.*

Registrul stilistic dominant este acela al *familiarului*, acest fapt accentuînd, pe de o parte, dificultatea înregistrărilor lexicografice şi, pe de altă parte, înlesnind evoluții poetice şi/sau figurate.

2.6. În urma unei îndelungate şi dificile confruntări a cîmpurilor semantice ale lui *a lăsa* cu echivalenții săi romanici, am remarcat (Florescu 1999: 49-57) că verbul românesc este singurul care cuprinde, *ca idee semantică majoră*, ideea deplasării spațiale pe verticală sau pe plan înclinat. În egală măsură, şi pentru portughezul *deixar* (analizat cu minuție în Soares 1999 şi Soares 2001) se constată absența acestei idei semantice.

2.6.1. Prin urmare, numai în limba română se poate spune (frecvent) *Noaptea/Ceața se lasă* sau *El se lasă la vale*, *a lăsa* fiind folosit predicativ.

În consecință, acest pas semantic a fost făcut numai în limba noastră. Apare imediat întrebarea: „De ce?". Argumentul evoluției interne sau acela al extensiei prototipale nu rezolvă chestiunea, ci doar o îndepărtează.

2.6.2. Să amănunțim puțin exemplele, pentru a face faptul semantic mai vizibil:

a) *Păsările se lasă pe cîmp.*

b) *Zăpada se lasă pe pămînt* „cade".
Zăpada s-a lăsat „a nins".

c) *Soarele se lasă (la apus).*
(poetic) *Razele soarelui/Lumina lunii se lasă pe pămînt/în odaie.*

Scanned with OKEN Scanner

d) *El se lasă la vale/în sat/în beci.*
El se lasă cu pluta.
El se lasă în fîntînă.

e) *Pleoapele i se lasă pe ochi.*

f) *I se lasă lacrimile de-a lungul obrazului.*

g) *I se lasă măruntaiele (cînd ridică greutăți mari).*

h) *S-a lăsat malul/stînca peste* sau *în vad/lac/casă/sat.*

2.6.3. Caracterul reflexiv (pronominal) al structurii morfologice a tuturor utilizărilor grupate sub această idee semantică este evident.

2.6.4. Deplasarea spațială desemnată în acest caz are cîteva trăsături distinctive individualizatoare: a) are un caracter durativ; b) este lentă; c) este blîndă, înceată, glisată; d) caracterul volițional (cînd e cazul) este relativ bine definit.

2.6.5. Multe dintre aceste sensuri cunosc o mare dezvoltare în registrul poetic şi (sau) figurat popular şi literar al limbii române vechi şi moderne.

2.7. Trebuie să subliniez faptul că aceste seme, grupate în cadrul ideii semantice nr. 5 şi care formează obiectul acestei analize, sînt toate individualizate şi lexicografic, fiind marcate de fiecare dată în lucrările de specialitate ale limbii române: dicționare mono- şi bilingve sau ediții filologice ale textelor limbii române vechi.

Este, aşadar, vorba de sensuri frecvente şi evidente pentru locutorul român. Prezența lor este subliniată atît într-un dicționar tezaur ca DA, cît şi în popularul dicționar explicativ al limbii române ([1,2]DEX).

2.8. Conform celor arătate mai sus (cf. *supra*, **2.3**), o influență veche slavă pentru acest trunchi semantic este greu de presupus. Respectiva influență se manifestă în alte două subsensuri existente la nivelul limbii literare vechi. Aceste utilizări au fost puse în legătură cu slavonul *mesopustъ* şi cu

Scanned with OKEN Scanner

v.sl. *napustitъ*. În articolul *Arhaic, învechit şi modern în structura semantică a românescului 'a lăsa'*[35], am analizat şi individualizat aceste sensuri exterioare trunchiului semantic care ne interesează acum. Reiau o parte a acestor consideraţii dintr-o perspectivă relativ diferită în al doilea capitol al cărţii de faţă (cf. **II.7.2**).

Evoluţiile şi structura semantică etimologică a gr. λεγω şi λαγαιω fac puţin probabilă o răsfrîngere a semantismului acestor cuvinte greceşti.

Ţinînd cont (1) de direcţia de evoluţie a lat. *laxo, -are* în latina populară, (2) de extraordinara lui forţă de absorbţie şi (3) de comprehensibilitatea în areal romanic a multora dintre utilizările analizate, trebuie luată în consideraţie, în primul rînd, încă o posibilă extensiune pe terenul latinei populare[36].

2.9. Supun atenţiei verbul latinesc *labor, labi, lapsus sum*.

Este un lexem amplu, bine dezvoltat în perioada latinei clasice. Urmele sale în limbile romanice sînt extrem de puţine, în evidentă contradicţie cu structura semantică bine dezvoltată a lexemului latin. Se admite că, practic, cu excepţia lui *lava*, prezent în cîteva dialecte italiene[37] din Calabria şi zona napoletană, acest verb şi derivaţii săi nu au urmaşi în limbile romanice. În mod logic, este considerat ca pierdut în latina populară.

Sistematizînd, pe baza lucrărilor cunoscute şi menţionate mai sus, dezvoltarea semantică a acestui verb, atrag atenţia asupra sensului de bază a acestui verb: „a aluneca, a cădea".

---

[35] SCL, nr. 1-2, 1999, p. 15-24.

[36] Iniţial am presupus ca paronimul *lasso* ar putea justifica acestă extensie. Forma lui fonetică şi maniera în care evoluează grupul *cs* în latina carpato-danubiană, ca şi semnificaţia etimologică a acestui cuvânt latinesc (Ernout 1967 îl defineşte: „qui s'incline, qui tombe en avant") ar fi putut antrena unele suprapuneri. Totuşi, este greu de acceptat faptul că aria semantică restrânsă şi relativ indirectă conceptual a acestui paronim justifică o astfel de extensie.

[37] Cf. Battisti/Alessio 1952, s.v.; [2]DELI, s.v.; [1-3]REW 4806.

Scanned with OKEN Scanner

Mă voi opri mai pe larg la Ernoult/Meillet 1967, s.v. În acest dicționar se disting două verbe cu rădăcina **lāb-/lăb-*, cel dintîi fiind acela care ne interesează: *lābor,-eris, lapsus sum, lābi* „glisser (sens propre et figuré), chanceler, s'échapper (des mains etc.)"; verbul este considerat „ancien, classique et usuel" şi nu este reprezentat în Romania „à l'exception de *lave* dans quelques dialectes italiens".

Lapsus, -us înseamnă „glissement, chute (sens physique et moral)". Un derivat ulterior, *lapso, -are*, nu pare a fi atestat înaintea lui Vergiliu; este utilizat rar şi mai ales poetic.

2.9.1. Spre o mai concretă argumentare, citǎm în continuare numai nouă dintre multe exemple[38] din ThLL adecvate chestiunii, s.v. vb. *labor, labi, lapsus sum* şi derivații săi. Adăugăm, de fiecare dată, traducerea, care, cuprinzînd verbul *a lăsa*, se dovedeşte perfect echivalentă în limba română.

1. (Lucanus, *Pharsalia*, 9, 649) *e caelo volucres subito cum pondere lapsae* „din cer s-au lăsat dintr-odată neaşteptat de multe păsări".

2. (Cicero, *In Verrem*, II, 5, 187) *effigiem Cereris... de caelo lapsam* „(că) statuia lui Ceres a fost lăsată (de zei) pe pămînt".

3. (Iul. Valerius, 3, 56) *draconis effigies... caelitus labitur mare usque* „efigia/chipul balaurului se lasă din cer pînă în mare".

4. (Lucanus, *Pharsalia*, 5, 424) *Phoebo labente sub undas* „pe cînd soarele se lasă în mare".

5. (Minucius Felix, 5, 9) *nubes altius surgere, iisdem labentibus pluvias fluere* „norii urcă tot mai sus, iar cînd se lasă, se scurg din ei ploile".

6. (Avienus, *Aratos*, 1079) *in freta labentes stellae* „stelele care se lasă în valuri".

7. (Ovidius, *Epistulae* 7, 185) *per... genas lacrimae... labuntur in ensem* „lacrimile i se lasă de pe gene pe sabie".

---

[38] Mulțumim Mihaelei Paraschiv pentru traducerea şi interpretarea textelor din limba latină.

Scanned with OKEN Scanner

8. (Chiron, 121) *testiculi labunt* „testiculele [i] se lasă (ca semn al febrei)".

9. (Plinius, *Naturalis historia*, 33, 76) *profluens terra in mare labitur* „pământul luînd-o la vale, se lasă în mare".

2.10. Subliniem următoarele caracteristici:

- toate cele patru coordonate semantice descrise sub **2.6.4** sînt prezente în semantismul acestui cuvînt;
- utilizările sale figurate şi/sau poetice sînt extrem de bine dezvoltate;
- structura gramaticală şi fonetică a acestui verb, respectiv forma pronominal-reflexivă *lapsus sum*, face ca posibilitatea unei asimilări/înglobări semantice pe terenul latinei orientale să crească.

Asimilarea semantică de către *laxo* a unor sensuri de bază ale lui *labo* va fi fost facilitată de faptul că, la nivel fonetic, va fi funcționat, în cazul formei pronominale, o hipercorecție determinată de transformarea (regulă fonetică) *cs* > *ps*, caracteristică latinei carpato-danubiene.

2.11. Tangent acestui grup semantic specific, în arie panromanică, limbii române, există un grup de utilizări subsumabile unei idei semantice *înrudite* cu cea prezentată mai înainte, respectiv *ideea exprimării caracterului incoativ al acțiunii*. Înrudirea la care mă refer privește zona de sinonimie, care apare, în parametri durativi, atunci cînd acțiunea se referă la fenomene sau stări atmosferice, la momente ale zilei. Semele respective, extrem de frecvente, sînt de cele mai multe ori închegate în locuțiuni verbale cu valoare impersonală:

- *se lasă seara* = 1) se înserează [durativ]; începe să se însereze [incoativ]; 2) (poetic) seara coboară [închipuită ca venind din înălțimi];
- *se lasă noaptea* = 1) se înnoptează; începe să se înnoptează; 2) (poetic) noaptea coboară [închipuită ca venind din înălțimi];
- *se lasă negura* = 1) se înnegurează; 2) (poetic) negura coboară [închipuită ca venind din înălțimi] etc.

Scanned with OKEN Scanner

Determinările locale sînt frecvente: *se lasă seara peste sat, se lasă negura peste cîmpie.*

Suprapunerile acestor două idei semantice (cea a deplasării pe verticală şi cea a caracterului incoativ + durativ al acțiunii) sînt atît de evidente, încît respectivele sensuri sînt încadrate diferit de lingvişti (compară, de exemplu, rezolvarea lexicografică din [1]TDRG cu cea din DA sau cu cea din Scriban).

Ne aflăm în fața unei *zone de ambiguitate* semantică, în cadrul căreia negura, noaptea, ploaia etc. care se lasă sînt „închipuite ca venind din înălțimi" (cf. DA 30^0), în sinonimie perfectă cu *a se coborî*, fiind, în acelaşi timp definite în registru incoativ.

Citățm o serie de ocurențe din (în ordinea citării): limba literară premodernă, modernă şi limba populară (cf. **II.B.6.1**):

Negura ce se lasă acoperă totul de întunerec ([1]Marcovici, 48); *Supărătoarele pîcle a negurilor ce s-au lăsat într-acest ostrov* (Drăghici, 224);

Ferbe marea-n spume/ De groaznice talazuri/ Şi s-a lăsat d-odată/ O negură-nfocată (Văcărescu, 119).

Ia cerga asta şi te-nveleşte că despre ziuă se lasă răcoare (Caragiale, II, 247);

Noaptea [...] *s-a lăsat peste natură* (Macedonski, I, 54);

Se lăsase seara în grădinița pe care... era s-o părăsim, întorcîndu-ne în strada celor dintîi amintiri (Iorga[4], I, 26);

În curînd soarele asfințeşte, se lasă noaptea (Al. Philippide, IV, 10); *Noaptea se lăsase peste cîmpii* (Sadoveanu, VII, 27).

Peste cea pădure deasă/ Mare ploaie se mai lasă ([1]Pamfile, 281);

Pe la începutul lui mărțişor se lăsase spre seară răcoare de tot ([7]Pamfile, 47).

Poeticitatea sensului este deosebit de semnificativă pentru că, datorită ei, respectivul sens a fost preluat de limba literară.

Momentul acestei preluări poate fi stabilit cu precizie, de vreme ce primele atestări se alcătuiesc filologic într-o argumentație relevantă.

Scanned with OKEN Scanner

Prima atestare (anul 1835) aparține culegerii alcătuite de Simeon Marcovici din *Nopțile* lui Young „după versiunea liberă a francezului Le Tourneur (reluată într-o ediție îmbogățită, foarte citită în epocă şi folosită la «Sf. Sava» pentru compuneri şi analize stilistice)"[39]; cea de a doua atestare (anul 1835) este o traducere liberă a versiunii în germană a romanului lui Daniel Defoe, *Robinson Crusoe*, traducere de succes care, se pare, a fost cunoscută şi de Eminescu[40]; cea de a treia atestare (anul 1848) aparține poeziilor lui I. Văcărescu, despre a căror celebritate în epocă (şi răspîndire încă din 1830) nu mai este cazul să discutăm. Circulația intensivă şi relativ simultană a acestor lucrări a asigurat cu certitudine impunerea sensului în discuție în limba literară a deceniului 4 (secolul al XIX-lea). Utilizarea lui anterioară în limba literară nu poate fi exclusă, însă, cu certitudine, numărul mare al atestărilor de după 1850 transformă faptul întîmplător într-unul sistemic şi acest lucru interesează aici.

De unde s-a produs preluarea?

Nu dintr-o limbă străină (respectiv franceză şi germană, în cazul traducerilor lui Marcovici şi Drăghici), cîtă vreme *a lăsa* cu sensul în discuție, am văzut, e specific limbii române, iar eventualitatea unui calc ar complica neveridic faptele.

Preluarea nu putea fi făcută decît din limba populară, în care, alături de construcții ca *gerul/frigul s-a lăsat*, în accepția „s-a muiat, a scăzut în intensitate", există şi structuri de tipul *negura, ceața etc. s-a lăsat*, în accepția „vine, coboară, se aşază, se aşterne". „Închipuite ca venind din înălțimi", aceste elemente ale naturii corespund unui imaginar elementar al limbii populare, unei imagini directe, imediate, explicative. Prezența frecventă a acestei seme în primele culegeri de texte populare este deosebit de semnificativă şi prin gradul înalt de

[39] Cf. DLRO, 553, articolul *Simeon Marcovici*, redactat de Stănuța Crețu.
[40] Cf. şi DLRO, 304, articolul *Vasile Drăghici*, de aceeaşi autoare.

Scanned with OKEN Scanner

probabilitate privind prezența sa în limba populară a secolului al XIX-lea.

§3. Funcția unui lexem poetic

Considerațiile din acest ultim paragraf (**2.11**) ar putea părea redundante cîtă vreme demonstrația anterioară prezintă specificitatea românească a întregii idei semantice şi sorgintea ei latinească. Grupul de utilizări generic reprezentat de construcția relativ sudată *noaptea se lasă* este perfect integrabil acestei idei. De ce preluarea acestui sens de către limbajul artistic ar reprezenta un element exegetic semnificativ, cîtă vreme miriade de astfel de preluări au format şi formează limbajul poetic românesc?

Motivația ține de geneza cercetării. Întîi am remarcat specificitatea acestor utilizări în context romanic şi apoi, cînd am încercat să le corelez cu etimonul lor, mergînd, pe firul semantic, spre originile ideii, m-am găsit în fața unui nucleu din ce în ce mai puternic şi profund, care m-a condus pînă la lat. *labo, labi, lapsus sum*.

Aşadar, pentru a arăta punctual cum şi cînd s-a înfiripat o utilizare/semă poetică extrem de frecventă astăzi în limba română, a trebuit să ajung pînă la reconsiderarea cadrului originar al verbului românesc *a lăsa*. Această reconsiderare funcționează recuperator pentru istoria limbii latine, repunînd în drepturile sale semantice succesoriale unul dintre verbele latineşti suficient de extinse, considerat în literatura de specialitate ca iremediabil pierdut în limbile romanice (cf. ^{3}REW, FEW, ^{2}DELI).

§4. Studiu de caz: *A VINDE, VEVERIȚĂ, ABIS*

Conform celor anunțate sub **1.2.2.1**, voi prezenta în continuare trei analize – aşezate în descrierea lor în mod lexicografic – a trei cuvinte ale limbii române din perspectiva modali-

Scanned with OKEN Scanner

tăților în care se îmbină diacronic utilizările acestor cuvinte în registru conotativ.

O primă formă a acestor trei analize a fost publicată în limba franceză în RRL XLI, 3-4, p. 101-126, București, 1996. Actualizarea materialului și așezarea lui într-un cadru exegetic diferit m-au obligat la reconsiderări normale și obligatorii.

Fiecare dintre cele trei micromonografii cuprinde cinci secțiuni în care se urmărește gradual desprinderea, din masa lexicală generală a cuvîntului, a utilizărilor semantice marcate conotativ.

Titlurile secțiunilor din prezentarea ce urmează în vorbesc de la sine: *I. Etimologia, II. Structura denotativă, III. Elemente mediatoare, IV. Structura conotativă, V. Commeatus.*

În subrubricile **Gr.**, **Dial.**, **Stil.** vor fi menționați principalii indici gramaticali, dialectali și stilistici ai cuvîntului, pentru a reliefa cadrul suport al elementelor conotate. Situațiile speciale sau particulare (de exemplu, diverse sintagme calchiate care au circulat exclusiv în secolul al XIX-lea, regionalisme apărute ca urmare a unor influențe străine lingvistice locale etc.) vor apărea numai în măsura în care au fost valorificate de expresivitatea limbii române (literare).

Ținînd cont de „sensibilitatea" obiectului de studiu, voi face distincție, în ultima secțiune, între, pe de o parte, rigoarea factorilor lingvistici și stilistici și, pe de altă parte, comentariile cu deschidere semiotică, filosofică și antropologică. Am numit ultima secțiune *Commeatus* pentru că substantivul respectiv însemna „traversare dintr-un capăt în celălalt", „trecere spre..." în latină – sursa de aur teminologic a esențializărilor intelectuale.

M-am străduit să realizez o ierarhizare prezentațională transparentă și elementară, care să nu necesite explicații prealabile. Acolo unde este cazul, comentariile explicative vor fi introduse în note.

Scanned with OKEN Scanner

Cuvintele studiate au fost alese din motive deloc întîmplătoare. Etimologia lor (cu soluțiile lingvistice intermediare ori parțiale desfășurate în timp), diversitatea funcțională stilistică, modalitățile de închegare a sintagmelor, dimensiunea lexicală, toate acestea au fost asamblate în funcție de relevanța elementelor marcate conotativ în mod sistemic.

1) A VINDE

I. Etimologie

Lat. *vendo, -ere* < **uēnum* „vînzare" + *do, dare*, cf. Ernout/Meillet 1967, s.v. *uenum*; are la bază i.-e. *uesno-* „Kaufpreis", cf. Walde 1928: 311.

II. Structura denotativă (cf. DLR XIII/II, s.v., MDA, s.v., [1]TDRG, s.v.)

1. Persoana subiect oferă un bun material aflat în proprietatea sa în schimbul unei sume de bani. Acțiunea se manifestă: a) fie intențional, ca ofertă, ca posibilitate viitoare, b) fie în cadrul schimbului efectiv. Ex.: *Vînd o casă* = a) intenționez să vînd o casă, o ofer spre vînzare, b) în înțelegere cu un anume cumpărător, întocmesc în acest moment actele de vînzare.

Gr. Vb. III, tranz.

Este utilizat şi absolut.

La reflexiv pasiv, apare relativ frecvent, mai ales cînd are determinări modale. Ex.:

Să se vînză zăloagele prin mezat (Prav. Cond., 114).

Determinările modale specifice sînt acelea care, în cadrul limbajului comercial, indică procedeul ori maniera în care se produce schimbul: *a vinde potoreşte* „în cantitate mică", *cu ridicata, cu amănuntul, cu ocaua, la/prin mezat, cu clauză.*

Formează locuțiunea adjectivală: *de vîndut.*

Dial. La acest nivel are structură omogenă semantic şi relativ regulată fonetic (alternanța *î/i, vînd/vinde*).

Scanned with OKEN Scanner

Regional: *vînz* şi *vind* (prez. ind. pers. 1).

Diacr. Prima atestare:

Tot cît ai, vinde şi împarți mişeilor ([2]Coresi, 432).

Învechit şi popular: *vinz* (prez. ind. pers. 1).

Învechit literar: *vénde* (inf.).

Stil. Cuvîntul circulă unitar şi omogen în stilul juridico-administrativ şi în limbajul comercial. Celelalte limbaje, la nivel popular şi literar, îl includ atunci cînd corespunde necesarului noțional; păstrează, chiar şi în narațiunea artistică, circulația stilistică originară.

1.1. Înseamnă: „a arenda". Ex.:

De să va vinde vre un venit, cumpărătorii să dea banii pe fieştecare lună ([1]Iorga, XXII: 3, a. 1775).

Diacr. Acest sub-sens apare în primele documente economice şi dispare în jurul anului 1830.

1.2. Înseamnă: „a fi cerut pe piață, a avea căutare, a avea cumpărători".

Gr. Refl. pasiv: *Revista se vinde.*

Diacr. Atestări irelevante.

III. Elemente mediatoare

Bunul înstrăinat în schimbul unui profit pecuniar corespunde unei valori materiale diferite de concepția contemporană curentă.

1. În primele texte religioase este cuprins unul dintre nucleele originare ale verbului care reflectă mentalitatea primitivă (sclavagistă şi feudală) a posesiunii stăpînului asupra sclavului, robului, iobagului. Vînzarea acestora contra unei plăți era receptată ca normală şi curentă, însă genera permanente conotații morale şi sociale. Ex.:

Vîndut-ai oaminrii tăi fără preț (Psalt. Hur., 37[r]/21).

În şerbie vîndut fu Iosif ([2]Psaltire, 219).

Este trunchiul mediator principal de pe care se desprinde pregnantul lexem marcat conotativ (cf. **IV.1**) care desemnează

Scanned with OKEN Scanner

trădarea.

2. În feudalismul românesc se atestă vînzarea instituționalizată deschisă, tratată strict negustoreşte, a unor funcții şi demnități (cf. Stoicescu, 145-146). De aceea comentarii ca acelea ale lui Antim Ivireanu se situează în registrul denotativ: *Să puse împărat după moartea lui Selefc. După aceea au vîndut preoția Ierusalimului lui Iason şi lui Menelau* (Antim, 311). Sensibilizarea mediatoare apare la nivelul moral al *corupției.*

IV. Structura conotativă

În mod sistemic se produce o translare noțională explicită dinspre valorile materiale spre cele morale.

1. Persoana subiect renunță la respectarea unor normative etice de convietuire alături de persoana (sau în structura socială) obiect direct. Cedarea este făcută în mod *intenționat* (nivel de conştientizare), *pe ascuns* (nivel de modalitate), în scopul *obținerii unui profit* material ori spiritual (nivel pragmatic).

Acțiunea este definitivă şi ireversibilă, reprezentînd un grad intensiv superior aceluia redat de seria sinonimică a verbelor: *a înşela, a denunța, a pîrî, a da de gol.*

A vinde are, față de *a trăda*, o poziție „mai tare" la nivel de conştientizare şi la nivel pragmatic.

Gr. Tranz.

Valoarea absolută nu este atestată.

Dial. În graiuri, răspîndirea sensului este unitară şi omogenă.

Această concluzie este *dedusă*, implicită, ştiută fiind situația vechimii atestărilor din limba română populară.

Diacr. Sensul este moştenit din latină: *vendere auro patria* „a-şi vinde patria pe bani (de aur)".

Primele atestări ale lui *a vinde* aparțin acestui sens, cuprind aşadar conotația „trădării". Ex.:

Scanned with OKEN Scanner

Au doară ai obiditu vrun mişel, sau ai ucis, sau ai furat, sau doară ai vîndut pre cineva, sau n-ai lăcuit bine cu vecinul tău (cca 1550) (Cuv. Bătr., II, 453).

Să nu audză... Iuda ce totdeauna băte prilej să vînză pre Domnul Hristos (Varlaam, 480).

În toate limbile romanice, vechimea sensului „trădării" în cazul urmaşilor romanici ai lat. *vendo, -ere* este relativ apropiată faţă de aceea a urmaşilor lat. *trado, -ere*. De exemplu, este semnificativă în acest sens comparaţia consideraţiilor s.v. *tradere* (FEW 13) şi s.v. *vendere* (FEW 14).

Rădăcina indo-europeană **uesno-* nu are corespondenţi semnificativi în limbile germanice şi în cele slave. **Conotaţia rămîne însă aceeaşi** atît în engleză[41] şi germană[42], cît şi în limbile slave[43].

Originea imaginii care înglobează această conotaţie manifestată ca atare, în registru figurat, în toate limbile indo-europene, coboară pe axa timpului spre momentul închegării primelor noţiuni morale ale gîndirii primitive ale antropinului[44].

Stil. În limba română literară veche, sensul este caracteristic variantei stilistice a textelor religioase. Imagistica este centrată în mod special asupra a trei nuclee narative biblice: vînzarea lui Isus înfăptuită de Iuda (trădarea înfăptuită de discipol), vînzarea lui Iosif (trădarea realizată de ruda de sînge) şi retezarea pletelor lui Samson (trădarea întreprinsă de femeie).

În stilul primelor cronici sînt preluate aceste imagini biblice (dominante în scrierile religioase) şi incluse în comparaţii caracteristice[45]. Ex.:

---

[41] Cf. Skeat, AHDE, s.v. *to sell*.

[42] Cf. [8]Paul, Kluge, s.v. *verkaufen*.

[43] Cf. Vasmer, s.v. *(pro)datь*.

[44] Cf. Leroi-Gourhan 1983: I, 158-161; II, 13-18.

[45] De comun acord, exegeza de specialitate consideră că una dintre trăsăturile stilistice caracteristice ale cronicarilor moldoveni şi munteni din

Scanned with OKEN Scanner

Aseamănă-se acel boiar cu Juda care au vîndut pre Domnusău (Anon. Cantac., 157).

Sema originară a trădării de neam şi ţară, atît de utilizată în retorica adresărilor cetăţeneşti din forumul Romei antice, îşi continuă evoluţia pe tărîm romanic şi românesc fiind activată mult în registrul artistic al limbii române literare începînd mai ales cu secolul al XVIII-lea. Ex.:

Neguţez tot feliu de păcate. Cela-şi vinde patria prin mită. Cesta spre ucidere invită ([1]Budai-Deleanu, 223).

Din secolul al XIX-lea, această semă devine explozivă în stilul publicistic şi în discursurile politice.

Odată cu secolul al XX-lea, creşte disocierea conotativă dintre cele două structuri contextuale, cea a „trădării unei persoane" şi cea a „trădării patriei", ca urmare a diversificării relevanţelor stilistice conturate deja în secolele anterioare. Se produce această diferenţiere pentru că, pe de o parte, „trădarea unui individ" antrenează în permanenţă (chiar dacă numai aluziv) imagistica şi nucleele narative religioase printr-un dublu filtru: a) retoric (textul publicistic şi discursul politic) şi b) artistic (literatura populară şi cea cultă). Ex.:

Cît te-am ajutat şi te-am ogoit, nu-i vrednic capul tău. Iar drept mulţumire te-ai dus şi ne-ai vîndut ca Iuda (Rus, I, 190).

Pe de altă parte, „trădarea patriei", circulînd cu o frecvenţă exponenţial sporită în zona retoricului (limbajul politic), are o conotativitate din ce în ce mai pregnantă în zona socialului, dar şi în zona artisticului, unde este tot mai „de-figurativizată".

După 1950 apar discontinuităţi care se manifestă diferit conform funcţionalităţii stilistice (ne referim la beletristica scrisă în graniţele actualei Românii). Cum era de aşteptat, saltul spectaculos se produce în stilul publicistic şi în discursul politic. Aici, corelarea directă cu stilul beletristic intră

---

secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea este structura arborescent dezvoltată a comparaţiilor.

Scanned with OKEN Scanner

în sfera interdicției oficiale. Referințele biblice directe se răresc şi, în anumite perioade, capătă un caracter de excepție. În cadrul acestui registru stilistic, *a vinde* „a trăda" intră în componența aşa-numitului limbaj de lemn[46].

1.1. Persoana obiect divulgă un fapt sau o idee ținută ascuns. Ex.:

S-au aflat oameni cari au vîndut... acel secret al conspirațiilor (²Bariţiu, I, 16).

1.2. Persoana obiect îşi dezvăluie gîndurile, sentimentele ascunse prin anumite atitudini, gesturi, cuvinte.

Gr. Refl. Ex.:

Cînd tu porți o taină-n inimă, din grai,/ Din ochi, din pas tu însuți te vinzi cu tot ce ai (¹Coşbuc, II, 199).

Tranz. Ex.:

D-intră copii, cum îi obiceiu copiilor, vindie tot: – O prins tata... şi-o-ngropat, iaca, la cutare (Bîrlea, II, 467).

Stil. Această semă poate fi identificată în structurile lexematice marcante pentru stilul familiar. Din această cauză, primele atestări, din secolul al XIX-lea, nu sînt relevante, în sensul că nu acoperă realitatea lingvistică a semei în discuție.

Individualitatea ei rezultă din identificarea sinonimiei cu *a (se) da de gol*. Aria stilistică plus intensificarea sinonimiei duc la creşterea forței conotative a acestei seme, înlesnind dezvoltarea, în registru artistic, a saltului personificator. Ex.:

Măi, codrule, nu mă vinde/ Că-s tînăr şi te-oi aprinde (Folc. Tr., I, 265).

2. Persoana subiect, în mod intenționat (nivel de conştientizare), deschis, pe față (nivel de modalitate), în scopul obținerii unui profit material (nivel pragmatic), se pune în serviciul, la dispoziția persoanei obiect indirect.

---

[46] În accepția dată sintagmei de Françoise Thom 1987, cf. considerațiile punctuale privind verbul *a vinde* din Florescu 1994: 539-550 şi Neț 2005: 148-151.

Scanned with OKEN Scanner

Acțiunea este conjuncturală și reversibilă.

Relația cu denotatul este relativ transparentă, activă și directă, valoarea figurativă avînd un grad de intensitate superior sensului conotativ anterior.

Gr. Refl.

Diacr. Apare, cu frecvență redusă, începînd din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Ex.:

Așa foamete era în Iași și în țară, încît mînca om pe om și se vindea. (N. Costin, ap. CADE).

Stil. Corespunde stilului beletristic, registrul artistic mai ales, dar nu sînt rare nici utilizările în cadrul limbajului politic.

2.1. Femeia subiect se prostituează. Ex.:

Credeți că vă iubește? Sau se vinde pe-un preț neruşinat? (Contemporanul, I, 33).

Diacr. Atestările încep cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea (v. Pontbriant).

Subsens calchiat după fr. *se vendre*; intră în româna literară pe terenul sensibilizat de **2.3** (v. *infra*).

Stil. Dacă este admisă ipoteza preluării imagistice din limba franceză, atunci sema evoluează dinspre zona artisticului literar (dominant în proză) spre cea a limbajului familiar. Ex.:

Ia-ți îndărăt bancnotele,/ Sunt o fetiță, domnule, ce nu se vinde. (Paraschivescu, 99).

Dacă subsensul este însă un reflex arhaic (moştenit din latină) al limbajului familiar, atunci el străbate registrele stilistice dinspre zona familiară a limbajului popular spre stilurile literare artistice, unde frecvența îi este întărită de utilizările corespunzătoare ale fr. *se vendre.*

2.2. Persoana subiect cedează moralmente, valorificîndu-și mercantil calitățile și însușirile. Ex.:

Pentru lăcomie cinstea datului cuvînt îmi voi vinde (Cantemir, II, 120).

Gr. Tranz.

Dial. Expresiile corespunzătoare acestui subsens (v. infra **3**) circulă intens și în limba populară.

Scanned with OKEN Scanner

Diacr. Sema are cele mai vechi şi divers dezvoltate atestări din seria **2**, începînd cu primii ani ai secolului al XVIII-lea. Evoluţia ei este continuă pînă în limba contemporană.

Cu toate că acest subsens este relativ tîrziu atestat, prezenţa frecventă în limba populară a expresiilor subsumate sensului generic face posibilă avansarea ipotezei că formarea structurii generice (*a-şi vinde o calitate, o însuşire*) s-a produs în graiuri.

Stil. Avem de-a face cu un grup de utilizări relativ frecvente în arealul variantelor stilistice ale literaturi artistice. Ex.:

Măgarii cînd e-adunătură/ Mintea îşi vînd pe parale ([2]Hrisoverghi, 249).

Raportul metonimic pregnant intensifică valoarea figurată a semei, care, păstrîndu-şi elasticitatea imagistică, a putut fi valorificată poetic atît în registrele stilistice premoderne, cît şi în acelea de tip expresionist, ca în cazul universului poetic arghezian:

Au făcut marfă din tot ce au putut şi au vîndut piele, suflet, sînge, gînd şi nevinovăţie (Arghezi, I, 274).

2.3. Persoana subiect doreşte să scape printr-o falsă ofertă, intenţionat (nivel de conştientizare), în mod deschis (nivel moral), fără profit direct (nivel pragmatic) de o anume stare de spirit, însuşire, trăsătură, caracteristică neconvenabilă.

Transparenţa relaţiei cu stratul denotativ atinge, în cazul acestei ultime seme a sensului **2**, valenţă maximă. Contextul, prin mărci specifice, păstrează legătura directă cu lexemele denotative: raportul opozitiv *cumpăr–vînd*, locul tranzacţiei etc.

Figurativitatea este intensă şi activă. Ex.:

De-ar fi dorul vînzător/ Şi badea cumpărător,/ Eu pe dorul vinde-l-aş/ Pe badea cumpăra-l-aş ([1]Alecsandri, 30).

Sărac bine de demult/ Ce-am făcut de te-am pierdut/ Că-n crîşmă nu te-am băut,/ Nici în tîrg nu te-am vîndut (Jarník-Bîrseanu, 216).

Gr. Tranz. absol.

Scanned with OKEN Scanner

Dial. Funcționează la nivelul artistic al limbii populare.

Nu apar indici care să particularizeze dialectal un grup sau altul dintre graiuri.

Diacr. Vechime imagistică probabilă.

Stil. Circulă în registrul grav al folclorului (doine, cîntece haiduceşti etc.). Caracterul absolut al tranzitivității, translat la nivelul limbajului figurat, creează deschideri imagistice care apropie lexemul de valorile semantice primare ale lui *a da* în primul rînd, apoi *a arunca*, *a se lepăda*, *a pierde*, toate prinse conotativ în acelaşi registru stilistic.

3. Construcții fixe

3.1. Indicele conotativ general este acela al **familiarității**.

Zona construcțiilor fixe se situează, prin urmare, pentru acest verb, în limbajul familiar. Unele expresii vin spre limbajul în discuție dinspre argou (*a vinde pătrunjei*[47] se spune despre o fată care, la o petrecere, nu este invitată la dans), altele dinspre limbajul religios (*a-şi vinde sufletul diavolului*), însă, în toate situațiile, familiaritatea adresării este o condiție elementară; caracterul *familiar* se dovedeşte a fi cel dominant, şi nu cel popular, pentru că unele expresii circulă numai în limba literară (*a vinde participiuri*[48] = a da lecții de gramatică, *a vinde vînt*[49]).

În cazul lexemului în discuție, familiarității i se adaugă o serie de valențe conotative, toate integrate dominantei morale.

3.2. Sapienționizitatea

Resemnarea în fața forței banului face ca *ochiul dracului* să transforme gestul mercantil într-o fatalitate: *orice pă bani să vinde, lesne vinzi, anevoie cumperi, omul cumpără dă voie şi vinde dă nevoie*[50]. Tonul sfătos dezvoltă la nivel conotativ ceea ce s-a numit adesea *sapienționizitate*[51].

---

[47] Cf. Bul.Fil., V, 210.
[48] Cf. Negruzzi, I, 206.
[49] Cf. Costinescu, s.v.
[50] Cf. Zanne, VIII, 171.
[51] Id. ib., I, 537.

Scanned with OKEN Scanner

Tot la acest nivel, imaginea grîului neseparat de neghină revine în contextul semantic al vinderii: *carne fără de oase nu se vinde* şi *măgarul se vinde tot în oborul armăsarilor*[52].

3.3. Persuasivitatea

Cuvîntul rostit persuasiv devine monedă de schimb. Prin aluzii intensive, *zicerea* intră în serie sinonimică alături de *vînzare*. Conotativitatea marchează: de la nivelul zero al indiferenței afişate (*cum am cumpărat-o, aşa o vînd* „transmit vorba exact aşa cum am auzit-o"), pînă la dezvăluiri acuzatoare de intensitate diferită (*nu-mi vinde el mie marfă* „nu mă poate duce cu vorba", *vinde gogoşi* „minte").

3.4. Ironia

Prin această atitudine se admonestează în egală măsură lipsa de îndemînare şi prostia: *vinde moşia* (sau *via*) *şi cumpără sanie* (sau *stafide*), *în ziua de Paşti s-a dus să vînză fasole*, *a vinde castraveți* (sau *pepeni*, *flori*, *gogoşari*) *la grădinar*[53].

Admonestarea poate viza ironic efortul excesiv al unei verbozități bazate pe cuvîntul neacoperit, în mod suficient sau corect, de faptul concret: *a vinde pielea ursului din pădure* (sau *peştele din baltă*), *cioară în loc de privighetoare nu se vinde*, *nu se vinde mîța-n sac*, *a vinde turnul Colței*.

3.5. Admirația

Acțiunile performante, abilitățile mercantile pot fi privite cu admirație: *vinde cuiva şi măselele din gură*, *vinde şi cămaşa* (sau *brîul*, *ițarii*) *de pe* (sau *de sub*) *cineva*.

La acelaşi nivel conotativ se situează expresiile: *a(-şi) vinde scump pielea* (sau *viața*) „a se apăra vitejeşte, în mod eroic".

3.6. Anatemizarea

Aflat în afara zonei efervescente în limba română a furiei injurioase, verbul analizat apare sintagmatizat într-o singură

---

[52] Id. ib., V, 313, 314, 316, 544.

[53] Id. ib., 657, I, 413, 537, 459; III, 509; VIII, 171 ş.a.; [1]Alecsandri, II, 69, 117.

Scanned with OKEN Scanner

construcție osînditoare: *şi-a vîndut/îşi vinde sufletul diavolului/dracului.*

Gr. Nu există o relație biunivocă între structura gramaticală a sintagmelor şi structura lor conotativă.

Dial. Se poate admite că cea mai mare parte a sintagmelor de sub **3** circulă în toate graiurile. Modalitatea de structurare şi comentariile celor doi culegători şi alcătuitori ai lucrărilor citate (Zanne şi [1]Alecsandri) ne conduc spre o atare concluzie.

O circulație redusă au patru sintagme: *a vinde pătrunjei, a vinde vînt, a vinde participiuri, a-şi vinde scump pielea* (sau *viața*). Ultimele trei apar numai în limba literară.

Diacr. În afara celor patru excepții mai sus menționate, putem presupune pentru structurile sintagmatice ale lui *a vinde* o vechime apreciabilă. Circulația unei construcții ca, de exemplu, *a vinde pielea ursului din pădure* în franceză sau italiană direcționează momentul formării sale spre etimonul latin; cf. fr. *vendre la peau d'ours*[54], it. *vender la pelle dell'orso prima d'averlo ucciso*[55]. Deşi expresiile sînt aproape identice în toate limbile romanice, caracterul elementar şi transparent al imaginii care generează construcția lingvistică pentru aria europeană implică etimologic ideea poligenezei.

A-şi vinde sufletul (dracului) a apărut odată cu formarea primelor noțiuni de morală creştină, intensificîndu-se în cadrul stilului bisericesc. Varianta care conține genitivul neologismul *diavol* este frecventă mai ales începînd cu secolul al XX-lea.

Stil. Aceste construcții fixe ale verbului în discuție sînt general[56] familiare, fie că intră în limba literară din cea populară, fie că punctul de plecare al expresiei este dinspre limbajul bisericesc spre graiuri.

---

[54] Cf. Littré, Robert, TLF(i), s.v. *ours*.

[55] Cf. Mestica 1941, s.v.

[56] Distincțiile făcute între nivelele de familaritate vor fi analizate în capitolul următor.

Scanned with OKEN Scanner

Expresiile respective sînt incluse stilurilor artistice prin diverse modalităţi de parafrazare neînchegată sistemic.

În concluzie, distingem în reţeaua conotativă a verbului două seme centrale care diferă însă numai la nivelul de modalitate (v. supra), fiind identice la nivelele de conştientizare şi pragmatic. Din această cauză voi considera că avem de-a face cu un singur nucleu conotativ, diversificat într-o minimă complexitate. Se poate considera că structura conotativă a cuvîntului analizat dispune de *disociere bilaterală.*

Nota dominantă este cea morală şi se reliefează din punctul de vedere al conştiinţei sociale a persoanei subiect. Aprecierea se direcţionează spre zona negativă a cedării mercantile (trădătoare şi corupte) a unor valori morale.

Structura conotativă a lexemului studiat este unitară şi complexă. Conotativitatea lui este semi-dominantă[57] şi are semele dispuse, în ceea ce priveşte raportul denotat – conotat, bipolar.

V. Commeatus

Devenirea ontologică a fiinţei umane reprezentată imagistic spre „în sus", în formă de scară, de spirală, de arbore genealogic, domina ca reprezentare biblică, dezvăluind direcţionarea (fluctuantă şi difuză) a evoluţiei spre înălţimea celestă.

Închegarea, contradictorie uneori, a unei noţiuni (primordiale de tip antropin[58]) pe această scară poate fi cu greu aflată prin rădăcini de cuvinte, prin cioburi sau ruine, prin descifrări hermeneutice, străbătîndu-se, unul după celălalt, straturile încifrate ale genezei şi ale mythosului[59].

---

[57] Spre deosebire de aceea a unui cuvînt ca *hahaleră* (cf. **I.6**) care are conotativitate dominantă.

[58] Cf. Lerois-Gourhan 1983: I, 136-138.

[59] Este poate acum momentul să reamintesc consideraţiile conclusive, mereu actuale, ale lui Vendryes: „Le problème de l'origine du langage dépasse les moyens dont dispose la linguistique; il est du ressort de l'histoire primitive de l'humanité" (Vendryes 1939: 453).

Scanned with OKEN Scanner

Noțiunea corespunzătoare acțiunii „a ceda, a oferi un bun material în schimbul unei sume de bani" (românește sintetizată lexical prin verbul *a vinde*) are un statut oarecum privilegiat. În mod logic, conturarea noțională a opozitivelor *a vinde – a cumpăra* va fi avut loc cel tîrziu într-un moment istoric (secvență temporală care se poate extinde pînă la cîteva mii de ani) imediat anterior realizării primelor monede, în momentul în care valuta forte a bulgărilor de sare sau a silexurilor ori a vîrfurilor de lance – toate acestea formînd primul pas spre constanța comercială a valorilor – a fost schimbată cu unitățile minimale de metal prețios.

Se înțelege că aceste considerații sînt simple ipoteze. De exemplu, de ce să nu luăm în considerație ipoteza conform căreia noțiunea *vînzării* va fi fost conturată încă din momentul concentrării nevoilor comerciale asupra bulgărului de sare și asupra silexurilor? În fond, acestea reprezentau niște materii care circulau cumulînd, dincolo de substanța lor, profit și pierderi economice. Funcționau totuși ca monedă. Însă conceptul *vînzării*, în evidentă formare, era încă intrinsec legat noțional de acela al *schimbului* de mărfuri, cîtă vreme materia de schimb putea fi utilizată în sine și pentru sine, sarea din bucate și ascuțișul armei.

Cînd s-a stabilit o mărime prototipală a bucății de metal și cînd posesorul unui anumit număr de astfel de bucăți a dovedit că dispune și de o altă putere decît cea șamanică[60], a magiei, și decît cea a forței brute, armate, abia atunci opusele *a vinde – a cumpăra* își vor fi putut găsi făgașul neuronic pe scoarța cerebrală a indo-europeanului.

Cînd au apărut accepțiile corespunzătoare „trădării"?

Este greu de presupus că frustrantul sentiment al trădării în ideea unui profit nu fusese sintetizat mental, într-o formă sau în alta, anterior apariției comerțului propriu-zis. Orice

---

[60] Cf. Culianu 1994: 144-153 ș.a.

Scanned with OKEN Scanner

deplasare spre „înainte", spre „mai bun", presupunea lăsarea în urmă, abandonarea unei persoane, a unei structuri sociale, a unei activități care determină grupul social. Era o ipostaziere asemănătoare trădării. Respectivul sentiment (senzație, stare) se putea coagula pe scara cvasinecunoscută a simțirii primitive[61] oriunde în aria durerii, a insatisfacției, a furiei, şi mai mult ca sigur va fi existat ca atare. În orice caz, trădarea nu se poate relaționa cognitiv în mod absolut cu utilizarea monedei de aur sau de argint. Pe de altă parte, ea reprezintă relativ altceva decît „înşelarea" implicată direct în arealul semantic al *minciunii* şi *păcălirii*, care funcționează în corelare directă cu *adevărul*, intrînd astfel fenomenologic în altă categorie.

Pentru a ieşi din perimetrul ipotezelor, trebuie să ne deplasăm pe axa timpului spre o epocă palpabilă din punct de vedere filologic şi care, genetic, ne interesează în mod direct. Este vorba de mileniul I î.Hr., cînd putem spune că, în arie romanică, sursele lingvistice poziționează cu relativă certitudine faptele. Se petrece însă un fapt filologico-lingvistic relativ neaşteptat.

A trăda, termenul propriu utilizat în dicționarele latine şi romanice pentru explicarea imediată a sensului receptat ca figurat al lui *a vinde*, e antedatat de acesta din urmă. De exemplu, rom. *a trăda* este înregistrat prima oară în 1837[62], iar *a vinde*, după cum am văzut, apare din primele texte de limbă românească. Francezul *trahir* apare atestat întîia oară în anul 1080, iar *vendre* („a trăda"), în 980[63]. Termenul spaniol *traer* apare în *El cantar del Mío Cid* (a. 1140), iar *vender* (în sens propriu), în *Glosas Silesiensis*, în a doua jumătate a secolului al X-lea[64]. Italianul *tradire* este atestat începînd cu secolul al

---

[61] Cf. Levi-Strauss 1978: 197-290.

[62] Săulescu I, 202/1: *Ioana în urmă se prinse de burgunzi şi, trădîndu-se anglilor la 1431 ca o fermecătoare, fu arsă de vie în Rouen fără a se îngriji Carol de a ei scăpare.*

[63] Cf. TLFi, s.v.

[64] Pentru ambele verbe, vezi DCEC, s.v.; DCECH, s.v.

Scanned with OKEN Scanner

XIV-lea, cîtă vreme *vendere* (în sens comercial) apare din secolul al XI-lea[65].

Aceste fapte nu au relevanţă maximă, aşa cum nu este esenţial nici faptul că cele dintîi utilizări cunoscute ale fr. *vendre* şi rom. *vinde* reprezintă sema figurată în discuţie (în spaniolă şi italiană, diferenţa temporală dintre atestările celor două sensuri este prea mică pentru a putea fi luată în discuţie). Aceste atestări în sine nu spun mare lucru cîtă vreme caracterul lor întîmplător nu poate să nu fie luat în consideraţie. Dacă însă adunăm aceşti indici la o suită de alţi factori, putem obţine anumite relevanţe. Un factor semnificativ al adunării este că rom. *a trăda* şi familia sa sînt lexeme neologice, deci vechea limbă românească nu avea, ca sinonim direct pentru noţiunea studiată, decît sensurile figurate ale lui *a vinde*. Apoi, lat. *trado, -ere*, conform celor menţionate în Ernout/Meillet 1967: 180, s.v. *do, dare*, poate fi considerat un compus relativ tîrziu al acestuia, corespunzînd gr. διαδιδωμι; *trado* nu pare a se baza pe un radical indo-european specific, în vreme ce *vendo*, de comun acord în literatura de specialitate, este derivat de la *uēnum* (cu forma nominativă neatestată) „vînzare", pus, la rîndul său, în legătură directă cu radicalul i.-e. *uesno-* „preţ de vînzare". Aceste ultime consideraţii mă determină să avansez ipoteza unei vechimi mai mari a lui *vendo* faţă de *trado*.

Toate aceste elemente conduc la ipoteza conform căreia, probabil în latină şi cu certitudine în arie romanică, noţiunea „trădării" s-a închegat dominant pe termenii corespunzători românescului *a vinde*, şi nu pe echivalenţii romanici ai lui *a trăda*.

Demonstraţia lingvistică minuţioasă care să verifice respectiva ipoteză oferă locul unei cercetări speciale, ample, focalizată exclusiv pe acest aspect romanic. Ceea ce contează aici,

---

[65] Cf. LEI, DELI, s.v.

Scanned with OKEN Scanner

în cazul analizei noastre, este ideea pregnanței conotative, a deosebitei forțe semantice a sensului respectiv, a extensiunii sale diacronice.

Trebuie să mai menționăm un aspect.

În structura etimologică a lat. *vendo* (şi a corespondenților săi romanici) şi a v.sl. *prodatь* (şi a corespondenților săi slavi), semele lui *a da* sînt evidente şi indiscutabile.

În arie germanică, *sell* şi *verkaufen* (ca să ne restrîngem discuția doar la termenul englezesc şi la cel german) cuprind semele lui *a lua*. Astfel, sensul propriu de bază al engl. *sell* este corelat în AHDE (p. 1538) cu rădăcina i.-e. *sel*^{3} – definită „to take, grasp" (= „a lua, a apuca, a înhăța"); acelaşi dicționar atestă corespondentul lui *sell*, respectiv *sellan*, ca cea mai veche formă corespunzătoare rădăcinii *sel*^{3} în engleza veche şi defineşte acest *sellan* atît prin „sell", cît şi prin „betray" (= a trăda), plasînd-o deci în regim de egalitate conotativă cu lat. *vendo* şi v.sl. *prodatь* care sînt formate, aşa cum s-a arătat mai sus, de la trunchiul denotativ al lui *do, dare*, respectiv *datь* „a da".

Faptul că, originar, latinul şi slavul, atunci cînd vînd, „dau", iar germanicul „ia" nu poate decît incita semanticianul, teoria mentalităților putîndu-şi găsi aici o excelentă sursă deschisă unor speculații mai mult sau mai puțin adecvate. Ceea ce contează, însă, pentru **Commeatus**, pentru „trecerea spre", pentru „străbaterea" pe care o întreprindem în rîndurile de față, este faptul că, atunci cînd denotativul se disociază etimologic în arie indo-europeană (în mod antagonic: „dau" – „iau", cf. *uesno- sel*^{3}-), conotativul îşi păstrează, în aceeaşi arie, unitatea („trădez"), fiind egal conceptual, depăşindu-şi, ca forță coagulantă, denotatul.

Aşadar, ne aflăm în fața unui nucleu conotativ pregnant şi unitar, coeziunea elastică a elementelor sale spațializîndu-ne o adevărată „personalitate" semantică în rîndul formelor lingvistice primordiale.

Scanned with OKEN Scanner

Structura semantică a cuvîntului românesc transportă de-a lungul secolelor conotații sociale spectaculoase, avînd o capacitate pregnantă de a reda mentalist epoci şi sisteme.

Poate un singur cuvînt să sesizeze, în succesiunea diacronică a textelor artistice, relevanțe semnificative din punct de vedere poetic şi semiotic? Este o întrebare divers formulată de Aristotel[66], Fontanier[67], Cassirer[68], Paul Ricœur[69]. Chiar prin faptul că mintea exegetului a gîndit întrebarea fie şi la modul ipotetic, problematica se conturează ca atare, relevîndu-se ca formă posibilă.

Un cuvînt ca *a vinde* înmagazinează în reprezentarea figurată a trădării un înalt nivel tensional narativ. Conotativitatea sa puternică adună, ca o forță centripetă, conflicte, drame, dezvăluiri.

La nivelul narativ al epicului artistic, prezența lui *a vinde* cu sensul care ne interesează acum, în punctele de maximă intensitate, are caracter legic de supra-tensionare.

Am arătat în **III.1** punctele în care lexemul străbate simbolistica narațiunii biblice. Adaug imagistica apocaliptică descrisă în *Cugetări în ora morții* (*Cuvente den bătrîni* II, 453; manuscris presupus de Bogdan Petriceicu-Hasdeu ca fiind bogomilic), imagistică profund marcată de semioza artistică încastrată în ritualul creştin al Judecății de Apoi:

Că moarte fără de veste vine ca un leu răgînd şi cu toate armele: cu spată, şi cu cuțitu, şi cu secere, şi cu pilă, şi cu săcure, şi cu țapă, şi cu săgeată, şi cu teslă, şi cu bardă, şi cu svredel, şi cu groază iute... Atunci dracii să adună aproape de tine de stau şi aducu scrise toate păcatele tale ce ai făcut din tinerețe pînă la moarte, de le pun cumpănă: au doară ai obidit vrun

---

[66] Cf. Aristotel 1970: 179-181.

[67] Fontanier 1977: *Noțiuni preliminare*, capitolul IV. D. *Utilitatea cunoaşterii cuvintelor.*

[68] Cassirer 1994: 154-192.

[69] Ricœur 1984: 161-212.

Scanned with OKEN Scanner

mişel, sau ai ucis, sau ai furat, sau doară ai vîndut pre cineva sau n-ai lăcuit bine cu vecinul tău... Toate săntu scrise şi le aducu de o laturi mulţi draci nevăzuţi şi dzic aşa: Ni să-l răpim! (v. DLR XIII/III, s.v. *vínde* 2.).

Bineînţeles că, din punctul de vedere al teoriei narativităţii, remarcarea caracterului intensiv maximal al unei secvenţe de proză artistică nu spune mare lucru. Apelînd la o terminologie clasică, de exemplu la aceea a lui Tzvetan Todorov, subliniem că momentele dominante în care am întîlnit incluziunile lui *a vinde* conturează narativ următoarele elemente: a) naratarul este beneficiar şi nu actant; b) desfăşurarea epică directă este ocolită, preferîndu-se lamentourile postfactitive ale universului comentat[70]; c) adesea, naratarul este identic cu naratorul, ceea ce presupune o implicare retorică puternic subiectivă.

Artistic, domină *anatemizarea* şi *implicarea acuzatoare* (v. supra). Ex.:

Să adeverează că adevărat Constandin stolnicul au omorît pe Şărban-vodă,... iar de Constandin-Vodă... noi cu oichii noştri le-am văzut şi cu mîinile noastre le-am pipăit şi nu iaste nici o îndoire că nu l-au vîndut şi nu l-au omorît şi nu l-au pustiit (R. Popescu I, 491).

Alei, ţolină ce-mi eşti, zise fata împăratului, da bine m-ai vîndut. Dacă ie aşa, hai porneşte chiar acum la Împăratul Verde şi vesteşte-i că venim şi noi în urmă... Se vede că aşa mi-a fost sortit şi n-am ce face; trebuie să merg cu Harap Alb şi pace bună (Creangă[1], 274).

---

[70] Cf. Weinrich 1968: capitolul III, *Mundo comentado – mundo narrado.*

Scanned with OKEN Scanner

2) VEVERIȚĂ

I. Etimologie

– V.sl. *vęverița*, cf. Philippide (1894: 153), [1,2]TDRG, Sextil Pușcariu, în DR IV: 720, cf. id., „Limba română" I: 207, CADE, Cihac II: 454, Scriban, Pascu 1916: 266, Rosetti 1940, III: 95, G. Mihăilă, în SCL 1958: 356, DEX[1, 2], DLR XIII/I, s.v.

– Lat. *uiuerra, -ae*. Resmeriță. Corelări indirecte: Gh. Șincai, în DR V: 562, LM, Cihac II: 454.

II. Structură denotativă

1. Mamifer arboricol din ordinul rozătoarelor, familia sciuride. *Sciurus vulgaris*. Este mic, zvelt, cu blană deasă, moale și strălucitoare, mai ales roșcată sau neagră pe spate și albă pe piept. Are coada lungă și stufoasă, cu ajutorul căreia se echilibrează în salturi aeriene specifice. Trăiește în păduri, mai ales în cele de conifere, și se hrănește cu ghindă, conuri de brad, alune etc.

Gr. S.f. Pl.: *veverițe* și, regional, *veveriți*.

Dial. În graiuri, are structură unitară și omogenă.

Popular, are și forma *ververiță*, regional, și *virviriță*.

Diacr. Prima atestare: a. 1548 (antroponim), în DERS, s.v. Cf. și:

Cine va mînca lup sau cîine sau pisică sau ariciu sau nevăstuică sau veveriță și altele cîte sînt necurate... să se pocăiască 1 an (PravGov, în GCR I: 90/35).

Stil. Circulația stilistică este determinată de necesarul narativ. Astfel apare în toată aria limbii literaturii artistice la nivel cult și popular.

Publicistica românească înglobează cuvîntul la limita suprapunerilor dintre stilurile literaturii artistice cu stilul științific. În acesta din urmă, cuvîntul cuprinde lexemul tangențial, numai în perioada de închegare a acestui stil, în primele pravile, în *interdictio* și *punitio*.

Scanned with OKEN Scanner

1.1. Prin disociere sinecdotică se desemnează blana prelucrată a veveriței. Tipul sinecdotic al acestei disocieri denotative este propriu întregii arii indo-europene. Punctele de maximă intensiune: a) corespondentul francez contemporan, *écureuil*, în vorbirea familiară este numit *jaquette* (cf. TLFi); b) în primele secole ale mileniului II d.Hr., în vechea rusă, blana de veveriță numea principala monedă de schimb (cf. DAL I: 174).

2. Nume dat altor trei mamifere asemănătoare, mai ales nevăstuicii.

III. Elemente mediatoare

Referentul reprezintă un animal mic, al cărui aspect exterior şi a cărui vioiciune motrice declanşează simpatii exprimate prin reduplicație fonetică originară (cf. indo-europeanul *uer-uer*[13], Walde 1932, s.v.) şi prin diminutivare (cf., de exemplu, sufixele latine din *viverrica*, *viverrula*, sau sufixul vechi slav din *veverica*, sau cel din ngr. βερβεριτσα(ή)).

IV. Structura conotativă

În mod sistematic se produce o translare noțională bijectivă personificată.

1. Persoanei, indiferent de gen, i se atribuie trăsăturile viețuitoarei.

1.1. Translarea noțională este explicită, realizată prin comparație.

a) Analogia se referă la sistemul motrice al viețuitoarei. Ex.:

Din familie făcea parte şi... o fetiță de vreo optsprezece ani, drăgălaşă şi vioaie ca o veveriță ([3]Rebreanu I, 24).

Sintagma dominantă este: *vioaie/vioi ca o veveriță*.

b) Analogia se referă la aspectul exterior al viețuitoarei. Ex.:

Scanned with OKEN Scanner

Un puştean de copil, zvîrlugă nevoie mare şi cu ochi de veveriţă (Popa, 147).

1.2. Transferarea noţională este realizată prin metaforă, analogia înglobînd referenţial trăsături generale (motrice şi ale aspectului exterior). Ex.:

Te-ai amestecat [în vorbă] *şi tu, veveriţă?* (Costache Caragiale, *Doi coţcari*, în PrDram, 297).

Este dominantă translarea afectivă spre o persoană de gen feminin (cf., în acest sens, şi comentariile din Slave 1991, 65).

Gr. Pluralul standard.

Diacr. Prima atestare: a. 1848:

Veveriţă fu în ea/ vermele ce o rodea (Văcărescu, 362).

2. Animalul este reprezentat ca avînd manifestări umane:

Vîntul gemea ca un nebun, copacii din pădure se văicărau, pietrele ţipau, vreascurile ţiuiau şi chiar lemnele de pe foc pocneau de ger. Iară veverițele, găvozdite una peste alta în scorburi de copaci, suflau în unghii şi plîngeau în pumni blăstămîndu-şi ceasul în care s-au născut ([1]Creangă, 240).

3. Personificarea se accentuează spre simbol:

[*Ion (iluminat)*]: *Uite veverița!... colo sus... pe o cracă!... uite-o! (vrea să se închine şi-i cade mîna; în extazul suprem) Maica Domnului!... tu eşti?... tu mă chemi?... stai că viu...* (Caragiale VI, 290).

Stil. Semele marcate conotativ circulă exclusiv în aria artisticului literar şi popular.

Analogia (comparaţie, metaforă ori simbol) este independentă de structura narativă. Orice sugestie care ţine de zona luminoasă şi benefică a orizontului sufletesc (neastîmpăr, vioiciune, vitalitate, joc, zîmbet, bucurie, speranţă) poate declanşa, cu diverse gradualităţi ale poeticului, respectiva analogie.

În concluzie, structura conotativă a lexemului studiat este unitară şi liniară.

Scanned with OKEN Scanner

Cuvîntul conține conotativitate semi-dominantă şi, în ceea ce priveşte raportul denotat – conotat, are sensurile dispuse bipolar.

V. Commeatus

Dacă se urmează *luminozitatea* „ecranului" conotativ, se remarcă faptul că semele care conotează în română micul şi simpaticul animal se situează în punctul de maximă amplitudine. În areal indo-european, animalul în discuție este pus în relație în mod divers cu denumirea/numele său printr-o serie de caracteristici referențiale. Grecescul σκι-ουρος, σν presupune un radical vechi care se raportează la coada stufoasă a micuțului mamifer avînd sensul „se echilibrează" utilizîndu-şi coada, „îşi ia elan"[71].

Germanul *Eichhorn* şi anglo-saxonul *ate-weorna*[72] sînt puse în relație cu stejarul (cf. germ. *Eiche* „stejar") probabil prin intermediul unei etimologii populare. Prin adăugarea unui sufix diminutival, s-a obținut echivalentul unui eventual **stejăriță*.

În limbile slave de est (rusa, ucraineana şi bielorusa[73]) micul animal este conştientizat ca „albişoara".

Ne găsim, în mod evident, în fața unei implicații afective arhaice.

Din punct de vedere imagistic, elementele marcate conotativ ale cuvîntului românesc se înlănțuie într-o manieră liniară şi unitară de vreme ce, din punct de vedere referențial, veverița este cu uşurință recuperată de memoria noastră afectivă, iar trăsăturile sale psihice şi motorii atît de pregnante constituie unul dintre locurile comune ale „lumilor artistice".

---

[71] Cf. Walde 1928, s.v. *uer-uer*[13], I: 287-288; Pokorny I: 263-264.

[72] Cf. Kluge, s.v.

[73] Cf. Vasmer, s.v.; DAL, s.v. *veveriça* şi p. 174, 155-156; Grincenko, s.v. *vevirka*; Brückner, s.v. *wierwiorka*.

Scanned with OKEN Scanner

Plasarea unitară în regiunea luminoasă a semantismului indo-european conferă cuvîntului nostru disponibilitatea anumitor deplasări spre simbolul benefic. În felul acesta, la Caragiale, în *Năpasta*, micuțul animal aduce omului nebun vestea eliberării definitive, în spirit creştin, de suferințele malefice.

Jucăuşă, plăcută, fragilă din cauza dimensiunilor sale mici, veverița se dovedeşte viguroasă datorită rapidității şi agilității motrice. Această antinomie conferă profunzime imaginii. Dacă se adaugă acestei profunzimi caracterul unitar şi liniar pe care l-am menționat, se obține complexitatea reprezentativă a unui adevărat simbol arhaic.

3) ABIS

I. Etimologie

Lat. *abyssos* (< gr. ἀβυσσος < ἀ privativ + ionianul βυσσος „fără fund", pus în legătură cu rădăcina i.-e. *beudh-*, cf. Walde 1930, II: 190, s.v. *bhudh-men* „Boden" = fund, pămînt), ngr. ἀβϊσος, fr. *abysse.*

II. Structură denotativă

Nesemnificativă.

Subliniem trei situații (cazuri) lexicologice cînd structura denotativă nu poate reprezenta un suport direct al cuvintelor din limba română analizate din perspectiva conotativității.

1. Atunci cînd limba română nu cuprinde diacronic şi sincronic pentru cuvîntul studiat sensuri denotative, spunem că structura denotativă a cuvîntului respectiv este *inexistentă.* Este cazul vocabulelor marcate de expresivitate primordială care sînt înregistrate ca atare etimologic şi originar. În această idee poate fi urmărită analiza etimologică făcută infra (5) cuvintelor *hahaleră* şi *a (se) holba.*

2. Atunci cînd, într-un lexem, sensul (sensurile) denotativ(e) există colateral, într-un limbaj de specialitate sau în

Scanned with OKEN Scanner

oricare altă poziție care nu determină direct sensul (sensurile) acestuia marcat(e) conotativ spunem că structura denotativă a cuvîntului este *nesemnificativă* (situația de față).

3. Cînd raportul denotație – conotație poate fi refăcut prin demers filologic ipotetic, reconstruit sub asterisc (*), aşadar atunci cînd pe baza faptelor atestate nu putem oferi o soluție certă a raportului analizat, spunem că structura denotativă a cuvîntului este *neconcludentă*. Este cazul majorității cuvintelor mai mult sau mai puțin expresive cu etimologie incertă sau necunoscută (încă), precum *abur*, *a ademeni*, *bură*, *burete*, *burduf* ş.a.

Un alt caz/exemplu al acestei situații (nr. 3) este acela al semelor marcate poetic analizate sub **I.2.11**, cuprinse în sintagme ca: *se lasă noaptea*, *frigul*, *negura*. Cîtă vreme puteau fi considerate drept creații artistice fără legătură originară cu un sens major al limbii române, conotația era supraconsiderată intensiv, iar structura denotativă era *neconcludentă*. În momentul în care aceste construcții, în urma demonstrației etimologice, s-au aliniat lexicologic unei idei semantice de sorginte latinească, pasul denotat-conotat se scurtează în mod apreciabil, şi structura denotativă înglobează utilizări ca cele citate mai sus, dezvoltîndu-se normal, liniar sau arborescent şi devenind, astfel extinsă, suport direct pentru diferite alte conotații.

În limba română, termenul de specialitate din oceanografie este *zona abisală* a oceanului planetar, respectivul limbaj cuprinzînd numai adjectivul[74] *abisal, -ă*: *vale, colină abisală, animal abisal, faună, floră abisală*.

Nu se poate astfel vorbi de o structură denotată semnificativă a substantivului analizat cîtă vreme limbajul de speciali-

---

[74] Substantivul *abis*, după informațiile mele (obținute atît din consultarea dicționarelor de specialitate sau a manualelor în circulație, cît şi din discuții avute în acest sens cu o serie de specialişti), nu este folosit decît accidental şi nespecific în literatura de specialitate.

Scanned with OKEN Scanner

tate preferă sintagmele denotative alcătuite cu adjectivul corespunzător. În contextul general al limbii române literare contemporane, exprimarea cea mai apropiată de un ipotetic denotat „adîncime foarte mare, fără fund, a unei ape" ar putea fi *vaporul cade în abis*. Apare însă evidentă încărcătura poetică (în sens larg) a acestei secvențe atunci cînd o comparăm cu propozițiile: *vaporul se scufundă, cade la fund*, secvențe cu adevărat neutre, denotative, conținute în paradigma sinonimică a cîmpului semantic în discuție.

Încă un argument care susține această situație lingvistică este faptul, deosebit de relevant, că etimonul francez *abysse* circulă exclusiv în terminologia oceanografică (cf. Robert, Larousse, TLFi, s.v.), sensurile nespecializate, curente în limbajul artistic fracez, aparținînd fr. *abîme*. Această distincție clară în limba franceză a accentuat specializarea gramaticală (substantiv – adjectiv) a structurilor semantice româneşti.

III. Elemente mediatoare

Structura lexicală a cuvîntului românesc este calchiată în mare parte după fr. *abîme*, ceea ce trimite imagistic mai ales spre literatura franceză a secolului al XIX-lea, cînd s-a impus în limba română acest neologism (prima atestare nelexicografică apare în Negruzzi, I, 286).

În limba română literară artistică a secolului al XIX-lea, *abis* se suprapune valențelor expresive ale lui *genune*[75].

IV. Structura conotativă

Avînd de-a face cu o structură de tip neologic utilizată în limbajul poetic românesc, vom opera disocierile strict sincronic, în raport direct cu intensitatea funcției poetice, dinspre nivelul minim al figurativizării spre cel maxim.

1. Dimensiunea spațială este unidirecționată spre un infinit aparent.

---

[75] Acest cuvînt este preferat indiscutabil de Eminescu.

Scanned with OKEN Scanner

1.1. Este reprezentată adîncimea nesfîrşită a unei ape, a unei prăpăstii. Ex.:

Abisul întunecat al apei (Mugur, 76).

Bătrînul fluviu pare/ C-a să dispară veşnic în haos sgomotos [în prăpastia cascadei]*;/ Dar Rinul nu dispare,/ El a umplut abisul şi trece maiestos* (²Alexandri, III, 136).

Adîncimea este receptată prin exagerare evidentă, exagerare generată şi generatoare de *spaimă*. Ex.:

Marea nu putea fi mai turburată, valurile ei, mai mari decît vaporul, treceau unul după altul, lăsînd între ele un abis (Bolintineanu, 285).

Exagerarea declanşează comicul. Ex.:

Un Domn grec... era un mare mîncău de plăcinte. Caimac, gugoaşe, alivenci,... învîrtite s.c.l., se îngropau în stomahul lui ca într-un abis fără fund (Negruzzi, I, 286).

1.2. Este reprezentată înălţimea, întinderea spaţiului.

Infinitul celest luminos este cuantificator al *măreţiei*, al *grandorii*. Ex.:

O ţintă de lumină... se înalţă pe zare ca o roată/ Şi umple de văpaie cereştile abisuri (²Alecsandri, III, 288).

Infinitul întunericului (nevăzut = necunoscut) este generator al *spaimei*. Ex.:

Pădurea se cufundă într-o noapte oarbă, într-un abis negru ca păcura (Sadoveanu, III, 104).

Gr. S.n. Pl.: *abisuri*, (rar) *abise*.

Domină *singularia tantum eternum*.

Diacr. Prima atestare este strict lexicografică, la Bobb, anul 1822. După 1870, termenul are o frecvenţă mult crescută.

Stil. Circulă în variantele stilistice ale literaturii artistice. Este specific limbajului poetic şi apare inserat dominant în descrieri (lirice ori epice).

2. Distanţa valorică (morală, de inteligenţă, de poziţie socială, de calitate estetică etc.) este realizată prin comparaţia a două sau mai multe elemente. Ex.:

Scanned with OKEN Scanner

Fenomenul cel mai caracteristic al stării noastre de astăzi este abisul între pătura de sus şi pătura de jos a naţiunii române (Maiorescu II, 276). *Între Ştefan Tomşa şi Potcoavă... este un abis de diferenţă* (Hasdeu, 206).

3. Cuvîntul desemnează: prăbuşirea sufletească; partea necunoscută a existenţei; dimensiunile insondabile ale inconştientului; ceea ce este dincolo de moarte; Infernul. Ex.:

Suferind chinurile morţii, întins pe un pat de foc unde durerea mistuitoare sfîşia legăturile vieţii!... fiorile şi cutremurul sufletului la marginea unui abis necunoscut ([1]Marcovici, 47).

De altfel, *abis de durere*, *abis de suferinţă* au format, începînd cu cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea, adevărate obsesii ale limbajului artistic românesc.

Am distins, în reţeaua conotaţiilor substantivului analizat, trei direcţii. Punctele de suprapunere cu echivalentul francez *abîme* sînt evidente (cf. Littré, Robert, TLFi, s.v.).

Punctul de interferenţă a celor trei direcţii este reprezentat imagistic de mărci situate de vorbitor dincolo de limita percepţiei umane.

Se remarcă, pentru sensurile **1.1**, **2** şi **3**, sinonimia cvasiperfectă cu *prăpastie*.

Spunem că structura conotativă a lexemului studiat este neunitară, nu există intercondiţionări imagistice ale semelor conotate.

Lexemul este în totalitate marcat conotativ.

V. Commeatus

Înţelegerea spaţiului fără limite perceptibile a declanşat, ontologic vorbind, energii semantice care au generat aspecte filosofice, teozofice, logice şi matematice inedite.

Nu poate fi întîmplător că etimologia primară a lui *abis* se găseşte în limba greacă. Este foarte mare probabilitatea ca însăşi noţiunea corespunzătoare să se fi închegat în acest univers al gîndirii greceşti. Prin urmare, investigînd filologic, s-ar

Scanned with OKEN Scanner

putea să nu găsim corespondenți în egipteana veche sau feniciană. Este deosebit de semnificativ faptul că se știe cu certitudine[76], de relativ mult timp, că noțiunea de „infinit" nu era cunoscută (percepută, realizată) de gîndirea matematică egipteană și că ea a fost introdusă (în parametrii percepției contemporane) de greci. Este evident că plecăm de la două premise; prima presupune cotangența noțională între *infinit* și *abis*; a doua susține ipostazierea filosofică a vechilor noțiuni matematice generale (nu ne putem permite aprecieri despre matematica lumii contemporane).

Latinescu *infinitus*, francezul *infini*, românescul *infinit* cuprind conceptual expansiunea luminoasă, fără sfîrșit. Dincolo de întunericul „obiectiv" al zonei abisale a oceanului planetar, sorgintea stilistică a vocabulei *abis*, matricea ei ecleziastică a imprimat cuvîntului o gravitate poetică singulară, care se răsfrînge indirect în cuantele artistice ale limbii române literare moderne. Ex.:

Susurul domol, prelung și nehotărît al tăcerii mute se ridică peste abisuri ca o cîntare fermecată de leagăn și luminile dormeau duse pe brațe imense de întunerec (Hogaș I, 270).

§5. Studiu de caz: *A LĂSA*

5.1. Cuvîntul ale cărui elemente lexicale marcate conotativ le voi prezenta în această secțiune reprezintă o excepție și o regulă în același timp.

Este funciar o excepție prin imensitatea materialului său semic, prin subtilitatea originară și prin elasticitatea perenă care-i extinde materia fără a-i distruge identitatea moleculară.

Caracterul său regulat provine din exemplaritatea structurilor sale fonetice, morfologice și semantice, din „logicismul" evoluției încrengăturilor sale lexicale, din structura sa romanic echivalentă în multe dintre punctele sale cristalizate

[76] Cf. Bartolotti 1939: 47-60.

Scanned with OKEN Scanner

sintagmatic. Toate aceste elemente îşi vor găsi locul în capitolul al doilea al cărţii, acolo unde descrierea verbului în cauză, pe care am conceput-o clasic şi minuţios, susţine demonstraţia distribuţiei structurilor sale familiare în orizontul semantic al exprimărilor româneşti.

Pentru a evita neînţelegerea rezultată fie din exces de concentrare, fie din diluţie şi redundanţă, am organizat masa lexicală a cuvîntului în cele două capitole în aşa fel încît cititorul, pînă acum, a luat cunoştinţă de structura originară a verbului şi de sensurile sale majore, însă nu este încă informat cu minuţie despre ramificarea semantică a verbului. O va cunoaşte în **II.B §1-6** şi, ori de cîte ori va dori să-şi limpezească unele nedumeriri, se va putea duce la respectivul capitol.

Am văzut mai sus cum surprinderea accentelor conotative pe materialul lingvistic reprezentat de un lexem poate fi înlesnită prin delimitarea unor căi, „punţi de trecere" sub forma unor elemente mediatoare. Am arătat în subcapitolul anterior eficienţa acestor delimitări pentru lexemele româneşti *a vinde*, *abis* şi *veveriţă*. Numitele „elemente mediatoare" conţin fapte substanţiale şi/sau funcţionale care facilitează cristalizarea elementelor lexicale marcate conotativ.

Pentru *a lăsa*, elementele mediatoare (constituite intensiv, dinspre minim spre maxim, în mod gradual) sînt: 1) negativitatea, 2) centrele de ambiguitate, 3) familiaritatea şi vor fi expuse, prin urmare – cînd va fi cazul, în corelaţie cu rîndurile de faţă –, în **II.B §7**, **II.B §8** şi **II.A**.

Această distribuţie a prezentării lexicale a cuvîntului mi s-a părut cea mai adecvată şi mai funcţională pentru că oricare altă opţiune ar fi servit mai puţin la relevarea caracteristicilor conotaţiilor din limba română, dînd cîştig de cauză descrierii amorfe.

5.2. Sintetizarea structurilor lui *a lăsa* marcate conotativ se dovedeşte extrem de dificilă mai ales din cauză că perspectivele analitice asupra obiectului de studiu pot fi multe, unele

Scanned with OKEN Scanner

profund justificate şi neapărat utile. De exemplu, într-un fel se grupează aceste structuri conotative în funcţie de accentuarea raportului verbal fie cu subiectul, fie (şi) cu obiectul. De asemenea, altfel se adună conotativ semele verbului, identificate sintactic în context sintagmatic restrîns sau în macrocontext larg frazeologic. În aceaşi idee, dominanta strict socială a mărcii conotative implică stratificări stilistice de o anumită factură, dominanta psiholingvistică (pe latura ei individualist-afectivă) dezvoltă nivele stilistice aparte. Apoi, într-un fel se conturează factorul persuasivităţii (în accepţie neoretorică) atunci cînd se urmăreşte conativ (sau behaviorist, depinde de direcţie teoretică a cercetării) receptarea şi altfel atunci cînd se identifică indicii poietici ai emiţătorului.

O analiză ca cea de faţă – care urmăreşte fasciculele lexicale ale lui *a lăsa* – trebuie să aibă în vedere toţi aceşti factori şi mulţi alţii atunci cînd se opreşte asupra conotativităţii. În mod inevitabil, voi urmări cristalizările conotative pertinente lingvistic şi pe cele efervescente poetic, accentuînd, în funcţie de relevanţele care mi s-au impus de la caz la caz, una sau alta dintre mai sus menţionatele perspective.

Sper ca pierderile inevitabile unui asemenea demers exegetic să afecteze cît mai puţin reflexiile adînci din substanţa limbii române ale inepuizabilului generator semic reprezentat de *a lăsa.*

*

* *

Extrăgînd din masa lexicală a verbului semele implicate conotativ, remarcăm că gruparea dominantă a faptelor se face în mod deosebit de clar în cadrul ideilor semantice a *separării* (1) şi a *coborîrii* (5). Bineînţeles, este semnificativ faptul că, vom vedea, aceste două idei semantice sînt şi cele mai implicate în zonele ambiguităţii. Implicaţia ambiguitate – conotativitate este evidentă şi corespunde universului exegetic de aşteptare. Orice comentariu ar fi redundant.

Scanned with OKEN Scanner

Voi trece direct la prezentarea faptelor, încercînd, pe cît posibil, să nu anticipez prea mult comentariile din descrierea amănunțită făcută în capitolul al II-lea.

5.2.1. Dintre semele lui *a lăsa*, cele mai multe fapte de expresivitate afectivă sau/şi poetică îşi pun în valoare relevanța prin centrarea asupra relației verbului cu obiectul gramatical mai întîi, ulterior cu subiectul. Epicentrul generator de vibrații conotative (rezultate din structura atomico-sememică „bombardată" afectiv) este cel mai frecvent reprezentat de obiectul indirect (*lasă-mă naibii...*) şi de cel circumstanțial (*lasă-mă cu durerile mele*). Ca frecvență, urmează relația cu obiectul direct (*lasă a lumii valuri!*) şi, abia în ultimă instanță, este implicată relația cu subiectul (de exemplu, personificările: *mărul îşi lasă florile*).

Situația se complică evident în cazul dublelor şi triplelor implicații.

Acest tip de afirmații – care prezintă o ierarhie cantitativă – poate fi susținut numai cu argumentație amănunțită, punctuală, desfăşurată după tehnica măsurării firelor din duna de nisip. Însă, fiind vorba de comparații cantitative[77], simpla înşiruire de citate nu ar face decît să transfere pe alt plan reprezentarea. Zecile de exemple menționate în **II.B** oglindesc pe deplin afirmațiile făcute.

*

* *

În cele ce urmează voi contura modul în care mărcile conotative sînt grupate în jurul unor structuri lexematice ale cuvîntului analizat. Perspectiva va fi acum cea a cîmpurilor noționale; cercetarea se va orienta spre dimensiunile ontice ale reprezentărilor imagistice ale lui *a lăsa* în limba română.

---

[77] Toate afirmațiile generalizatoare de pe parcursul lucrării se bazează pe minuțioase demersuri statistice. Cu puține excepții semnificative, munca pe care am efectuat-o s-a dovedit, în mod aşteptat, inutilă şi cronofagă.

Scanned with OKEN Scanner

5.2.2. Dimensiunea transformatoare

Articulările conotative ale verbului reflectă transformarea subiectului (alterare, ruptură, dispariție, evoluție etc.).

Transformarea se declanşează *dinspre subiect*. Eul (privit şi ca fenomen sau ca element poetic) se transformă prin desprinderea din substanța sa (fizică, afectivă, intelectuală) a unor segmente – sau componente – esențiale, care, prin „desprinderea", „părăsirea" subiectului, îi schimbă structura în mod esențial.

Părăsirea-despărțirea de o persoană este exacerbată pînă la totala desprindere biologică prin moarte; în cadrul structurii marcate conotativ, sufletul este segmentul transformator – el părăseşte trupul. Ne aflăm în arealul exprimărilor eufemistice. Acestea ies în afara limbajului familiar prin încărcătura tensionat-gravă a existentului.

Eufemismul este exprimat lingvistic dominant prin patru formule sintagmatizate. Două sînt complete (*a lăsa lumea, a lăsa viața*) (cf. **II.B.1.1.3**). Una, cea mai frecventă, este sintetică prin valoarea sa gramaticală (*ne-a lăsat* = a murit); intensitatea ei conotativă este ceva mai amplă, pentru că acum se adaugă în mod obligatoriu intonația. Faptul este dificil de redat artistic la nivel narativ. Am inclus sub **II.B.1.1.3** citatul din proza sadoveniană şi pentru a evidenția implicația explicativă din fraza: *Am avut un fecior şi ne-a lăsat, l-a înghițit pămîntul*. E interesant de observat că, aici, Sadoveanu simte nevoia unei completări clarificatoare; inserează în frază acest sens al lui *a lăsa* aşa cum procedează cu termenii speciali (arhaisme, regionalisme) conform cunoscutei sale tehnici de a dezvolta paratextual reluări explicative (în perioade frazeologice echilibrat dozate narativ).

Ultimul dintre cele patru elemente lingvistice care primesc sistemic valoarea eufemistică invocată („a muri") este sintagma: *a lăsa cuiva sănătate*. Valorilor conotative anterioare (afectivitatea tonului grav, prudența eufemismului) li se

Scanned with OKEN Scanner

adaugă ironia tristă ivită din contrastul moarte – sănătate, ironie care implică şi o uşoară familiaritate venită de la formula populară neeufemistică de bineţe: *a-i lăsa cuiva sănătate* (= a-i ura cuiva sănătate, ca formulă de salut).

Părăsirea – separarea trupească sau sufletească, realizată de un segment al propriului „eu" – generează seme cu posibilităţi de implicare adîncă în artistic: *şi-a lăsat un picior pe cîmpul de luptă* (sau *în război*), *îşi lasă mîndria deoparte* apar ca formulări frecvente, curente, nemarcate conotativ (extinderi de la şi analogii cu **II.B.1.9**, **1.10**). Semele acestea formează unul dintre resorturile generatoare ale unor construcţii metaforice uneori cu grad înalt de intensitate. Ex.:

Cînd vine vremea să se cuminece, părăsesc vrajba [= devin conciliatori, iertători], *o lasă la uşa besearicii, luîndu-şi iertăciune* (²Maior, 101).

Strînge-ţi gîndurile-acasă, nu le mai lăsa-n poghiazuri [= nu mai fii visător]/ *Palide-n puterea nopţii să mai tremure pe drum* (Vlahuţă, I, 44).

Opriţi în fastul şi imensitatea clipei, ne-am uitat trecutul şi ne-am lăsat viitorul [= am devenit fiinţe pragmatice, necontemplative] (Teodoreanu, 95).

Am lăsat [murind] *glasul meu dulce unei dulci privighetoare;/ Ochii, murelor din codri; părul, falnicului soare* (cf. **II.B.1.6**) (⁴Alecsandri, 150).

Voievodul Nicolae fugi la Giurgiu lăsînd în urma lui bagaju-i de nădejdi şi steaua care-l părăsea [= devine un om fără speranţă şi noroc, disperat] (Gane, 199).

Repet, categoria desemnată sub acest paragraf presupune, în procesul transformării, un factor autogenerator prin direcţionarea procesului dinspre subiect.

Corespondenţii semici se circumscriu ideilor semantice **1** şi **2**.

Transformarea subiectului („eul" creator, factorul-problemă şi problematizator) se mai poate înfăţişa ca un proces

Scanned with OKEN Scanner

direcționat *spre subiect* dinspre exterior (un exterior fizic sau psihic). „Eul" este modificat ca structură, în mod esențial, sau este pe cale de modificare; primește, cuprinde, capătă (adesea prin agresare sau forțare) noi elemente, caracteristici etc. care determină de fapt transformarea. Ex.:

Nu lăsa nemică în casa inimii tale de celea ce iubește dracul (Varlaam, 209).

Un pom ciudat care... lasă să treacă peste el primăveri şi tot nu înfloreşte (Preda[3], 77).

Din cînd în cînd îmi smulg piciorul/ Să las lăuntrului meu ins, –/ Sprînceana, trupul şi pridvorul/ Pe care stai tu dreaptă Ibis (Stănescu, 57).

Primele două citate corespund unui nivel mediu de intensitate metaforică, structura fiind în mod sistematic previzibilă. Ultimul fragment de text, de data aceasta intens poetic şi metaforic, forțează sistemul. Se propune lectorului un contur imagistic original, care se bazează, pe de o parte, pe una dintre coordonatele semantice esențiale ale lui *a lăsa*, aceea a „permisiunii", şi, pe de altă parte, pe evoluția internă, „de tradiție" conotativă – cîtă vreme *Cazania* lui Varlaam şi proza lui Marin Preda se circumscriu respectivei direcții. *A lăsa* este acum implicat într-o melodicitate prozodică internă (*să las – ins – Ibis*). Ea activează uşor şi armonios ipostaza infinit deschisă a poetului ca iubit şi creator. Acesta absoarbe imagistic, prin proiecție prometeică, falia de frumos în care ipostaza sublimată a păsării Ibis se echilibrează, cu grație semantică, în piciorul unic – bază şi pridvor –, întors în trupul lingvistic al poetului ca o nesfîrşită bandă a lui Möbius.

Articulările conotative ale verbului reflectă acum transformarea operată *de subiect asupra obiectului* – univers exterior „eului".

Zona de alcătuire a nucleului de ambiguitate semică dintre ideile **1** şi **2** formează stratul semantic germinativ care atrage accentele conotației.

Scanned with OKEN Scanner

Corelația lingvistică se face acum în direcția exacerbării figurative a caracterului factitiv al lui *a lăsa*.

Obiectul exterior afectat este, cel mai frecvent, obiect gramatical direct, iar factorul transformator, subiectul, se identifică dumnezeirii:

M-ai lăsat, Doamne,-n țărna morții/ Și cînii mă-ncungiură cu toții (Dosoftei[1], 66) (cf. **II.B.1.1.2**).

Acum ne aflăm în zona limbajului religios[78], a cărui poeticitate are un caracter pregnant, metafora biblică (de tipul celei de față) fiind dublu revelatoare: a) cu funcție mistică, de încifrare a cotidianului întru ridicarea spre extazul mistic, b) cu funcție maieutică, de descifrare a segmentului exprimat al revelației.

Revenind la citatul lui Dosoftei, complexul funcțional mai sus amănunțit acționează în mod evident prin centrare asupra metaforei (dextrogire *in praesentia*) *țărna morții*; verbul este și el implicat, o dată indirect, prin rezonări semice și gramaticale dinspre obiectul circumstanțial metaforă, și a doua oară direct, prin patosul retoric al invocației – reproș adresat (în mod adînc reverențios) instanței supreme.

Factorul transformator poate avea dimensiuni concret cosmice, făcînd parte dintre noțiunile poetice proiectate prin transmutări mitologice: soare, lună, stele, luceafăr:

Al nopții întunerec, înstelatul rege maur,/ Lasă norii lui molateci înfoiați în pat ceresc ([1]Eminescu, IV, 110).

Imaginea cerului noaptea este implicată acum într-una dintre cele mai cultural penetrante metafore ale limbajului poetic eminescian. Proiecția este spațializată pe cuprinsul a două nivele stilistice ale metaforei dextrogire *in præsentia: al*

---

[78] Limbajul religios este un limbaj ale cărui dimensiuni exegetice se extind în ultimii ani, ca urmare a unei lungi perioade în care cercetarea acestui aspect s-a desfășurat imploziv, uneori camuflat, alteori asumîndu-și riscuri sau cu sprijin din partea emigrației: cf. [2]Biblia (1688).; după 1990, cf. și Munteanu 1995, Gh. Chivu 1995.

Scanned with OKEN Scanner

nopții întunerec, înstelatul rege maur. Spațializarea este difuză la nivelul suportului metaforic (*întunericul nopții*), pentru ca, în cadrul metaforei, să capete corp regesc. *A lăsa* va suporta personificarea, accentuînd, la rîndul lui, prin recul, umanizarea metaforei. Părăsirea desemnată de *a lăsa* imprimă un abandon uşor lasciv (*molateci, pat*) păstrînd limitele spațiale ale diafanului (*nori, înfoiați*). Segmentul poetic se încheie echilibrat, prin reaşezarea în suportul denotat: *A nopții întunerec... ceresc*.

Subiectul se implică în universul „transformat" prin metafore ale „moştenirii" sau „moştenitorilor", devenite indici de conştientizare a posterității. Ex.:

Urmaşilor mei Văcăreşti/ Las vouă moştenire:/ Creşterea limbei româneşti/ Ş-a patriei cinstire (Văcărescu, 324) (cf. **II.B.2.1.1**).

Relevanța conotativă este pregnantă, analogia metaforică (*urîtu'*, *pacostea*) este veche şi adîncă, implicată în registrul folcloric:

Gată-te, mîndră, şi zină [vino]/ *Las-urîtu' în rugină* (Candrea, 45).

M-ai lăsat cu pacostea/ De mi-e negru lîngă ea (Izv. XVI, 86).

5.2.3. Dimensiunea tensională

Transformarea de sub paragraful anterior (prima dimensiune conotativă reliefată de *a lăsa*) cuprinde o reaşezare a „eului" – a subiectului, a factorului, a procesului – din perspectiva unei corelații cu exteriorul. Această primă dimensiune se poate spune că are caracter social (evident, este vorba de o socializare suplimentară, adăugată socialului elementar şi necesar oricărui act de limbaj). Caracterul social este determinat în acest caz de ieşirea subiectului din sine însuşi în urma unui impact cu un element venit din exterior, ieşire care presupune relații interumane, relații de poziționare în universul lumilor culturale (istoriceşte determinate).

Scanned with OKEN Scanner

Cea de a doua dimensiune conotativă, cea de față, se identifică în cadrul conturului strict individual al subiectului – ființă, factor, proces. Prin *tensional* reprezint lexico-noțional un conținut semantic care exprimă intensiv energie intelectuală, afectivă, estetică.

Sînt implicați factori care țin de ceea ce se poate exprima prin *destindere* ↔ *încordare*, *cedare* ↔ *rezistență*, *muiere* ↔ *întărire*, *relaxare* ↔ *încordare* etc.

Despre această a doua dimensiune se poate spune că are, strict morfologic, dar şi conceptual, un caracter reflexiv prin direcționarea autorelevantă a subiectului spre sine însuşi.

Sînt implicate sensuri de sub ideile descrise în **II.** §3, §4 şi, prin ambiguizare, în **II. §5**. Ex.:

Şi într-o zi,/ Am izbucnit dintre holde şi oameni/ Spre soare./ M-am ridicat în picioare./ Nu m-am lăsat ([2]Sorescu, 91).

În general, sensul propriu „a nu ceda, a rezista", uşor tensionat afectiv, se referă la acțiuni imediate, de o durată relativă, reflex al unei tenacități întreprinzătoare. Corelația cu factorul existențial al creşterii „puiului de om" translează tenacitatea spre metaforic.

Fruntea albă-n părul galben/ Pe-al meu braț încet s-o culci,/ Lăsînd pradă gurii mele/ Ale tale buze dulci (Eminescu[1], I, 75).

Fragmentul subliniat porneşte de la *a se lăsa pradă* (= a se abandona) deznădejdii, tristeții, în general unei stări proaste de spirit – structură care este în relație cu un referent desemnînd o realitate psihică. Se produce o deplasare spre concret prin descrierea poetică a gestului sărutului şi prin intermediul expresiei învechite şi populare *a se lăsa în pradă* (= a se năpusti).

Această categorie de mărci conotative este productivă în limba literară veche. Atinge puncte de poeticitate bine dozată ori străbate țesături narative punctate de un dramatism echilibrat susținut:

Scanned with OKEN Scanner

Unde-s cei din lume/ Mari împărați și vestiți ? Acu de-abia nume/ Le-au rămas de poveste. Ei sînt cu primejdii/ Trecuți. Cine ai lumii să lasă nădejdii? (Costin, 321).

El [...] lăsîndu-să numai cu un gînd la una Împărăția Turcului, a toți craii creștinești s-a pornit ura [împotriva lui] (Costin, 308).

Eu a unora gînduri împotrivă simțind, spre așe de adîncă tăcere m-am lăsat (Cantemir, I, 115).

Toate secvențele redate textual aici sînt fragmente din momente narative de o artisticitate intensivă. Ne găsim (stilistic vorbind) în fața unor chei temporale, care, fiind inserate și alcătuite prin geniu scriitoricesc, sînt receptate ca atare pe parcursul a trei sute de ani de cultură literar-artistică românească. Receptarea în registrul artistic este continuă și ascendentă, accentuată de: 1) coordonata poetică a stilului arhaizant și 2) personalitatea creatoare a fiecărui scriitor în parte, Miron Costin și Cantemir reprezentînd figuri culturale proiectate pregnant în conștiința vorbitorului cult de limbă românească. Trebuie să remarc faptul că primul exemplu cuprinde verbul inclus în structura sintagmatică *a se lăsa nădejdii lumii* (intensitate poetică minimă). Este inclus în textul unor prime momente de versificație românească, și poeticitatea contextului în discuție rezultă aproape numai din acest aspect prozodic, imagistica supunîndu-se clișeelor europene ale epocii. Următoarele (și ultimele) două dintre secvențele de mai sus sînt cu minuție centrate poetic pe *a lăsa*, verbul accentuîndu-și glisarea între sensurile deplasărilor spațiale și sensurile extensiunii relaxate, permisive, autoprotectoare. Cele două secvențe textuale se implică în momente artistice de înaltă intensitate, receptate ca atare de lectorul contemporan. Nu poate fi exclusă implicarea unui calc din slavonă, greaca veche sau neogreacă. Însă talentul lingvistic al celor doi artiști ai limbii române vechi face imposibilă, în acest caz, optarea pentru una sau alta dintre cauze, cîtă vreme cei doi creatori din perioada

Scanned with OKEN Scanner

veche aveau asumată, în resortul creativității lor, şi asimilarea efervescentă a limbii române populare.

5.2.4. Dimensiunea spațială

În cazul lui *a lăsa*, dimensiunea conturează nucleul conotativ cel mai pregnant. Pregnanța este determinată în special de doi factori: 1) specific romanic accentuat; 2) gradualitate intensivă.

Individualitatea dimensiunii spațiale rezultă din faptul că această categorie de seme ale verbului, marcate conotativ, se caracterizează (spre deosebire de semele implicate în transformare şi în tensionare) mai ales prin *reprezentare vizuală*. Toate taxonomiile şi analizele care urmează vor reliefa acest aspect. Aici voi reda numai un mic fragment, din *Urcan bătrînul* al lui Pavel Dan, care îmi serveşte afirmația în mod simplu şi exemplificator:

Cîntecul [...] se învîrtea necontenit pe deasupra, apropiindu-se şi depărtîndu-se, dar nu găsea pămîntul pe care să se lase cum nu găseşte pasărea ce zboară, rătăcită, deasupra apelor pustii (Dan, 79).

5.2.4.1. Cel de-al doilea factor, cel al gradualității intensive, presupune existența unor utilizări frecvente ale semelor corespunzătoare dimensiunii de acum. Există posibilitatea de a identifica cele trei grade de intensitate:

- minim (la nivelul limbii generale);
- mediu (la nivelul uzului din cadrul unui stil sau al unei variante stilistice);
- maxim (prezență unică sau rară – adesea creație individuală – în arealul stilistic avut în considerație).

Această posibilitate reprezintă un reflex şi o dovadă a extensiunii nucleului conotativ avut în vedere.

Un grad minim de intensitate au semele poetice ale lui *a lăsa*, care circulă şi la nivelul general al limbii (populare şi literare). Formulări ca *se lasă noaptea, se lasă negura* cuprind în structura lor sintagmatică o doză minimă, abia percepută,

Scanned with OKEN Scanner

de poeticitate (înțeleasă, ca pe întregul parcurs al lucrării de față, ca „virtualitate a limbii"). Am insistat anterior asupra poeticității acestui sens, asupra originii lui probabile în limba română şi asupra circulației sale.

Tot aici se includ acele construcții – cu verbul reflexiv – în care sînt desemnate stări de acalmie (*a se lăsa liniştea, pacea, tăcerea*), acalmie care se poate sau nu instaura într-un grup social revoltat, într-un spațiu atmosferico-geografic agitat (de vînt, furtună etc.), în sufletul, cugetul etc. unei persoane tulburate. Acum, intensitatea este mai accentuat poetică şi semele se înscriu în registrul artistic al limbii literare:

Pe cîmp [...] s-a lăsat o tăcere înfricoşată ([2]Alecsandri, 18).

Diferite construcții au devenit locuri comune, de tipul:

În odaie se lăsase o linişte grea.

I s-a lăsat pace în suflet.

În acelaşi registru există şi construcțiile care cuprind în structura lor desemnări incoative ale unor stări nefavorabile, negative etc. Ex.:

Peste mintea limpede [...] s-a lăsat o pîclă groasă (Popa, 17).

S-a lăsat necaz mare pe casa lor ([1]Stancu, 46).

Există nenumărate echivalențe intensive la nivelul literaturii populare. Acum se activează simbolistica ritualică a bocetului funerar:

Ni te rog țărîna me/ Nu te lăsa aşe gre [...]/ Scumpu mamii, floarea mamii/ Cîn am fost să te ńiros,/ Te-o luat Domnu Cristos (Păcală, 229).

Pămîntule lat cu iarbă/ Nu te lăsa aşa greu, dragă,/ Că Mina n-o fost beteagă/ Ş-o avut o boală grea/ De nu te-o putea ținea (DR, V, 45).

Personificarea se implică în teluric, pămîntul sau țărîna sînt cuprinse în expresia *a se lăsa greu* în forma sa proprie şi acționează ca o ființă supusă legilor gravitației. Omul drag dispărut este fie floare, fie îşi păstrează şi dincolo de tărîmul vieții sensibilități tactile; imaginea este dureroasă, patetică,

Scanned with OKEN Scanner

plină de o concretețe referențială cutremurătoare, fiind impecabil adecvată bocetului.

Ne găsim deja în zona utilizărilor semice de intensitate poetică medie. Ex.:

Adevărata greutate a vieții abia după aceea se lăsă asupra casei lor ([3]Preda, 14).

Cum să închipui puterea tăcerii care s-a lăsat atunci între noi? (Papadat, I, 66).

Nu lipsesc, la acest nivel mediu, corelările cu stările atmosferice sau cu momente ale zilei:

Perdelele negre ale amurgului se lăsau tot mai grăbite ([1]Rebreanu, 24).

Literatura populară activează poetic verbul care accede uneori, în cadrul registrului stilistic respectiv, spre valori intensive maximale. Ex.:

Că doru unde se lasă,/ Face lacrimilor casă (Hodoş, 32).

Aici vizualizarea atinge reprezentări estetice ale unui sentiment nețărmurit, acela al dorului surprins în „țărmuri", spațializat prin „aşezare". Instaurarea stării de dor care durează casă de lacrimi este reprezentată prin *a se lăsa*, implicat într-un proces gramatical incoativ corelat, dincolo de relația sintactică evidentă, la nivelul subtil al apelor freatice semice, cu factitivul *a face*. „Spațialul" aşază vîrful pensonului metaforic pe adverbul de loc *unde*, ridicîndu-l de pe reprezentarea picturală numai după ce a desenat conturul central al suferinței, epicentrul, vatra, casa.

Sensul deplasărilor spațiale, prin predispozițiile sale etimologice, se implică în semnificații poetice maxim intensive şi la nivel figurat.

O rază/ ce vine goană din apus/ şi-adună aripile şi se lasă tremurînd/ pe-o frunză:/ dar prea e grea povara –/ şi frunza cade ([2]Blaga, I, 54).

Limitîndu-ne, de exemplu, la universul poetic al lui Blaga, remarc faptul că verbul capătă substanță materială, greutate

Scanned with OKEN Scanner

fizică, fiind direcționat metaforic, prin alunecări semice inexorabile, către adîncurile unui cosmos sufletesc:

O, inima: amurguri, cînd se lasă grele peste ea,/ Aud cum tainic îmi şopteşte ([1]Blaga, 30).

Semnalez (prin intermediul prozaicelor corelații stilistice) desprinderea din sintagma pietrificată sub forma *a se lăsa greu* (în care funcționează valoarea adverbială a lui *greu*), desprindere realizată filigranat prin trecerea spre valoarea de adjectiv a lui *grele*, acordul cu *amurguri* creînd fluctuația figurativă şi flexibilitatea caracteristică amplitudinilor poeticului în coeziunea semantică a construcției lingvistice.

5.2.4.2. În concluzie, urmărind frecvența utilizărilor semice subsumate dimensiunii spațiale, am putut remarca imaginea dominantă a prezentei coordonate conotative a dimensiunii spațiale: suportul metaforic care antrenează acum reprezentările poetice ale verbului este imaginea unei păsări care coboară dinspre înălțimi spre spațiile apropiate ochiului – pămîntul şi arborele.

Există, în acest areal semantic de sub **5.2.4**, trei tipuri: deplasarea omului (aşezarea, întinderea şi înclinarea, apoi coborîrea), instaurarea unor stări atmosferico-meteorologice (negură, ceață, noapte) şi, dominanta imagistică, oprirea aşezat planată a zburătoarelor. Ultimul tip este cel mai relevant, din punctul de vedere al puterii de observație, prin precizarea conturului şi prin pregnanță vizuală. Cîtă vreme nu avem indicații etimologice definitorii, putem presupune că sorgintea procesului metaforic primordial se găseşte în fenomenologia zborului. O analiză a simbolisticii acestui act (pe de o parte, forța idealului, implicarea în creație, poziționarea dumnezeirii, pe de alta, ratarea, trădarea, moartea, poziționarea demonicului) va putea găsi indici noi luînd în considerație disocierile conotative la nivel semic făcute în acest capitol.

Scanned with OKEN Scanner

§6. Cuvinte originar afective: *HAHALERĂ, A (SE) HOLBA*

Mă voi referi în continuare la acea categorie de cuvinte care, de la intrarea lor în limbă şi pînă astăzi, nu au desemnat concepte „reci", ci au circulat numai marcate de o afectivitate primordială (originară, etimologică). Sînt aşa-numitele cuvinte expresive, calificate astfel cu toată ambiguitatea termenului *expresiv*.

Acestă categorie lexematică a pus mereu probleme speciale lingvistului. În funcție de perspectiva analizei, rezolvările punctuale sînt extrem de diverse.

În lucrarea de față, cuvintele în discuție sînt tratate în categoria elementelor dezvoltate în totalitate în cadru conotativ (implicarea în limbajul familiar este evidentă, cf. **II.A §3**), studiul asumîndu-şi toate inerentele inconveniente ale acestui fapt. Pentru că, într-adevăr, conotația şi conotativitatea sînt dominant receptate în literatura de specialitate în corelație cu denotația şi denotativitatea, cu toate comentariile din Orecchioni 1967 sau Bloomfield 1970 citate anterior.

Termeni precum *hahaleră* şi *a (se) holba*, în întregime marcați conotativ, pot fi taxonomizați în funcție de direcția lingvistică, stilistică, pragmatică sau cognitivă a analizei (cf. Florescu 2001).

Ne găsim în fața unor elemente lexicale care exprimă, sub forma unei plasticități sonore, idei semantice care denumesc stări afective.

1) *HAHALERĂ*

Termenul *hahaleră* nu este tratat sistematic în dicționare.

DA nu-l lucrează pentru că lexemul nu corespunde sistemului de selecție al acestui dicționar. Este cunoscută situația lexiconului academic (seria veche) şi discuțiile legate de tratarea neologismelor, a elementelor argotice şi a celor (excesiv) familiare.

Scanned with OKEN Scanner

Cuvîntul era bine cunoscut în epoca redactării volumului respectiv din DA. Substantivul analizat aici apare atestat încă de la Caragiale. Este prima ocurență de care dispunem. În editorialul[79] cu titlul *Nu-i loc de mirare...* („Epoca", 2 februarie 1897), cuvîntul este utilizat de şase ori. Voi reda un fragment din articol, semnificativ în privința delimitărilor semantice de față: „Asta e iar ceva caracteristic al hahalerelor colectiviste: la ele şi vorba unanim, ca şi vorba patriot, e susceptibilă de comparativ şi de superlativ. De exemplu, hahalera colectivistă, cînd o întrebi cum merge politica, îți spune năclăit: «Aurelian are aprobarea unanimă a partidului; dar Sturdza o are mai unanimă; şi, dacă e vorba, Cantacuzino ar avea-o foarte unanimă!». Cum am zice: Aurelian e patriot, Sturza mai patriot şi Cantacuzino foarte patriot!"[80].

Cuvîntul în discuție mai poate fi găsit şi la Resmeriță, unde este definit astfel: „Om cu apucături repezite, haplea"; definiția este forțată în funcție de etimonul neadecvat dat de autorul dicționarului: „lat. *hac-alarius* (*alatus*) repede pe aici" (sic!).

În Coman[81] se înregistrează cuvîntul (în zona Neamțului) cu următoarele explicații: „Termen de batjocură pentru cel ce vorbeşte vrute şi nevrute, fără socoteală: *ce stai să asculți pe hahalera asta de om?*". Scriban, al cărui dicționar abundă de sugestii asociative (mai ales în cazul elementelor familiare, a căror frecventă prezență formează unul dintre factorii specifici ai lexiconului), se abține de la orice comentariu etimologic şi glosează cuvîntul cu sensul: „Persoană ridiculă".

Vom regăsi cuvîntul înregistrat în dicționare abia la Ciorănescu, lexicon în care definiția situează *hahalera* undeva

---

[79] Articolul face parte dintre acelea care poartă semnătura lui Caragiale, deci nu se pune problema paternității lingvistice şi a valențelor stilistice.

[80] Vezi Caragiale,V, 119-120.

[81] Semnalarea existenței cuvîntului în acest *Glosar dialectal* o avem din Nestorescu 1999: 62.

Scanned with OKEN Scanner

între sensurile vorbelor *golan* şi *escroc*: „Tuno, farsante, bribon". Tot aici, termenul este considerat ca avînd origine necunoscută, dar este, totuşi, pus în relaţie cu „ngr. χαχος[82] ('necio' în ediţia spaniolă = prost, stupid; înfumurat)".

Cea mai adecvată definiţie apare în DL: „Termen de batjocură dat unei persoane care vorbeşte vrute şi nevrute, fără socoteală; om neserios, uşuratic". Urmează un citat din revista „Viaţa românească" (aprilie 1954, p.12):

Acum Popovici ***afirmă*** *că e prea tîrziu pentru* [ca să poată face] *noi ateliere*[83]*... Scuturaţi-l bine pe hahalera de Popovici şi să vedeţi cum o să poată.*

Ambele ediţii DEX consideră etimologia cuvîntului necunoscută şi-l definesc: „(Fam.) Persoană lipsită de scrupule, fără caracter, neserioasă; pramatie". MDA trimite la *ha-ha*.

Se observă din contextele redate că epitetul este atribuit unei persoane pentru care vorba nu are nici greutate, nici valoare, este *vorbă goală*, dezvăluind lipsa de caracter.

Nestorescu (1999: 62-63) remarcă faptul că accepţia de bază a cuvîntului denumeşte o anume modalitate de exprimare: „Propunem să se ia în considerare ngr. φαφαλιαρης «flecar, palavragiu», care, cel puţin din punct de vedere semantic, corespunde rom. *hahaleră*". Autorul însuşi remarcă în continuare: „Mai greu de lămurit pare trecerea lui [f] la [h]" şi consideră confuzia între cele două consoane posibilă prin analogie cu formele paralele *freamăt – hreamăt*, sau *hartoi – fartoi*.

La Caragiale, *hahalera* este *yesman*-ul de astăzi, oportunistul, căruia i se mai adaugă o doză de incultură, alta de prostie şi mult spirit gregar, care-i anihilează personalitatea –

---

[82] În Andriotis 1951 – ediţia citată în Ciorănescu – şi Andriotis 1992 – ediţia pe care am putut-o consulta direct – este glosat cuvîntul χαχος, cu diferite accepţii ale noţiunii de „prost".

[83] Această completare a citatului dat în DL şi sublinierea noastră sînt făcute în ideea susţinerii faptelor pe care dorim să le demonstrăm în continuare.

Scanned with OKEN Scanner

cîtă va fi avînd (*colectivist*). Nu se poate face presupunerea că ar fi o creaţie a lui Caragiale de tipul *caradale* (< n. pr. *Carada*) ori *înzolit* (< *zoaie*[84]).

Ne găsim acum în faţa unui expresiv termen familiar care circula în epoca respectivă ca atare, adică în registrul familiar.

Plecînd de la Vlahos, lexiconul limbii neogreceşti alcătuit, în franceză, la începutul secolului al XX-lea, am considerat că etimologia posibilă a cuvîntului românesc este termenul compus din ngr. χάχας şi λήρος. Primul este definit astfel: „badaud; gobe-mouches; musard; (sinecd.) jobard; nigaud; benêt" (care înseamnă aproximativ „gură-cască, nătăfleaţă"), iar al doilea, λήρος: „bavardage; radotage; balivernes; niaiserie; sornettes" („trăncăneală, flecăreală; neghiobie, nerozie"). Semantic, faptele se îmbină perfect. Fonetic însă, trebuie să presupunem un intermediar **hahaliră*, conform căruia λήρος evoluează la **liră* (ca *strachină* < ngr. ὀστρακηνος). În urma dialogului cu lingvistul Wolf Dietrich, am luat în consideraţie sugestia pe care mi-a făcut-o acesta, ngr. λερα[85], cuvînt care este adecvat fonetic, deşi, din punct de vedere semantic, faptele presupun relevanţe diferite: „1. murdărie; 2. fig. excroc, om şiret, viclean".

Nu am cunoştinţă de existenţa nici unui cuvînt grecesc compus din cele două elemente: χάχας şi λήρος (sau λερα)[86].

---

[84] Cf. citatul explicativ „etimologic": *De sus, de pe o fereastră a casei dumitale* [autorul se referă, metaforic, la revista „Tribuna" din Arad şi la directorul acesteia], *se aruncă zoale în capul publicului... Pentru lăturile aruncate de pe o fereastră a dumitale, dumneata, ca stăpîn al casei, eşti mult mai răspunzător decît să se mulţumească lumea,* ***înzolită*** *din cap pînă-n picioare, numai cu atîta din parte-ţi – numai cu o platonică desaprobare şi cu un regret mălăeţ* (Caragiale, V, 217). Semnalăm că sensurile verbului *a zolí* (cf. DLR XIV, s.v.) se dezvoltă în jurul ideii „a spăla cu leşie sau săpun", altă idee semantică decît aceea dată de Caragiale lui *a înzoli*.

[85] Cf. Vlahos, s.v.; Brad, s.v.

[86] Am consultat atît lexicoanele invocate, cît şi buni cunoscători ai limbii (vorbitori nativi sau specialiştii numiţi mai sus).

Scanned with OKEN Scanner

Epitetul respectiv va fi circulat în limba română, în registrul familiar, încă de la începutul secolului al XIX-lea, adaptîndu-se substantivelor (cu utilizare figurată şi familiară) de declinarea întîi, după modelul *holeră*[87] şi *zaveră*[88].

2) A (SE) HOLBA

Latinescul *volvere* dezvoltă în areal romanic[89] (alături de v.it. *volvere*, it. *volgere*, v.fr. *voudre*, sp., port. *volver*) românescul *a holba*. Pentru acesta din urmă, trecerea lui *v* inițial la *h* (după secolul al X-lea, în estul, nordul şi nord-vestul teritoriului de limbă românească)[90] presupune existența formelor învechite (şi/sau populare/regionale) *a înholbá*, *a învolbá*, *a învoálbe*[91]. Din punct de vedere fonetic, chestiunea este amănunțită în DA, s.v. *înholbá* şi *învoalbe*, dar mai ales în CDDE. Aceeaşi soluție (lat. *volvere*) este luată în considerație şi de CADE şi [1]Şăineanu. Toate dicționarele explicative ale ultimelor decenii (ne referim la [1,2]DEX, [2]Şăineanu, DEI) preiau, fără nici o excepție, această etimologie. MDA consideră termenul ca avînd „etimologie necunoscută".

[1]TDRG lucrează acest verb în cadrul articolului *desholbá*, în care grupează, alături de *holbá*, pe *învolbá*, *înholbá*, corelîndu-le cu *volbură* şi *vîltoare* pentru a susține conținutul semantic al etimonului *volvere*.

---

[87] Cf. DA, Scriban, s.v.; v. şi DEX, care propune pentru valoarea semantică expresivă dominantă a cuvîntului definiția: „epitet dat unei ființe urîte şi rele".

[88] Cf. DLR, tom XIV, s.v.

[89] Cf. [2]REW 9443, Ernoult/Meillet 1967, s.v. *uoluo*.

[90] Cf. Ivănescu 1980: 404: „*a (în)voalbe* > *a (în)holba* (< *(in)volvere*)".

[91] Sextil Puşcariu, în DR IV: 705, face următoarele considerații: „Raportul originar între *(în)holbá*, *învolbá*, *desvolbá* şi *învoalbe* (cf. *învolt*), *desvoalbe* (cf. *desvolt*, *desvoltá*), *înhoalbe* poate să fi fost acela că verbul simplu de conj. III să se fi întrebuințat cu înțeles tranzitiv şi cu funcțiune reflexivă, ca lat. *se volvere* «rollen, wirbeln», iar formele compuse şi conjugate după conj. I să se fi întrebuințat ca tranzitive: **involvare oculos* > *a înholba ochii* «a-i face să se rotească»".

Scanned with OKEN Scanner

Scriban trimite la *învolbá* (lucrat alături de *învolta* şi *învoalbe*), pe care-l socoate evoluat din lat. *involvere*.

Toate aceste corelaţii sînt făcute şi pentru că explicaţia evoluţiei semantice pune probleme de tip special.

În DA (forma contemporană expresivă şi familiară este lucrată s.v. *înholbá*, formă învechită şi populară) întîlnim comentariul etimologic: „Din lat. *volvere* «a întoarce, suci, rostogoli». Sensul originar era deci: a întoarce ochii (astfel ca să se vadă albul lor)". Acest comentariu etimologic este făcut în acelaşi sens cu acela al lui Candrea din CDDE [781], s.v. *holba*: „Lat. *volvere* «rouler, faire tourner», cu schimbare de conjugaţiune; *v* a fost înlocuit cu *h* înaintea labialei în regiunea unde fenomenul acesta se întîlneşte şi în alte cazuri (comp. *hulpe* < *vulpe*); *înţelesul întîi românesc se explică din cel latin prin faza intermediară «rouler les yeux»*" (s.n.).

În mod evident, o asemenea evoluţie semantică nu este satisfăcătoare. Reamintesc, în acest context, faptul că sensul concret şi denotativ al latinescul *volvere* este „a răsuci, a învîrti; (pas. refl.) a se rostogoli"; printre alte utilizări există „a citi"[92], cu referire specială la *volumen* = sulurile de cărţi.

Sugestiile etimologice ulterioare[93] din Ciorănescu pleacă de la acest neajuns. Acest dicţionar (s.v. *holbá*) consideră că alterarea semantică a etimonul latinesc „nu a fost suficient explicată". Sugerează o altă soluţie făcînd trimitere la *volbură* (ca Scriban sau [1,2]TDRG) şi activînd, în acelaşi sens, sugestiile anterioare (din DA şi CDDE, s.v. *bulbuca*) cu privire la legătura semantică dintre *învolbá*, *înholbá* şi *volbură*. Adaugă: „Ar putea fi, de asemenea, o creaţie expresivă paralelă cu *a bulbucá*, aşa cum [este] *holboácă* faţă de *a bulbucá* şi *holboánă* faţă de *bolboánă*".

---

[92] Cf. Quicherat, [1,2]Guţu, Raynouard, s.v. *voluo*.

[93] Un etimon care nu poate fi luat în consideraţie este acela din Resmeriţă, s.v. *holbá*, unde se încearcă o corelaţie semantică directă cu termenul „daco-gr. *kolpoô*, a rotunji, căsca, umfla".

inv. 182329

Scanned with OKEN Scanner

Deci evoluția semantică de la „a răsuci, a se rostogoli" la „a face ochii mari, a se zgîi"[94] este explicată în Ciorănescu prin analogie semantică: așa cum *holboánă* = *bolboánă* și *holboácă* = *bolboácă*, verbul *a holbá* ar fi putut prelua sensurile sinonimului (parțial) *a bulbucá*. În felul acesta, schimbarea sensului ar fi de tip analogic și ar reprezenta o evoluție internă pe terenul limbii române.

În arie romanică occidentală, lat. *volvere* nu evoluează spre accepțiile termenului românesc. În italiană, de exemplu, *volgere gli ochi, lo sgoardo* înseamnă „a-și răsuci, a-și îndrepta ochii, privirea într-o anumită direcție"; „*a un volger d'occhi* = rapidamente"[95], cum s-ar spune „cît ai clipi din ochi". Prin urmare, în cazul v.fr. *voudre*[96], al it. *volgere* ori al sp. *volver*[97] (atunci cînd este vorba despre văz), acțiunea descrisă este aceea a unei priviri care urmăreşte un anume cîmp vizual, care se deplasează cu rapiditate, nu fixă, nemişcată, „holbată". Sensurile acestor cuvinte corespund românescului *a reveni* și *a (se) întoarce, a (se) răsuci*, toate cuvintele din acest areal semantic presupunînd o mişcare de aproximativă rotație în jurul unui ax, al unui centru care poate fi ființa privitoare. De aici insistența lui Puşcariu, care încearcă să facă pentru respectiva mişcare o legătură etimologică semantică logică.

DA desparte lexical urmaşii româneşti ai termenilor latineşti *volvere* și *involvere* în cadrul a două articole, astfel: *înholba* (< lat. *volvere*) (împreună cu *holba, holbi* și *înholbi*), cu toate sensurile legate de actul privirii, și *învoalbe* (< lat. *involvere*) (împreună cu *învolba, învolva, volba, învolbi*), cu o structură lexicală mai complicată. Acest al doilea articol cuprinde șase sensuri care corespund noțiunii de înfășurare și răsucire.

---

[94] Cf. și [2]DEX, s.v.

[95] Vezi De Stefano 1863, s.v.; Mestica 1941, s.v.; Zingarelli 1942, s.v.; Devoto 1971, s.v.; LEI, DELI.

[96] Vezi Greimas 1968, s.v.

[97] Vezi Moliner 1970, s.v.

Scanned with OKEN Scanner

Nu se marchează ori de cîte ori ar fi cazul implicarea ideii de umflare, mărire. De exemplu, primul sens, cel mai dezvoltat, este definit astfel: „(Despre apă, valuri, nori, praf etc.) Refl. A se învîrti (ca) într-un vîrtej, a se învîrteji, a se învolbura". Citatele reflectă o „învolburare" care presupune răsucire, dar, subliniez eu, şi extindere, mărire, umflare a volumului norilor, mării, apelor rîului (*Marea-i grăia:/... M-oi turbura şi m-oi învolba,/ turma-oi apuca*[98]*/ şi-o voi înneca.* ap. Gaster, II, 329).

De asemenea, tot în acest articol, apar două sensuri regionale, semnalate în zone dialectale conservatoare: „4. (Munt., Olt.) Refl. (Despre plante) A se dezvolta, a creşte, a se umfla (varza, lăptucile etc.)... (Despre om) A se mări, a se încărna, a se înspiţa, a se face groaznic, cu mîinile curmate" (Ciauşanu, s.v.) şi „5. (Banat) Trans. (Despre ochi) A căsca (şi a învîrti), a (în)holba. *Strigă măgariul leului, învolbînd ochii asupra celuia* ([1]Ţichindeal, 431). Refl. A se holba. LB".

Se poate remarca faptul că, în cadrul acestui articol din DA, din punct de vedere semantic, ne găsim în faţa a două realităţi noţionale: cea dintîi desemnează ideile răsucirii şi învîrtirii (marcate limpede sub sensurile 2, 3 şi 6[99]) şi cea de a doua cuprinde utilizări implicate în mod direct în (sau aflate în strînsă corelaţie cu) ideea unei creşteri, umflări peste limitele normale. În mod evident, cea de a doua categorie de sensuri reprezintă puntea de legătură semantică spre *a holba*. Ele s-ar încadra, într-un viitor *Dicţionar al limbii române* (unificat şi actualizat) în articolului *(în)holba*.

---

[98] Continuarea citatului reliefează sensul „a se umfla": *Marea s-a-nvolbat/ tare a vărsat./ Dar el a pornit/ turma şi-a suit/ sus pe munte-n sus/şi marea n-a ajuns!*

[99] De exemplu (cf. s.v.): „(2.) *Iar mă întorc şi iar mă învolb.* Bibicescu, 256; (3.) *Băţul cu care învîrteşti sulul pe care se învoalbe pînza.* MUSCEL, 109; (6) *A mîncat prea mult şi i se învoalbă acuma* [= îi vine înapoi, îi vine să verse]. Com. DR. STOICA".

Scanned with OKEN Scanner

Vom relua consideraţiile lui Scriban ţinînd cont de soluţiile date de Puşcariu ori de G. Ivănescu pentru evoluţia fonetică a cuvîntului (cf. nota 11).

Lat. *involvere*, conform ³REW (4540) şi Ernoult/Meillet 1967, s.v., corespunde it. *involgere*, v.fr. *envoudre*, sp. *envolver*, catal. *envoldre*, cît şi rom. *învoalbe*. Urmărind dicţionarele anterior citate[100], remarcăm faptul că ideile semantice dezvoltate în arie romanică occidentală ale acestui termen latin (*involvere*) sînt mai apropiate de „holbare". Respectiv, sensurile dominante se referă la „înfăşurare", „învelire", mişcarea de rotaţie căpătînd acum relevanţe care trimit la ideea de „îngroşare", „mărire", „umflare".

Putem conchide, preluînd sugestiile anterioare, că nu lat. *volvere* se găseşte la originea lui *holba* şi a variantelor sale vechi şi regionale, ci compusul său *involvere*. *Volvere* are încă din latina clasică (cf. Ernoult/Meillet 1967) compuşi şi derivaţi care presupun ideea „măririi", a „umflării". Este vorba atît de *involvere* (vezi *supra*), cît şi de *volumen*[101], apoi *voluminosus*, cuvinte care relevă posibilitatea compuşilor acestui verb latinesc de a se referi la *ceva ce capătă circumferinţa mare, care-şi măreşte circumferinţa precum papirusurile răsucite în jurul beţişorului care ţinea lipită fila manuscrisului.* Se impune ideea semantică „cu circumferinţă mare", „cu volum mare". Aşadar, sensul originar al verbului românesc *a (în)holba* nu va fi fost „a întoarce ochii astfel încît să se vadă albul lor", ci „a avea o circumferinţă mare", „a-şi mări volumul globului ocular".

În concluzie, pentru rom. *a (se) holba* < *înholba* < *învolba* (şi cu formele sale de conjugarea a IV-a), etimonul adecvat fonetic şi semantic este *involvere*. În cadrul unor cercetări

---

[100] Vezi *supra*, notele 16, 17 şi 18; cf. şi Gaya s.v. *envolver*.

[101] În limba română, neologismul *volum* provine din fr. *volume*, it. *volume*, germ. *Volum*; există, tot în română, şi forma, de asemenea neologică, *volumen* < lat. *volumen*, germ. *Volumen*. Cf. DLR XIII/III.

Scanned with OKEN Scanner

viitoare va trebui să se reia pentru verbul în discuție, din perspectiva actualizării ocurențelor, distribuția minuțioasă a formelor sale vechi şi regionale, pentru a se urmări repartiția acestora pe sensuri, în ideea refacerii structurii lexicografice tip tezaur întreprinse în DA.

6.1. Prin urmare, am încercat să arăt în analiza lexicală şi etimologică a acestor două cuvinte expresive cum substanța lor semantică se structurează originar pe o sumă de conotații lexicalizate. Persoana numită irelevant în sens propriu/denotativ „neserioasă + care minte şi/sau vorbeşte mult şi inutil" poate primi nume adecvat doar prin intermediul unui termen expresiv, *hahaleră*. Acest cuvînt desemnează o caracteristică umană acoperită socio-lingvistic printr-un lexem încărcat de conotații.

În cazul lui *a (se) (în)holba*, de la structura care desemna originar: 1) acțiunea de „a se răsuci" şi 2) acțiunea de „a se umfla", s-a dezvoltat, prin evoluție semantică în registru afectiv, conotația lexicalizată „a privi în mod fix şi cu uluire, cuprins de o extraordinară mirare", prin intermediul contemporanului: *a se holba*.

§7. Cuvinte neologice. Grupul lexemelor cu literele inițiale *w, x, y*

Din punctul de vedere al expresivității (afective şi/sau poetice), cuvinte ca cele analizate anterior se găsesc în jurul polului maxim intensiv, alături de elementele argotice, de termenii injurioşi şi de lexemele poetice.

La polul opus se află termenii neologici care au intrat şi intră în limba curentă dinspre limbajele speciale, dinspre jargonul unei meserii.

Se poate spune că neologismele *capătă valori conotative* în cadrul circulației lor stilistice, dincolo de limbajul care le împrumută (sau calchiază) strict denotativ, din nevoi informative pentru respectiva profesie.

Scanned with OKEN Scanner

Dincolo de aceste limbaje, un astfel de termen neologic poate intra în relație de conotativitate, de exemplu, cu elemente specifice argourilor (studențesc, al elevilor, al hoților). De altfel, se acceptă aproape unanim faptul că argourile sînt caracterizate printr-o accentuată tendință de înnoire prin mijloace interne şi externe.

Citez unul dintre comentariile semnificative în acest sens ale Rodicăi Zafiu din *Diversitatea stilistică în româna actuală*:

> Fie că apare în ipostaza de limbaj secret, «tehnic», fie că este un limbaj pur expresiv, folosit din dorința de individualizare a unui grup față de altele, argoul se caracterizează printr-o tendință de înnoire mai puternică decât cea a limbii comune. Doar principalul tip de argou – limbajul grupurilor marginale, în primul rând al hoților – îşi poate împlini scopul practic de păstrare a secretului, violat de indiscreții, de cercetări polițieneşti sau de studii lingvistice. Alte tipuri de argou – mai deschise, comune unor categorii de vârstă, utilizate din frondă şi amuzament sau pentru a marca apartenența la un grup şi disocierea de altele – se reînnoiesc din rațiuni preponderent estetice: pentru a fi mereu expresive, inventive, libere. În măsura în care cuvinte şi expresii argotice (din toate categoriile, între care interferențele sunt evidente) pătrund în limbajul familiar, şi de aici în limba comună, «uzura» lor e compensată prin apariția unor noi forme (Zafiu 2003, capitolul III, §1. *Argoul-privire generală*).

Apare extrem de evidentă deschiderea acestor limbaje şi în fața neologismului. În registru ironico-parodic, neologisme recente sau englezisme strict contemporane neadaptate (încă?) la limba română umplu paginile internetului. De exemplu (ca să dau cîteva cazuri semnalate exegetic): *a implementa* – metaforic, înseamnă în respectivul areal cam tot ce desemnează hîtru-porno *a băga*. Neologisme curente din domeniul informaticii intră în cadru conotativ atunci cînd circulă în limbajul ironic-insinuant, afectiv, al utilizatorilor: *a formata, a digitaliza, stick, a crăcui*.

Scanned with OKEN Scanner

În egală măsură, neologismul poate fi preluat de un scriitor care-i redistribuie semele în registru artistic şi poetic. În acest sens, sînt nenumărate studiile (mai ales de la mijlocul secolului trecut) preocupate de „limba şi stilul" unui anume scriitor; de fiecare dată, în aceste analize se sublinia – ca un fapt relativ inedit – rolul „deosebit", funcţia „specială" artistică pe care o aveau neologismele în romanul istoric al lui Sadoveanu, ca să invocăm unul dintre cazurile cele mai frecvente, sau în poezia eminesciană, ori în aceea a lui Ion Barbu.

Introdus în limbajul cotidian, un neologism „de ultimă oră", cu o anume accepţie şi funcţionalitate iniţială (în limbajul politic, economic, juridic), va produce reverberaţii conotative cel puţin la nivelul atitudinal („îşi dă aere de intelectual/de cunoscător etc."), dacă nu şi la acela noţional, introducînd vocabula cu pricina în malaxorul analogic al etimologiilor populare (cf. varianta ludică *a împlămînita* = „a face radiografie pulmonară").

Voi arăta în continuare cum se prezintă, în special din punctul de vedere al circulaţiei stilistice (cu marcajele conotative aderente), situaţia unui grup neologic cu o amplasare specială în structura neologică a limbii române.

7.1. Propun analizei un grup lexical neologic aparte. Elementele lexicale neologice care au iniţiala literală *w*, *x* sau *y* formează, din punct de vedere lingvistic, o entitate eterogenă al cărei statut de grup lexical este dat, în contextul larg al neologismelor, de structura sa ortografică.

Se pune problema: în ce măsură poate fi relevant un studiu lingvistic (precum cel de faţă) centrat asupra unor cuvinte care au ca trăsătură comună litera iniţială? Există, în acest caz, o relevanţă de substanţă ori ne aflăm în faţa unei taxonomii convenţionale?

Răspunsul este relativ diferit, în funcţie de viziunea asupra disciplinei de studiu.

Scanned with OKEN Scanner

Din perspectivele semiotică şi cognitivă, acest aspect este semnificativ pentru tipul de reprezentare mentală indo-europeană. Ca *semn*, litera inițială, înseriată alfabetic, va avea totdeauna semnificație. De exemplu, în urmărirea relațiilor dintre *inducție*, *abducție*[102], *deducție*, valoarea literei inițiale este reliefată de Umberto Eco pînă în instanța simbolului ezoteric; sînt cunoscute considerațiile făcute în acest sens în lucrarea *În căutarea limbii perfecte* (Eco 2002: 52-57, 104-106, 164-167, 177-182, 183 ş.u.).

Alta este situația dacă se are în vedere, în mod (clasic) structuralist, principiul arbitrariului lingvistic.

Pentru o lingvistică preocupată în acest mod de specificul său (formă şi conținut corelate arbitrar), o categorie a cuvintelor care încep cu o anume literă *nu are relevanță*. Nu îmi propun aici să fac un istoric al problemei. Este suficient să amintesc faptul că, în alcătuirea unui dicționar, înserierea alfabetică pune neaşteptat de multe probleme unității lexicale; variantele lexicale sînt „împrăştiate" în toată masa dicționarului, care, dacă este monolingv şi în mai multe fascicule, poate fi omogenizat semantic prin minuțioase operații de corelare care devin o adevărată aventură logico-lingvistică. Aplicarea în lexicografie a teoriei cîmpurilor semantice ori a principiilor semanticii prototipului a reprezentat şi o replică la o serie de irelevanțe lexicale ale grupării cuvintelor în ordine alfabetică.

---

[102] Interpretările şi comentariile asupra acestui termen dezvoltă, începînd cu C.S. Peirce, o întreagă literatură de specialitate. Pentru o mai clară înțelegere a noțiunii semiotico-logice de *abducție*, trimit la una dintre ultimele lucrări ale americanilor Thomas A. Sebeok şi Jean Umiker-Sebeok, intitulată ludic *Din nou pe urmele lui Sherlock Holmes* (cf. Sebeok 1994) şi tradusă de Mariana Neț, exegetă a operei lui Charles S. Peirce. Preluînd considerațiile Marianei Neț şi simplificînd faptele, putem considera abducția un fel de ghicire intuitiv-rațională care are puncte de suprapunere cu teoria probabilității.

Scanned with OKEN Scanner

7.1.1. În privința grupului de cuvinte care încep cu literele *w*, *x*, *y*, situația este diferită, pentru că această categorie lexicală se dovedește relevantă chiar și din ultima perspectivă disciplinară discutată.

Indicii care conferă această relevanță decurg dintr-o sumă de trăsături caracteristice, toate subsumate calității ortografice care conotează valoarea de „străin" atribuită inițialei literale.

α) Elementele în discuție se găsesc la granița limbii române. Alcătuiesc, în cadrul extrem de larg al neologismelor, o fișie de frontieră.

β) Au mobilitate lingvistică maximă. Se pot deplasa: a) dinspre statutul de cuvînt străin spre acela de cuvînt românesc (adaptare gramaticală și semantică); b) dinspre statutul de termen propriu spre acela de termen comun (adaptare onomasiologică); c) dinspre arealul enciclopedic spre cel lingvistic (nivel referențial).

γ) Pentru elementele bine adaptate limbii române (desemnînd, de obicei, un referent cunoscut), circulația spațială și temporală se face cu deosebită viteză (statistic verificată) tocmai datorită inițialei ortografice, care, lipită de conținutul desemnînd o realitate conotată ca fiind „la modă", se imprimă în memoria colectivă și prin caracterul literal „străin" (ex. *word*, *xerox*, *yoga*).

δ) Au echivalenți (cvasi)perfecți (formal și substanțial) în mai multe limbi europene. Etimologia directă este relativ greu de stabilit nu din motivele care apar îndeobște în asemenea situații – cel mai frecvent motiv fiind neidentificarea sursei etimologice directe –, ci, dimpotrivă, din cauza unei suprasaturări și suprapuneri a surselor.

ε) Distribuția lor stilistică (în sens funcțional) și modalitățile de conotare au un rol esențial în elucidarea statutului lingvistic al fiecărui cuvînt. În Avram 1997, cunoscuta

Scanned with OKEN Scanner

lingvistă limpezeşte o sumă de cazuri punctuale care interesează şi grupul lexical în discuţie.

7.1.2. Caracterul semnificativ al acestui grup lexical pleacă de la trăsăturile speciale ale celor trei litere iniţiale.

W intră în alfabetul latin venind din limbile germanice nordice (engleza, olandeza, flamanda) în perioada Evului Mediu, din nevoia distingerii lui *u* vocalic de *u* semiconsonantic. În ceea ce priveşte limba franceză, mulţi lingvişti consideră această literă provenind din dialectele picard, valon, loren.

X indica iniţial, în alfabetul grecesc (în greaca occidentală neioniană, mai întîi), guturala surdă aspirată [kh], evoluînd ulterior spre valoarea [ks], valoare preluată de limba latină. În areal iberic se remarcă influenţa literei arabe [shai], aproximativ echivalentă, care desemna şi noţiunea de „necunoscută algebrică".

La latini, *y* reprezenta, încă din sec. I a.Hr., trasliterarea lui υ grecesc, redînd deci sunetul [ü].

Aceste trei litere ajung în alfabetele latine ale limbilor romanice în momente şi condiţii diferite.

Implicarea lor în alfabetul românesc îşi are istoria sa bine individualizată în cadrul Romaniei. Faptele ortografice sînt în mod logic strict dependente de introducerea alfabetului latin în limba română şi de modalitatea de acomodare fonetică a acestor trei serii lexicale neologice de factură specială.

Primele atestări ale unor cuvinte ale căror iniţiale literale sînt cele pe care le am în vedere aparţin celei de-a doua jumătăţi a secolului al XIX-lea.

Pentru *x* şi *y*, individualizate ca atare, ca simboluri literale (puse în contextul limbii române, evident), cea dintîi ocurenţă de care dispunem apare la Radu Tempea, care se referă la aceste litere, în gramatica sa din 1797, într-un context care vorbeşte de la sine: „Slovele rumânilor de demult au fost ceale latineşti; care sînt acestea: a, b..., x, y, z. Iară acum sînt ceale sloveneşti" (Tempea 1797: 2). Mai mult ca sigur, cercetările

Scanned with OKEN Scanner

filologice ulterioare vor devansa această dată. Poate părea un truism afirmația pentru că, într-adevăr, pentru limba română, foarte multe atestări se găsesc în această situație. Însă caracterul „străin" al acestor litere le-a situat, filologic vorbind, într-un explicabil con de umbră. Timotei Cipariu este printre primii care comentează respectivul aspect: „*x*, *y* şi *k* nu se scriu decît în cuvinte străine şi proprie, unde sună ca la latini" sau „Celelalte litere ce se mai află în alfabetul latin ne sînt de prisos: *k*, *q*, *x* şi *y*" (Cipariu 1987: 140).

Pentru limba română literară contemporană, faptele filologice au un aspect contradictoriu accentuat. Voi explica mai pe larg această afirmație.

În revista „Limba română" din 1974, Luiza Seche recenzează lucrarea Breban/Comşulea/Teiuş, 1973. Aprecierile sînt urmate de cîteva observații inerente, dintre care una interesează acum. Citez: „Poate n-ar fi fost rău dacă... s-ar fi rezolvat problema literei *y* şi a eventualei ei introduceri în alfabetul limbii române pentru cuvinte ca: *yoga*, *yperită*, *yen*, *yterbiu*, *ytriu*..." (258).

Pe de altă parte, încă din 1961 apăruse prima ediție a DN. Autorii mulțumesc, în prefață, unor lingvişti ca Al. Graur, I. Iordan, D. Macrea, Vasile Breban, adăugînd, în DN², mulțumiri lui Mircea Seche. Respectivele ediții ale DN lucrează suficiente cuvinte adunate alfabetic sub *w*-, *x*-, *y*-. Luiza Seche cunoştea, cu certitudine, acest fapt. În asemenea situație, ce putea însemna o afirmație care se referă la „rezolvarea problemei literei *y*"? Este vorba de modalitatea în care lingviştii rezolvă, de comun acord, problema românizării fiecăruia dintre aceste trei simboluri literale.

În franceză şi italiană, de exemplu, istoria lingvistică a acestor litere, a modalităților de considerare a lor ca litere în alfabetele naționale, oscilează pe parcursul a două secole, în funcție de punctul de vedere al lingvistului sau de caracterul

Scanned with OKEN Scanner

seriei lexicografice (dacă avem de-a face cu un dicționar explicativ, ori tip tezaur, sau etimologic, ori enciclopedic).

În limba română, se poate spune că literele *w* şi *y* sînt acceptate definitiv, oficial şi academic, abia în cea de a doua ediție, din 1998, a DEX, unde definițiile acestor litere apar articulate conform tehnicii proprii tuturor definițiilor date literelor alfabetului românesc: „A douăzeci şi opta [respectiv] a treizecea literă a alfabetului limbii române etc.". Este vorba numai de aceste două litere, pentru că *x* fusese acceptat, în acelaşi cadru lexicografic, încă din 1957, cînd a apărut volumul al IV-lea din DL. Mă refer, se înțelege, numai la lexicoanele girate academic, pentru că istoria lexicografiei române (cu alfabet latin) oferă soluții diferite pentru aceste trei litere, în funcție de caracterul dicționarului sau de viziunea autorului lexicograf. De exemplu, G.M. Antonescu consideră *w* ca fiind „literă a popoarelor din nordul Europei", iar despre *y* afirmă că este „a 24-a literă [a alfabetului limbii române]" (Antonescu 1863), nelucrînd litera *x*. Ion Costinescu, în lexiconul etimologizant *Vocabularu romano-francesu. Lucrat dupe dicționarul Academiei Francese*, nu-l tratează pe *w*, consideră *x* ca literă a alfabetului românesc, iar *y* îi prilejuieşte (în mod neobişnuit pentru un articol lexicografic) un întreg excurs teoretic semnificativ pentru schimbările rapide în receptarea literei: „Acest op, început în 1850, pus sub presă în 1857, pe *cînd y* era inadmisibil în alfabetul lectorilor care doreau a avea, nu atît un op literar pre cît lista vorbelor române cu explicațiunile lor, nici s-a crezut imperios necesar a fi admis aici. Ca omagiu însă adus progresului literelor timp de două zeci de ani, cu o altă edițiune, *y* va avea locul său reclamat şi în alfabetul acestui vocabular"[103] (Costinescu 1870, s.v. *Y*). Peste aproape jumătate de secol, în [1]Şăineanu, autorul va include *x* şi *y* în alfabetul românesc, excluzînd litera *w*.

---

[103] Ortografia citatului este actualizată.

Scanned with OKEN Scanner

Am insistat asupra diversității receptării filologice a acestor litere pentru că ea reflectă starea generală a cuvintelor neologice din categoria în discuție.

7.1.3. Cercetarea de față are ca punct de plecare grupul corespunzător de articole lucrate în cadrul DLR (tomul XIII, litera V, partea a III-a. Litera V/ *vî – yucca*. Literele W, X şi Y) de subsemnata (cf. şi Florescu 2007).

În 1979, respectivelor litere le corespundeau, în urma fişării colective din cele trei institute academice, aproape patru sute de ocurențe. De la acest cadru inițial de documentare şi pînă la ora actuală, masa de informații a crescut pînă la aproape 2.500 atestări.

Care au fost căile de investigație pentru a face față unui grup de cuvinte cu o distribuție atît de rară şi cu o structură semantică atît de arid specializată, în cele mai multe cazuri?

Voi reveni la indicele **ε** de relevanță lexicală menționat mai sus (**7.1.1**). Este vorba de circulația stilistică a termenilor în discuție.

Nu este cazul să reluăm disocierile făcute, într-o bogată literatură de specialitate, între noțiunile: „domeniu de activitate", „limbaj de specialitate", „limbaj socio-profesional", „stil/ variantă stilistică funcțională". Consider că modalitatea în care acest grup lexical poate fi urmărit eficient depinde de identificarea filonului stilistic. Urmărirea, în cazul de față, a variantelor stilistice funcționale ajută: **a)** la stabilirea circulației etimonului, **b)** la identificarea formei literare corecte (supusă unei gradualități de adaptare fonetică şi morfologică), **c)** la disocierea omonimelor şi paronimelor, **d)** la stabilirea adecvată a sensului (adecvată unei profesii sau alteia şi limpede explicată lexicografic). Lingvistul are posibilitatea, prin inevitabile corelații stilistice, să clarifice, în termenii explicativi din cadrul unei definiții, conceptul strict (sau îngust) ştiințific.

Scanned with OKEN Scanner

Este un domeniu al cercetării lingvistice mai puțin luat în considerație. Mioara Avram, în studiul citat, spune: „Un domeniu complet nestudiat este stilistica anglismelor, în ambele accepții ale termenului *stilistică*, deci atît ca repartiție funcțională, cît şi ca expresivitate" (Avram 1997: 19).

7.1.4. Cînd putem considera că ne găsim în fața unui cuvînt al limbii române?

Indicele numărului de ocurențe (**i**) este funcțional numai atunci cînd lexemul are o circulație semnificativă; pentru multe dintre elementele lexicale analizate, numărul atestărilor se dovedeşte, de cele mai multe ori, irelevant (cf. cele spuse mai sus cu privire la distribuția acestora).

De obicei, determinant pentru neologisme este *indicele de adaptare fonetică şi morfologică* (**ii**). În cazul materialului prezent, nici acest indice nu este totdeauna funcțional. De exemplu, dacă ne referim numai la limbajul medical (inclusiv cel farmaceutic), cel mai bogat reprezentat în toate cele trei serii lexicale, nu pot fi considerați pe deplin românești termenii (forțați fonetic şi morfologic): *waldenază* (enzimă), *watsonism* (boală), *wegnograf* (dispozitiv radiologic), *weltmerism* (metodă terapeutică). Sînt cuvinte luate din franceză (toate se regăsesc în lexicoanele franceze de medicină[104]) şi nu sînt înregistrate în dicționarele românești de specialitate. Faptul poate să nu aibă importanță, pentru că în aceste dicționare, în multe cazuri, nu apar termeni medicali cunoscuți, de exemplu: *xilină*; termenul apare în seria farmaceutică a nomenclatorului electronic pe anul 2004 al Agenției Naționale a Medicamentelor [www.anm.fx.ro/anm_list.asp?anm].

În anchetele socio-profesionale întreprinse, aşadar în discuțiile avute cu medici specialişti, apar următoarele situații: 1) pronunțate „pe românește", cuvintele citate sînt considerate de unii subiecți drept franțuzeşti; 2) ele sînt necunoscute altor

[104] Cf. DFMB, s.v. *waldénase, watsonisme, wegnographe, weltmérisme.*

Scanned with OKEN Scanner

subiecți de aceeași specialitate și vîrstă. Pe baza acestor două situații, respectivii termeni nu pot fi considerați ca aparținînd limbii române. Avem de-a face cu fapte accidentale de vorbire, sau (corelînd terminologia cu aceea a stilisticii) cu ideostiluri nesemnificative în cazul cercetării de față.

Circulația unui lexem în cel puțin în două (sub)variante stilistice funcționale **(iii)** (corespunzătoare izomorfic limbajelor profesionale respective) este, adăugată celor doi indici anteriori, un factor important în stabilirea statutului de cuvînt al limbii române atribuit unui element lexical.

De exemplu (oprindu-ne la terminologia medicală): *wáserglas* (cf. *infra*) numește în chimie o soluție de silicat de sodiu, termenul a circulat în limbajul farmaceutic, soluția respectivă intrînd și în componența unui liant stomatologic; *warfarína* este cunoscută în chimie ca unul dintre compușii cumarinei, intră în componența unor medicamente anticoagulante, fiind folosită în medicină pentru „profilaxia și tratamentul coagulărilor intravasculare" (cf. DMED, s.v. *cumarină*). Mulți termeni medicali au pătruns în limbajul cotidian, colocvial al pacienților: *xantelásmă* (acumulare, pe piele, a unor pete galbene, ceroase), *xantóm* (tumoare benignă de culoare galbenă care conține de obicei colesterol), *xenodiagnóstic* (metodă prin care se stabilește un diagnostic pe baza identificării unui parazit într-o gazdă bolnavă prin utilizarea unei gazde intermediare), *yohimbínă* (alcaloid sub formă de pulbere albă, cristalină, utilizat ca afrodiziac).

În mod evident, conform acestor criterii, multe dintre cuvintele „recente", „de ultimă oră", folosite de vorbitorii limbii române nu au fost selectate. Ca să mă refer, de exemplu, la limbajul informaticii, pentru un cuvînt ca *Web* m-am orientat și după felul în care este tratat el în mulțimea de lucrări (îndrumare, liste, indici de termeni) apărute în ultimii cinci ani; am remarcat faptul că, spre deosebire de *word* și *windows*, *Web* este mai puțin independent morfologic, fiind cuprins, în

Scanned with OKEN Scanner

marea majoritate a acestor lucrări (tipărite sau în format electronic), numai în sintagma *pagină Web*, fapt care, după opinia mea, îi accentuează valoarea de nume propriu.

7.1.5. În taxonomia mai sus menționatelor variante stilistice trebuie să ținem cont şi de un aspect relativ recent. Este vorba de faptul că, în mass-media contemporană, circulația intensivă a dicționarelor (volum în format clasic sau *on-line*) a transformat substanța acestora într-o variantă comunicațională pe care am putea-o numi *stilistică*. Astfel, un anume termen neologic, preluat de lexicograf din terminologia unui lexicon de specialitate, deşi inițial a circulat numai în cadrul respectivei terminologii, prin introducerea lui într-un dicționar general explicativ al limbii, capătă o circulație în afara domeniului (geologie, ca să ne oprim la o situație punctuală), întărindu-şi statutul lexical în limba română. Se petrece acest fapt chiar dacă gestul selectiv al respectivului lexicograf nu este acoperit de o circulație reală a cuvîntului. (Prin urmare, nu mă refer la ceea ce deseori este considerat a fi o creație involuntară a lexicografului – din necunoaştere, confuzie sau interpretare subiectivă a faptului de limbă.)

Oricît ar părea de ireal, de neveridic, de artificial acest aspect, el s-a petrecut şi se petrece în lexicografiile europene. Se produc asemenea preluări şi în lexicografia românească, în care un termen introdus în seria DN, de exemplu, sau în suita de dicționare tehnice, prin preluări succesive şi mecanice poate apărea chiar şi în MDA. De exemplu, întîlnim în MDA: *walchia* („gen fosil de conifere din familia pinacee, caracteristic pentru carboniferul superior sau permian"), *wild* („regiune care se află la periferia zăpezilor veşnice, străbătută de cercul polar nordic"), *worthit* („oțel foarte bogat aliat, inoxidabil şi necorodabil") – primii doi termeni din geologie, ultimul, termen tehnico-industrial –, cuvinte care prezintă o circulație restrînsă într-un singur domeniu şi care, prin introducerea lor

Scanned with OKEN Scanner

într-un dicționar general de limbă, capătă o nemeritată personalitate lexicală.

7.2. Neologismele în *w-* au fost selectate conform criteriilor stabilite mai sus (indicii **i-iii**).

7.2.1. Analiza s-a oprit la un număr de 67 de cuvinte; dintre acestea, pot fi considerate ca adaptate în mod cert un număr de 28[105]: *wagnerián, -ă* (adj.; fr. *wagnérien*), *wagnerísm* (s.n.; fr. *wagnérisme*), *walkírie* (s.f.; fr. *Valkyrie*, germ., fr. *Walkyrie*), *walpúrgic, -ă* (adj.; < n.pr. *Walpurgia*), *waránt* (s.n.; engl., fr. *warrant*), *wáserglas* (subst.; germ. *Wasserglass*), *wáterbalast* (s.n.; engl. *water ballast*), *wáterpolo* (subst.; engl. *waterpolo*), *wáterpruf* (s.n.; engl. *waterproof*), *watt* (s.m.; fr., engl. *watt*), *wattmétru* (s.n.; fr. *wattmètre*), *wattóră* (s.f.; *watt* + *oră*, cf. it. *wattora*, fr. *wattheure*), *wattormétru* (s.m.; *wattoră* + *metru*, cf. fr. *wattheuremétre*), *wattsecúndă* (s.f.; *watt* + *secundă*, cf. fr. *wattseconde*, germ. *Wattsekunde*), *wéber* (s.m.; fr. *weber*), *webermétru* (s.n.; germ. *Webermeter*), *weekend* (s.n.; engl. *week-end*), *wérmacht* (s.n.; germ. *Wehrmacht*), *wéstern* (s.n.; engl. *western*), *whig* (s.m.; engl. *whig*), *whísky* (s.n.; engl. *whisky*), *wídia* (s.f.; fr. *widia*), *wíndows* (s.n.; engl. *window(s)*)[106], *wólfram* (s.n.; germ. *Wolfram*, fr. *wolfram*), *wolframát* (s.m.; germ. *Wolframat*), *wolfrámic, -ă* (adj.; *wolfram* + suf. *-ic*), *word* (s.n.; engl. *(Microsoft) Word*)[107], *wyandót* (s.m.; fr., engl. *wyandotte*).

---

[105] Voi reda cu zgîrcenie definițiile acestor cuvinte care pot fi găsite în DLR *in extenso*.

[106] Propun, la nivelul general al limbii, definiția de tip lexicografic: „Denumire dată unui grup de sisteme de operare pe computer (produse de firma Microsoft Corporation) bazate pe un ansamblu de reguli și convenții stabilite pentru ca utilizatorul și computerul să poată schimba informații".

[107] Propun, la nivelul general al limbii, definiția de tip lexicografic: „Program general, deosebit de puternic, al unui sistem de exploatare computațională, prin care se poate redacta un text și care este realizat de firma Microsoft Corporation".

Scanned with OKEN Scanner

Watt şi compuşii, *weekend*, *wéstern* şi *whísky* circulă în limbajul cotidian, fiind, aşadar, cuvintele cel mai bine integrate limbii române.

Wáserglas şi *wáterpolo* („polo pe apă")[108] au, dintre cuvintele cert adaptate, cea mai restrînsă circulaţie la nivelul limbajelor de specialitate contemporane.

Wáterpruf („pelerină de ploaie")[109] circula în limbajul comun la sfîrşitul sec. al XIX-lea.

Cu o circulaţie (mult) mai restrînsă sînt cuvinte ca: *wad* (subst.; germ. *Wad*; chim.), *wagnerít* (s.n.; fr. *wagnérit*, germ. *Wagnerit*; geol.), *wahabísm* (s.n.; fr. *wahhabisme*; termen religios şi politic islamic), *wálchia* (s.f.; cf. fr. *Walch*; geol.); *walk-over* (s.n.; engl. *walk-over*; sport), *werfenián, -ă* (s.n., adj.; germ. *Werfenian*; geol.), *westfalián, -ă* (s.n., adj.; fr. *westphalien*; geol.); *wílow* (s.n.; engl. *willow*; textil.), *wíring* (s.n.; fr. *wiring*; med.), *won* (s.n.; germ. *Won*; unitate monetară coreeană), *würmián, -ă* (s.n., adj.; fr. *würmien*; geol.). Sînt (ori au fost) relativ cunoscute în limbajul socio-profesional respectiv, sînt atestate în toate lexicoanele de specialitate de unde au fost preluate în seriile de largă circulaţie ale dicţionarelor de limbă ([1,2]DEX şi/sau [1-5]DN).

7.2.2. Cuvintele formate de la nume proprii sînt de trei tipuri: **a)** *wéhrmacht* (s.n.; „armată germană"), nume propriu devenit (prin **ii** şi **iii**) nume comun; **b)** *weismannísm* (s.n.; biol.), al cărui etimon este termenul englez echivalent (defineşte o teorie din biologie), dar care este considerat (şi receptat) de subiecţi ca un derivat românesc de la n.pr. *Weismann*; *wolfianísm* (s.m.; „concepţie filosofică"), derivat de la n.pr.

---

[108] Termenul circulă numai în limbajul sportiv, i se preferă cel mai adesea echivalentul românesc *polo pe apă*, iar subiecţii anchetaţi consideră *waterpolo* mai vechi; dicţionarele de neologisme şi o parte din cele enciclopedice îl înregistrează însă sistematic, conferindu-i, prin această sistematicitate, statut de lexem românesc.

[109] *Water-pruful meu a ajuns ciur* (a. 1888) („Contemporanul", VI[2], 117).

Scanned with OKEN Scanner

Wolff; **c)** *wajdián*[110], *witmanián*[111], cuvinte formate prin derivare de la n.pr. (A.) *Wajda* şi (Walt) *Witman*, cu ocurenţă unică şi circulaţie la nivelul ideostilului. Semnalez, în mod special, *wolfián*, *-ă* (adj.; „care aparţine wolfianismului"), atestat la M. Eminescu[112]. Acum pot fi luaţi în discuţie şi termeni ca: *wagnerián* şi *wagnerísm* (cel dintîi considerat de origine franceză).

7.2.3. Cele mai multe elemente lexicale cu statut incert apar în limbajul chimiei sau în mineralogie (atestate cîte o singură dată într-una dintre ediţiile LTR): *wadeit*, *walait*, *wallramit*, *walrat*, *wardit*, *whartonită*, *wemmelian*, *wenlockian*, *westfalită*, *wilkeit*, *wimet* etc.

Limbajul socio-profesional cel mai bine reprezentat statistic este cel al *chimiei*, urmează cel al mineralogiei şi fizicii; în al treilea rînd ca frecvenţă sînt termenii desemnînd realităţi filosofice, istorice şi artistice. Terminologia medicală este aici slab reprezentată; citǎm două exemple mai concludente: *warfarínă* (s.f.; „anticoagulant"; fr. *warfarine*, germ. *Warfarin*), *wíring* (s.n.; „procedeu de tratare a unui anevrism"; fr. *wiring*).

7.2.4. Ca stabilitate în limbă, acest subgrup de cuvinte are, faţă de celelalte două, o poziţie medie. Există cuvinte care au oscilat sau oscilează între forma cu *w-* şi cea cu *v-* (ex. *wagon-lit/vagon-lit*, *walon/valon*, *water-closet/vater-closet*, *warant/varant*, *windiak/vindiac*) ori (mult mai rar) cea cu *u-* (ex. *week-end/uikend*).

---

[110] *Metafora a devenit epidermică..., mirosind prea tare a imitaţie wajdiană* („Cinema", a. 1971, nr. 11, p. 19).

[111] *Un poem hugolian,... un imn de amploare witmaniană* („România literară", a. 1979, nr. 18, p. 7).

[112] *Cel ce-a învăţat un sistem de filosofie, d. es., cel* wolfian *de-ar şi avea în capu-i toate principiile, explicările şi argumentaţiile, împreună cu împărţeala întregei clădiri didactice, şi de le-ar putea număra pe degete, totuşi n-ar avea o altă cunoştinţă a sistemului* wolfian *decît una complectă istorică* ([1]Eminescu, 435) (cca. 1874-1876).

Scanned with OKEN Scanner

7.2.5. Din punctul de vedere al structurii etimologice, influența limbii engleze este dominantă, urmată imediat de cea germană și de cea franceză.

Supun atenției cîteva situații. *Warfarínă*, *wavelít* (s.n.; fr. *wavellite*, germ. *Wavellit*; geol.), *wurzít* (s.n.; germ. *Wurtzit*, fr. *wurtzite*; chim.) au dublă etimologie (franceză și germană), explicabilă și ușor de identificat datorită variantelor lexicale: *warfarín*, *wavelítă*, *wurzítă*. *Wagnerián* este considerat în toate lexicoanele generale/de neologisme ca provenind din fr. *wagnérien*; cîtă vreme ne aflăm la nivelul variantei stilistice corespunzătoare terminologiei muzicale, poate fi avut în vedere și italianul *wagneriano* (de asemenea, cf. *supra*).

7.2.6. Cea mai veche atestare (a. 1858) apare la Filimon, pentru cuvîntul *walkírie* (în forma *walchíră*)[113], urmată cronologic de ocurențele din dicționarul Antonescu (anul 1863) pentru *w* și *waránt* (ortografiat *warrant*).

7.3. Numărul neologismele în *x-* a fost, de asemenea, stabilit conform indicilor **i–iii**. Este cel mai extins dintre subgrupurile lexicale luate în discuție.

7.3.1. Analiza a selectat 143 de cuvinte, dintre care un număr de 48 au un grad înalt de adaptare: *xantípă* (s.f.; de la n.pr. *Xantipa*), *xenísm* (s.n.; fr. *xénisme*), *xenocrație* (s.f.; gr. ξενοκρατια), *xenodochíe* (s.f.; cf. ngr. ξενοδοχειον), *xenofíl, -ă* (adj., s.m. și f.; fr. *xénophile*), *xenofilíe* (s.f.; fr. *xénophilie*), *xenofób, -ă* (adj., s.m. și f.; fr. *xénophobe*), *xenofobíe* (s.f.; fr. *xénophobie*), *xenoglosíe* (s.f.; fr. *xénoglossie*), *xenografíe* (s.f.; fr. *xénographie*), *xenomán, -ă* (s.m. și f.; fr. *xénomane*), *xenomaníe* (s.f.; fr. *xénomanie*), *xerocopiá* (vb. I; < *xerocopie*), *xerocópie* (s.f.; fr. *xérocopie*, it. *xerocopia*), *xerodermíe* (s.f.; fr. *xérodermie*), *xerofág, -ă* (adj.; fr. *xérophage*), *xerofagíe* (s.f.; fr. *xérophagie*), *xerofíl, -ă* (s.m. și f., adj.; fr. *xérophile*), *xerofít,*

---

[113] *Spiritele cele bune erau de genul feminin și se numeau walchire* (Filimon, 186).

Scanned with OKEN Scanner

-ă (s.m. şi f., adj.; fr. *xérophyte*), *xeroftalmíe* (s.f.; fr. *xérophtalmie*), *xerográf* (s.m.; it. *xerografo*), *xerografiá* (vb. I; < *xerograf*), *xerografiát, -ă* (adj.; < *xerografiá*), *xerografíe* (s.f.; germ. *Xerographie*, engl. *xerography*), *xerografiére* (s.f.; < *xerografiá*), *xerografíst, -ă* (s.m. şi f.; *xerografie* + suf. *-ist*), *xeromórf, -ă* (adj.; germ. *xeromorph*), *xeromorfísm* (s.n.; fr. *xéromorphisme*), *xérox* (s.n.; engl. *xerox*), *xeroxá* (vb. I; < *xerox*), *xeroxáre* (s.f.; < *xeroxá*), *xeroxát, -ă* (adj.; < *xeroxá*), *xifíe* (s.f.; lat., fr. *xiphias*), *xifoíd, -ă* (adj.; fr. *xiphoïde*), *xifoidián, -ă* (adj.; fr. *xiphoïdien*), *xifoidítă* (s.f.; fr. *xiphoidite*), *xilán* (s.n.; fr. *xylane*, germ. *Xylan*), *xilínă* (s.f.; ?), *xilofag, -ă* (adj.; fr. *xylophage*), *xilofón* (s.n.; fr. *xylophone*, it. *xilofono*), *xilofoníst, -ă* (s.m. şi f.; *xilofon* + suf. *-ist*, cf. it. *xilofonista*), *xilográf* (s.m.; fr. *xylographe*), *xilográfíc, -ă* (adj.; fr. *xylographique*), *xilografíe* (s.f.; fr. *xylographie*), *xilogravură* (s.f.; fr. *xylogravure*), *xilométru* (s.n.; fr. *xylomètre*), *xílon* (s.n.; fr. *xilon*), *xirihíe* (s.f.; cf. gr. ξηρϊχός).

Trebuie adăugat simbolul literal *x*, care, cu sensul lui matematic, devansează temporal mai toate celelalte cuvinte din subgrupul lexical[114]. Atunci cînd are semnificaţia „simbol literal pentru necunoscuta unei ecuaţii sau a unui sistem de ecuaţii şi pentru variabila independentă a unei funcţii", acest element lexical este cel mai bogat semantic din serie pentru că intră în rezonanţă cu vechi valori figurate ale noţiunii de „entitate [persoană, lucru, fapt, loc etc.] necunoscută"[115]. Etimologicul [shai] îşi găseşte reflex şi în română, ca în toate limbile europene.

Xérox (cu derivaţii săi pe terenul limbii române) şi *xilofón* (fără *xilofoníst, -ă*) au pătruns în limbajul cotidian; primul cuvînt are cele mai multe ocurenţe din întreaga serie.

---

[114] Cf. Eustatievici, 125ᵛ: *Trigonon..., slova x şi alte nenumărate care să arată în învăţătura matematicii.*

[115] Pentru prima ocurenţă, cf. Costinescu; vezi şi Caragiale, I, 252: *Victima acestui teribil accident e doamna Tincuţa Constandineasca, soacra d-lui Iancu Dumitrescu, impiegat clasa I în Direcţia Generală X.*

Scanned with OKEN Scanner

Printre cuvintele bine adaptate limbii se remarcă acelea care desemnează diverse realități tehnice legate de tipar şi/ sau procedee de imprimare. Realitățile desemnate sînt asemănătoare, diferența fiind determinată de dezvoltarea tehnicii respective în diferite momente ale secolului trecut[116]: *xerografie* „procedeu de imprimare a imaginii folosind fenomenul de fotoconductibilitate pentru a evita contactul direct dintre forma de tipar şi obiectul tipărit"; *xerocópie*, inițial, a fost (parțial) sinonim al primului termen, pentru ca apoi, în urma presiunii semantice a denumirii aparatelor corespunzătoare (*copiator* şi *xerox*), să capete sensul de astăzi, „copie făcută la xerox"; *xerox* „aparat de multiplicare uscată pentru care nu este nevoie de o matriță, copierea făcîndu-se direct după original, pe baza principiilor electricității statice şi fotoconductibilității".

În bogata serie formată la nivel european cu elementul de compunere grecesc *xeno-* „străin" (vezi *infra*), *xenocrație* are un statut special. A fost preluat din gr. ζενοκρατία. Astăzi este cunoscut de o parte dintre cercetătorii din domeniul (istoriei) filosofiei. Conform atestărilor de care dispunem, s-ar părea că singurul care l-a utilizat în epocă, introducîndu-l, probabil, în limba literară, este Mihai Eminescu[117]. Faptul este foarte posibil. Însă contextul jurnalistic al frazei şi elasticitatea morfologică a termenului ne fac să avansăm şi ipoteza conform căreia termenul circula deja în epocă la nivelul stilistic respectiv.

---

[116] Compară cu [1,2]LTR, M.D. ENC., DER, [1,2]DEX, [1-5]DN, [1,2]DCR, [1,2]Şăineanu, DEI, s.v. *xerocopie*, *xerografie*, *xerox* şi familiile lor lexicale.

[117] *În unul din articolele privitoare la xenocrația din Țara Românească am întrebat ce-ar fi devenit Carada, Giani ori C.A. Rosetti în alte țări decît a noastră* (Eminescu, XII, 293) sau *Precum însă aproape singurul producător în țara noastră e țăranul..., susținerea întregii xenocrații se traduce în muncă țărănească, în bir plătit de țăran sub sute de forme* (id. ib., 321).

Scanned with OKEN Scanner

Xirihíe este un termen culinar, probabil[118] atestat în secolul al XVIII-lea (prima atestare, a. 1792), însemnînd „sturion afumat"; dacă preluăm informaţia, cuvîntul circula în limba curentă a vremii pentru că L. Gáldi (Gáldi 1939: 265) îi indică şi o a două atestare din a. 1822.

Cu o circulaţie (mult) mai restrînsă sînt cuvintele: *xanamorisít, -ă* (Scriban, s.v.) (adj.; termen învechit; este pus în relaţie cu ngr. ξαναμωραμμένος „ramolit"); *xantelásmă* (s.f.; fr. *xanthélasma*, engl. *xanthelasma*; med.; „acumulare la nivel fiziologic de pete galbene ceroase"); *xantocromíe* (s.f.; germ. *Xanthochromie*, fr. *xanthochromie*; med.; „proces fiziologic prin care mai ales o leziune se colorează de obicei în galben"); *xantogenáre* (s.f.; cf. germ. *xanthogenieren*; „transformare chimică în procesul de fabricare a viscozei"); *xenelasíe* (s.f.; fr. *xénélasie*, gr. ξενελασια; termenul se referă la Grecia antică: „interdicţie pentru străini de a sta într-un oraş"); *xeníe* (s.f.; livresc; germ. *Xenie*; gen de epigramă satirică), cu omonimul din domeniul botanicii (fr. *xénie*, engl. *xenia*) însemnînd „fenomen de apariţie pe fructe, seminţe etc. a unor caracteristici morfologice anormale"; *xilolít* (s.n.; germ. *Xylolith*; termen învechit în mineralogie desemnînd o varietate de crisolit [silicat hidratat de magneziu]).

7.3.2. Nu apare decît un singur derivat de la numele propriu: *xantípă* („femeie certăreaţă") cu echivalenţi în franceză, germană, engleză, spaniolă.

Subgrupul lexical în discuţie este caracterizat printr-o extrem de pregnantă forţă de derivare pe baza radicalilor greceşti de compunere savantă: *xant(o)-* (gr. ξανθός „galben"), *xen(o)-* (gr. „străin"), *xer(o)-* (gr. ξηρός „uscat"), *xifo-* (gr. ξίφος „ascuţit"), *xil(o)-* (gr. ξύλον „bucată de lemn"). Două treimi din

---

[118] Probabilitatea pleacă de la faptul că L. Gáldi citează documentul după lucrarea lui V.A. Urechia, *Istoria românilor*, lucrare care, adesea, nu dovedeşte rigoare în preluarea informaţiilor.

Scanned with OKEN Scanner

numărul cuvintelor care au ca inițială *x-* aparțin acestei categorii lexicale. Trebuie semnalat că aproape toate aceste lexeme sînt luate ca atare din una dintre limbile de cultură ale Europei, de cele mai multe ori din franceză.

7.3.3. Majoritatea elementelor lexicale cu statut incert – în ceea ce privește adaptarea lor în limba română – apar, și în acest al doilea subgrup lexical, în limbajul chimiei sau în mineralogie (atestate cîte o singură dată în [1,2]LTR). De exemplu: *xantenic*, *xantinoxidază*, *xantocon*, *xantocroit*, *xantonă*.

Limbajul socio-profesional cel mai bine reprezentat statistic este cel al medicinei (și farmaciei), urmează cel al chimiei și al mineralogiei.

7.3.4. Subgrupul cuvintelor în *x* este cel mai stabil din cele trei analizate[119].

7.3.5. Marea majoritate a cuvintelor sînt împrumutate din limba franceză. Numărul celor cu etimologie germană și italiană este redus, ca și al împrumuturilor din engleză. Comparativ cu celelalte două subgrupuri lexicale, neologismele în *x-* conțin relativ puține cuvinte cu origine multiplă; cele mai multe aparțin limbajului medicinei și au intrat în limba română literară atît din franceză, cît și din italiană: *xantelásmă*, *xantínă*, *xantísm*, *xantodermíe*, *xenoglosíe* etc.

7.3.6. Cel mai vechi cuvînt atestat este *xifíe* (s.f.; lat., fr. *xiphias*; „pește mare răpitor care trăiește în mările temperate și tropicale; are maxilarul superior prelungit în formă de spadă"), sinonimul mai vechi al *peștelui-cu-spadă* (*Xiphias gladius*). Îl utilizează Dinicu Golescu: *Cînd descarcă lămîile și portocalele din corăbii, parcă descarcă cară cu fîn într-o șîră; cum și feliurimea și mulțimea peștelui este nesocotită, din care: sardele,... chefali, xifii, barbuni* ([2]Golescu, 81). Urmează, în ordine strict cronologică, „slova *x*" (cf. **3.1**) și seria de cuvinte atestate în LM sau definite în lexiconul Costinescu.

---

[119] Apar oscilații ortografice în mod accidental, total nesistematic. De exemplu: *Sunt un oarecare, un nimeni, un ics* (Steinhardt 1991: 334).

Scanned with OKEN Scanner

7.4. Cel mai restrîns dintre grupurile lexicale luate în discuție este acela al neologismelor în *y-*.

7.4.1. Din mulțimea faptelor ortografiate pe teren românesc cu inițiala literală *y*, analiza a selectat 30 de cuvinte, dintre care un număr de 18 sînt în mod cert adaptate limbii române: *yálă* (s.f.; denumire comercială), *yankéu, -ee* (s.m. şi f.; engl. *yankee*), *yárd* (s.m.; engl. *yard*), *yemenít, -ă* (s.m. şi f.; fr. *yéménit*), *yén* (s.m.; engl., fr. *yen*), *yésman* (s.m.; engl. *yesman*), *yéti* (s.m.; fr. *yeti*), *yóga* (fr., engl. *yoga*), *yoghín* (var. *yogín*) (s.m.; engl., fr. *yogin*), *yoghínic* (var. *yogínic*) (adj.; fr. *yoginique*), *yoghíst, -ă* (s.m. şi f., adj.; *yoga* + suf. *-ist*), *yohimbínă* (s.f.; fr. *yohimbine*), *yórk* (subst.; engl. *York*), *yperítă* (s.f.; fr. *ypérite*), *ytérbiu* (s.n.; fr. *ytterbium*), *ýtriu* (s.n.; lat., fr. *yttrium*), *yuán* (s.m.; fr., germ. *yuan*), *yúcca* (s.f.; fr., engl. *yucca*).

Yakúza (subst.) („gangster japonez" şi „gen de filme creat în Japonia, asemănător filmelor cu gangsteri") a intrat în limba română prin intermediul limbajului cinematografic; în limbajul curent, acest cuvînt japonez a pătruns (mai ales) prin limba engleză (unde îşi păstrează specificul japonez – pronunție şi referent), dar şi direct, prin filmele japoneze de gen.

Yearling (subst.) este un termen englez folosit frecvent în hipism pentru a denumi un mînz pursînge în vîrstă de un an; este cunoscut de cei pasionați de acest sport sau de cursele de cai.

Simbolul literal *y* evoluează, în română, în multe privințe paralel şi în relație cu *x*. Ambele simboluri au aceleaşi prime ocurențe (cf. *supra*, **1.2**) şi sînt comentate filologic în acelaşi mod (Tempea 1797: 2, Cipariu 1987: 140). *Y* poate reda (în mult mai mică măsură decît *x*) valoarea unei realități (loc, persoană) necunoscute. De exemplu:

Domnului Panait Mistopolu, comersant. Tîrgul y (Caragiale, I, 251).

Ne aflăm în fața unui subgrup lexical heteroclit. Multe noțiuni desemnate sînt enciclopedice. De exemplu, reprezintă

Scanned with OKEN Scanner

realități specific englezești: *yankéu*, *yard*, *yawl*, *yeóman*, *yésman*. Acestea sînt considerate, în seria dicționarelor citate, ca provenind în mod logic din engleză.

Pentru *yankéu*, avansez ipoteza unui intermediar francez, cîtă vreme acest cuvînt circula încă de la începutul secolului XX în franceză (TLFi, s.v. *yankee*[1]), iar forma fonetică românească și accentul pe ultima silabă susține această ipoteză. Circulația cuvintelor *yard* și *yeoman* va fi putut fi întărită și de termenii francezi echivalenți (TLFi, s.v.), însă, în cazul ultimelor două cuvinte, se exclude posibilitatea unei duble etimologii.

Ye-ye (< fr. *yé-yé*) este numele unui dans modern și al cîntecului corespunzător introduse în Europa anilor '60 de muzicienii francezi, dansul fiind caracterizat prin mișcări rapide ale întregului corp imitînd ritmurile și melodiile anglo-saxone tip Beatles.

Yen și *yuán* denumesc unitățile monetare japoneză și chineză. *Yemenít* se referă la populația de bază a Yemenului. *Yéti* desemnează ființa fantastică, umanoidul uriaș al zăpezilor veșnice (din Tibet și Himalaia mai ales); onomasiologic, cuvîntul este la limita dintre numele propriu și cel comun. *Yláng-yláng* (< fr. *ylang-ylang*) denumește parfumul extras din uleiul unui arbore exotic, originar din Filipine.

7.4.2. Familie lexicală are numai lexemul *yóga*, fiind cel mai complex noțional. Prima ocurență: a. 1966 (DER). În *Jurnalul fericirii*, autorul comentează: *Creștinismul, să luăm bine aminte, nu e o... terapeutică evazionistă* [precum]... *stoicismul, yoga, zenul* (Steinhardt 1991: 158).

Cuvîntul desemnează atît numele uneia dintre principalele școli filosofice indiene de veche tradiție, cît și disciplina corespunzătoare de educare a spiritului și ansamblul tehnicilor și exercițiilor specifice acestei discipline.

7.4.3. Caracterul mozaicat al subgrupului cuvintelor în *y*- relativizează dominanta unuia sau altuia dintre limbajele

Scanned with OKEN Scanner

socio-profesionale. Cel mai bine reprezentat poate fi considerat cel al culturii şi civilizaţiei, reflex al amestecului enciclopedic referenţial.

7.4.4. Acest al treilea subgrup de cuvinte este cel mai instabil. Se remarcă o permanentă deplasare spre o adaptare a ortografierii cu *i*. Au fost iniţial ortografiate cu *y* cuvintele: *iaht*, *iahting*, *iolă*, *iaurt*, *iac*, *ionatan*. Actualmente, pentru o serie de termeni chimici, *y* are tendinţa de a trece la ortografia cu *i*: *yperítă*, *ytérbiu*, *ýtriu*.

7.4.5. Din punct de vedere etimologic, influenţa dominantă este a francezei, urmată de engleză. În afara discuţiei făcute sub **4.1**, menţionez încă trei cuvinte cu etimologie dublă – franceză şi engleză: *yárdang* (s.n.; geol.), *yúcca* (s.f.; bot.) şi *yuán* (s.m.; monedă chineză).

7.5. În concluzie, pot spune că subgrupurile lexicale analizate sînt asimilate românei în interdependenţă cu modalitatea de înglobare ortografică a celor trei simboluri literale iniţiale. Acestea îşi păstrează caracterul „străin" în mod gradual, dinspre *y* (grupul cel mai labil, în permanentă adaptare la română prin trecerea lui *y* la *i*), spre *x*, grafemul integrat românei de aproape jumătate de secol.

Cele mai multe cuvinte provin din limba franceză, urmînd, în ordine descrescătoare, cele de origine engleză, germană, latină, italiană şi neogreacă.

Limbajul socio-profesional dominant este cel al medicinei (inclusiv cu practica farmaceutică adiacentă).

Grupul cuvintelor studiate reprezintă un eşantion lexical semnificativ în ceea ce priveşte asimilaţia şi circulaţia unor realităţi referenţiale străine pe teren românesc. Acestea sînt exprimate prin cuvinte cu iniţiala literală conotată drept „neromânească" încă de mulţi dintre vorbitorii limbii. Datorită conotaţiei respective, multe dintre elementele analizate mai sus capătă (sau păstrează, acolo unde este cazul) un exotism peren, comun celor mai multe limbi est-europene, prin

Scanned with OKEN Scanner

care realităţi distanţate în timp şi spaţiu rezonează extrem de divers lingvistic şi deosebit de unitar din punctul de vedere al încărcăturii conotative.

§8. Cuvîntul originar poetic. *LINIŞTE*. Grupul lexical al derivatelor în *-IŞTE*

Dacă expresivitatea categoriei lexicale reprezentată de *hahaleră* şi de *a holba* conotează o afectivitate familiar-depreciativă, *linişte* aparţine, ca şi *abis*, categoriei de cuvinte care conţin în substanţa lor semantică originară mărci poetice.

Cuvintele poetice la nivelul general al limbii au fost remarcate şi considerate ca atare ori de cîte ori, în decursul timpului, cercetarea s-a aplecat asupra lor. G. Ivănescu a exprimat *in extenso* acest lucru şi în *Istoria limbii române* (în capitolul V §1-3). Al. Rosetti şi Sextil Puşcariu marchează faptele ca atare atunci cînd analiza evidenţiază filonul poeticului lingvistic. În general, cercetătorii care se apropie de faptele de limbă din perspectivă stilistică urmăresc în mod special acest aspect.

Valoarea conotativă a limbajului poetic este prezentată în DŞtL (s.v. *conotaţie*) astfel: „Conotaţiile sînt, în general, legate de libertatea expresivă a vorbitorului care se manifestă în grad maxim atunci cînd se identifică cu tropii [...]. Delimitările contextuale stricte şi valorile expresive sporite ale conotaţiei se manifestă, pentru acest tip de conotaţie, în limbajul poetic (artistic)" (p. 134).

8.1. Problemele puse de structura conotativă a lui *linişte* pot fi decelate în mod sistemic prin analiza apartenenţei substantivului în discuţie la categoria derivatelor. În cazul de faţă este vorba de derivatele cu sufixul de origine veche slavă *-işte*.

8.1.1. Situaţia multor derivate din această categorie a fost studiată, la diverse nivele de generalitate exegetică, de Philippide (1894: 152), Densusianu (1929: 252-253), Puşcariu

Scanned with OKEN Scanner

(1959: 68-69), Petrovici (1970: 299, 301-302), Mihăilă (1973: 11, 94-95), Gămulescu (1974: 133), Rosetti (1986: 298) etc. Taxonomizarea bazată pe un număr extins de cazuri se întîlneşte în special la Pascu (1916), Paşca (1948) şi Sădeanu (1962) (cf. Florescu [b]2006).

G. Pascu (1916: 250-254, 277-278) realizează o clasificare preocupată în egală măsură şi de perspectiva semantică asupra cuvintelor (intrate în limbă sau derivate pe teren românesc) care cuprind sufixul *-işte* (alături de *-elişte*, *-ovişte*). Respectivul studiu, cu toate limitele inerente[120], rămîne şi astăzi un punct de referinţă[121]. Lingvistul disociază unsprezece categorii semantice în care se pot grupa cuvintele derivate pe teren românesc: „Locul pe care se află o plantaţie", „Locul cu rămăşiţe dintr-o plantaţie", „Locul unde a fost primitivul", „Locul pe care se exercită o acţiune", „Locul unde s-a exercitat o acţiune", „Locul unde se exercită o acţiune, o meserie", „Adăpost pentru animale", „Locul caracterizat printr-o calitate", „Nume de plante", „O acţiune", „O stare" (Pascu 1916: 250-252). Cercetarea de faţă este interesată de ultimele două grupe, care cuprind „Abstracte": „O acţiune: *Alergărişte* de cai, *Măsorişte* «măsurătoare», *Pieişte* «peire: trage a *peişte*»" sau „O stare: *Golişte* (Goliştea munţilor şi dealurilor), *Linişte*".

Analiza din Paşca (1948: 60-83) prezintă „apelative topice derivate cu sufixe colective şi locale de la nume de plante"

---

[120] Există sensuri şi atestări noi care modifică taxonomia lui Pascu. De exemplu, *goliştea muntelui* înseamnă „partea goală, fără vegetaţie a unui munte" (v. *infra*) şi desemnează un spaţiu cu anumite proprietăţi, nu o stare, cum consideră Pascu. De asemenea, au fost identificate şi alte cuvinte intrate din vechea slavă, slavonă, bulgară, sîrbă (de exemplu: *bolişte*, *capişte* „căpiţă", *mirişte*, *nirişte*, cf. *infra*).

[121] Literatura de specialite ţine în permanenţă seama de atenţionări de tipul aceleia a lui Alf Lombard (*Les verbes roumains issus de noms latins en -io*, „Bulletin linguistique", XIV, 1946, Copenhague, Bucureşti, p. 52), care, analizînd derivatele în *-in(ă)* din lucrarea lui Pascu, afirmă că acest studiu „ar trebui totuşi consultat cu prudenţă".

Scanned with OKEN Scanner

(primul capitol al studiului). Lucrarea urmăreşte, alături de alte aspecte, cum se poate atribui unor derivate (în *-işte*, în cazul de faţă, cf. 67-74, 82-83) un sens local sau (şi) unul colectiv.

În Sădeanu (1962: 45, 58-60, 80-81) sînt studiate 71 derivate cu sens colectiv în *-işte* şi *-ărişte* din perspectiva repartiţiei sufixelor „după temele la care se ataşează, din punctul de vedere al categoriei gramaticale şi al sensului (atît al temei cît şi al derivatului)" (Sădeanu 1962: 41). Sînt analizate şi derivatele „colective potenţiale" (cu sens local atestat şi sens colectiv dedus, implicit). Neavînd relevat caracterul colectiv, *linişte* nu a fost cuprins în lista celor 71 de derivate.

8.1.2. Pe baza surselor (v. *supra* şi *infra*), cuvintele de origine veche slavă, slavonă, bulgară şi sîrbă cu terminaţia *-işte*, care au susţinut formarea şi dezvoltarea derivatelor româneşti cu sufixul *-işte* sînt:

boişte „1) loc unde 'se bat' peştii; 2) depunerea şi fecundarea icrelor; 3) verdete (iht.)" < v.sl. *boište*;

bolişte „epidemie" < v.sl. *bolište* (CADE);

branişte „1) pădure; 2) luncă împrejmuită de copaci; 3) loc de păşune şi fîneaţă" < bg. *branište*;

capişte[1] „1) templu antic; 2) biserică neortodoxă" < v.sl. *kapište*;

capişte[2] „căpiţă" < srb. *kopište*;

garişte „luncă" < srb. *garište*;

grădişte „1) ridicătură de pămînt; 2) loc vechi de cetate" < bg. *gradište*;

grobişte „cimitir" < bg. *grobište*;

lovişte „1) vîltoare; 2) tulburare (socială, sufletească), dezordine; 3) teren mlăştinos; 4) apă cu peşti; 5) teren accidentat" < v.sl. *lovište*;

mirişte „1) teren agricol după recoltare; 2) ceea ce rămîne pe cîmp din tulpinile plantelor după recoltare" < bg. *merište*;

nirişte „ruină" < slvn. *nirište*[122];

---

[122] Vezi Mihăilă 1969: 339-341, Miklosich, s.v.

Scanned with OKEN Scanner

oişte „1) bară lungă de lemn fixată în crucea căruței; 2) parte a constelației «Carul mare»; 3) parte a morii de vînt; 4) prăjină pe care se întind hainele" < bg. *ošte*;

orlişte „1) loc părăginit; 2) loc sterp" < srb. *orlište*;

pajişte „1) teren acoperit de vegetație ierboasă; 2) vegetația de pe respectivul teren; 3) cantitate de pămînt cît se poate lua o singură dată cu hîrletul" < v.sl. *pašište*;

păprişte „1) unitate de măsură pentru lungime (aprox. 200 m); 2) teren întins cît se poate cuprinde cu privirea; 3) durată" < slvn. *pŭprište*;

prihodişte „trecătoare în munți" < slvn. *prohodište*;

pristanişte „1) port (maritim); 2) țărm" < slvn. *pristanište*;

silişte „1) vatră (a satului); 2) sat; 3) loc de casă; 4) loc din jurul unei case; 5) teren mănos necultivat; 6) mirişte; 7) păşune" < v.sl. *selište*;

stanişte „1) loc (răcoros) (în pădure) unde se odihnesc vara vitele, caii, oile; 2) cireadă sau turmă de animale; 3) loc de popas; 4) tabără; 5) loc pietros şi sterp; 6) loc mocirlos" < v.sl. *stanište*;

tîrgovişte „tîrg" < slvn. *trŭgovište*;

toporişte „coadă (de topor)" < v.sl. *toporište*;

torişte „1) loc de odihnă, adăpost al oilor; 2) loc bătătorit; 3) resturi de fîn, de paie" < bg. *torište*;

vielişte „1) loc deschis, expus vîntului; 2) loc neted, şes (bun de locuit); 3) origine, obîrşie (în expr.)" < v.sl. *vijalište*;

vorişte „curte, ogradă" < slvn. *dvorište*;

zborişte „adunare" < slvn. *sŭborište*, *sborište*.

Din corelarea surselor rezultă că *zălişte*, lucrat ca articol în DLR, tom XIV, Litera ***Z***, reprezintă, de fapt, varianta *jălişte*, lucrată s.v. *vielişte* în DLR, tom XIII, Litera ***V***, *Venial-vizurină*.

Marea majoritate a derivatelor desemnează, prin cel puțin unul dintre sensuri, *locul*, fie în mod concret şi direct, fie implicit, potențial – preiau termenul utilizat în Sădeanu (1982).

Scanned with OKEN Scanner

Comasînd lexicografic definițiile şi aproximînd semantic faptele (datorită distribuției şi ponderii temporale diferite a sensurilor – unele reprezintă evoluții ulterioare, analogii metaforice etc.), aceste „primitive" numesc:

1) locul, terenul pe care creşte (ori a crescut) sau se cultivă (ori s-a cultivat) o plantă; planta care se cultivă ori creşte pe respectivul teren (*branişte* [1, 3], *garişte*, *mirişte*, *orlişte*, *pajişte*, *silişte*);

2) terenul pe care se desfăşoară (în mod repetat) (de obicei) o activitate ori o acțiune (*stanişte*, *torişte*, *vielişte* [2]);

3) un teren cu trăsături sau utilități care-i determină caracteristicile (*branişte* [2], *grădişte*, *grobişte*, *lovişte* [3, 5], *prihodişte*, *pristanişte*, *tîrgovişte*, *vorişte*);

4) un spațiu acvatic prielnic desfăşurării unor acțiuni, unor fenomene etc. şi respectivele acțiuni, fenomene etc. (*boişte*, *lovişte* [1, 4]);

5) o (fostă) construcție (*capişte*[1], *nirişte*);

6) o mulțime, o grămadă de plante (uscate) depozitate (*capişte*[2]);

7) „terminale" ale unor unelte, utilități (*oişte*, *toporişte*);

8) manifestări, aspecte, fapte etc. sociale (*bolişte*, *lovişte* [2], *zborişte*);

9) interval spațial sau/şi temporal (*păprişte*).

Subliniez valoarea intensivă implicită a multora dintre aceste lexeme. Această valoare este dedusă din caracterul repetat al activității desemnate. *Bolişte* capătă în mod explicit valoare intensivă prin relaționare cu *boală*.

8.1.3. Voi face o trecere în revistă a derivatelor pe teren românesc în *-işte*, aşa cum sînt ele cuprinse în sursele citate în bibliografia indicată pe parcursul acestui subcapitol.

Numesc *surse-bază*: 1) DA şi 2) DLR (complementare), 3) MDA.

Citez sursa atunci cînd cuvîntul *nu* se găseşte într-o sursă-bază. Indic în mod excepțional sursa-bază atunci cînd consi-

Scanned with OKEN Scanner

der că definiția are un caracter special sau cînd indicațiile, evident verificate, din sursele-bază diferă (citățm sursa a cărei soluție o preluăm).

Atrag atenția asupra unor aspecte: 1) structura semantică a sensurilor este simplificată; 2) nu sînt reluate din surse indicațiile ortoepice, cele de circulație dialectală, istorică ori stilistică; 3) nu sînt date variantele.

alergărişte „1) alergare; 2) hipodrom" < *alergare*;

alunişte „aluniş" < *alun*;

ardişte „pădure arsă" < *a arde*;

arinişte „pădure mică de arini" < *arin*;

baraboişte „barabulişte" < *baraboi*;

barabulişte „ogor pe care se cultivă cartofi" < *barabulă*;

batişte „curte" < *a bate*;

bătelişte „loc bătătorit" < *a bate* + *-elişte*[123];

bătucelişte „adăpost pentru oi" < ***a bătuci*[124];

boarişte „teren de păşune pentru vite" < *boar* „bour";

bobişte „loc plantat cu bob" < *bob*;

bourişte „loc în cîmp pentru vite" < *bour*;

buchelişte „pămînt (care trebuie) lucrat timp îndelungat" (MDA) < cf. *a buchisi*;

capişte „căpetenie" < *cap* (MDA);

căstănişte „loc plin de coji de castane" < *castană* (Pascu 1916: 251);

cînepişte „teren cultivat cu cînepă" < *cînepă*;

cinsteliştе[125] „1) statuie; 2) idol" < *cinsteală* „omagiere", **după *capişte*[1];

---

[123] Este indicat sufixul derivativ numai cînd acesta **nu** este *-işte*, ci *-ărişte, -elişte, -ovişte*.

[124] Dublul asterisc indică o sugestie semantică şi/sau etimologică a cercetării de față.

[125] *Pre D[o]mnul Hr[isto]s Du[mne]dzău mărturisind, iară cinsteliştele ellinilor ca neşte fără sufl[e]t trupuri cioplite... batgiocurind* ([2]Dosoftei, februarie 71[r]/2).

Scanned with OKEN Scanner

ciocălăişte „teren pe care se găsesc coceni de porumb” < *ciocălău*;

ciocănişte „ciocălăişte”< *ciocan* [de porumb];

cireşişte „loc (plantat) cu (mulți) cireşi” < *cireş*;

coceniște „ciocălăişte” < *cocean*;

codărişte „coadă de bici” < *coadă*, după *toporişte*;

coronişte „numele unei plante ierboase (*Coronilla varia*)” < *coroană*;

cosirişte „1) loc cosit; 2) coadă de coasă” < *cosire*;

cotişte „cătun” < *cut* „parte dintr-un sat” (DA);

crumpenişte „1) loc în care se cultivă cartofi; 2) loc în care se cultivă napi porceşti” < *crumpen* „cartof”;

cucuruzişte „porumbişte” < *cucuruz*;

cuptorişte „1) loc pentru cuptor; 2) casă cu pereți netencuiți” < *cuptor*;

curechişte „teren cultivat cu varză” < *curechi* „varză”;

curpenişte „mulțime de curpeni” < *curpen*;

cuțurişte „femeie care înşală” < *cuțurie* „femeie clevetitoare”;

desişte „**teren acoperit cu mulțime deasă de arbori”< *des*;

dosişte „partea care nu se vede a unui deal” < *dos*;

dripelişte „loc bătătorit” < *a dripi* „a bătători pământul” + *-elişte*;

dripişte „1) dripelişte; 2) cărăruie în pădure făcută de animalele sălbatice” < *a dripi*;

fasolişte „teren cultivat cu fasole” < *fasole*;

făgişte „pădure de fag” < *fag*;

făurişte „atelierul fierarului” < *faur*;

fînişte „loc de pe care s-a cosit iarba pentru fîn” < *fîn*;

firişte „soi, viță” (DA) < *fire*;

frăsinişte „pădure de frasini” < *frasin*;

găinărişte „coteț de găini; găinărie” < *găină* + *-ărişte*;

glodişte „cantitate mare de noroi” < *glod*;

Scanned with OKEN Scanner

golişte „1) loc neacoperit de vegetaţie; 2) lipsă de zăpadă" < *gol*;

gorunişte „pădure de goruni" < *gorun*;

grînişte „1) ogor semănat cu grîu; 2) holdă de grîu" (MDA) < *grîne*;

gropişte (Sădeanu 1962: 80)[126] „teren cu multe gropi [?]" < *groapă*;

grumbişte „crumpenişte" < *grumbă* „cartofi; napi porceşti";

gunoielişte „loc unde se odihnesc oile după muls" (MDA) < ***gunoi* „excremente de animale"+ *-elişte*;

gunoişte „1) grămadă de gunoi; 2) loc pe care se adună gunoiul; 3) teren agricol îngrăşat cu gunoi" < *gunoi*[127];

gurlişte „loc făcut special pentru uscat hainele la gura cuptorului" (MDA) < ***gură* + *-elişte*;

hîrbelişte „lucru (obiect, casă etc.) stricat" < *hîrb* + *-elişte*;

horişte „loc pe care se face o horă (= roată) de fîn" < *horă*; *hranişte* „1) hrană; 2) resurse de trai" < *hrană*;

hurişte „prostituată" (MDA)[128] < *hurie* „fecioră promisă musulmanilor după moarte";

hurubişte „dărăpănătură" < *hurubă* „casă dărăpănată" (MDA);

inişte „loc semănat cu in şi cînepă" < *in*;

izbelişte „1) loc pustiu (supus intemperiilor); 2) fără rost; fără stăpîn" < *izbeală*;

împărţişte „împărţire" (MDA) < *a împărţi*;

jarişte „1) jar; 2) foc; 3) vatră; 4) loc pîrjolit" < *jar*;

jirişte „1) pădure de fag; 2) loc unde se găseşte mult jir" < *jir*;

---

[126] Sursa este indicată cînd după definiţia termenului, cînd după etimon, în funcţie de tipul informaţiei preluate: simpla atestare a cuvîntului (cu sau fără definiţie) ori/şi etimologia acestuia.

[127] Philippide (1894: 152) invocă v.sl. *gunoište*.

[128] Derivat – de la *hurie* „turcism literar" (DA, cf. şi [1, 2]Ciorănescu) – depreciativ (cf. şi *cuţurişte*), cu valoare intensivă (cf. şi *pieişte*).

Scanned with OKEN Scanner

lăcovişte „teren mocirlos" < *lac* + *-oviște*;

linişte (v. *infra*) < *lin*;

lujărişte (Sădeanu 1962: 80) „loc cu plante care au mulți lujeri" < *lujer*;

lupişte „loc unde stau lupii" < *lup*;

măierişte „1) locuințe în afara satului, la locurile de plugărit; 2) loc sau construcție în care se păstrează recolta, uneltele; 3) acareturile unei mari proprietăți" < *maier*;

mălăişte „1) teren (care a fost) cultivat cu mei (şi porumb) 2) teren cultivabil; 3) barba-ursului (bot.)" < *mălai*;

măsorişte „măsurare" < *măsură*;

măzărişte „loc semănat cu mazăre" < *mazăre*;

meişte „teren (care a fost) semănat cu mei" < *mei*;

merizişte „meriză" < *meriză* „loc umbros pentru odihna vitelor";

mîlişte „1) loc în care s-a depus mîl; 2) depunere de mîl" < *mîl*;

moişte „1) moină; 2) tîmplă sau creştet al capului" < *moale*;

molişte „porțiune din fagure în care s-au instalat moliile" < *molie*;

mulgărişte „loc în care se mulg oile" < *mulgar(ă)* „mulgăto(a)r(e)";

năpişte „teren semănat cu napi" < *nap*;

nisipişte „1) întindere de nisip; 2) strat de nisip depus pe fundul unei ape" < *nisip*;

noişte „prima zăpadă dintr-un an" < *nou*;

norişte „cer înnorat" < *nor*;

nucişte „livadă de nuci" < *nuc*;

ogorîşte „1) teren (pentru) cultivat; 2) cea dintîi arătură înaintea însămînțării" < *ogor*;

oişte „loc unde pasc oile" < *oaie*;

oprelişte „1) piedică în calea unei acțiuni; 2) interdicție; 3) popas; 4) arestare; 5) loc unde se adună apa prin oprirea

Scanned with OKEN Scanner

unei gîrle; 6) loc în fața strungii unde sînt adunate oile" < **opreală*;

orzişte „teren (care a fost) semănat cu orz" < *orz*;

otăviște „loc pe care creşte otava" < *otavă* „iarbă care creşte după cea dintîi cosire a cîmpului";

ovăzişte „1) teren cu ovăz; 2) mirişte de ovăz" < *ovăz*;

pădurişte „pădure mică" < *pădure*;

păişte „1) mulțime de paie (rămase neadunate pe cîmp); 2) cîmpul pe care se găsesc aceste paie; 3) loc amenajat în care se păstrează paiele" < *pai*;

păltinişte „pădure (mică) de paltini" < *paltin*;

păpurişte „loc unde creşte (multă) papură" < *papură*;

păpuşoişte „porumbişte" < *păpuşoi*;

părăsişte „loc (sau aşezare omenească) părăsit(ă) sau neîngrijit(ă)" < *a părăsi*;

pepenişte „teren (care a fost) cultivat cu pepeni" < *pepene*;

piciocărişte „loc cultivat cu cartofi" < *picioc* „cartof" + *-ărişte*;

pieişte „1) pieire; 2) primejdie de moarte; 3) necaz; 4) pierdere de vreme" < *a pieri*;

plopărişte „1) mulțime (sau pădure) de plopi; 2) locul unde cresc (mulți) plopi" < *plop* + *-ărişte*;

plopişte „plopărişte" < *plop*;

pomărişte „livadă de pomi" < *pom* + *-ărişte*;

poprelişte „1) interdicție; 2) dificultate pe care o întîmpină cineva" < *a popri* + *-elişte*;

porumbărişte „1) hulubărie; 2) crescătorie de porumbei" < *porumbar* „porumbărie";

porumbişte „1) teren cu porumb; 2) lan de porumb" < *porumb*;

povişte „1) teren accidentat necultivabil; 2) teren necultivat" < ?;

prepelişte (DINV) < **prepel* „prepeliței";

pribegişte „1) adăpost; 2) fortificație" < *pribeag*;

Scanned with OKEN Scanner

prigorişte „caniculă" < *a prigori* „a se expune la căldură excesivă";

privelişte „1) privire, faptul de a privi; 2) spectacol, reprezentaţie; 3) peisaj" < *privealã*;

prunişte „livadă de pruni" < *prun*;

puişte „ţarină de pe care s-a cules porumbul" (DLR) < *pui*[1] II;

pumnorişte „parte a unei case ţărăneşti pe care este aşezată vatra sau soba" < *pumnor* „parte a tindei unde se află vatra";

rarişte „1) loc (în pădure) cu arbori rari; 2) răritură în pînză; 3) strungăreaţă; 4) numele popular al unei stele" < *rar*;

răchitişte „teren cu (multe) răchite" < *răchită* (Sădeanu 1962: 80);

rogozişte „loc unde creşte mult rogoz" < *rogoz*;

roielişte „mulţime de pui de albină" < *a roi* + *-elişte*;

roişte „1) roire; 2) roiniţă (bot.)" < *roi*;

sacovişte „unealtă de pescuit care are un sac mare de plasă" < *sac* + *-ovişte*;

sălciişte „mulţime de sălcii" < *salcie* (Sădeanu 1962: 80);

secărişte „1) cîmp semănat cu secară; 2) mirişte de secară; 3) pămînt bun numai pentru semănatul secării" < *secară*;

secerişte „mirişte" < *a secera*;

secovişte „vad în care se găseşte un ochi adînc de apă" < ***a seca* + *-ovişte*;

semenişte „arătură" < *a semăna*;

sorişte „1) loc în bătaia soarelui; 2) arşiţă (a soarelui)" < *soare*;

stăulişte „loc unde a fost sau pe care se află o stînă " < *staul*;

stejărişte „stejăriş" < *stejar*;

surupişte „loc (prăpăstios) din care s-a rupt o porţiune de teren" < *a surupa* „a surpa";

tenchişte „1) porumbişte; 2) nutreţ din porumb" < *tenchi* „porumb";

Scanned with OKEN Scanner

tîrgolişte „loc bătătorit în urma opririi unui convoi" < ***a tîrgoli* „a se învîrti de jur împrejur";

tîrlişte „loc unde a fost o tîrlă" < *tîrlă*;

tîrvelişte „1) loc unde se aruncă stîrvuri; 2) loc cu iarbă călcat în picioare" < ?, cf. *stîrv*, *a terfeli* (MDA);

trifoişte „1) cultură de trifoi; 2) numele mai multor plante cu frunze compuse din trei foliole" < *trifoi*;

trupişte „1) statuie; 2) idol" < *trup*, **după *capişte*[1];

tuleişte „1) porumbişte; 2) lan de porumb pe care au rămas coceni după recoltare" < *tuleu* „cocean";

tulujişte „porumbişte" < *tulug* „cocean";

tutunişte „loc pe care se cultivă tutun" < *tutun*;

umbrarişte „parte a dealului sau a muntelui care se găseşte în umbră" < *umbră* + *-arişte*;

verzinişte „**pămînt (care a fost) cultivat" < ?, cf. *verde*;

verzişte „verzinişte" (Sădeanu 1962: 80) < ***verde*;

viezurişte „vizuină mai ales de viezure" < *viezure*;

vraişte „arie pe care se împrăştiau snopii pentru a fi treierați cu ajutorul vitelor" (DLR) < *vrah*, v. *vraf* „snopi de cereale desfăcuți şi împrăştiați pe arie";

zarişte „1) orizont; 2) poiană; 3) pădure rară" < *zare*;

zăcărişte „loc unde zace cineva" < *a zăcări* „a zăcea".

În legătură cu definițiile şi etimologiile prezentate voi face o serie de precizări.

Pentru *desişte* am preferat această definiție în locul aceleia din MDA („pădure deasă"), plecînd de la singura atestare:

În parcul Sibiului vezi adeseori o d-şoară, şezînd tăcută pe-o bancă din desiştea de brădui..., cînd cîrduri de băieți şi copilițe se sbenguiesc printre straturile de flori („Sămănătorul", 232).

Paralelismul semantic dintre *opreală* şi *oprelişte* (cf. DLR VII/II, s.v.) trimite, pentru *oprelişte*, la etimologia: *opreală* + *-işte*.

Scanned with OKEN Scanner

În cazul lui *secovişte*, legătura dintre adjectivul *sec* şi accepţia „vad în care se găseşte un ochi de apă mai adînc" este distorsionantă; semantic, derivatul este mai apropiat de verbul *a seca*[2] (1) DLR X/II, cf. subsensul care corespunde utilizărilor intranzitive şi regionale, cu accepţia „a micşora nivelul unei ape pentru a prinde mai uşor peşte" (utilizări atestate tot în sudul ţării, ca şi *secovişte*).

În articolul *verzinişte*, DLR XIII/II preia explicaţia din chestionarul lui Hasdeu (H XVIII 283): „pămînt lucrat sau nelucrat". MDA optează pentru definiţia: „suprafaţă de teren (agricol)". Explicaţia pe care o propun ţine cont de faptul că derivatele în *-işte* cu sens local explicit presupun în mod obligatoriu desemnarea unei suprafeţe, a unui loc sau teren *cu anumite atribute*.

8.1.3.1. În funcţie de realitatea desemnată, grupez aceste lexeme în nouăsprezece categorii semantice, pe care le sistematizez în opt grupe. Taxonomia prezentată este în mod inerent aproximativă; dincolo de eventualele valori subiective ale oricărei taxonomii de acest tip, modalitatea lexicologică de a grupa accepţiile reprezintă numai una dintre opţiunile posibile de clasificare. În mod evident, nu reiau în exemple toate derivatele de mai sus, optînd pentru lexemele tipice categoriei şi pentru cele cu valori pe care le-am considerat ca avînd un caracter special:

I

1) locul pe care cresc (fiind cultivate) sau au crescut plante, arbori etc.: *barabulişte*, *bobişte*, *cînepişte*, *cireşişte*, *crumpenişte*, *fasolişte*, *fînişte*, *inişte*, *meişte*, *pădurişte*, *pepenişte*, *răchitişte*, *tutunişte*;

2) loc pe care se află (ori s-au aflat) sau se depozitează (resturile unor) plante: *căstănişte*, *ciocălăişte*, *cosirişte* [1], *horişte*, *puişte*, *secerişte*, *tuleişte* [2];

3) loc (amenajat) pentru vite, ori unde stau sau îşi au sălaşul animale sălbatice: *bourişte*, *boarişte*, *lupişte*, *merizişte*, *stăulişte*, *viezurişte*;

Scanned with OKEN Scanner

4) loc, teren cu anume caracteristici, calități, trăsături (geomorfologice): *bătucelişte, bătelişte, golişte, izbelişte* [1], *lăcovişte, mîlişte, nisipişte, părăsişte, privelişte, rarişte* [1], *secovişte, surupişte, tîrgolişte, umbrarişte*;

5) loc pe care se fac sau pe care s-au făcut anumite construcții, amenajări: *batişte, bătucelişte, cotişte, cuptorişte* [1], *făurişte, jarişte* [3], *opreliște, părăsişte, stăulişte*;

6) locul pe care se desfăşoară ori s-a desfăşurat o acțiune, o activitate etc.: *alergărişte* [2], *mulgărişte, oişte, opreliște* [3], *zăcărişte*;

II

7) plantele care cresc (fiind cultivate) sau se depozitează pe un anume teren: *alunişte, arinişte, curpenişte, făgişte, frăsinişte, păişte, sălciişte*;

8) nume de plantă: *coronişte, mălăişte* [3], *roişte* [2], *trifoişte* [2];

9) resurse: *hranişte, tenchişte* [2];

III

10) grup de ființe: *lupişte* [potențial], *roielişte, porumbărişte, viezurişte* [potențial];

IV

11) construcții, amenajări etc. şi părți ale acestora (cu anumite trăsături caracteristice): *cuptorişte* [2], *hîrbelişte, măierişte, molişte, pribegişte, pumnorişte* etc.;

V

12) o acțiune: *alergărişte* [1], *măsorişte, opreliște* [1, 4], *pieişte* [1], *poprelişte* [1], *privelişte* [1, 2], *roişte* [1];

VI

13) persoană cu o anumită trăsătură caracteristică: *capişte, hurişte*;

14) parte a corpului: *moişte* [2], *rarişte* [3];

15) stare fizică, sufletească, trăsătură caracteristică etc.: *firişte, izbelişte* [2], *linişte* [I.1];

Scanned with OKEN Scanner

VII

16) caracteristică a naturii, fenomen (sau stare) atmosferic(ă) etc.: *linişte* [I.2], *moişte* [1], *noişte, norişte, prigorişte, sorişte* [2], *zarişte* [1];

17) nume de constelaţie: *rarişte* [4];

VIII

18) obiect cu o anume caracteristică, utilitate: a) ritualică: *cinstelişte, trupişte*, b) meşteşugărească: *sacovişte*;

19) parte a unui obiect: *codărişte, cosirişte* [2], *rarişte* [2].

8.1.3.2. Alături de *linişte*, mai sînt derivate de la adjective: *desişte, dosişte, golişte, moişte, noişte, rarişte, verzinişte* (?), *verzişte.*

Prigorişte, sorişte, zarişte, privelişte desemnează (ca sens dominant sau primar) aspecte fenomenologice ale naturii, desemnare caracteristică şi substantivului *linişte.*

Numesc (şi) noţiuni abstracte derivatele: **a)** *capişte, cuţurişte, firişte, hurişte, izbelişte* (indică o calitate, o trăsătură); **b)** *alergărişte* [1], *măsorişte, oprelişte* [1, 4], *pieişte* [1], *poprelişte* [1], *privelişte* [1, 2], *roişte* [1] (indică o acţiune).

8.1.3.3. Din perspectiva limbii române literare contemporane, majoritatea acestor derivate sînt marcate conotativ pentru că, în mod vizibil, cele mai multe circulă la nivelul graiurilor populare. Sînt atestate în areal regional: *ardişte, barabulişte, batişte, bătelişte, bătucelişte, boarişte, bobişte, bourişte, bucheliştе* etc., aproape 50% din numărul total al termenilor selectaţi. Conform atestărilor ale căror limite inerente trebuie avute totdeauna în vedere, dintre derivatele răspîndite în mai multe provincii istorice, populare aşadar, amintim: *alunişte, coceniştе, curpeniştе, făuriştе, mălăişte, nisipişte, pepeniştе, pieişte, zarişte.* Învechiţi sînt termenii: *alergăriştе, cinstelişte, cotişte, cuptoriştе* [1], *hraniştе, poprelişte, pribegişte, tîrvelişte, trupişte, zăcăriştе* (nu am cuprins în enumerare derivatele învechite şi regionale ca *baraboişte, glodişte* sau *măsorişte*).

Scanned with OKEN Scanner

Prin urmare, cu excepția derivatelor *privelişte*, *izbelişte*, *oprelişte* şi *linişte*, toate celelalte substantive au o expresivitate deosebită, care marchează caracteristica unui anume grai local.

Din perspectiva graiurilor populare, cei mai mulți dintre aceşti termeni sînt denotativi.

O serie dintre derivate conțin însă, şi din această ultimă perspectivă, valori suplimentare, care conotează, cel mai adesea, un fapt intensiv prin repetare, prin numărul sporit de elemente conținute noțional. Dacă majoritatea termenilor nu au atestări concludente din acest punct de vedere (cf. şi comentariul privind caracterul potențial al unor valori semantice din Sădeanu 1962), pentru unele derivate, caracterul intensiv este redat ca atare, direct, în cadrul definiției date de specialist, definiție rezultată în urma anchetelor şi textelor dialectale şi de folclor. Valori intensiv-augmentative conțin: *glodişte* (cantitate mare de glod), *buchelişte* (pămînt care trebuie lucrat timp îndelungat), *cireşişte* (loc plantat cu mulți cireşi), *plopărişte* (loc unde cresc mulți plopi), *rogozişte* (loc unde creşte mult rogoz).

Pădurişte „pădurice" are valențe diminutivale.

Cuțurişte, *hurubişte*, *hîrbelilşte* marchează noțiuni depreciative.

Faptul că sufixul în discuție intră cu o suită de alte sufixe în alternanță sinonimică reprezintă un loc comun în studiile de specialitate[129]. Sinonimia acestor tipuri variate de derivate este cunoscută. De exemplu: *cînepişte* = *cînepărie* şi *cînepiş*, *cireşişte*= *cireşărie*, *crumpenişte* = *crumpărie*, *dosişte* = *dosime*, *fasolişte* = *fasolărie*, *făurişte* = *făurărie*, *frăsinişte* = *frăsinet*, *glodişte* = *glodărie*, *păpurişte* = *păpuriş*, *rogozişte* = *rogoziş* etc.

---

[129] Cf., de exemplu, considerațiile lui Paşca (1948: 65, 68, 73) şi Sădeanu (1962: 45).

Scanned with OKEN Scanner

8.1.4. Voi releva succint arborescența semică a lexemelor *liniște* și *lin, -ă*. Punctul de plecare al analizei este materialul pe care l-am avut la dispoziție prin redactarea articolelor DLR *lin, -ă* (inclusiv familia sa lexicală: *linețe, linuț, linișor, linicel, linitate, liníe*) și *liniște* (inclusiv *a liniști* împreună cu *liniștire, liniștit, liniștitor, liniștos*).

8.1.4.1. La originea adjectivului românesc *lin* se găsește lat. *lēnus, -a, -um*, considerat (în Cihac, DA, [1,2]Ciorănescu, Scriban, Ernout/Meillet 1967, [1,2]DEX, MDA, [1,2]TDRG) ca formă probabil mai veche[130] și/sau populară a lat. *lēnis, -e*. În [1,2,3]REW, este făcută legătura cu it., sp. *lene* și prov. *le*, reflexe ale acestui cuvînt latinesc în arie romanică. În DCEC (s.v. *deleznarse*, II, 438) se adaugă forma *len* din vechea occitană și franco-provensală. Ne găsim, în mod evident, în fața unor reflexe reduse ale acestui cuvînt latin în arie vest romanică; faptul este explicat (mai pe larg în Ernout/Meillet 1967, s.v.) prin substituirea lui *lēnis* prin *dulcis*, ambii termeni avînd aceeași semnificație, „dulce, blînd, suav" (cu referire la gust, stare sufletească, comportament, aspect, pantă geografică, mod de exprimare etc.).

Toate lucrările de specialitate consideră, de comun acord, că *lēnus* a evoluat la rom. *lin* păstrînd și amplificînd semantismul originar.

În noua redacție a articolului lexicografic *lin, -ă*, sensurile sînt disociate în două idei semantice. În cadrul celei dintîi „predomină caracterul constant, lipsit de elemente turbulente, neplăcute ale unei acțiuni, stări, existențe".

Rezumăm: **I 1** adj. (despre oameni) echilibrat, **2** adj. (despre vreme) senin, **3** adj. (despre ape) fără valuri, **4** adj. (despre mișcări) ușor, **5** adj. (rar, despre suprafețe) neted, **6** s.n. (învechit și popular) acalmie; fig. pace sufletească. În cea de a doua grupare semantică „predomină ideea manifestării reduse, cu

---

[130] Cf. și comentariile din Ernout/Meillet 1967 s.v.: „*Lēnis* a remplacé peut-être un ancien **lēnus*, sous l'influence de *mollis*".

intensitate mică, a unei acțiuni, stări, existențe": **II 1** adj. (despre lumină) dulce, **2** adj. (despre sunete) moale, **3** adj. (despre forme de relief) domol, **4** adj. (rar) care are un grad scăzut de dificultate, simplu, **5** adv. încet, abia. Cea mai veche atestare apare în [2]Psaltire (231), în expresia *a sta în lin.*

8.1.4.2. *Liniște* este considerat ca derivat de la *lin* + suf. *-iște* (cf. DA, [1,2]TDRG, CADE, CDDE, Scriban, [1,2]DEX, MDA)[131]. În [1,2]Ciorănescu, s.v., apare comentariul: „probabil derivat cult, nu este cuvînt pur popular [no es palabra genuinamente popular]". În felul acesta, prezența cuvîntului *liniște* în limba populară este interpretată ca o extensiune dinspre limba literară veche (limbajul religios).

Există atestări frecvente în limba literară veche, cuvîntul fiind bine integrat semantic, cu structuri sintagmatice fluente care fac posibilă o circulație anterioară primelor ocurențe de care avem cunoştință (din Varlaam şi Dosoftei).

Sensurile cuvîntului[132] pot fi asociate în cadrul a două idei semantice. Cea dîntîi desemnează o stare de destindere, de relaxare. Rezum: **1** „Destindere psihică şi/sau fizică. Starea desemnează: a) relaxare sau reechilibrare în urma unui stres, b) tihnă, calm funciar, ca modalitate generală de existență". Primele atestări sînt din Varlaam[133] şi Dosoftei[134] etc.; semnificativă este loc. adv. *în (cu/întru) liniște*, utilizată şi de Miron Costin[135], de Dimitrie Cantemir[136] etc. Cea mai frecventă

---

[131] Cuvîntul în discuție este considerat de origine latină de Resmeriță, care propune: lat. *lenis* + *sto, stare.* Legile fonetice infirmă acestă ipoteză, ca şi pe aceea susținută în Pontbriant: lat. *lenitas.*

[132] La Avram (1966), *liniște* face parte dintre excepțiile „care datorită sensului lexical au categorii gramaticale nespecifice părții de vorbire respective" (16), cu referire la gradele de comparație ale acestui substantiv (38).

[133] *Carii strîng cu lăcomie... n-au liniște* (Varlaam, 278).

[134] *Lăsînd lavra alergî la liniștea cea doritî supărat, dosădit* ([2]Dosoftei, decembrie 216[v]/12).

[135] *Om de firea sa blînd şi cu liniște, vădzînd multe capete amestecătoare... au lăsat de bunăvoia sa crăia* (Costin, 310).

[136] *Filul şi Inorogul vii rămîind, [...] viață cu lineşte şi stăpînire cu slobozenie... să facem nu vom putea* (Cantemir, II, 51).

Scanned with OKEN Scanner

structură sintagmatică este: *liniște sufletească*. Utilizările figurate sînt bogate[137], dintre construcțiile fixe domină: *liniște de veci/eternă/veșnică* = „(odihna veșnică din) viața de apoi". **2** „Stare de calm, de tihnă a (elementelor) naturii. Starea desemnează: a) calmul amenințător dinaintea furtunii, acalmia (cf. notele 139, 140); b) echilibrul atmosferic al elementelor naturii (cf. nota 138)". Sensul este extrem de bine reprezentat în limba română veche, înaintea lui Cantemir (prima atestare citată în DA) utilizîndu-l frecvent Varlaam[138] și Dosoftei[139]; apare înregistrat în NALR-B I[140]. **3** „Situație, stare de bună înțelegere între grupuri sociale; pace, armonie"; se integrează acestui sens locuțiunile adverbiale *în (bună) liniște* sau *în toată liniștea* ori *cu (mare) liniște* și cea verbală *a aduce în liniște* (= a liniști)[141]; sensul este întîlnit (începînd cu *Învățăturile... lui Neagoe Basarab*[142]) și la Miron Costin[143], Dimitrie Cantemir[144], Radu Popescu[145], Radu Greceanu[146] etc.

---

[137] De exemplu: *Un luceafăr răsărit din liniștea uitării* [metaforă *in præsentia*] ([1]Eminescu, 175).

[138] *Ce iară străluci dulce primăvară și liniște mare într-această dzi de astădzi intru carea ne-am adunat și noi să dăm laudă lui Dumnezeu* (Varlaam, 31).

[139] *După amiadzădz fiind liniște, să feacerî holburi și vînturi greale și cu pohoi de ploi* ([2]Dosoftei, septembrie, 3[v]/23).

[140] Harta nr. 514 „zăpușeală", ca răspuns la întrebarea 1563, sub punctele 41 („cînd e zăpușală e linișce, nu bate vîntul") și 50 ([este zăpușeală] „cînd îi pă pluaie și linișce").

[141] *Tulburările și răscoalele acestea la aședzimînt și la linește a să aduce vor putea... (că oala fierbînd... potolirea și stîngerea focului trebuiește)* (Cantemir, II, 58).

[142] *Să făcu pace și liniște mare în lume* (Neagoe, 79/21).

[143] *Deschizîndu-și calea împărăția turcului asupra persului..., aceste părți la mare paci și liniști și mare fericii era* (Costin, 108). *Au fost cu fericire stăpînirea lui și... cu mare liniște* (idem, 314).

[144] *Pricina clătirii dîndu-să, odihna și liniștea fără turburare și strînciunare a fi nu poate* (Cantemir, I, 39).

[145] *Țara aceasta... au hălăduit foarte cu liniște mare* (CM, I, 565).

[146] *Lucrurile... să află în bună liniște* (CM, II, 238). *Lucrurile Porții stau și să poartă în liniște* (CM, II, 253).

Scanned with OKEN Scanner

O a doua idee semantică desemnează lipsa completă de zgomot. Relația de sinonimie cu *tăcere* este intensivă. Cea dintîi ocurență de care dispun apare în (Gherasim, 86)[147].

Dacă avem în vedere frecvența – numărul total al ocurențelor lui *liniște* comparat cu cel al ocurențelor lui *lin* în aceeași redacție DLR –, se remarcă faptul că, în limba română contemporană, *liniște* (cu familia sa lexicală, îndeosebi adjectivul *liniștit, -ă*) a înlocuit în cea mai mare măsură pe *lin* (și familia sa). *Lin* își păstrează frecvența avută în limba veche numai în: a) cazul utilizărilor corespunzătoare ideii semantice I, sensurile 1-4 și b) limbajul poetic.

8.1.5. Problemele ridicate de substantivul *liniște* sînt: a) sensul lui primar/primitiv și b) dezvoltarea semantică deosebit de amplă (în relație cu termenul bază) în comparație cu toate celelalte derivate în *-iște*.

În DA, s.v. *lin, -ă*, este forțat primul sens („neted") prin așezarea sa la începutul articolului. Forțarea vine din faptul că respectivul sens are cele mai puține ocurențe (două) ale grupei **I**, iar caracterul popular al acestor surse[148] nu oferă, în acest caz, prea mult temei vechimii sale. Introducînd ca sens primar accepția „neted", DA o propune ca bază derivativă. Faptul nu este convingător.

DLR și MDA, pe baza frecvenței și extensiunilor semantice, tratează ca sens primar accepția care se referă la valorile sufletești. Privind faptele astfel, respectivul cuvînt ar putea fi relaționat paradigmatic, în cadrul derivatelor cu *-iște*, numai cu *firiște* (considerat ca derivat de la *fire*). Caracterul singular al lui *liniște* se impune însă evident: spre deosebire de *firiște*,

---

[147] *Ei nu încep a cînta decît după ce s-au făcut liniște.*

[148] Sensul se bazează pe un citat din Zanne, I, 317 (*Pe arici lin nicicum îl poți face, tocma ca un pește*) și o atestare din lucrarea [1]Pașca, 293, în care termenul, utilizat de un subiect din localitatea Chiuza (Someș), apare înregistrat fără sens punctual (se deduce din enumerare).

Scanned with OKEN Scanner

lexemul în discuție este bine dezvoltat în limba literară contemporană.

Din punct de vedere diacronic, primele două sensuri ale lexemului sînt egal reprezentate.

Aşa cum am mai afirmat mai sus, singurele cuvinte care, în afară de *linişte*, sînt reprezentate semnificativ în limba literară contemporană, sînt: a) *opreliște* şi *izbeliște*, ambele incluse în cîteva formule fixe; b) *priveliște* – şi-a pierdut sensurile din limba veche: „reprezentație", „spectacol", „vedere, văz"; în limba română actuală este nediversificat lexical, accepția dominantă fiind: „ceea ce se poate cuprinde cu privirea", respectiv „ansamblu, peisaj natural sau nu, cu sau fără valoare estetică".

Linişte este unicul derivat cu respectivul sufix din limba română care are deosebită elasticitate sintagmatică, dezvoltare şi variație semantică apreciabile, cu implicații frecvente, variate în registrul poetic. În mod evident, şi din acest motiv are o poziție singulară în grupul derivatelor în *-işte*[149].

Se pune în continuare problema sensului primar şi concret care ar fi putut reprezenta suportul semantic al derivatului.

Dosoftei are cele mai multe şi variate utilizări ale substantivului în discuție. Ne vom opri la cinci contexte din *Viețile sfinților* deosebit de semnificative pentru respectiva problemă:

În corabie... deacii s-au scornit vînt în ponciş şi stătură multă vreame la o linişte pănă ce-au dat vînt ([2]Dosoftei, iunie 149[r]/25).

[în enumerare] *Ucişii părinți în mănăstirea s[f]întului Savedi şi dintru sfinți părintele nostru Alexandru... şi s[f]înta Evifimiia de lîngă liniştia Neoriului* (mai 131[v]/20).

---

[149] Mulțumesc Laurei Manea pentru faptul că a avut deosebita generozitate de a-mi pune la dispoziție toate ocurențele lui *linişte* din *Viețile sfinților* a lui Dosoftei.

Scanned with OKEN Scanner

Mihail, purtîndu-să bine şi cum place lui D[u]mn[e]dzău... fu pus preut. Deaciia au intrat într-o peşterî de linişte la carea mersărî şi Theodor şi Theofan ispoveadnicii (decembrie 226v/29).

Era casa lui ca o liniştie blagoslovitî mişiilor şi năzuinţî (martie 40v/10).

Părinte sfinte..., potoleaşte iarna aceasta-caria îmbăluiaşte besearica ta cea sf[î]ntă, premeaneaşte fortuna şi holbura în linişte limpede şi dulce şi să fie sîngele mieu peceate (noiembrie 159v/13).

Se reliefează sensul concret originar: „loc (adăpostit) din natură, lipsit (în mod repetat, constant) de furtună, de vînt". Paralel – fapt deosebit de semnificativ – există sensul: „stare sufletească de pace, de tihnă, de armonie".

Între aceste două structuri se împletesc, în registrul poetic al limbajului bisericesc, o mare varietate de metafore, alegorii de diverse grade de figurativitate. Se reflectă paralelismul imagistic extrem de bine reprezentat în limba română (şi nu numai) dintre stările atmosferice şi stările sufleteşti.

Respectivul paralelism, stare atmosferică vs. stare sufletească, exista bine conturat anterior, în cazul „temei" *lin, -ă* (v. *supra*). Dăm două exemple, ambele din Coresi, pentru a sublinia simultaneitatea celor două tipuri de utilizări:

Se cade să fie vreo adăpostitură fără bură, fără valuri şi lină (2Coresi, 55).

Sluga lu Dumnezeu nu i se cade să se certe, ce lin să fie cătră toţi (1Coresi, 516/21).

Caracterul general poetic al adjectivului moştenit din latină *lin, -ă* crea, în contextul metaforic al imagisticii biblice şi al ritualului liturgic, posibilitatea alcătuirii unui substantiv a cărui expresivitate să corespundă acestui aspect dual – stare atmosferică = stare sufletească –, circumscris şi moralei

Scanned with OKEN Scanner

creştine. Existența lui *liníe*[150] (din seria *fericíe*[151], *mălcomíe*[152], *bucurie*) şi *lineațe*[153] (după modelul lui *blîndeațe*) reprezintă o dovadă a căutărilor în acest sens.

Astfel, *linişte*, derivat al lui *lin*, a evoluat simultan de la ambele sensuri ale adjectivului moştenit, sensul desemnării stării atmosferice, corelat cu cel al stării sufleteşti. Cele două accepții originare ale substantivului derivat s-au aflat într-un raport izomorfic datorită căruia bogăția semantică a lexemului a crescut exponențial. Acest fapt reprezintă o explicație plauzibilă pentru extinderea semantică deosebită a lui *linişte*.

Paralelismul semantic menționat în cazul substantivului nostru nu este fără precedent. Respectivul paralelism s-a dezvoltat în limita posibilităților originare create de primitivul *lovişte*, care conține în structura sa etimologică şi două sensuri prin care „vîltoarea" apei şi „tulburarea sufletească" se dezvoltă într-o simultaneitate relevantă, implicate în structura conotativă dominantă a metaforelor lingvistice primordiale în care starea sufletească se grefează simbiotic pe cea atmosferică.

---

[150] Cf. *Să cade să fie vreo adăpostitură fără bură şi fără valuri şi lină, ca cînd văm fugi către-însa, linie sufletească să priimim* (²Coresi, 38).

[151] *Să-ți petreci atîta bucurie şi fericie* (²Dosoftei, noiembrie 169ᵛ/35). *Fericită domniia lui Vasilie-Vodă, în care... această țară... cu mare fericiie... în zilele aceştii domnii au fost* (Costin, 108).

[152] *Deaca... nu-l priimirî... să-ntoarsî în Ț[a]rigradu şezîndu la mălcomie liniştind* (²Dosoftei, octombrie 85ᵛ/25).

[153] *Preacuviosul părintele nostru Isihie... era om bun, blînd, depotriva numelui... că „isihiia" să chiamă lineațea, blîndeațea* (²Dosoftei, mai, 121ᵛ/8).

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

CAPITOLUL AL II-LEA

LIMBAJUL FAMILIAR

A. CONSIDERAȚII GENERALE

§1. Introducere

Limbajul familiar este o realitate lingvistică invocată mult în ultimii zece-cinsprezece ani[154]. Este remarcat cel mai adesea la impactul funcțional al mijloacelor de comunicare în masă asupra limbii scrise şi vorbite. Nu sînt avute în vedere numai realizările artistice sau filologice, limbajele ştiințifice simțind şi ele presiunea acestui impact, rezultat al unei manifeste curiozități informaționale. Terminologia medicală şi farmaceutică, limbajele computaționale, teoria informației, termeni de ultimă oră din fizica plasmei, microbiologie sau genetică sînt prinşi în angrenajul spoturilor publicitare, în acela al emisiunilor informative, al jocurilor de cultură generală.

Specialistul rămîne în universul său profesional şi terminologic, însă nu se poate totdeauna sustrage nevoii vitale de comunicare socială; atunci trebuie să explice „pe înțeles" elementele dificile, închise gîndirii altor categorii socio-profesionale. Face acest lucru cu parcimonie, ocolind, evitînd adesea.

---

[154] Această primă parte a capitolului de față a fost publicată într-o formă prescurtată în cadrul seriei de Conferințe ale Academiei Române, ciclul „Limba română şi relațiile ei cu istoria şi cultura românilor", sub titlul: *Considerații cu privire la limbajul familiar românesc.*

Cu toate acestea, de fiecare dată este obligat să dezvăluie cîte ceva, şi dezvăluirile sînt făcute mai ales pe calea limbajului familiar, pentru că prin intermediul acestui limbaj se poate realiza în mod persuasiv comunicarea din interiorul spre exteriorul terminologic al disciplinei în speţă.

Pe de altă parte, limbajul familiar este „vizualizat" de literatura de specialitate, cea lingvistică, şi ca un fel de virus computaţional atacînd memoria „de ram" a structurilor sociale, pentru că are proprietăţi care înlesnesc dispersia informaţiei şi ambiguizarea mesajului. Astfel, respectivul limbaj – urmărit din diverse perspective care-i relevă diferit substanţa – se află în centrul de interes al psihologiei şi al psihiatriei, al limbajelor informaţionale, al disciplinelor politice.

§2. Disocieri teoretice şi istorice

Termenul românesc *familiar* circulă în literatura lingvistică în relaţie cu termenii: *popular*, *oral*, *colocvial*, *conversaţional*, *afectiv*, *subiectiv*, *familial*, *vulgar*, *argotic*. Analiza fiecăreia dintre aceste relaţii pune probleme de tip special. Le-am sistematizat şi cu alte ocazii, în cadrul diferit al unor articole (Florescu 2002) şi în cel al monografiei semantice a verbului românesc *a lăsa* (Florescu 1999); vom vedea, în partea a doua a capitolului, că peste 60% dintre semele acestui cuvînt amplu, deosebit de extins semantic, sincronic şi diacronic, aparţin limbajului în discuţie.

Subliniez că, în literatura contemporană de specialitate, noţiunea lingvistică *familiar* este utilizată oarecum implicit. Cele mai sugestive consideraţii în acest sens rămîn acelea din prima ediţie a *Dicţionarului de lingvistică* (Dubois 1973): „Se spune că un stil, o limbă, un cuvînt sînt *familiare* cînd utilizarea lor implică un oarecare grad de intimitate între interlocutori şi, de comun acord, un refuz al raporturilor ceremonioase cerute de limba elevată ori academică" (s.n.).

Scanned with OKEN Scanner

Sînt puține studiile ample din literatura de specialitate care să *nu* se refere, într-o formă sau în alta, la limbajul ori la stilul familiar. Este adevărat că acest *familiar* este înglobat într-o suită de alte noțiuni.

În aceste studii, realitatea lingvistică respectivă devine vizibilă numai prin introducerea ei *în* ori *alături de* alt concept în cadrul căruia este cel mai adesea cuprinsă.

Frecvent, *familiarul* este inclus noțiunii corespunzătoare termenului *popular*. Formulări ca „în limbajul popular şi în cel familiar" sînt un inevitabil loc comun în literatura de specialitate. De exemplu, în *Stilistica limbii române* a lui Iorgu Iordan întîlnim: „Vorbirea populară şi cea familiară se servesc la tot pasul de cîteva formule în care intră, sub forma lor feminină, dar cu înțeles neutral, primele două numerale din seria cardinalelor" (Iordan 1944: 137). Menționez că, în această lucrare, distincția dintre cei doi termeni rămîne operativă şi profund concludentă: „La noi, autorii cei mai des puşi la contribuție sînt Caragiale şi Creangă [...]. Scrierile celui dintîi sînt foarte bogate în material lingvistic familiar şi, mai cu seamă, periferic, în general autentic [...]. Cît despre celălalt, ştie iarăşi oricine că opera lui, puțină ca volum, conține un adevărat depozit de cuvinte şi formule expresive populare" (Iordan 1944: 23).

În *Stilistica funcțională a limbii române* a lui Ion Coteanu, termenul utilizat, şi anume *familial*, desemnează un nivel lingvistic funcțional: „Limbajul cultivat artistic se poate împărți în proză şi în poezie, iar cele cultivate şi non-artistice în limbaj standard, familial, de conversație oficială, ştiințific etc." (Coteanu 1973: 50, 97, 103).

Familiar însemna mai ales (ori numai) *vulgar* în tot secolul al XIX-lea (în special francez) şi chiar în primele decenii ale secolului al XX-lea. Ne aflăm în fața a ceea ce astăzi se numeşte purism şi este combătut adesea de stilisticieni, în general, de lingvişti.

Scanned with OKEN Scanner

Începînd cu sfîrşitul deceniului opt şi începutul deceniului următor al secolului al XX-lea, stilistica românească include în mod explicit şi sistematic în *familiar* limbajele argotice, termenii tabu şi pe cei injurioşi (Irimia 1986: 84-85, 1999: 122-124, 126, 129-131).

De multe ori, *familiar* ajunge să fie utilizat în limbajul de specialitate numai cu sensul pe care cuvîntul îl are în limba curentă: „ceea ce este cunoscut, obişnuit, banal".

În mod elementar, limbajul familiar este disociat de conceptul de „uz" al lui Hjelmslev ori de acela de „normă" în accepţia lui Eugen Coşeriu (Coşeriu 1986). Îmi permit să reamintesc formularea conform căreia norma poate fi identificată în cadrul fiecărei limbi, în cadrul fiecărui limbaj, ea este *familiară* tuturor vorbitorilor respectivei limbi, dar nu este una şi aceeaşi cu *limbajul familiar*, specializat ca atare. Formulări ca *du-te-n colo*, *vino-ncoace*, *fugi de aici/nu mă-nnebuni* (= „vestea ta e incredibilă, mă surprinde"), *lasă-mă-n pace*, indiferent de gradul de generalitate al analizei întreprinse de un lingvist, sînt totdeauna desemnate ca familiare.

În ideea relaţiilor terminologice menţionate, remarc faptul că distincţia *familiar – familial* s-a închegat în prima jumătate a secolului al XIX-lea în limba franceză. Fr. *familier* (< lat. *familiaris* „care face parte din familie") este atestat din secolul al XII-lea (cf. TLFi, s.v. *familier*).

Atunci s-a impus neologismul *familial* (derivat de la *famille*), generalizat dinspre limbajul ştiinţelor politice. *Familial* este atestat în sintagme de tipul *organisation familiale*, *liens familiaux*; prima ocurenţă apare în 1830, la Fouretier (cf. TLFi, s.v. *familial*). Respectiva diferenţiere, relativ recentă din perspectiva istoriei limbii, există ca atare în toate limbile romanice. În franceză acţionează sistemic. De aici a fost preluată în română, unde a devenit operativă în limba contemporană.

Scanned with OKEN Scanner

§3. Trăsături caracteristice

Corelînd toate aceste considerații, subliniez că, în mod evident, limbajul familiar se structurează la nivelul limbii vorbite (stilul colocvial, al conversației), prima sa trăsătură esențială fiind aşadar *oralitatea*. Se consideră, de cele mai multe ori în mod implicit, că oralitatea familiarului este *dialogică*. Lucrurile nu stau întotdeauna astfel, pentru că relația nu este izomorfă (nu tot ce este familiar este şi dialogic, nu tot ce este dialogic este şi familiar). Pe de o parte, *dialogul* se desfăşoară în proporții considerabile şi în arealul „elevat-autocenzurat-înalt-academic" ori în acela „enervat-imprecațional". Pe de altă parte, *monologul interior*, ca act extrovertit de exprimare lingvistică (extrovertirea se produce dinspre idee spre închegarea ei lingvistică), este dominant familiar, în sensul dat de mine acestui termen (cf. analiza de tip psiholingvistic a relației de comunicare interpersonală; vezi şi Goleman 2001: 55 ş.u.).

De asemenea, în cazul *familiarului* există, în mod esențial, *coloratură afectivă slabă, medie şi maximă*. Considerațiile lui Ch. Bally despre „caracterele afective ale faptelor de expresie" (Bally 1909: I, 154-169, 170-175) susțin această disociere graduală.

Centrul de interes al analizei de față se focalizează asupra elementelor de expresivitate minimă şi medie. Nu voi avea acum în vedere, prin urmare, faptele de expresivitate maximă.

Maxima expresivitate înseamnă, pe de o parte, trivialul, injuria, cuprinse în limbaje bine delimitate, pe care lingvistica şi respectiv stilistica le studiază alături de familiar. Pe de altă parte, expresivitatea maximă include adresările benefic afective, care, cu cît sînt mai expresive, cu atît sînt mai creatoare, tinzînd spre poetic. De exemplu, cînd spunem: *scapără de deştept* ori *un boboc de fată*, ne situăm în interiorul unei afectivități moderate; dacă utilizăm formulările: *o minte titanică* ori *o fată ca un crin*, apelăm deja la o imagine poetică, ne orientăm, conştient sau nu, spre artistic.

Scanned with OKEN Scanner

În ceea ce privește elementele familiare de expresivitate minimă și medie, avem de-a face cu o doză de afectivitate care poate deveni și ușor vulgară cîtă vreme familiarul astfel înțeles presupune obligatoriu *lipsa de autocenzură* a exprimării (a treia trăsătură caracteristică). Ne găsim în fața unei comunicări eliberatoare, degajate spre sîmburele primordial al existentului lax, netensionat, necenzurat, suficient de depărtat totuși de agresivitatea injurioasă a exprimării enervate; în fond, nimeni nu consideră, cînd este victima unei înjurături, că i s-a vorbit „familiar".

Pentru limba română, acest fapt este în întregime valabil la nivelul limbii literare (în graiurile populare de tip oltenesc și muntenesc sau în perimetrul a ceea ce corespunde social noțiunii de „mahala", înjurătura „banală" este un aspect specific familiarității, conținînd indici bine dozați ai rangului social).

Elementele argotice se înscriu în sfera familiarului numai atunci cînd, decriptate terminologic, înțelese, își pierd funcția specifică și intră în limbajul cotidian. Această funcție este, pentru elementele de argou, ca și în cazul jargoanelor, aceea de a masca, de a încifra, a camufla tehnica „meseriei", funcție incompatibilă cu familiaritatea limbajului pe care-l analizez în cazul de față.

Urmărind aceste fapte implicate în expresivitate la nivelul general al limbii, am putea pune următoarea chestiune: de ce argoticul *sticlete* „polițist" (utilizat inițial numai în lumea interlopă a „șuților") ar fi mai expresiv decît *mulțime poroasă* (noțiune matematică definită astfel: „Spunem că o mulțime A este poroasă într-un punct x dacă lim.sup. $\gamma(x,R,A)/R$, cînd $R- > 0+$, este strict pozitivă")?

Se poate afirma că, la acest nivel de generalitate, ambii termeni sînt la fel de expresivi. Însă raportul cu limbajul fami-

Scanned with OKEN Scanner

liar este, în mod elementar, diferit. Faptele țin de universul de cultură al referenților. Mai toți vorbitorii limbii române știu cine este *sticletele*, ne găsim în fața unui element al limbajului familiar, dar numai matematicianul înțelege ce este „lim.sup.γ(x,R,A)/R". De aceea, *mulțime poroasă* este un element al limbajului de strictă specialitate, pe cînd *sticlete* aparține limbajului familiar, deşi, din punctul de vede al intensității expresivității lor, aceşti doi termeni se găsesc pe poziții egale (cf. şi Marcus 1970: 34-35, 78, 90-98).

Prin urmare, acele elemente de argou cu care sîntem *familiarizați* aproape toți vorbitorii limbii române şi pe care ajungem să le folosim efectiv (banal, relaxat etc.) în *limbajul familiar* nu trebuie identificate cu limbajele argotice, cu argoul propriu-zis, care, pentru cei care-l utilizează în mod necesar, are funcția caracteristică de încifrare (incompatibilă cu limbajul familiar), şi nu de exprimare afectivă, relaxată, extrovertită.

Elementele de argou prezente în limbajul familiar sînt poate la fel de numeroase ca regionalismele, fiind evidentă relația cu elementele populare (în sens dialectologic).

În cadrul discuției de față, nu pot fi trecute cu vederea disocierile făcute, din perspectiva prezentului capitol, între *afectiv – subiectiv – expresiv – conotativ*.

Față de aceste concepte şi, mai ales, față de relațiile dintre ele, specialiştii se poziționează aproape de fiecare dată diferit, ori nuanțat diferit. La suita de considerații şi delimitări făcute în **I.1** voi adăuga cîteva fapte.

În sensul restrictiv în care utilizez termenul de *familiar* (din nevoi operaționale), subliniez că acesta este totdeauna expresiv (şi încărcat de afectivitate minimă şi medie).

Expresivitatea se conturează ca termen generic. Aşa cum am menționat şi în capitolul anterior al cărții, în cercetările

Scanned with OKEN Scanner

contemporane de lingvistică şi de stilistică termenul acoperă o realitate difuză.

Dacă ne referim la *expresivitatea unei limbi*, atunci pentru limba română faptele trimit în special la lucrarea lui Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, lucrare de autoritate în problema care ne interesează. În foarte mică măsură, faptele se pot corela cu cercetarea lui Dimitrie Caracostea (în special cu aceea din *Expresivitatea limbii române*), cîtă vreme Caracostea se ocupă de *esteme*, fenomenul creaţiei lingvistice fiind corelat în manieră croceană cu artisticul.

În cadrul raportului *afectiv – subiectiv* se consideră (pe drept cuvînt) că subiectivitatea exprimării (înţeleasă ca manifestare a personalităţii, a eului subiect) se poate manifesta ca atare şi fără marca afectivităţii (aspectul pur emotiv al limbajului) care, *prin valorile sale maxime* – insistăm noi –, devine cel mai adesea „surplus" care bruiază comunicarea. Pentru limba română, această relaţie este activată relativ recent de Rodica Zafiu (2003: cap. IV).

Conotativitatea este astăzi poate termenul cel mai activ din cadrul acestei serii. În continuarea celor analizate anterior, reamintesc unele fapte sistematizîndu-le sumar în două direcţii exegetice.

1) Dacă înţelegem conotativitatea în sens larg (= afectivitate/expresivitate + poetic/artistic), familiarul va fi totdeauna un element conotativ.

2) Dacă înţelegem conotativitatea în sens restrîns, se presupune existenţa conotaţiei ca un adaos, ca un subtext, aceasta fiind identificată prin corelare strictă cu denotaţia. În această accepţie, familiarul poate fi şi *denotaţie*, şi *conotaţie*.

Poate fi *denotaţie*, de exemplu, în cazul termenilor expresivi ca *bulbucat, vomă, a zbîrnîi*. Reamintesc şi cazurile nenumărate discutate de Iorgu Iordan în lucrarea menţionată sau consideraţiile făcute în acest sens de Puşcariu (1940: 78-86),

Scanned with OKEN Scanner

Ivănescu (1980: 15-20, 478, 604-605, 695-704, 717-718), Avram (1997: 27-29), Gheție (1975: 601-615), Coteanu (1973: I, 50, 97, 103 ş.u.), Chivu (2000: 26-27, 38-44) etc.

În aceeaşi a doua accepție, *familiarul* poate fi *conotație* în multe alte cazuri, dintre care cele mai semnificative sînt: **a)** seria elementelor figurate, metafore, sinecdoce, metonimii etc. (semi)uzate (ca ***limbă*** *ascuțită*, ***suflet*** *mare* „om generos") – elemente semnificative în acest sens sînt taxonomizate în Slave (1991); **b)** acele cuvinte familiare care au un echivalent aproximativ neutru (sinonim parțial): *hahaleră*, *pramatie*, *şmecher* vs. *neserios*, *superficial*.

*

* *

Caracteristicile discutate pînă acum (*oralitate*, *afectivitate minimă şi medie*, *relaxare*) au pentru termenii familiari un caracter **general** şi **obligatoriu**. Aceşti termeni, înțeleşi în cadrul respectivelor caracteristici, sînt identificați din perspectiva istoriei limbii şi din aceea a unei circulații diatopice şi diafazice.

Toate aceste distincții din cadrul *familiarului* trimit şi spre ceea ce voi considera ca fiind caracterul **conservator** al acestui limbaj. Refuzul tensiunii afective, discursul relaxat, conferă familiarului o relativă impermeabilitate la nou; se dovedeşte un limbaj protector, cu dimensiuni catharctice, care ocoleşte factorii de stres. Consultarea oricărui corpus neologic va confirma cu uşurință acest caracter evident al limbajului în discuție. De exemplu, în **I.6** am urmărit extensiv grupul neologic de cuvinte a căror inițială este una dintre literele *w*, *x* sau *y*. Subliniez că nici unul dintre aceste cuvinte nu are seme implicate limbajului familiar considerat conform parametrilor de față.

Scanned with OKEN Scanner

§4. Cadrul teoriei actelor vorbirii şi al semanticii prototipului

În cadrul viziunii contemporane privind limba ca act conversațional, *familiarul* pune în mod implicit, dedus, indirect, probleme deosebite.

Teoria actelor de vorbire, în diversele sale variante, nu are cum utiliza explicit termenul în discuție. De exemplu, atunci cînd introduce noțiunea „principiului de cooperare" (în studiul său din 1979), P. Grice, preocupat de logica conversației, are o cu totul altă viziune asupra vorbirii decît aceea a unui lingvist clasic.

În mod evident, încercînd o corespondență (contra curentului aş putea zice, pentru că teoriile pragmatice asupra limbajului se conturează ca atare tocmai printr-o altă viziune decît cea lingvistică asupra limbii – de fapt nu asupra limbii, ci asupra actului vorbirii, cel comunicațional) cu structurile codului lingvistic din perspectiva celor patru maxime conversaționale (Reboul/Moeschler 2001: 47-49), se remarcă faptul că limbajul familiar poate fi implicat în ceea ce priveşte primele două maxime: cea de *cantitate* (intervenția unui vorbitor va conține numai cantitatea de informații necesară) şi, mai ales, cea de *calitate* (sinceritatea afirmației şi motivația ei). În ceea ce priveşte maxima de *pertinență* (vorbirea strict la subiect) şi cea de *mod* (exprimare clară, neambiguă), incompatibilitatea este evidentă. Mă interesează aceste conexiuni pentru că multe dintre exemplele punctuale, devenite deja celebre în respectiva teorie, glisează gradual pe cazuri cuprinse limbajului familiar. Remarc faptul că ades menționatul caz de implicatură conversațională se corelează modular[155] cu limbajul familiar. Astfel, avem prima situație, cînd nu există implicatură:

---

[155] Termenul *modular* este utilizat în sens statistic: variantă a unei caracteristici care este înregistrată la cele mai multe unități ale unei colectivități/unui grup.

Scanned with OKEN Scanner

Englezii sînt curajoşi; a doua situaţie – implicatura convenţională: *John e englez, deci este curajos* şi a treia situaţie – implicatura conversaţională: *John e englez..., e curajos!* În mod vizibil, din punct de vedere lingvistico-stilistic, se remarcă o deplasare treptată spre familiar, atît în ceea ce priveşte structura gramaticală, cît şi cea semantică sau intonaţia.

Se pot face, în aceeaşi idee recuperatorie, o sumă de corelaţii între noţiunea în discuţie şi o altă perspectivă asupra limbii, cea a semanticii prototipului. Reamintesc faptul că există *o sumă* de semantici autointitulate ale prototipului, care se diferenţiază temporal, dezvoltîndu-se pe parcursul a peste treizeci de ani şi care cuprind şcoli cu principii uneori substanţial diferite. Faptul este vizibil mai ales la Coşeriu (1990), Kleiber (1990), Rastier (1991), Geeraerts (1993), Soares da Silva (1999).

Din punctul de vedere al prezentei analize, cel mai semnificativ demers este cel cuprins în varianta numită de Kleiber (1990: II D 59-69) „varianta standard sau restrînsă". Aici, în stabilirea gradului de prototipie a unui cuvînt în cadrul categoriei – sau, în termeni clasici, în căutarea celui mai bun exemplu referenţial al categoriei –, se activează ca ipoteză de lucru principiul *familiarităţii*, care are ca punct îndepărtat de plecare formularea wittgensteiniană „asemănare de familie" (*family resemblance*). Perspectiva corespunde lingvisticii prototipale, care are un cadru exegetic ce iese, de fapt, în bună parte, în afara lingvisticii; această direcţie de cercetare este indiferentă faţă de distribuţia stilistică şi dialectală a limbajelor. Tocmai din această cauză, preocuparea pentru *familiar*, deşi văzut în cu totul alţi parametri, mi se pare semnificativă, dovedind că ne găsim în faţa unei realităţi verbale care reprezintă o sursă de prospecţii analitice. Pentru a crea o imagine asupra acestor diferenţieri conceptuale şi suprapuneri nu numai terminologice, semnificative din punctul de

Scanned with OKEN Scanner

vedere al aspectului prezentat în cadrul de față, voi reda un fragment din lucrarea lui Kleiber *La sémantique du prototype*: „Explicația în termeni de *familiaritate* este depărtată, chiar dacă adesea se spune că prototipul e, la modul general, şi exemplarul cel mai familiar... Cum la originea noțiunii de 'cel mai bun/semnificativ exemplar' este familiaritatea, ar însemna ca un *pui de găină* să fie [ca prototip pentru categoria păsărilor, n.n.], un exemplar mai bun/semnificativ decît *vulturul*. Or, *vulturul* ocupă, din punct de vedere prototipal, un loc mult mai bun decît *puiul de găină*. Ipoteza familiarității ajunge astfel să contrazică chiar ideea structurării elementelor pe baza asemănării de familie [a selectării treptate a exemplarului cel mai familiar, n.n.]... Este acest fapt suficient pentru a renunța în totalitate la *ipoteza familiarității*? Vom vedea mai departe *că ea se dovedeşte indispensabilă* pentru a explica prototipurile categoriilor supraordonate"[156] [trad. n.].

Devine vizibilă ideea că familiarul este o modalitate graduală de a supraordona categoriile semantice.

Pentru lexemele limbajului în discuție (evident alcătuit din noțiuni pe care le-am putea numi, în mod superficial, simple), o explicație analitică de tip lexicografic (indiferent în care direcție cognitivă se înscrie respectivul lexicon – tipărit sau *on-line*) are un caracter clarificator redus, atingerea condiției de pertinență fiind deosebit de dificilă. Se petrece acest fapt

---

[156] „L'explication en termes de *familiarité* est écartée, même s'il est souvent dit que le prototype est généralement aussi *l'exemplaire le plus familier*... Si la familiarité était directement à l'origine de la notion de meilleur exemplaire, alors un poussin, par exemple, devrait être un meilleur exemplaire d'oiseau que l'aigle. Or l'aigle occupe sur le gradient de prototypie une meilleure place que le poussin. *L'hypothèse de la familiarité* finit ainsi par contredire l'idée même de la structuration en *resemblance de famille*... Est-ce toutefois suffisant pour renoncer totalement à *l'hypothèse de la familiarité*? Nous verrons ci-dessous *qu'elle s'avère indispensable* pour expliquer les prototypes des catégories superordonnées" (Kleiber 1990: 62) (s.n.).

Scanned with OKEN Scanner

independent de experienţa sau abilitatea lexicografică a lingvistului; aspectul ţine deja de folclorul disciplinei. În acelaşi sens trebuie înţelese şi următoarele observaţii: „Dacă primitivele sînt înţelese ca nişte concepte 'simple', un concept simplu este, din păcate, foarte dificil de definit... De altfel, s-a observat că, pentru un dicţionar, definirea unor termeni precum *infarct* e mult mai uşoară decît cea a unor verbe precum *a face*" (Eco 2002: 178). De asemenea, cunoscutele polemici din cadrul diverselor teorii ale definiţiei se referă în special la CNS (= condiţia necesară şi suficientă) şi este relevant faptul că adepţi ai unor direcţii diferite îşi axează disputele, în multe cazuri, asupra unor serii sinonimice care glisează în demonstraţia propriu-zisă pe un element lexical familiar. Celebrul exemplu al engl. *bachelor* a fost cuprins în dispute de zeci de pagini. Exemplul-fetiş (cum îl numeşte Kleiber) *bachelor* îi dă lui Fillmore prilejul să dovedească insuficienţa trăsăturilor CNS în alcătuirea unei definiţii, şi autorul citează un număr de cazuri exemplare, printre care acela al Suveranului Pontif. Acesta (spune Fillmore) poate fi *unmaried* („necăsătorit"), *single* (aprox. „singur"), dar nu *bachelor* (aprox. „celibatar" + „holtei"). Dacă proiectăm exemplul într-o comparaţie cu limba română, engl. *bachelor* cuprinde în fasciculul său de seme atît denotatul *celibatar*[157], cît şi familiarul *burlac*; de aici incompatibilitatea termenului englez cu referentul *Pope* („Papă"), incompatibilitate care poate fi remarcată distinct în limba română tocmai prin discernerea registrului familiar conform

[157] Menţionez că englezul *celibater* are, conform *The Oxford English Dictionary*, s.v., o circulaţie extrem de restrînsă, periferică, răspîndire care-l scoate în afara posibilităţii de fi considerat termen prototipal (aproximativ „generic") al seriei sinonimice. În arie romanică (cf. fr. *célibataire*, v. TLFi, s.v., sau rom. *celibatar*, v. DA şi MDA, s.v. *celibat*), echivalentul fonetic al engl. *celibater* are o cu totul altă distribuţie stilistică, diferită de la o limbă romanică la alta. A se compara, în acest sens, perechea franceză de sinonime *célibataire – garçon* cu seria românească *celibatar – holtei – flăcău*.

Scanned with OKEN Scanner

căruia termenul *burlac*, marcat familiar (ca şi *holtei* sau *flăcău*), nu admite convenţionalitatea denotativă a celibatului papal.

§5. Tratarea lexicografică. Prejudecăţi lexicologice

Istoricul limbii, dialectologul sau gramaticianul tratează acest limbaj de cele mai multe ori sub semnul implicitului din nevoi practice.

Dificilul demers al explicitării acestei structuri pentru fiecare limbă în parte este realizat în lexicografia monolingvă. Autorii lexicoanelor tip tezaur trebuie să precizeze, element cu element, substanţa unor limbaje care, chiar atunci cînd sînt limpede caracterizate şi definite de lingvist, nu pot fi prezentate de acesta din urmă la nivelul de minuţie cerut de lexicografie. Adică, una este o prezentare monografică, să zicem, a limbajului juridico-administrativ şi altceva e selecţia, lexem cu lexem, semem cu semem, prin parcurgerea tuturor cuvintelor cuprinse în lexicon, pentru a marca (atunci cînd este cazul) gradul de apartenenţă la limbajul dat. Iar cum limbajul nu este o structură imuabilă căreia să-i putem sesiza margini fixe, atunci cînd acesta este proiectat teoretic „printre altele", substanţa finită a dicţionarului îl poate dizolva pînă la completa disoluţie. Apare astfel riscul, în cazul *familiarului*, de a fi transformat într-un limbaj care este fără a fi băgat în seamă, care se desfăşoară fără a fi văzut.

În lexicografia românească, *familiar* face parte din corpusul elementar de indici ai disciplinei, prezentat în obligatoria „listă a abrevierilor". Dacă, însă, valoarea celorlalţi indici se conturează uniform (bineînţeles, dincolo de inerentele oscilaţii care rezultă din subiectivitatea redactorului ori din particularităţile şcolii lexicografice), cea a *familiarului* oscilează amplu, făcînd imposibilă stabilirea unor repere.

În DLR, s-ar părea că numitele „epitete", depreciative sau nu, de sorginte animalieră conţin în mod sistemic seme definite ca aparţinînd familiarului, cîtă vreme articolele *maimuţă*,

Scanned with OKEN Scanner

maimuțoi, *păsăruică* înglobează acest indice; însă faptul este infirmat, atît timp cît *pupăză*, *mamut*, *maimuțică*, *șoricel*, *malac*, în condiții stilistice identice, sînt excluse în totalitate din limbajul familiar. Apoi, *maestru*, *mahăr*, *maioreasă* au sensuri notate ca aparținînd sferei în discuție, în vreme ce *magistru*, *madmoazelă*, *madamă*, *paiață* („persoană neserioasă, ridicolă") – nu; *țac!* este înregistrat ca familiar, *pac!* – nu; *pa* – da, *st!* – nu; *a șontorogi* – da, *a maimuțări*, *a magnetiza* – nu.

Paradoxul este atins în această privință în modalitățile de calificare a expresiilor. Sînt considerate familiare expresiile: *văduvă de paie* (s.v. *pai*[1]), *a pune mai (prea) mult într-o parte* (s.v. *parte* II 2), *a avea păsărele la cap* (s.v. *păsărică* I), *a avea oftică* (s.v. *oftică* 1), *a(-și) da ortul popii* (s.v. *ort*[1]). Multe alte expresii, identice din punct de vedere stilistic, nu sînt marcate ca atare: *a se îneca (tocmai) ca țiganul la mal* (s.v. *mal*[1] I), *a bate maidanul* (s.v. *maidan* 1), *a schimba macazul* (s.v. *macaz* 2), *a mînca mere pădurețe* (s.v. *pădureț* I 2), *acum mai vii de acasă* (s.v. *mai* C 1), *a se lua cu mîinile de păr* (s.v. *păr*[1] 1), *a băga o șopîrlă* (s.v. *șopîrlă* 1), *a ține coada sus*, *a-și ține gura* (s.v. *a ține* III 1) și foarte multe altele.

Lexicograful, redactor al Dicționarului Academiei, în primul rînd pare a elimina familiarul înglobîndu-l unor alți indici ca: *ironic*, *glumeț*, *dezmierdător*, *peiorativ*, sau îl include indicației *popular*, ori îl structurează simplu, sintagmatic, sub prescurtarea *expr.*

În al doilea rînd, același lexicograf, posesor al prozaicului grup de atestări (ale unui cuvînt sau ale altuia) extrem de numeroase, a observat și semnalat deseori caracterul lacunar al acestor atestări privind cuvintele, sensurile, formele aparținînd limbajului familiar.

Nu numai, dar *și* pentru a umple această lacună s-a introdus semnul tipografic al dreptunghiului, care marchează acea secvență lexicografică (sens, sintagmă, simplu citat) care aparține redactorului transformat în sursă bibliografică.

Scanned with OKEN Scanner

Ținînd cont de rigorile disciplinei, această aparentă libertate a lexicografului oglindește, de fapt, o stare de strictă necesitate. De exemplu, la un verb ca ***a merge***, a fost necesară – sub sensul [III 2] „a izbuti, a reuși" (adesea în construcții negative) – semnalarea „sub dreptunghi" a formulării: *cu mine nu i-a mers*; așa cum, la *a lăsa*, redactorul a fost obligat să individualizeze: *m-a lăsat mașina, căruța-n drum*, cu sensul „nu a mai funcționat", cu referire la mijloacele de locomoție; sau la *a vedea* [III 3] a fost adăugată fraza, exprimată în registru familiar: *După cum înveți la matematică, nu te văd inginer*, adică „nu te cred capabil să devii inginer".

Lipsa acestor sensuri din rîndul atestărilor este și expresia uneia din cele mai vechi prejudecăți ale lexicografiei europene (de tip academic): alcătuirea bibliografiei textelor pe baza cărora se situează un asemenea dicționar general, tezaur; romanul polițist, literatura pornografică, nuveletele, romanele lacrimogene etc. de largă circulație sînt eliminate din considerente morale și estetice, trecîndu-se peste unele aspecte de certă competență lingvistică. De altfel, cîteva dintre lucrările lui Umberto Eco din ultimul deceniu al secolului trecut vizează exact acest aspect al „exegetului scorțos"; cf. și comentariile din Carpov (1999: 204-208) făcute pe marginea lucrării lui Eco, *De Superman au Surhomme* (Bernard Grasset, Paris, 1993).

Nu este vorba aici de un factor de eroare umană, ci ne găsim în fața reflectării unui aspect special, care se manifestă la nivel european: limbajele de specialitate, strict funcționale, absolut utile breslei corespunzătoare, sînt mereu investigate, ca și regionalismele, care, dacă n-ar fi cuprinse în atlase ori texte dialectale, ar dispărea fără urmă, ori arhaismele, care, nesemnalate ca atare, excerptate dintr-un text vechi, s-ar putea pierde; cotidianul, banalul, uzualul termen familiar poate aștepta.

Scanned with OKEN Scanner

În lexicografia românească, eludarea familiarului se dovedeşte mai accentuată decît în cea franceză (avem în vedere lexicografia franceză pentru că aceasta a reprezentat în anumite momente istoric determinate – şi continuă să reprezinte – modelul lexicografiei româneşti). De exemplu, într-o comparaţie pe care am întreprins-o asupra unor verbe majore de mişcare, în cazul limbii franceze, indicele lexicografic *familiar* are, în lexicoane, o prezenţă net superioară faţă de limba română. Concret, au fost comparate seriile Littré, Robert şi TLF(i) cu DA şi DLR, urmărindu-se înregistrarea semelor familiare ale verbelor româneşti: *a alerga, a pleca, a merge, a fugi, a sări, a veni* (din cîmpul semantic al deplasării voluntare, făcute cu tot trupul, al gesticii totale, renunţînd la involuntarele *a cădea, a aluneca* etc. sau la gestica parţială redată prin *a aplauda, a clipi, a ciupi* etc.) cu cele franţuzeşti: *courir, partir, marcher, fuir, sauter, venir*. Raportul general (sensuri, subsensuri, sintagme = implicare extensivă) română – franceză este de 1 la 5, iar cel particular (numai sensuri = implicare intensivă) este de 1 la 10. Cu certitudine, nu aceasta este situaţia reală a cuvintelor limbii române. Motivaţia ţine de sistemul înglobator pe care l-am subliniat mai sus şi se doreşte un argument în plus în ideea impulsionării analizei punctuale a respectivului limbaj.

Această eludare parţială a studiului lingvistic al limbajului familiar poate fi una din cauzele care au dus la unele neclarităţi în raportul dintre pragmatică şi lingvistică. Teoria actelor vorbirii, am văzut mai sus, speculează de multe ori structuri familiare neglijate în analizele lingvistice practice ale unei limbi sau ale alteia.

De asemenea, actul şi teoria traducerii ar avea mult de cîştigat dacă înregistrarea şi analiza lingvistică a elementului familiar ar fi făcută sistemic, în cadrul limbajului delimitat ca atare.

Scanned with OKEN Scanner

Se înțelege că nu intră în discuție elemente lingvistice – să spunem – de ultimă oră; conform parametrilor discutați pînă acum, limbajul avut în vedere are nevoie de spațiu temporal pentru a-şi contura substanța, trebuie să fie de o vechime confortabilă care să-i asigure un areal relativ întins de comprehensibilitate.

§6. Rigori statistice şi computaționale. Factori psiholingvistici

6.1. Statistica lingvistică îşi are factorii săi de risc, dar şi elementele sale relevante extrem de importante pentru lingvistică.

Am analizat concret (Florescu 1999: 28, 37), în cazul structurii distributive a verbelor majore ale limbii române, modul cum se prezintă în linii mari, în cazul obiectului nostru de studiu, problemele statisticii lingvistice. Acestea au rămas şi astăzi aceleaşi cu cele expuse de Guirraud (1954). Considerații de tipul acelora făcute de Solomon Marcus (1970: 82) sau Marius Sala (1988: 11-18) introduc în mod implicit perspectiva limbii române.

Se consideră că rigoarea analizei statistice depinde, în mare măsură, şi de perspectiva filologică asupra problemei. Prin urmare, rigoarea metodologiei de factură matematică poate fi evidențiată numai în raport cu travaliul lingvistic preexistent aplicării metodei.

Lingvistica computațională, care utilizează deja relevant posibilitățile analizei statistice, are în vedere, în bună parte, secvențele lingvistice (intrări, sinseturi etc.) identificate pe baza dicționarelor generale şi/sau explicative de limbă existente. Or, cîtă vreme aceste dicționare tratează elementul familiar în felul în care am remarcat pînă acum, problematica marilor baze de date computaționale nu are cum să fie subtil rezolvată din această perspectivă. De altfel, unul dintre punctele

Scanned with OKEN Scanner

sensibile ale acestor instrumente de lucru este reprezentat tocmai de aspectele semantismului familiar al limbii române.

Cel mai evident aspect este acela al retroversiunilor automate. Faptul este mult prea transparent pentru a mai insista asupra lui.

Un alt aspect se înscrie în cadrul efortului pe care-l fac informaticienii în a susține cu robotul/computerul un dialog efectiv. Celebrul test Turing (nedisocierea – într-o secvență anumită de timp, pe anumite coordonate dialogice – replicilor date de om de acelea ale computerului) nu a fost trecut nici pînă astăzi. Dincolo de chestiuni legate de bionică, nu informația rațională, științifică lipsește computerului, ci elasticitatea limbajului familiar. Taxonomizarea lingvistică a tipurilor de utilizare familiară a valorilor expresive (taxonomizare care pune serioase probleme de statistică) poate reprezenta una din modalitățile de înlesnire a analizei informaționale a limbajului uman.

6.2. Un studiu punctual al elementelor lexicale ale acestui limbaj presupune adesea o taxonomie lexicală care vizualizează obiectul de studiu şi la nivel cotextual-lingvistic, şi la nivel larg semiotic, contextual aşadar.

Reamintesc o sumă de considerații, semnificative în acest sens, în psiholingvistică, ca de exemplu problema limbajului emoțiilor (Bamberg 1997: 209-229) sau aceea a relațiilor interpersonale (Bateson 1988: 193-240).

§7. Perspective revelatorii. Rolul construcțiilor fixe. Limbajul „fraţuziților". Trăsături ale artisticului caragialian

Elementele familiare ale lexicului limbii române pot fi relevate, din punct de vedere lingvistic, din nenumărate perspective.

Mă voi opri la cîteva exemple.

Scanned with OKEN Scanner

1) Marca familiarului se poate discerne la nivelul unității lexicale, al cuvîntului. Aici sînt incluse (ca să mă refer la un singur caz) lexemele total şi originar expresive. Pot avea etimologie latină (ca *a holba*, moştenit din lat. *involvere*) sau oricare altă origine. De exemplu, *hahaleră*, care, am văzut mai sus, avea etimologie necunoscută pînă la publicarea lucrării (Florescu 2001), se dovedeşte a fi compus din ngr. χάχας (înseamnă aproximativ „gură-cască, nătăfleață") şi λερα (1. „murdărie"; 2. fig. „escroc, om şiret, viclean"). Compunerea acestor elemente a fost făcută, probabil, în limba română de cunoscători ai limbii neogreceşti, fie vorbitori nativi, fie nu, pentru că respectivul termen nu există ca atare în neogreacă (faptul rezultă atît din consultarea amănunțită a dicționarelor vechi şi contemporane de profil, cît şi din discuțiile avute cu vorbitorii – lingvişti ori nelingvişti – de neogreacă). Ne găsim în fața unei situații speciale: este vorba de o suită de cuvinte împrumutate din limba străină vorbită pe teritoriul românesc, apoi compuse ori calchiate în română, în cadrul unui limbaj familiar vechi grec-român (mai ales în secolul al XVIII-lea) sau francez-român (în secolul al XIX-lea).

Pentru situația influenței francezei asupra românei, prezint cazul participiului adjectival *turmentat* „amețit de băutură, ciupit". Este meritul lui Teodor Hristea de a fi identificat faptul că nici verbul fr. *tourmenter* (dat în dicționarele româneşti generale şi explicative ca etimon al rom. *turmentá*), nici participiul adjectival *tourmenté* nu cunosc în franceză sensul menționat mai sus (cf. Hristea 1997: 112-114).

Acest verb fiind atestat pentru întîia oară la Caragiale, se pune neîndoielnic problema unei creații individuale ca o primă ipoteză de lucru. În cadrul unei a doua ipoteze, se poate ține cont de faptul că atestările cuvintelor familiare sînt în mod evident deficitare. Caragiale a cules şi introdus în opera sa şi multe cuvinte neatestate anterior; el este, de altfel, marele maestru al limbajului familiar românesc, creînd, dar şi

Scanned with OKEN Scanner

preluînd în mare măsură. Se pot discerne cu relativă precizie creațiile lui individuale: cadrul metatextual, semiotica adresării, toate acestea reprezintă elemente care evidențiază creațiile. *Turmentat* nu pare a fi un cuvînt necunoscut marelui public al epocii, cîtă vreme era prezent atît în didascaliile, cît şi în dialogul (cf. actul I, scena VII) din *O scrisoare pierdută*. Nu este exclusă ipoteza existenței prealabile a acestui cuvînt în limbajul familiar românesc începînd, probabil, cu prima jumătate a secolului al XIX-lea. Voi reveni la această afirmație în rîndurile care urmează.

Elementele familiare ale limbajului artistic caragialian (la nivelul semanticii lexicale) sînt extrem de relevante semasiologic pentru fiecare cuvînt structurat lexicografic în cadrul redactărilor pe care le-am întreprins la DLR.

Două sînt caracteristicile pe care îmi permit să le reamintesc. *Prima* se referă la (în termenii lui Tudor Vianu) „antiretorismul prozatorului muntean", pus în relație cu „procedeul vorbirii digresive". *Cea de a doua* caracteristică este reprezentată de arta lui Caragiale (în termeni lovinescieni) „de a concentra, de a limita viața la linii unice şi expresive", aspect corelat cu urechea muzicală deosebit de sensibilă a dramaturgului, care face distincții fine între registrele lingvistice.

Ultimul aspect a căpătat, la nivelul exegezei, coloratură axiomatică (un alt fel de a spune că astăzi ne găsim deja în fața unui truism). Sensibilitățile lingvistice transfigurate artistic ale unui scriitor de geniu au gamă largă de desfăşurare, însă există preferințe şi abilități dominante. Eminescu îşi instaurează artisticitatea prin fibrele limbajului poetic. Ion Creangă țese naratologic pe fondul țesăturii variantei dialectale ale graiului natal (limbajul regional aşadar). Virtuozitățile caragialiene sînt reliefate, reglate şi temporizate narativ prin limbajul familiar.

În acest sens, fac distincție între acele construcții, fraze, asertiuni prezente în limba eroilor lui Caragiale care au

Scanned with OKEN Scanner

devenit familiare epocii contemporane şi limbajul familiar ca realitate lingvistică la nivelul general al limbii române.

În primul caz, avem de-a face şi cu verbiajul gol-bombastic, scîrţîitor neologic, de lemn politic al secolului al XIX-lea, cu o vorbire care diluează escamotînd ideea ori răsucind-o strîmb, cu dublă bătaie. Se insinuează aici şi trăsătura universală a limbajului politic de a răspunde „sufragiului universal" (mereu necesar, mereu imperios) prin non-răspuns, non-idee, redundant în cel mai bun caz. Monologurile sau ţîşnirile retorice dialogice ale lui Rică Venturiano sau ale lui Caţavencu sînt familiare la nivelul receptării contemporane, devenind un paradoxal bagaj paremiologic numit adesea anton-pannesc. Ca reflex atitudinal şi semiotic trebuie invocată autoritatea la nivel mass-media a săptămînalului „Academia Caţavencu", revistă de atitudine care se insinuează intertextual în lumea noastră de zi cu zi şi datorită satirei ascuţite care se susţine periodic pe secvenţe lingvistico-narative ale lumii caragialiene.

Altceva este limbajul familiar în sensul utilizat în capitolul de faţă. Reducînd observaţiile la nivel lexical, cuvîntul şi expresia familiară se alcătuiesc la Caragiale ca structură-pivot pe care glisează efectul verbal sau narativ, de exemplu, prin reliefare grotescă, în *Pastramă trufanda*, în care dialogul central, hidos şi hilar clarifiant, dintre Iusuf şi Aaron, desfăşurat în faţa Cadiului, se încheagă în termenii unei familiarităţi care, prin contrast cu naraţiunea relevată, creează efect macabru.

Urmărite pe text, descrierile „reacţiei fiziologice, ale senzaţiei organice", zolismul lui Caragiale, toate aceste trăsături sînt puse în evidenţă la nivel lingvistic printr-o alternanţă bine dozată a elementelor unui familiar inserat în cadenţă intenţională clară. Este: a) un indice care reglează timpul naraţiei, b) un factor caracterizant, creator de cupluri antagonice care se completează din acest punct de vedere (al utilizării limbajului familiar), echilibrîndu-se stilistic precum petele de culoare într-un tablou. Astfel privind lucrurile, Veta este

Scanned with OKEN Scanner

opusul lui Rică Venturiano, iar Tipătescu formează un cuplu antagonic cu Cetățeanul turmentat. Demonstrația poetico-narativă a acestui paralelism poate cuprinde un întreg capitol de analiză textuală; trimitem totuşi la contrastul evident între limbajul Vetei şi acela al lui Rică Venturiano în scena confruntării în confuzie dintre cei doi eroi.

Urmărind punctual lexicografic dimensiunea polisemantică a unui lexem, remarcăm faptul că ocurențele sensurilor familiare au în mod spectaculos frecvență sporită în textele caragialiene. Am marcat acest fapt statistic, de exemplu, pentru verbele aparținînd cîmpului semantic al deplasării voluntare făcute cu tot trupul, al gesticii totale (*a alerga, a pleca, a merge, a fugi, a sări, a veni*), sau în cazul substantivului *liniște*, ori în acela al verbelor *a vinde, a vindeca*, sau pentru verbul *a lăsa*.

Acesta din urmă reliefează un aspect care reprezintă, în sine, un subiect independent al analizei de față: este vorba de faptul că, în cadrul a patru piese considerate ca deosebit de semnificative pentru dramaturgia lui Caragiale în registru satiric (*O noapte furtunoasă, O scrisoare pierdută, D-ale carnavalului, Conu Leonida față cu reacțiunea*), secvența cea mai intens şi direct țesută în registrul limbajului familiar este actul I din *O noapte furtunoasă*.

Aici găsim concentrați în mod exemplar indicii caracteristici familiarului. Nu este aici locul unei demonstrații *in extenso*. Comentînd succint faptele, o statistică elementară evidențiază că, în acest act, apar peste 50 de expresii, locuțiuni şi sintagme familiare şi 35 de utilizări ale lui *a lăsa*: *trage lumea pe sfoară, trage cu coada ochiului* (cea mai frecventă expresie), *face fasoane, una vorbim şi başca ne înțelegem, auzea cîinii în Giurgiu, mă făcui verde la față, să n-ai parte de mine, a sfeclit-o, bea din țigară, s-a ținut gae după mine, nu vrea cu nici un preț, s-a înfundat în cîrciumă, mi-a mîncat tinerețile, nu mai mănînc pîine şi sare cu el, n-au intrat zilele în sac, nu mă cunoşti de ieri de alatăieri, nu-i sînt toți boii acasă, să-mi*

Scanned with OKEN Scanner

pui mintea cu un copil, ți-ai deschis ochii, învățul are și dezvăț, fii cu ochii în patru, las-o la pustia de... etc. Ex.:

[Ghiță Țîrcădău] ***Lasă**, cucoană! Poate că să mor și să nu ți-o fac!* [= Fii atentă, cucoană! – amenințător, tensionant]

[Chiriac] ***Lasă**, jupîne, mă știi că consimț la onoarea dumitale de familist!* [= N-ai nici o grijă, jupîne! – calmant, detensionant]

Sau:

[Zița] *Țățico, te rog, **lasă** pe Spiridon să se ducă pîn' la mine acasă, ca să-mi aducă mantelul... Îl **laşi**, țațo?* [= Îi permiți?]

[Veta, cu gîndul aiurea] *A? Ce **să las**?* [= Ce să dau deoparte, să nu mai fac?]

Trebuie să privim în mod distinct, în sensul celor menționate mai sus, cuvintele și construcțiile fixe familiare celei de a doua jumătăți de secol al XIX-lea. Caracterul lor familiar pentru acea epocă este dedus uneori, pentru că este dificil de stabilit limita dintre forța scriitorului de asimilare și redare a jargonului bonjurist al vremii și devierea creativă, individuală a lui Caragiale în cadrul acestui limbaj. Această problemă se pune, desigur, acolo unde nu avem atestări care să susțină demonstrația. De exemplu, *mizericordios* și *mizericordie* sînt atestate încă de la începutul secolului, deci cu certitudine nu au fost impuse de Caragiale. Pentru *turmentat* însă, Theodor Hristea susține (în Hristea 1997: 113) faptul că sensul „beat", neexistînd în limba franceză din secolul al XIX-lea și neexistînd atestări anterioare pe terenul limbii literare române, a fost creat și impus de Caragiale în respectiva piesă (*O scrisoare pierdută*). Or, conform funcționalităților limbajului familiar caragialian, acest lucru este imposibil. În primul rînd, lexicografii francezi (cf. Alain Ray) remarcă lacunele lexicografiei franceze (europene, adaug eu) pînă în 1950 în ceea ce privește nemarcarea acestui limbaj; în al doilea rînd, admițînd că realmente nu ar fi existat în limba franceză decît sensul „ame-

Scanned with OKEN Scanner

ţit, cu vertij", mai mult ca sigur termenul circula în jargonul românesc al vremii (ca o eventuală extindere semantică pe terenul limbii române) pentru că dramaturgul nu inventa la nivelul didascaliilor sau în prezentarea generică a numelui personajelor. Nu ar fi funcţionat comunicarea artistică, era contrar unei funcţionalităţi dramatice elementare. Să ne reamintim faptul că Zoe Trahanache foloseşte şi ea termenul în piesă, iar limbajul ei are transparenţă familiară dispusă pe coordonate diferite de acelea ale Cetăţeanului Turmentat.

În concluzie, dimensiunea stilistică a limbajului familiar reprezintă una dintre caracteristicile fundamentale prin care geniul artistic al lui Caragiale îşi susţine abilităţile lingvistice. Este o unealtă cu ajutorul căreia autorul pătrunde în modalităţile de închegare a reflexului verbal şi comportamental al eroilor săi. Urmărind acest filon, o comparaţie cu Eminescu şi Creangă ni-l dezvăluie pe Caragiale ca maestru de geniu al unui limbaj pudic, nuanţat cald şi relaxant, reducînd senzualitatea prin hilar şi satiră, la aluzie.

2) Un al doilea nivel la care se poate discerne marca familiarului este acela al unui sens ori subsens (de la caz la caz): *a se lăsa*, în accepţia „a se aşeza/a se lungi (pentru cîtva timp)", *a lăsa* (pe cineva) pentru „a divorţa, a părăsi", *a nu-i merge* (cuiva un lucru, o anume acţiune), *a-i veni* (cuiva un anume lucru) „a i se potrivi", *a se vedea* (cu cineva) „a se frecventa, a-şi face vizite, a fi în relaţii cu cineva".

3) Cel de-al treilea nivel pe care-l luăm în dicuţie este acela al construcţiilor fixe, nivelul sintagmatic.

Dicţionarele de expresii şi sintagme ale limbii române oglindesc în mod limpede frecvenţa ridicată a elementelor familiare la acest nivel.

Ca să mă refer la o situaţie concretă, cea a sintagmelor cuprinse lexicografic în volumele literei V, de exemplu, dacă excerptăm construcţiile fixe pe baza materialului inedit oferit de DLR (tomul XIII, Litera V) se obţine un număr de expresii

Scanned with OKEN Scanner

şi sintagme de două ori mai mare decît acela prezent în cele mai bogate dicţionare de profil existente la ora actuală pentru limba română. Dintre aceste expresii şi locuţiuni, peste două treimi sînt familiare.

Nu este acum cazul să insist asupra valorii lingvistice, semantice, istorico-etimologice a acestor formule fixe. Faptul este demonstrat de peste jumătate de secol din analiza unor expresii ca: *A-l apuca pe D-zeu de-un picior, Vine, el, tata* ori *A nu se lăsa mai prejos*. Un dicţionar amplu al expresiilor şi sintagmelor limbii române s-ar extinde, fără discuţie, la o lucrare în cîteva volume, însă demersul ar fi extrem de profitabil pentru istoria limbii române şi pentru studiile privind lexicul românesc.

§8. Concluzii

Prezentarea de faţă scoate în evidenţă necesitatea unei analize lingvistice diversificate, specializate a limbajului familiar, iar perspectivele istoriei limbii şi etimologiei susţin această necesitate.

Este cunoscut faptul că elementele expresive pun probleme deosebite etimologiştilor, iar cînd expresivitatea îmbracă haina familiarităţii, dificultăţile cresc exponenţial (este vorba adesea de o familiaritate moştenită din latină).

Am menţionat o sumă de lucrări care au analizat aspecte semnificative ale realităţii lingvistice în discuţie şi am remarcat că obiectul de studiu la care ne-am referit nu este decît arareori disociat în mod efectiv.

De asemenea, o lucrare de referinţă cum este *Stilistica limbii române* (cu cele mai multe puncte de tangenţă cu obiectul nostru de studiu), pe de o parte, a împlinit deja 60 de ani de la publicare[158], pe de altă parte, nu a avut în vedere materialul lingvistic pus ulterior la îndemîna specialistului de o

[158] Reeditarea ei (Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1975) nu aduce fapte noi, conform celor subliniate de autor în *Prefaţă* (Iordan 1975: 5-7).

Scanned with OKEN Scanner

sumă de unelte de lucru esențiale, astăzi disponibile pentru lingvistul român: DLR, nenumărate dicționare de expresii ale limbii române, ediții ale textelor dialectale, noua serie de atlase lingvistice românești regionale, culegeri de folclor etc.

Se poate, astfel, conchide, că limbajul familiar cuprinde un areal lingvistic pus de multe ori sub semnul implicitului și nedisociat funcțional, prezentînd multe aspecte nedefrișate încă.

B. CONSIDERAȚII PUNCTUALE: *A LĂSA*

Cele mai multe dintre trăsăturile familiarului – realitate lingvistică și concept exegetic – pot fi identificate în cadrul structurii lexicale reprezentate de mai sus menționatul verb *a lăsa*.

Să ne reamintim ce am dezvăluit pînă acum, prezentînd deja, în capitolul precedent, cîte ceva din masa lexicală a acestui cuvînt:

- am relevat ponderea lexematică și stratificările originare ale cuvîntului;
- am descris, succint, înrudirile sale romanice;
- am introdus, ca punct de reper, o scurtă trecere în revistă a celor șase idei semantice plasate uniform și funcțional în registru denotativ;
- am descris (în **I.5**) structura conotativă a verbului.

Voi face în continuare o descriere punctuală a acestor idei semantice, prezentînd, în limita unei rezonabile posibilități categoriale, toate evoluțiile semantice semnificative. Astfel, se va putea urmări amănunțit, la nivel exegetic microscopic, desfășurarea lingvistică a unei secvențe lexicale românești disociată nuanțat pînă la limita glisărilor contradictorii.

Acest cuvînt se alcătuiește ca pivot verbal central al limbajului familiar românesc. Dintre verbele majore[159] ale limbii

[159] Caracterul de „verb major" al limbii române este clar delimitat prin poziția ocupată de *a lăsa* în statistica prezentată de Juilland/Edwards (1965).

Scanned with OKEN Scanner

române, *a fi* marchează semiotic existența, *a face* – creația, *a avea*, *a apuca*, *a lua* desemnează diferite aspecte ale posesiei, *a vrea* implică voința, *a da* indică dominant oferta controlată volițional, iar *a înțelege*, *a vedea*, *a auzi* reprezintă modalități esențiale de racordare semiotică la lume.

Verbul avut în vedere, *a lăsa*, se ordonează semantic pe fibrele părăsirii, desprinderii matriciale. Ființarea se realizează pe ea însăşi ca supusă iremediabil legii gravitaționale. Prin substanța lui lexicală, cuvîntul separă indivizi, sentimente, acțiuni. Totul se face pe nesimțite, pentru că gesturile semantice vin cu blîndețe, din aproape în aproape, supuse ideii cedării, relaxării, destinderii, abulice adesea, punînd în expresie decepția blîndă. Cadrul unei familiarități ireductibile alunecă spre fatalitate. Respectiva familiaritate se desfăşoară la nivel indo-european, muind, apoi separînd şi dispersînd, ca într-o desfacere a unei plămade originare.

Cît de mult şi pînă unde desemnează verbul *a lăsa* familiaritatea epidermei noastre relaxate semantic se va explica semasiologic în cele ce urmează.

§1. Ideea semantică a părăsirii

Prima idee semantică avută în vedere este aceea de *separare*, de *părăsire*.

Are cea mai amplă extindere atît în arealul verbului românesc, cît şi în întreaga arie romanică. Această extindere corespunde sensului de bază al lat. *relinquere*, absorbit în latina populară de *laxare*.

Ne găsim în punctul de maximă disociere semantică dintre latinescul clasic *laxare* şi derivații săi panromanici. Această absorbție este stabilită de lingvişti în mod elementar prin confruntarea latinei cu limbile romanice, confruntare care duce la concluzia evidentă că „diferența" semantică va fi existat în structurile semantice populare ale lui *laxare*.

Urmărind sensurile latinescului clasic *laxare* în comparație cu cele ale lui *relinquere*, remarcăm în mod elementar faptul

Scanned with OKEN Scanner

că punctele de suprapunere semantică sînt difuze. Practic, utilizări de tipul: *laxare iram* „a potoli mînia", *laxare aliquid laboris* „a scădea ceva din eforturi", *laxare animum ab assiduis laboribus* „a-şi destinde spiritul de continue oboseli" se pot apropia de acelea ale lui *relinquere*, cu sensurile: „a abandona", „a ceda", „a nu mai face", „a renunța" (*relinquere obsidionem* „a renunța la asediu", *relinquere vim hominibus armatis factam* „a lăsa nepedepsit un act de violență săvîrşit de oameni înarmați", *relinquere mirare multa* „a renunța să se mire de multe".

Ideea „cedării" apare în ambele cazuri, însă una este destinderea, diminuarea, potolirea unei stări tensionate şi relativ altceva este renunțarea efectuării unei acțiuni. În acest cîmp semantic, nuanțările romanice sînt subtile şi ferme în acelaşi timp. Sigur, ideea „cedării" circumscrie ambele situații. Dar, pentru a ajunge de la un sens la celălalt, mai este un pas semantico-logic, pas care va fi fost făcut de formele latineşti populare **lasco* în latina pirineo-mediteraneeană (cf. Ernout/Meillet 1967, s.v. *laxus*) şi **lasso* în zona carpato-dunăreană. În felul acesta, la nivelul limbii populare, *(re)linquere*, concurat sinonimic de *laxare*, este absorbit semantic în totalitate de acesta din urmă. Reamintim comentariile lui Ernout din dicționarul menționat mai sus, s.v. *linquo*: „*Linquo* et ses composés n'ont pas passé dans les langues romanes (sauf peut-être *delinquere* en ital.), où ils ont été remplacés par un terme expressif qui avait une flexion regulière; v. *laxus*".

Să ne întoarcem la ideea semantică majoră în discuție, la aceea de „despărțire", „separare", „părăsire".

1.1. Primul sens circumscris acestei idei este acela al acțiunii tranzitive[160], de „părăsire a unei persoane de către alta".

---

[160] (Sub)sensurilor notate în subparagrafe de tipul **1.1.1**, **1.1.2** etc. le voi menționa diateza dacă aceasta *nu* coincide cu aceea a unității semantice superioare ca grad de generalizare.

Scanned with OKEN Scanner

Se disociază trei seme:

- a părăsi pentru totdeauna ori pentru mult timp pe cineva (rupînd, de bunăvoie sau silit de împrejurări o convenție socială, o alianță, o legătură de rudenie);
- a părăsi pe moment ori pentru scurt timp pe cineva (pentru a îndeplini o anumită obligație);
- a părăsi pe cineva într-un moment (dificil).

Disocierea se face prin proiecție temporală.

Sensul este inclus în seria (parțial) sinonimică: *a se despărți*; *a lepăda*, *a divorța*, *a abandona*; periferic: *a trăda*.

Este bine dezvoltat în limba română veche, în cea modernă şi în cea contemporană. Apare în primele texte ale literaturii vechi şi în limba populară (atlase, texte dialectale, culegeri de folclor).

Înainte de a trece la exemplificări, subliniez două aspecte. În primul rînd, numărul mare sau mic al atestărilor unui (sub)sens nu va fi oglindit direct proporțional cu numărul exemplelor citate pentru că ne-am pierde în calcule cantitative nesemnificative; voi menționa, pur şi simplu, extinderea mai mare sau mai redusă a sensului, comentînd, cînd va fi cazul, acest aspect. În al doilea rînd, precizez că, în mod automat, primul exemplu al unui (sub)sens va reprezenta totdeauna cea dintîi atestare de care dispun, pînă în acest moment, pentru respectivul lexem.

[Limba literară veche]

Tatăl mieu şi înma [= mama] *mea lăsară-mă* [= m-au lepădat] *e Domnul primi-mă* ([1]Psaltire, 46).

Preuteasa, de va curvi, popa să o lase (a. 1561-1562) (Texte XVI, 227).

Lăsă [...] *Isac pre Iacov şi duse-se la Mesopotamie* (PO, 94).

Pîra mea văzînd, toți mă lăsară [în acel moment dificil]./ *Ş-am sîngur rămas* ([1]Dosoftei, 102).

Scanned with OKEN Scanner

[Limba literară modernă]

Boierii [...] *cum vor vedea că Măria Ta vii cu putere, îndată vor alerga şi-l vor lăsa* [= îl vor trăda pe Tomşa] (Negruzzi, I, 138).

Cum o să-mi las eu nevasta, să mă duc să mă călugăresc? (Ghica, VIII).

De-acuma nu te-oi mai vedea, [...] *De astăzi nu-mi mai pasă/ Că cea mai dulce-ntre femei/ Mă lasă* ([1]Eminescu, I, 187).

I-am spus [...] *că nu ştiu unde şade debitorul şi l-am lăsat* (Caragiale, I, 17).

[Limba literară contemporană]

N-ai decît să mă laşi dacă nu-ți plac ([1]Petrescu, II, 158).

Oamenii sînt aceştia? Să laşi poporul care te-a sprijinit! (Sadoveanu, I, 138).

Atunci te las, mă duc să văd pe Elvira dumitale. Cînd ai vreo dificultate, îți stau la dispoziție ([1]Călinescu, 68).

[Limba şi literatura populară]

Nu te-ncinge, mîndro, lat,/ Că bădița te-a lăsat;/ Ci te-ncinge strîns şi bine,/ Doar se-ntoarce iar la tine! (Doine, 254).

Nu ne lăsa [...] *căci ne omoară* (Reteganul[2], I, 17).

Io te las şî mă duc (Bîrlea, III, 169).

Învechit şi popular, sensul poate fi exprimat şi prin forma reflexivă:

De mîndra io m-oi lăsa,/ Cînd oi lăsa lingura (Hodoş, 90)

sau prin reflexivul reciproc:

Noi, mîndruț, de ne-om lăsa/ Nu ne trabă supăra (Gr.S., II, 305).

Prin analogie, complementul poate desemna senzații, sentimente, trăsături de caracter, procese de gîndire. Distribuția temporală este aceeaşi (limba literară veche, cea modernă, cea contemporană şi limba şi literatura populară), verbul funcționează tranzitiv şi reflexiv.

Scanned with OKEN Scanner

Reiau exemplele grupate în aceeaşi ordine ca mai sus, fără a mai indica succesiunea: limbă literară veche, modernă ş.u., altfel decît prin deschiderea unui nou aliniat. Acolo unde, în limba contemporană şi/sau populară, apar structuri sintagmatice frecvente şi cunoscute, le vom introduce prin #.

Că nu împenge Domnul oamerii săi şi uricul său nu lasă ([1]Psaltire, 196).

Când vom iarăşi să grăim cătră oameni de cele sufleteşti, atunci să lăsăm singurătatea (Varlaam, 197).

Să se lase de scopul său cel rău (Şincai, III, 4).

Ştiu mai bine ce-ţi prieşte,/ Las' de-a lumii orice gînd,/ Mîni în zori de zi pleca-vom/ Către schitul vechi şi sfînt ([1]Eminescu, I, 165).

Tot gîndul de-acum să mi-l las? ([2]Coşbuc, 12).

#S-a lăsat de învăţătură.

Moară lumea de năcaz,/ De dragoste nu mă las! ([1]Pamfile, 121).

În acelaşi cadru gramatical, complementul poate indica o îndeletnicire, o profesie, o funcţie (vezi şi *supra*: *Iară preuteasa de va curvi, popa să o lase sau să lase preuţia*, a. 1561-1562, Texte XVI, 227), care pot fi exprimate şi prin raport metonimic:

Mai bine iaste lui să-ş lase scaunul cel de giudeţ decît să să pleace ([1]Pravila, 152[2]).

Pierzînd singura mîngîiere ce-i mai rămăsese, se lăsă de oaste (Negruzzi, I, 333).

Fiul craiului, văzînd că nu-i lucru de şagă, se lăsă şi el de împărăţie ([1]Creangă, 187).

De călugărie tot nu se hotărîse a se lăsa (Sadoveanu, VIII, 33).

 # A lăsat de mult vioara, nu mai cîntă.

După ce-am lăsat circusu, m-am apucat di-a faše rachiu (Gr.S.II, 343).

Scanned with OKEN Scanner

Fie-ți boieria-n nas,/ Haiducia eu n-o las (Folc.Olt.Munt., V, 269).

Cînd complementul aparține arealului mistic şi bisericesc, verbul este numai reflexiv. Ex.:

Cum că românii [...] *s-ar fi lăsat de creştinătate, încă nu să află scris* (Şincai, I, 162).

A amăgit pe cutare fată şi cununia şi-a lăsat-o (RF I, 109).

Deschiderea analogică a subiectului, cu tendințe uşor poetizante, spre fapte ale sufletului, stări de spirit, trăsături de caracter, calități general umane, se produce exclusiv în forma tranzitivă a verbului. Ex.:

Inima mea turburî-se şi vrătutea mea lăsă-mă ([1]Coresi, 99).

Natura se deşteaptă; visul să mă lase (Pillat, 143).

Pe loc, cum m-a sărutat/ Şi focul m-a mai lăsat! ([1]Pamfile, 101).

Structura sememică permite deschiderea obiectului şi subiectului spre personificare:

Dragă codrule, te las [...]*/ Plec pe căi străine* (Iosif, 54).

Sărăcie, ce-ai cu mine?/ – M-am avut cu tat-tău bine/ Şi nu te las nici pe tine (Zanne, V, 575).

1.1.1. În circumstanțe determinate (verbul este mai ales la imperativ, exprimă o rugăminte, are formă negativă, determină un complement direct care arată persoana ale cărei nevoi determină rugămintea; adesea este implorată forța divinității), lexemul înseamnă: „a sări cuiva în ajutor; a ajuta".

În structura semică a sensului principal **1.1**, „părăsirea" presupune şi depărtare spațială şi temporală, despărțirea găsindu-se, în acest nucleu semantic, în stare pură, nemozaicată semantic prin nuanțatori modali relevanți. Subsensul **1.1.1** devine indiferent la „spațialitate" şi comasează timpul la imperativul momentului. Modalitatea **implicită** existentă şi sub **1.1** (*mă lăsați* [la *nevoie*, la *necaz*]), intrinsecă oricărui act al părăsirii, se activează sub **1.1.1** prin exprimarea explicită

Scanned with OKEN Scanner

la modul imperativ, în forma negativă (*nu mă lăsați!* [la o *anume* nevoie, în *acest* necaz]).

Acest subsens, prin nuanțatorul modal implicit și intensiv, face parte din punțile de difuziune semantică de legătură cu sensul **1.2**:

Nu lăsa mene, Doamnedzeul mieu, nu te delunga de mene ([1]Psaltire, 73).

Nu ne lăsa pre noi, păcătoşii, ci ne păziaşte (Antim, 21).

Vaileo! vaileo! Săracu-mi dă mine! Nu mă lăsați! ([1]Budai-Deleanu, 276).

Cumătră, mă pîrlesc, ard, mor, nu mă lăsa! ([1]Creangă, 33).

Domnule doctor,... nu mă lăsați..., dați ordin să deschidă uşa ([1]Bart, 203).

Nu mă lăsareț! (ALR II 3593/310).

1.1.2. Acesta este subsensul cel mai amplu dezvoltat; el se poate defini astfel: „a pleca dintr-un anume spațiu, loc, zonă geografică; a ceda (în urma unui război sau a unui pact politic) un anume teritoriu".

Deaci cădzumu în locu cu năsipu, lăsară corabia ([1]Codice, 47[v]).

Mult au stătut în gînduri ca să lase tabăra cu puşci cu tot şi el să fugă (Ureche, 141).

Dumitraşco-vodă atunce [...] *ceré Țara Harcovului, cu toate veniturile, dzicînd că țară au lăsat, țară să-i de* (Neculce, 260).

Vin, coboară-te la mine, îngîmfatu-ți palat lasă ([2]Hrisoverghi, 72).

Lăsînd o moşioară, iubitul loc al copilăriei sale, [...] *venise la Iaşi* (Negruzzi, I, 20).

Dintre sute de catarge/ Care lasă malurile,/ Cîte oare le vor sparge/ Vînturile, valurile ([1]Eminescu, IV, 396).

Nu putem să ne lăsăm vatra, Şun ([3]Călinescu, IX, 137).

Cuculeț din cea pădure,/ Ia mai lasă-ți pădurea/ Şi te du la maica mea ([1]Pamfile, 259).

Scanned with OKEN Scanner

În limba veche apare forma reflexivă:

Aduseră solii veste cum să se lase Mihai-vodă de toată Țara Ardealului (Anon.Cantac., 135).

În context figurat se păstrează caracterul tranzitiv:

Ferice care poate,/ Lăsînd a lumei mal,/ Cu geniul să-noate/ Prin naltul ideal ([4]Alecsandri, 101).

Acel înger ai fost tu./ Cînd ai lăsat cerul, dragă?/ De ce-n lume ai venit? ([1]Eminescu, IV, 53).

Ponderea reprezentării spațiale a acestui subsens este evidentă.

El reprezintă punctele de tangență semică a nucleului semantic din **1.1** cu celelalte sensuri cu marcă spațială ale lui *a lăsa*.

1.1.3. Relativ frecvente sînt utilizările cu caracter eufemistic care au sensul: „a muri". În aceste contexte, verbul este urmat de determinări ca *viața*, *lumea* sau este precedat de un pronume personal formă neaccentuată.

Mulți vor lua fricî/ Şi lumea vor lăsa-ntr-o nemicî ([1]Dosoftei, 132).

Te văz ca-n ziua ce mă lăsaşi/ Şi la cerescu-ți lăcaş zburaşi (Heliade, I, 79).

Am avut un fecior şi ne-a lăsat, l-a înghițit pămîntul (Sadoveanu, I, 92).

Tu cîn lumea o ai lăsat/ După tată-tu ai mînat (Mat. Dialect., 119).

1.1.4. Cu valoare reflexivă apar unele utilizări în texte vechi şi într-un text dialectal (zona Vrancea) cu înțelesul de: „a pierde nădejdea, speranța". Verbul este însoțit de complement şi de propoziție completivă, introduse prin „de", care arată o stare optimă a organismului omenesc.

Pre Marian [...] *ce era într-o cumplitî boalî din cap pănă la picioare, cît să lăsasî de sănătate, l-au izbăvit de boalî* ([2]Dosoftei, octombrie, 87[r]).

Scanned with OKEN Scanner

Altul, întorcîndu-se atuncea de la Africa, auzi povestea minunilor sfîntului [vindecător] *şi avînd la Africa un văr al lui bolnav de această boală grea a boaşelor cît să lăsase de viaţa lui* [...], *mearse degrabă la sfîntul* (Mineiul, 119^{v2}).

Un turc cam mititel [...]/ *Iel di zîli sî lăsa*/ *Şi-nainti cî merjia,*/ *Mîna pi Badiu punia* ([1]Diaconu, 177).

1.1.5. Construcţii fixe

Am lăsat la urmă locuţiunile, expresiile şi sintagmele, aceste relicve lingvistice, conservări semantice de multe ori atît de adînc încifrate. Experienţa lexicologică m-a învăţat să le dau deoparte, să le urmăresc (pe cît posibil) filonul ascuns şi, abia după aceea, să le caut, în schema semantică a cuvîntului căruia i se subsumează, punctele de îmbinare. În funcţie de aceste puncte, de multe ori profilul cuvîntului se modifică – întotdeauna spre o mai limpede reliefare. Pentru că, privind în continuare lexicologic faptele, distingerea acestor construcţii fixe presupune o sesizare, la nivel microcelular, a gradului de uzură a unor construcţii lexematice, a precizării (sau infirmării) calităţii acestora de sintagme şi a stabilirii, cît mai aproape de adevăr, a punctului temporal, spaţial, gramatical şi stilistic de „fixare".

În cadrul sensului de faţă, atestările ne indică drept cea mai veche expresia (cu verbul şi în formă reflexivă, şi în formă tranzitivă): *a(-şi) lăsa legea* (*sa* ori *lui*, *voastră* etc.) sau *a se lăsa de* (sau *a-şi lăsa*) *legea creştinească* ori *a lăsa pe Dumnezeu* (sau *Dumnezeul său* ori *lui*, *ei*, *nostru* etc.), însemnînd: „a părăsi religia creştină pentru o altă religie". În această formulă lexicografică avem concentrate de fapt circa şase tipuri gramaticale sintagmatice, circulînd în limba veche şi în cea populară.

Grije primi-me de păcătoşii ce lăsară leagea ta ([1]Psaltire, 255).

Lăsîndu-şi legea creştinească,... i-au dat şi fata cea mai mare (R. Popescu, 230).

Scanned with OKEN Scanner

Pe toți de ne-ți tăia/ Nu mă las de legea mea ([1]Alecsandri, 211).

Tot în limba veche circulau două expresii în cadrul cărora *a lăsa* intră în sinonimie perfectă cu *a da*: *a lăsa ortu popii* (cf. [1]Șăineanu, 151) și *a-și lăsa sufletul* (cf. [1]Biblia 1688, 26[2]), ambele însemnînd „a muri".

De asemenea, în arealul limbii vechi și al celei populare apare atestată expresia *a nu-și lăsa vorba* (sau *cuvîntul*) (*jos*) ori (reflexiv) *a nu se lăsa de cuvînt*, cu înțelesul de „a-și ține o promisiune" (cf. Neculce, 25; [2]Ispirescu, 124; Zanne, II, 534).

Circulînd mai ales în limbajul bisericesc al limbii vechi, expresia *a lăsa lumea* înseamnă „a se călugări; a se pustnici". Ex.:

Carii lume lăsară și toți curată viață lăcuiră (cca 1590-1610) (DR II, 307).

Cea mai frecventă și dezvoltată expresie este structurată pe opt tipuri dominante, care pot fi concentrate în formula: *a lăsa* (pe cineva) *cu bine* (sau *sănătos*, *cu sănătate*, *cu Domnul*, *cu Dumnezeu*) ori *a lăsa* (cuiva) *ziua bună* (sau *sănătate*, *un rămas bun*) = se spune la despărțire sau într-o scrisoare ori un mesaj, ca formulă de salut. Conform informației mele, atestările acestei expresii nu coboară înainte de secolul al XVIII-lea. Ex.:

Te las cu sănătate, împăratul mieu (Halima 1783, 93[v]).

Hagi Crăciun, acum scriind, ț-au lăsat sănătate (a. 1790) ([2]Iorga, 136).

Probabil formula exista încă din timpurile cele mai vechi și lipsa unor atestări certificatoare are un caracter întîmplător. Întrucît ea este mult prea frecventă și astăzi pentru a mai continua exemplificările, menționez numai utilizarea ei eufemistică referitor la o persoană care moare. Ex.:

Mămuca nu face bine ce face; are de gînd să ne lese sănătate, sermana ([1]Creangă, 14).

Scanned with OKEN Scanner

1.1.6. Registrul stilistic dominant al acestui sens este cel familiar, din latină pînă în limba contemporană, în limba literară şi în cea populară. Deşi sensul apare frecvent în primele texte literare bisericeşti şi juridice româneşti, nu este o marcă specifică a stilurilor bisericesc şi juridic, aparţinînd lexicului general, comun, nespecializat al acestor două limbaje. Circulaţia sensului **1.1** reprezintă o dovadă a imixtiunii elementelor lingvistice familiare în structurile stilistice ale limbii române vechi, structuri care, ulterior, în limba modernă şi cea contemporană, se vor specializa prin accentuarea şi înmulţirea mărcilor stilistice.

1.2. Cel de-al doilea sens care aparţine ideii semantice de „separare, părăsire" se desfăşoară, ca şi cel dintâi, în contextul gramatical al *trazitivităţii*. Acţiunea îşi diminuează, faţă de sensul precedent, gradul de generalizare, concentrîndu-şi semele în arealul modalităţii: „a părăsi pe cineva într-o anume stare fizică sau (şi) psihică; a cauza, a genera, a determina o stare fizică (şi) psihică a cuiva". Verbul este urmat de compliniri circumstanţiale care îi determină caracterul factitiv, complementul cicumstanţial (precedat de prepoziţia „în" sau „la") exprimînd, de cele mai multe ori, o suferinţă, o situaţie dificilă, o stare fizică sau (şi) psihică negativă (de la neplăcută pînă la letală). Importantă pentru individualizarea acestui sens este implicarea subiectului în generarea stării persoanei părăsite. Acest adaos semic nuanţează înţelesul acţiunii, depărtînd-o gradual (în funcţie de caracteristicile semantice ale complinirilor) de „părăsirea" tipică, prototipală, a celui dintîi sens şi apropiind-o de înţelesurile lui *a face*.

După suirea lui la ceriu, nici pre noi nu lăsă săraci (Coresi², 2).

Pentru spăsenia oamenilor [...] *ai murit, iară pre mene m-ai lăsat în scrăbă şi în amar mare* (Varlaam, 87).

Dumnezeu [...] *nu cu vreo mînie, ci iubindu-ne, ne lasă în feluri de ispite* (Drăghici, 54).

Scanned with OKEN Scanner

De voi muri, nu las pe nimeni în dezolațiune (Filimon, I, 356).

Am dat bacşiş conductorului să ne lese singuri în compartiment (Caragiale, II, 202).

Îşi lasă [...] *boul să le moară* (Sadoveanu, X, 351).

Stănică pleacă [...], *lăsînd pe Felix foarte intrigat* ([3]Călinescu, IV, 63).

 # M-a lăsat să aştept două ore.

Tu mă vrei lăsa uitată/ Şî pă mine supărată (Papahagi, 19).

M-ai lăsat, părint'e – zîse – pă min'e sîngur acolo (Bîrlea, III, 34).

Atunci cînd complementul circumstanțial este introdus prin *fără*, contextul sintactic reliefează o lipsă, o restricție.

Au vădzut pre Costin că l-au lăsatu fără pază (Costin, 104).

Să nu mă lase fără răspuns (Caragiale,VII, 54).

Vrei să lăsăm fata fără țoale? ([1]Stancu, 171).

Vinde vacile toate/ Şi ne lasă fără lapte ([1]Pamfile, 280).

Cînd verbul are complement circumstanțial instrumental introdus prin prepoziția „cu", se accentuează aspectul pozițional al obiectului:

 # M-a lăsat cu paharul în mînă.

Starea persoanei obiect direct poate fi exprimată metonimic sau metaforic:

M-ai lăsat, Doamne-n, țărna morții ([1]Dosoftei, 66).

Nu ştiu ce fel de împărat e acesta de ne lasă fără scînteie de foc în vatră ([1]Creangă, 256).

De multe ori, complementul direct indică aspecte ale spiritului uman, manifestări, acțiuni etc. (şi acestea pot fi exprimate metonimic):

Nu lăsaşi sufletul mieu întru iad ([1]Coresi, 32).

Nu-ți lăsa liturghia nesfîrşită (Neculce, 13).

A lăsat în decadență unul din cele mai importante fundamente ale moralității poporului nostru (Maiorescu, I, 218).

Lasă-mi neatinsă singurătatea (Al. Philippide, IV, 59).

Scanned with OKEN Scanner

Dosoftei a lăsat intact uzul întrebuințării fără rost a lui ъ (Ivănescu, 585).

Adesea, complementul direct desemnează diverse aspecte ale structurii sociale şi manifestări ale acestora:

Lasă în starea-i bătrîna tiranie (Alexandrescu, 87).

Dacă s-ar fi lăsat concurența liberă, s-ar fi putut obține prețuri mult mai mici (Xenopol, XIV, 78).

Verbul poate fi şi reflexiv impersonal:

S-a adoptat principiul de a se lăsa presa liberă (Maiorescu, I, 169).

Complementul direct poate indica o aşezare omenească, o zonă geografică, un teren:

Au perit cîțiva turci [...] *şi au lăsat-o cetățuia aceia nedobîndită* (Costin, 82).

Mai tot pămîntul românesc era lăsat în sălbătăcire (Conv. Lit. XI, 43).

Prin extensiune şi inversare fenomenologică, subiectul desemnează stări, calități umane (psihice sau fizice), evenimente, fenomene naturale sau sociale, iar complementul indică persoane. Se schițează predeterminarea fizică, socială sau cosmică a ființei omeneşti:

Natura a lăsat oameni meniți a trece necunoscuți pe calea vieții (Negruzzi, I, 205).

Vijeliile turbate [...], *care prăvălesc la pămînt stejarii cei tari şi fagii cei groşi, lăsau neatins pre Făt-Frumos* (Conv.Lit. VI, 19).

Eu aveam o boală în mine care nu mă lăsa liniştit (Sadoveanu, V, 116).

Prin salt analogic, subiectul acțiunii poate fi un lucru care se implică nepersonificator prin desfacerea, uneori în registru artistic, a valențelor diatezei pasive:

O haină civilă [...] *care-i lăsa gol gîtul alb* ([1]Rebreanu, 23).

Geamul deschis [...] *lasă drum gîndurilor să plece afară* (Papadat, II, 15).

Scanned with OKEN Scanner

1.2.1. Cînd părăsirea presupune o condiționare socială a persoanei – complement direct –, nucleul semantic ce se încheagă poate fi definit prin „a desemna (pe cineva) într-un post, funcție, rang etc.". Se atinge din nou zona sinonimică a lui *a face*:

Pă mine m-au lăsat diadoh împărații, iar tu ai nevoit să mă [...] *dăzbraci den soartă* (R. Popescu, 234).

A scris carte frăține-său craiului, să-i trimită grabnic pe cel mai vrednic dintre nepoți, ca să-l lase împărat în locul său ([1]Creangă, 184).

L-a lăsat vechil peste partea ei de moşie pe văru-meu ([2]Stancu, I, 43).

1.2.2. Caracterul factitiv se accentuează atunci cînd complementul direct indică substanțe, obiecte, lucruri, terenuri, clădiri. Definiția subsensului poate fi dată sub forma: „a face să rămână într-o poziție anumită sau într-o anumită stare sau mod".

Au lăsat cu noaptea curtea pustie (Costin, 133).

Arendaşii lasă morile şi hanurile în neîngrijire (Filimon, I, 155).

Tecile le lăsam aninate la şăile cailor (Sadoveanu, II, 10).

 # A lăsat poarta deschisă.

Formele reflexiv-pasive sînt relativ frecvente, normale pentru exprimările explicativ-didactice:

Coşul se lasă deschis cîteva ceasuri (Marin, I, 46).

Deplasarea, prin analogie metaforică, spre registrul artistic poate distorsiona figurat atît subiectul, cît şi obiectul verbului:

A nopții întunerec – înstelatul rege maur –/ Lasă norii lui molateci înfoiați în pat ceresc ([1]Eminescu, IV, 110).

Pentru Arghezi, absența lui Dumnezeu lasă însuşi universul văduvit de culori şi miresme (Crohmălniceanu, II, 26).

Scanned with OKEN Scanner

1.2.3. Construcţii fixe

Sensul **1.2** cuprinde un număr copleşitor de structuri sintagmatice de diferite tipuri. Din acest punct de vedere, este cel mai prolific dintre toate sensurile lui *a lăsa*. Acum verbul funcţionează în cadrul construcţiilor fixe ca verb copulativ, iar sinonimia cu *a face* este maximă.

Utilizările subsumate acestui sens pot fi considerate în proporţie de 50% ca susceptibile de a se fixa ca locuţiuni, expresii sau sintagme. În capitolele următoare, vom vedea consecinţele respectivului aspect în conturarea „psihologiei" verbului nostru.

În primul rînd, întîlnim frecvent locuţiuni verbale, de tipul: *a lăsa* (pe cineva) *olog* = a ologi, *a lăsa schilod* = a schilodi, *a lăsa orb* = a orbi, *a lăsa surd* = a surzi, *a lăsa mort* = a omorî.

În al doilea rînd, în categoria expresiilor, cea mai extinsă dintre aceste structuri cuprinde ideea semantică a părăsirii, dezvoltînd semele cele mai încărcate de afectivitate ale acestei categorii semice. Expresiile incluse sînt diversificate în şaptesprezece structuri care se pot concentra în formula (extrem de greoaie în haina ei lexicografică): *a lăsa* pe cineva *în* (sau *la*) *sapă de lemn* (ori *la papuci*), sau *a lăsa tinichea* (ori *ca scîndura*), sau *a lăsa* pe cineva *cu* (ori *în*) *pielea goală*, sau *a lăsa gol*, ori (la plural) *a lăsa cu pieile goale*, sau *a lăsa* pe cineva *pe drumuri* ori *lefter*. Desfăşurînd formula, remarcăm faptul că forma *a lăsa cu pieile goale* se găseşte ca primă atestare la Neculce (8).

În general, în literatura veche şi, parţial, în cea modernă predomină imaginea unei păgubiri totale, a părăsirii păgubitorului „precum mama l-a făcut". Ex.:

Ei lucrasă şi prădasă/ Pre trei în piei îi lăsasă (a. 1769) (DR V, 511).

Pe moldoveni îi goleau duşmăneşte, le luau avuţiile lor şi-i lăsau goli (Arhiva, I, 86).

Scanned with OKEN Scanner

Începînd cu epoca modernă şi pînă în contemporaneitate, ipostaza dominantă este cea cuprinsă în *a lăsa pe drumuri*. Ex.:

Judecătorul [...] *dacă n-o vrea să împărtăşească pe un avocat cu nici o firmitură îl lasă pe drumuri* (Brătescu, 202).

Ce fel de inimă a avut femeia asta să-şi lase bărbatul pe drumuri (Bart[1], 263).

Vrea să-mi ia pămîntul, [...] *să mă lase pe drumuri* ([1]Stancu, 266).

O lăsaseră pe drumuri ca pe-o vagaboandă ([2]Preda, 9).

Toate formele sînt marcate *familiar* cu grade diferite de intensitate, de la cel mai scăzut, *a lăsa la sapă de lemn* şi *a lăsa pe drumuri*, pînă la cel mai ridicat, *a lăsa tinichea*. Acesta din urmă se găseşte la intersecţia dintre *familiar* şi *argotic*:

Se-ntîlnise cu nişte elini [...] *să-nvîrtească un stosişor; şi aşa, de pe la aprinsul lumînărilor pînă despre ziuă, îl lăsaseră tinichea: nu mai avea băiatul nici cu ce să vie-napoi acasă* (Caragiale, II, 231).

Fiecare dintre cele şaptesprezece structuri conţine nuanţe semantice suplimentare particulare. Expresia *a lăsa* (pe cineva) *cu buzele umflate* (sau *cu buza umflată*) deplasează semele spre starea de nemulţumire, indispoziţie, apare insatisfacţia supărătoare a dezamăgirii. Păgubitul poate fi afectat şi pecuniar, şi sufleteşte, însă acum reprezentarea semică nu accentuează atît starea lui de vacuum, de lipsă, cît reacţia păgubitului în faţa acestei lipse, expresia analizînd starea psiho-fiziologică a „îmbufnării": persoana obiect direct e dezamăgită, nemulţumită, „face bot".

În funcţie de reacţia psiho-fiziologică a aceluia care suferă acţiunea, se mai pot menţiona: *a lăsa* (pe cineva) *cu gura căscată* (sau *praf*, *interzis*, *ţuţ*) – expresia maximei surprinderi, a celei mai înalte uimiri – şi *a lăsa* (pe cineva) *rece*, expresie a nepăsării totale. Ex.:

Scanned with OKEN Scanner

Această veste îi lasă reci şi în nepăsare (Bălcescu, 112).

Omul îşi pune toată bună-voinţa, se repede, se-nţepeneşte maestos [...] – *în zadar; ne lasă reci: pentru ce? – pentru că nu-l prinde* (Caragiale, III, 81).

Următoarea expresie pune accent pe receptare, deplasînd comunicarea spre social: *a lăsa* (pe cineva) *de* (sau *în*) *rîsul* cuiva (sau *de rîs, de batjocură*, învechit, *în sfîrlă*) ori *a lăsa* pe cineva *de* (sau *în*) *ruşine* = a părăsi pe cineva într-o stare care-i îndreptăţeşte pe cei din jur să-l batjocorească. Ex.:

Deaca vădzu că-l lăsă în ruşine [...] *să duse scrăbit* (Varlaam, 241).

Muierea l-a lăsat de ruşine ([1]Stancu, 261).

M-o lăsat de rîs în sat (Şezătoarea, III, 125).

Ideea renunţării presupune alteori indiferenţa faţă de elementul la care se renunţă, indiferenţă exprimată pînă la totala detaşare a neutrului: de la *a lăsa* (pe cineva sau ceva) *baltă* pînă la *a o lăsa baltă* (ori *încurcată, moartă* sau *în păpuşoi*).

De cîte ori se activează caracterul factitiv al verbului, expresiile capătă amploare. Două sînt cele mai active expresii în acest sens: *a lăsa* (o femeie) *grea* (sau *borţoasă, îngreunată, cu burta mare, cu burta la gură*) şi *a lăsa* (pe cineva) *viu* (sau *cu viaţă, cu zile*) ori *a-i lăsa* (cuiva) *viaţa* (sau *zilele*). Expresiile fiind extrem de cunoscute în limba contemporană, vom reproduce numai cîteva citate care să le certifice vechimea:

Albert craiu [...] [murind] *fără feciori au rămas, lăsînd pre crăiasa Elisafta, doamna lui, grea* (Costin, 280).

Au lăsatu vii 2 boiari de acei mari (Ureche, 88).

Boierii, cîţi i-a mai lăsat vii, numai frica morţii îi mai ţine (Negruzzi, I, 138).

Dependenţa faţă de cineva este exprimată prin mai multe sintagme, dintre care cele mai frecvente sînt două, una bine dezvoltată încă din limba veche, cealaltă neologică. Cea dintîi

Scanned with OKEN Scanner

poate fi definită ca „a rămîne, a se găsi în stare de dependență față de cineva; a încredința ceva ori pe cineva cuiva" şi conține şapte posibilități semantice dominante: *a lăsa* (ceva sau pe cineva) *la bunul plac al* (sau *la discreția, la cheremul, pe* ori *la mîna*) cuiva sau *a-i lăsa* (cuiva ori pe cineva) *la discreție* (sau *pe mînă*), dintre care cea mai frecventă este *a lăsa* (ceva ori pe cineva) *pe mîna* cuiva. Ex.:

Au plecat [...] *fuga* [...] *lăsînd şi corturile şi puşcile şi pedestrimea toată pre mîna lui Matei vodă* (Costin, 116).

Copiii îi lasă pe mîna mamelor (Contemporanul, I, 794).

Dacă ți-i las pe mînă, într-un ceas mi-i dai gata (Topîrceanu, II, 267).

Cea de a doua expresie, cea neologică, se referă la puterea de judecată, de decizie a unei persoane privind acțiunile, ideile etc. altei persoane: *a lăsa la latitudinea* (sau *aprecierea*, învechit, *chibzuința, arbitrul*) (cuiva). Ex.:

Aceste toate le las la înțeleaptă chibzuială a d-tale ([1]Bariţiu, 131).

Calificarea purtării neauzite a d-lui primar [...] *o las la aprețiația d-v.* ([2]Eminescu, 267).

Pentru numele proprii de persoană [...] *nu se poate da o regulă obligatorie, scrierea lor fiind lăsată la latitudinea celor care le poartă* (LR 1980, 77).

1.3. Dominant tranzitiv, cel de-al treilea sens se poate concentra noțional sub eticheta explicativă: „a nu mai acționa fizic sau (şi) psihic asupra cuiva; a da pace, a nu mai ține, a da drumul, a nu (mai) necăji, a nu (mai) sîcîi" şi este folosit adesea la imperativ, mai ales urmat de pronume personal forma neaccentuată; subiectul şi obiectul acțiunii sînt ființe (sau elemente personificate). Sensul are o sumă de trăsături care-i dau o coloratură individualizată intens în țesătura generală a verbului.

Scanned with OKEN Scanner

Este ultimul dintre sensurile cu amplitudine semantică şi gramaticală. Se dezvoltă în totalitate în registrul stilistic al *familiarului*. Conţine frecvent în structura morfologică indici ai negaţiei.

Încărcătura semică a acestui sens poate fi pusă şi în legătură cu utilizări ale lat. *sino, -ere* (cf. *sine me* „lasă-mă [în pace]").

Miiaşul amu lăsă giurele şi-i dzise: „Nimărui se nu spunri" ([1]Codice, 27[r]).

Zise: lasă-mă, că se răvarsă zorile. El iară răspunse: nu te voi lăsa numai deaca mă veri blagoslovi (PO, 112).

Lasă-l, că să va sătura de ce au poftit (Neculce, 248).

Nu-mi trebui a ta slujbă [...] *deci lasă-mă, dă-mi pace* (Negruzzi, II, 223).

Nu m-a lăsat pînă nu i-am dat răvaş că-i sînt dator (Filimon, I, 162).

Ia lasă-ne, doică, ne-oi mai povesti şi mîine (Bassarabescu, 15).

Acel cocon mărunt la stat se zbate şi crîşcă, însă eu nu-l lăs (Sadoveanu, XIII, 17).

 # Vrea să doarmă, dar nu-l lasă puricii.

Lasă-mă, nu mă bate, că bătută sînt destulă (Gr.S. II, 336).

Îi dai un ban să te ază şi doi să te lase (Zanne, III, 327).

Prin asociere imediată, sensul se dilată fie în zona complementului direct, care poate indica părţi ale corpului:

I-a lăsat urechea, [...] *răcnindu-i fioros.* (Caragiale, II, 219).

Femeia lăsă braţul băiatului ([3]Preda, 122),

fie în aceea a subiectului care desemnează o boală, în general o suferinţă:

O atinse de mînă şi lăsă pre ea frigul şi să sculă (N.Test. 1648, 10[v]).

 # L-a lăsat durerea, junghiul.

1.3.1. Sensul următor desemnează delimitări (spaţiale) transşant diferenţiate. Acest aspect semantic reprezintă un punct

Scanned with OKEN Scanner

de identitate formală cu alt sens, inclus într-o idee semantică diferită, aceea a „permisiunii". Punctul de tangență formală la care ne referim este reprezentat de adresarea imperativă, intensiv familiară: *lasă-mă!*, În egală măsură, ea poate însemna atît „dă-mi voie!", cît şi „nu mă ține, nu mă trage, nu mă sîcîi!".

Contextele favorizante acestei confuzii sînt mult mai multe decît s-ar crede. Într-adevăr, strict morfologic vorbind, *a lăsa* + verb la conjunctiv aparține grupului semantic al „permisiunii", iar *a lăsa* + determinări modale (de tipul acelora cu care se formează expresiile de sub **1.3.2**) face parte din grupul semantic al „părăsirii, al desprinderii". Însă distingerea lor în (con)text pune analizei mai multe probleme. *Lasă-mă să intru în casă!*, construcție tipică pentru sensul „permisiunii", poate totuşi exemplifica şi sensul „desprinderii" (= *dă-mi drumul!*) într-un context ca:

 # Vecina m-a ținut de vorbă în uşă pînă a trebuit s-o reped: lasă-mă [= dă-mi drumul] *să intru în casă!*

Un simplu *lasă-mă!* poate fi descifrat semantic la nivelul respectiv de minuție numai în contextul „ne-imediat". S-ar putea spune că apar situații cînd, pentru sesizarea nuanțat corectă a sensului, investigația trebuie să depăşească nivelul lingvistico-semantic şi să se implice în cel narativ. Într-adevăr, distincția elementelor difuze poate fi nuanțată dacă aflăm, naratologic vorbind, statutul de „victimă" sau de „agresor" al subiectului care face acțiunea. În cazul sensului **1.3**, subiectul este „agresorul", iar obiectul direct „victima"; eu, subiectul, acționez asupra cuiva pe care *îl las* „îi dau pace" sau *nu îl las* „nu-i dau pace", iar acel cineva, obiectul narativ, protestează imperativ: *lasă-mă!*. Dacă însă subiectul are drept de interdicție asupra persoanei obiect, iar aceasta acționează asupra lui prin insistență, presiune, implorare, subiectul devine „victimă" şi va folosi registrul semantic al permisivității: *Lasă-mă!*

Scanned with OKEN Scanner

= ***tu*** *mă laşi pe mine*, pe subiect (= îmi permiți), să fac ceva ca urmare a voinței, dorinței sau nevoii mele de a face acel lucru.

Din această cauză, la nivel lingvistic, se activează indicii modali relevanți ai sensului analizat care alcătuiesc sintagme deosebit de frecvente (*lasă-mă în pace*! este cea mai uzată).

1.3.2. Amploarea sensului **1.3** nu rezultă, ca în cazul anterioarelor **1.1** şi **1.2**, din structuri sememice arborescente, ci din cuprinderea în țesătura lui a celor mai dezvoltate expresii ale verbului *a lăsa*.

Construcția fixă cu cea mai înaltă frecvență a acestui cuvînt este: *lasă-mă-n pace!*, cuprinsă în expresia tranzitivă pe care o putem pune în formulă lexicografică astfel: *a lăsa* (pe cineva sau ceva) *în* (*bună*) *pace* (sau, învechit, *în odihnă*), ori *a lăsa în pacea lui* (sau *ei*, *noastră* etc.), exprimînd nevoia agentului care suferă acțiunea de a obține o stare de liniște sau de repaos; uneori, subiectul îşi exprimă tranşant enervarea sau disprețul.

Noi încă tine nu vom atinge şi [...] *noi cu tine nemică n-am făcut altă fără bine şi în pace tine am lăsat* (PO, 88).

Turcii [...] *multă vreme i-au lăsat în pace şi s-au întors cu războaiele spre perşi* (Costin, 286).

Sînt mulțămit că mă lasă în pace ([1]Bariţiu, 122).

Să laşi în pace pe iubita d-tale şi a noastră Frau Doktor, să-şi vază de dereticat (Caragiale,VII, 191).

Plec acasă dacă nu mă lasă în pace ([1]Petrescu, 488).

Pentru Dumnezeu, Tololoi, lasă strugurele în pace (Holban, I, 6).

 # Ți-am spus să mă laşi în pace, ce tot ai cu mine!

S-a mai potolit unchiaşul din furia lui şi a lăsat pruncu-n pace ([2]Pamfile, 114).

Las-îl îm paşi (Com. din Marginea – Rădăuți).

A doua structură sintagmatică pe care o prezentăm are forme tranzitive şi reflexive; foarte utilizată, ea conține cel

Scanned with OKEN Scanner

mai înalt indice în ceea ce privește ramificațiile tipologice (treizeci și nouă de forme) care pot fi structurate în schema: *a (se)lăsa la* (sau *în*) *voia întîmplării* (ori *sorții*, rar, *întîmplărilor*, *valurilor*), sau *a (se) lăsa în plata* (sau *în mila*, *în știrea*, *în voia*) *Domnului*, ori *a (se) lăsa în seama* (sau *în plata*, *în știrea*, *în voia*, învechit, *în mîna*, *în judecata*) *lui Dumnezeu*, ori *a (se) lăsa la* (ori *lui*) *Dumnezeu*, sau *a (se) lăsa în plata sfîntului* (sau *în paza Celui de Sus*, *în știrea Tatălui*), ori, reflexiv pasiv și învechit, *a se lăsa la mila Cerescului Împărat*, se spune atunci cînd cineva devine dezinteresat de (ori nu mai poate controla, stăpîni, urmări) o acțiune, stare sau existența cuiva, a ceva ori a sa proprie.

Svînt[u]*l său suflet lăsî în mîna lui D*[u]*mn*[ă]*dzău* (Dosoftei[2], ianuarie, 8[r]).

Lăsatu-s-au toate la mila și chivernisirea Cerescului Împărat (R. Greceanu, 61).

Vericare arhiereu va fi după vremi și nu va păzi această hotărîre [...] *îl lăsăm în judecata lui Dumnezeu* (Antim, 389).

Faceți mai curînd ce aveți de făcut, zise Mauriciu, lăsîndu-se în voia soartei (Baronzi, 89).

El rămase nemișcat [...] *ca omul care se lasă în voia întîmplării* (Slavici, I, 360).

Să-i lăsăm în plata lui Dumnezeu (Contemporanul, VII, 106).

Rînduim străji și ne lăsăm în sama lui Dumnezeu, care are grijă de oamenii cinstiți (Sadoveanu, XI, 12).

Mă lasă singură, în voia valurilor ([1]Călinescu, 78).

Întîmplărilor zilnice, [...] *lăsate la voia întîmplării, li se statorniceşte* [...] *acest început* ([1]Manolescu, 23).

L-a lăsatu-n plata sfîntului (Graiul, 210).

Te lăs în știrea lui Dumnezeu și mă duc (Vasiliu, 54).

Deși cele două expresii prezentate pînă acum conțin tipuri marcate de tonul exclamativ, cea de a treia expresie pe care o

Scanned with OKEN Scanner

voi marca mai jos funcționează mult mai frecvent, aproape în totalitate, în registrul exclamativ. Acest lucru este consecința directă a faptului că tipurile acestei structuri fixe (mai puțin cele învechite) aparțin imprecației.

A lăsa (pe cineva sau ceva) *la dracu* (ori *naiba, boala, pustia, pîrdalnica*) sau *dracului* (ori *naibii, focului, morții, păcatelor, pustiului* sau, eufemistic, *încolo*), ori (învechit și regional) *a lăsa* (ceva) *în năpust* (sau *întru năpăşti, năpustului*), ori (regional) *a lăsa în trudă*, se spune pentru a exprima nemulțumirea, enervarea ori furia cu privire la o acțiune, stare sau în ceea ce privește existența cuiva, a ceva ori a sa proprie.

Grăi loru [...] *şi-i îmbărbătă* [...] *întru năpăşti toate să le lase şi cătră Dumnezeu a alerga* (Coresi[2], 183).

Au lăsat în năpust trebile țării (Grigore Ureche, în Let. I, 190; în ediția sa, Panaitescu optează pentru: *Năpusti trebile țării*, cf. Ureche, 182).

Lasă la dracul pe cele fecioare ([2]Budai-Deleanu, 130).

De ce nu l-am rugat să o lase la pustia de puşcă! (Caragiale, VI, 29).

Lasă focului basmul (Delavrancea, III, 14).

Lasă-mă morții, nu mă mai chinui! (Sadoveanu, III, 140).

Miai, lasă-le dracului de sticle şi dă drumul la căruță ([5]Preda, 88).

Lăsă feciorul de împărat pustiului şi vînătoare şi tot şi se întoarse acasă (Stăncescu, 45).

Las-o la pîrdalnica (Şezătoarea, IV, 237).

Sî li lăsăm la naiba (Graiul, 547).

1.4. Ideea părăsirii unei persoane capătă nuanțe diferite atunci cînd părăsitul rămîne cu un însoțitor. Din toată seria parțial sinonimică a verbelor care desemnează ideea părăsirii (*a părăsi, a lepăda, a trăda, a divorța* etc.), *a lăsa* este singurul care suferă această distorsionare. Numai pentru verbul nostru, „a părăsi pe cineva care nu rămîne singur, ci în compania unei persoane" capătă sensul tranzitiv „a face ca, a avea

Scanned with OKEN Scanner

grijă ca cineva să nu rămînă singur (şi fără apărare), ci însoţit de o persoană sau de un grup (armat) de oameni". Lucrurile stau astfel pentru că *a lăsa* se apropie din nou de semantismul lui *a face*, amplificîndu-şi caracterul factitiv. *A lăsa* înseamnă acum, în primul rînd, „a face să rămînă".

Lăsară derept aceaia soru-sa Răveca cu doica ei şi cu sluga lui Avraam (PO, 81).

Cu crăia nepotului său Carol [...] *au lăsat pre Ştefan voevodul ardeleanul cu oaste aleasă* (Costin, 278).

Porunci pivnicerilor să iasă şi să-l lase singur cu logofătul (Odobescu, I, 81).

Stimabile, eu te las aci cu amicul Fănică şi cu Joiţica (Caragiale, VI, 152).

 # Te-aş ruga să mă laşi cîteva secunde cu domnul Popescu.

*

* *

Urmat de (*în*) *locul* sau *în loc*, verbul exprimă o substituire de persoane:

Au împlinit şi dzilele vieţii sale craiul, în locul său lăsînd pre fata sa (Costin, 279).

Am trebuit să plec [...], *lăsînd pe altul în locul meu la corectură* ([1]Bariţiu, 177).

L-ar putea lăsa pe băiat în locu-i ([3]Călinescu, XIV, 22).

Acest tip de utilizări reprezintă suprapuneri majore cu următorul sens, **1.5**. Am optat pentru încadrarea de faţă pentru că, pe parcursul întregii descrieri, am dat prioritate relaţiei persoană ↔ persoană.

Utilizări analoge funcţionează dincolo de această relaţie, în cadrul expresiei *a lăsa loc*:

[Zîmbetul] *dispărea ca fulgerul, lăsînd loc unei melancolii adînci* (Filimon, I, 105).

Necesitatea lasă locul întîmplării ([2]Manolescu, III, 124).

1.5. Tot tranzitiv, cu referire la fiinţe, este şi sensul „a părăsi pe cineva într-un loc anumit (pentru totdeauna sau pentru

inv. 192329

Scanned with OKEN Scanner

un moment); a face, a determina pe cineva să rămînă undeva, într-un anume loc".

Duseră ei afară şi-i lăsară înaintea oraşului (PO, 61).

O, iubit fiiul mieu, unde laşi maica ta? (Varlaam, 85).

Au strîns oaste [...], *lăsînd pre soacra-sa, doamna lui Ieremiei vodă, în Ţara Leşească* (Costin, 59).

D. Georgescu lasă pe madam' Georgescu pe o bancă pe aleea principală (Caragiale, II, 3).

Feciorul mi-ai lăsat/ Pe loc tare depărtat (Doine, 398).

Acasă o fost lasat trei fete (Vasiliu, 96).

Cu această accepţie, verbul alcătuieşte formule exclamative de adresare care exprimă indignarea, ca în următorul citat, în care apare precedat de adverbul *unde*:

Poporul înţesat pe trepte şi în genunchi îi săruta mîinile, alţii hainele, strigînd „unde ne laşi, părintele nostru!" (Lăcusteanu, 96).

În special în limba veche, verbul este folosit frecvent cu un complement direct care indică formaţiuni militare, persoane cu funcţii administrative etc. şi accentuează (în mod implicit) caracterul de dispoziţie militară, de ordin; sema este activată de prezenţa, în contextul imediat, a unei autorităţi (ocupante):

Mihai-vodă [...] *au purces asupra lui Simion Vodă, lăsînd pin cetăţile Ardealului slujitori din oştile sale* (Costin, 50).

Constantin beizadé [...] *au lăsat acolo o samă de cătane de strajă* (Neculce, 374).

Nemţii, după multă stricăciune ce s-au făcut la Brîncoveni, lăsat-au un reghement de nemţi acolo (R. Greceanu, 23).

1.5.1. Atunci cînd complementul desemnează calităţi sufleteşti, fizice sau psihice, sensul devine sinonim cu *a pierde*:

Îşi lăsase sănătatea prin America (Dan, 29).

1.5.2. Acestui sens al „părăsirii" în context spaţial determinat i se poate circumscrie expresia *a lăsa (un ostaş) la vatră* = a elibera un ostaş după terminarea stagiului militar. „Este un calc după franceză, ce a putut să apară prima dată în traduce-

Scanned with OKEN Scanner

rea (sau adaptarea) unui regulament militar (francez sau belgian) luat ca model în România" (Dumistrăcel 1997: 258). Vezi Robert, III, s.v. *foyer*: „*Soldat renvoyé dans ses foyers*: démobilisé".

1.6. Structura semică se concentrează acum la polul semantic opus lui *a lua*; ne aflăm în fața primei amplasări antagonice *a lua – a lăsa* din cadrul descrierii verbului nostru.

Diateza dominantă este tot cea tranzitivă, iar subiectul se referă şi aici la ființe, astfel încît, disociată semic, definiția propusă este: „a da, a încredința ori a oferi cuiva un bun material; a nu lua ceva ce-i aparține".

Fără a avea o frecvență deosebit de înaltă, sensul e bine reprezentat în limba română, în toate perioadele şi zonele culturale.

Saturară-se fiii şi lăsară rămăşițele tirerilor săi ([1]Psaltire, 24).

Cînd avea cale la țări departe, -ş lăsa multe ori la dînsul odoarăle casii şi aurul ([2]Dosoftei, noiembrie, 118[v]).

Zise Domnul: „De voiu afla la Sodom 50 de drepți în cetate, voiu lăsa tot locul pentru dînşii" ([1]Biblia 1688, 12[1]).

Au lăsat Radul lui Alecsandru [...] *un milion sau întunerec de galbeni* (Şincai, III, 16).

Tu trebuie să rămîi, îți las pe fiică-mea; drumul este ostenitor şi lung ([1]Hrisoverghi, 27).

Cînd a fost astă primăvară la mine, mi-a lăsat nişte cărți (Negruzzi, I, 59).

Îl rugă că să-i lase căței să-i ție de urît ([1]Ispirescu, 338).

Un calic olog se tîra [...]*; femei se plecau şi-i lăsau un bănuț subțire de aramă ori o bucățică de azimă* (Sadoveanu, III, 179).

Nu ți-e ruşine, Costache, lăsați omului inelul ([3]Călinescu, III, 20).

Să mă aştepte, sau măcar să-mi lase adresa unde îl pot căuta (Tudoran, 239).

Scanned with OKEN Scanner

La nivelul limbii populare se activează acum sinonimia cu *a păstra* (existentă, de altfel, din plin şi în registrul familiar al limbii literare). Ex.:

Joacă, fată, ce-i juca,/ Du-te-acasă şi-i mînca/ C-o tăiat mă-ta mîţa/ Şi ţi-o lăsat codiţa ([1]Marian, 143).

Ai grijă, [...] *doară mi-i lăsa şi mie pe fund oleacă* (Vasiliu, 166).

Zicătorile speculează arborescenţa semică a sensului în arealul popular şi familiar:

A mînca singur bucatele şi a lăsa altora zeama [= a trage singur tot folosul] (Zanne, III, 496).

Apar utilizări în care verbul, prin forma sa reflexiv pasivă, înlesneşte formulări impersonale legiuitoare sau sfătos educative:

Doi stînjeni [...] *s-au lăsat pentru apa Neţălului, să fie a tuturor răzeşilor, să-şi facă ce or vrea* (Uricariul, X, 248).

Albinelor li se lasă pentru iarnă o cantitate de faguri plini ([3]Pamfile, 95).

Complementul direct desemnează metonimic o stare psihică, sufletească sau socială, o calitate, o trăsătură morală etc.; utilizările sînt frecvente şi nuanţate stilistic. Ex.:

Domnul nostru Iisus Hristos, preste toate ne-au lăsat dragostea şi libovul (Varlaam, 36).

Cînd te-ai arătat cu scrăbî/ Mi-ai lăsat răul în grabî ([1]Dosoftei, 233).

Voi lăsa fericirea aceluia ce-o are (Alexandrescu, 88).

Ştefane, Măria Ta,/ Tu la Putna nu mai sta,/ Las' Arhimandritului/ Toată grija schitului ([1]Eminescu, I, 183).

Prin extensiune semantică, complementul direct numeşte o acţiune şi rezultatul acesteia:

De încoronarea stăpînirei lui nu l-a lipsit; ci i-au lăsat cîte i-au fost de treabă şi de slujbă (Neagoe, 12).

Au lăsat treaba lui Vasilie Vodă şi s-au întors într-aceiaş dată cu oştirile (Costin, 164).

Scanned with OKEN Scanner

Las la alții mai destoinici lăudata-nsărcinare să slăvească pe Augusta (Negruzzi, II, 172).

Să-şi fi păstrat pământul pe numele lui şi nouă să ne fi lăsat doar dreptul să-l muncim ([3]Preda, 252).

I-o lasat de spalat (Vasiliu, 84).

Sensul permite nuanțări figurate în contexte întotdeauna poetice, la nivelul poeziei populare sau al celei culte. Ex.:

Murguleț cu părul creț,/ [...] *Lasă-ți coama vîntului/ Şi umbra pământului* ([2]Alecsandri, I, 106).

O toamnă va veni şi-o să-ți despoaie/ de primăvară trupul/ Şi-ți va răpi petalele şi zorile,/ Lăsîndu-ți doar amurgurile grele şi pustii ([2]Blaga, 46).

În cadrul **construcțiilor fixe**, menționăm locuțiunea verbală *a(-şi) lăsa amanet* = „a amaneta" şi expresia *a lăsa cuiva cuvîntul* = „a înscrie pe cineva la cuvînt; a implica pe cineva într-o discuție", expresie în care se reactualizează intensiv sinonimia cu *a da (cuvîntul)*:

Să-i mai lăsăm, dar, cuvîntul ca să ne spună soarta mai grea ce aştepta pe exilați (Odobescu, I, 315).

1.7. Cu valori tranzitive, sensul de față presupune un complement sau o propoziție completivă care indică ființe, lucruri, noțiuni, acțiuni etc.; el apare uneori întărit de determinări locale, mai ales *la o parte*. L-am definit astfel: „a trece cu vederea, a nu (mai) ține cont, a neglija; a nu mai pomeni, vorbi, discuta, menționa".

Blagoslovit e Zeul ce nu lasă rugarea mea şi meserearea sa de mere ([2]Psaltire, 125).

Domnul Hristos [...] *dintăi grăi pace cătră toți, dup-aceea lăsă pre alții şi grăi cătră Toma* (Varlaam, 99).

Cunoscîndu-mi neputința neştiinții meale, îmi caută şi făr' de voe a lăsa într-o parte toate cealialalte mari vrednicii şi lucruri minunate ce au făcut [...] *acest minunat şi sfînt împărat şi voi zice cu puține cuvinte* [...]*; ce ascultați, să auziți* (Antim, 85).

Scanned with OKEN Scanner

Să mai lăsăm aceste şi să ne întoarcem la ale noastre ([1]Bariţiu, 186).

Lăsînd la o parte Corneliile, Lucreţiile şi toate femeile istorice, grece, romane şi de alte naţii, îţi voi vorbi numai de femeia română (Negruzzi, I, 288).

Dacă lăsăm la o parte fiinţele asexuale [...], *apoi putem rezuma cele ce am spus mai sus* (Conta, 312).

Să lăsăm deocamdată pe A. Gramsci şi să facem şi noi puţină analiză literară ([2]Călinescu, 371).

Să lăsăm de-o parte abuzurile care au intervenit în desfăşurarea alegerilor.

De-acolea o lăsat vorba asta la o parte (Vasiliu, 112).

Formele de reflexiv pasiv dezvoltă aspectul impersonal:

Tocmai acea ştiinţă de care avem mai mare nevoie, aceea se lasă la o parte (Contemporanul, I, 249).

Mai ales la persoana 1 şi 4, verbul la modul conjunctiv poate fi urmat de conjuncţia *că* şi corelat cu *dar*, exprimînd exclamativ înlăturarea concesiei iniţiale (înlăturare datorată unei suplimentări mai ales calitative sau tensionale).

Sala [...] *avea pe lîngă aceasta şi alte defecte. Lăsînd că era lipsită de acustică, dar era umedă şi rece* (Negruzzi, I, 345).

Să las că mi-a stricat atîtea frumoase planuri; dar m-a făcut să-mi pierz orice iluzie (Caragiale, VII, 39).

Învechit şi popular, la persoanele 1 şi 4, urmat de un verb la modul infinitiv care este adesea precedat de conjuncţia *de*, sensul exprimă o negaţie:

Las de a scrie toată călătoria Împăratului Teodosie pînă la Attila (Şincai, I, 82).

Las a mai pomeni de muieri şi giupînese (Topîrceanu, II, 70).

Mă voi opri numai asupra a trei expresii.

În ordinea vechimii şi a uzului, prima este: *a (se) lăsa* (rar *în*) *afară* sau *a lăsa pe din afară* = a scoate. Ex.:

Curînd lăsară pre el afară den temniţă (PO, 140).

Scanned with OKEN Scanner

Engel, ca să înşeale pre cetitorii cei fără de grije şi să-i creadă lui, lăsă afară cuvîntul „macedoneani” ([1]Maior, 197).

Nu putea fi lăsat pe din afară Delavrancea (Caragiale, VII, 247).

(Reflexiv pasiv) *La* [românii] *cei din Dacia lui Trăian, de multe ori se lasă afară vocala* ***u*** ([1]Maior, 274).

A nu lăsa din vedere (sau *ochi*) = a urmări, a supraveghea. Ex.:

Să nu lăsăm din vedere niciodată timpul reacţiei sau al încălzirei (Fătu, 7).

Dar este cu putinţă? Ea care nu-l lăsa din ochi! (Contemporanul, III, 650).

A lăsa ceva la spate = a nu ţine seama de un anume lucru, de un anume fapt. Ex.:

Potcoavă trecu Nistrul, lăsînd la spate răzbunarea guvernului (Hasdeu, 185).

1.8. Acest sens funcţionează exclusiv cu valori tranzitive. Presupune, în cele mai multe situaţii, determinări ca *înapoi, în urmă*. Am considerat adecvată definiţia: „a pune, a aşeza, a include sau a prezenta o fiinţă, un obiect, un fapt ori un fenomen în cadrul unei anumite ordini sau ierarhizări”. Ex.:

Primeşte popi hirotonisiţi de la neuniţi şi pre cei din ţara aceasta îi lasă mai înapoi (Micu[1], 247).

Este atît de greu de învins şi de lăsat în urmă (V. Rom. 1956, nr. 11, 72).

Subliniem situaţiile cînd sensul se referă la aspectul concret al unei întreceri sportive:

 # Alergătorul de pe culoarul 3 l-a lăsat în urmă pe campion.

Singura expresie pe care o avem aici în vedere este: *a lăsa* (ceva sau pe cineva) *pe planul al doilea* = a considera ceva sau pe cineva ca avînd o importanţă secundară; sinonimia cu *a neglija* creşte. Ex.:

 # Şi-a lăsat problemele familiale pe planul al doilea.

Scanned with OKEN Scanner

Structura semică este nuanțat diferită atunci cînd stabilirea ierarhiei așază lucrul, faptul, persoana *la urmă, la sfîrșit* nu din neglijență sau din lipsă de considerație, ci dimpotrivă, din nevoia unei accentuări, a unei mai îndelungate analize, priviri, comunicări. Este vorba acum exact de ceea ce francezul numește *laisser pour la bonne bouche* sau englezul consideră *(the) last but not the list.* Ex.:

Dintre toți prietenii cari m-au felicitat de ziua mea, pe dumneata te-am lăsat să-ți răspund la urmă (Caragiale, VII, 298).

Am lăsat la urmă stilistica, pentru că această ramură merită să ne oprim o clipă asupra ei („România literară", 1978, nr. 1, 8).

*

* *

Sensurile următoare, **1.9** și **1.10**, conțin același tip de raport gramatical: pe de o parte, raportul verbului cu subiectul, și, pe de alta, cel al verbului cu obiectul direct. În cazul ambelor sensuri, acțiunea tranzitivă este făcută de om și se răsfrînge în mod direct asupra unui lucru (obiect, construcție, unealtă etc.): *omul lasă lucrul* sau *lucrul este lăsat de om.*

Abandonarea se face, în ambele cazuri, în circumstanțe spațiale.

Cu toată această serie de identități, ne găsim în fața a două sensuri net distincte. Voi încerca să prezint una dintre modalitățile de a discerne ce anume se petrece în microuniversul lor semic. Invit lectorul acestor rînduri să urmeze în continuare traseul „micronic" propus, avînd convingerea că noile particule de materie semantică pe care mă străduiesc să le individualizez, poate cu obositoare minuție, vizualizează „realitatea familiară înconjurătoare" („din jurul nostru", dar și aceea „care înconjoară, ocolește") a gîndirii.

1.9. Primul sens al seriei duale menționate anterior este urmat și întărit adesea de determinări ca *la o parte, în lături,*

Scanned with OKEN Scanner

din mînă şi este definit astfel: „a da, a pune deoparte (pentru moment); a nu mai folosi; a înlătura".

Grăi lor: „Veniți după mene şi voi face pre voi vînători de oameni". Iară ei îndată-şi lăsară mreaja şi purceasără (Varlaam, 153).

Luptîndu-sî cu gîndurile şi lăsînd legătura într-o parte au ieşit din peşterî ([2]Dosoftei, octombrie, 43[v]).

Bătrîna Veronica lăsă din mînă furca şi fusul şi pregăti [...] *o cină* (Asachi, II, 177).

O fetiță lăsase secera şi venise lîngă planşetă (Ghica, 275).

După cîteva clipe, lăsa cavalul [...] *şi prinse a-i zice din gură* ([2]Petrescu, I, 114).

Am lăsat furca, am pus mîna pe un par şi m-am luat după Beleagă ([5]Preda, 26).

Lăsați flintele/ Lăsați lăncile/ Voi, Voinicilor/ Haraminilor!/ Că eu Mihu sînt,/ Şi vreau să vă cînt ([1]Alecsandri, 65).

În limbajul popular, obiectul direct se poate referi la terenuri agricole; acum verbul este urmat de complemente sau propoziții circumstanțiale de scop sau finale. Ex.:

[Pămîntul] *Îl las pîrloagă* (ALR II 5076/102).

Am lăsat pămîntul să se mai odihnească (ib. 899).

În mod evident, circumstanțialitatea spațială este implicită sau dedusă adesea şi are un caracter irelevant, secundar. Deci *nu* spațialitatea exprimată explicit (ex. *furca este lăsată din mînă, jos* sau *în lături* → indici spațiali) formează substanța sensului nostru. Determinantă este *încetarea, întreruperea* acțiunii → factor temporal, fără indici gramatico-semantici expliciți.

Această întrepătrundere axiomatică spațiu – timp capătă, în cazul de față, substanță palpabilă din punct de vedere semantic. Se produce identificarea celor doi indici (sudați spre relevanța celui temporal), obiectul (*mreaja, secera, cavalul* etc.) căpătînd, în raport cu verbul, valențe metonimice *implicite şi deduse* tocmai pentru că obiectul în cauză reprezintă de

Scanned with OKEN Scanner

fapt, în plan logico-semantic secund, acțiunea care se realizează prin intermediul său. Atunci cînd pescarii *lasă mreaja* şi pleacă după Hristos, ei, ca gestică imediată, dau drumul plasei de pescuit, însă, în mod evident, gestul capătă valoare de simbol prin intermediul raportului metonimic *mreajă* = „pescuit", pentru că fondul comunicării este transformarea existențială ritualică a pescarilor (care încetează de a se mai preocupa de pescuit). Raportul metonimic e relevant şi în celelalte cazuri mai sus citate: *caval* = „cîntatul cu acest instrument", *seceră* = „seceratul cu unealta respectivă".

1.9.1. *Expresiile* scot în relief sinonimia cu *a înceta.*

A nu lăsa cartea din mînă se defineşte: „a citi fără încetare, fără întrerupere, pe nerăsuflate; a citi mult". Circulă şi în limba populară (cf. [1]Ispirescu, 98).

A (nu) lăsa condeiul din mînă = a (nu) înceta activitatea de publicist.

A lăsa armele = a se preda, a înceta lupta (armată sau confruntarea de idei, de interese etc.).

A lăsa toate sau *tot(ul) jos* (ori *la* sau *în pămînt*) şi, reflexiv, *a se lăsa de toate*, se spune atunci cînd cineva, din nevoia de a face un anume lucru, îşi întrerupe ori abandonează (brusc sau nu) o acțiune, un proces de gîndire etc.

Toate aceste expresii sînt cunoscute şi folosite în limba română modernă şi contemporană. Cea mai dezvoltată este ultima expresie care circulă, de asemenea, în limba veche şi în cea populară. Ex.:

Oriunde l-ari agiunge, într-acel loc să lase toate măcar că ar hi şi asupra vreunei trebi (Costin, 164).

Le-au lăsat toate gios ş-au sfătuit cu toții (Neculce, 152).

Auzind turcii, au lăsat toate şi s-au dus dă s-au împreunat cu tătarîi (R. Popescu, 439).

Să te laşi de toate, că mai pe urmă numai d-ta vei fi vinovat ([1]Bariţiu, 154).

Scanned with OKEN Scanner

Văzînd ea că nu dau răspuns de nicăiri, lasă toate la pămînt şi se ia după mine la baltă ([2]Creangă, 64).

1.10. În comparaţie cu structura semantică anterioară, acum sensul (reamintesc, tot tranzitiv) se amplasează într-un context spaţial limpede. Se referă, ca şi **1.9**, la persoane şi se defineşte ca „a aşeza, a pune un lucru, un obiect etc. într-un loc desemnat".

Bucine ferecate/ Lăsăm prin sălci aninate ([1]Dosoftei, 463).

Muiarea [...] *lăsînd în ceriu 9 bani,* [...] *s-au pogorît să caute banul cel pierdut* (Antim, 122).

Chelnerul, după ce a lăsat romul pe masă la stînga, trece la dreapta lîngă Didina (Caragiale,VI, 206).

Pălăria [...] *se rostogoli pe jos. El o lăsă acolo, căci roşaţa îi întuneca şi vederea şi obrazul* (Bassarabescu, 44).

Flăcăii au lăsat carul în drum (Popa, 71).

Am lasa[t] znopi-n arie (ALR II 5295/769).

Cofa la cişmea să laşi (Folc. Olt. Munt., IV, 138).

 # Îşi lasă lingura pe masă, lîngă farfuria plină.

Apar şi utilizări reflexiv-pasive:

Provizia de hrană ni se lăsa pe scara vaporului ([2]Bart, 46).

Mai ales cînd verbul este la un timp trecut se formează contexte care nuanţează acţiunea implicînd sinonimia cu *a uita*. Sînt tipice formulări ca: *N-am cartea la mine, am lăsat-o acasă*, ori *Din grabă şi-a lăsat umbrela în cuier*. În mod evident, uitarea implică temporalitatea, asfel încît subtilităţile raportului spaţiu – timp îşi stabilesc noi puncte de tangenţă.

1.10.1. De un grad superior de relevanţă este sememul care poate fi definit astfel: „a păstra, a face să rămînă (un lucru înfipt într-un corp)". Se activează acum valorile factitive generale ale verbului. Ex.:

O lasat toporu-n despicătură (Vasiliu, 127).

 # Dacă-ţi intră o ţeapă într-un deget şi o laşi, se formează acolo puroi.

Complementul poate indica diverse tipuri de spaţii goale din structura unei construcţii, a unui lucru etc. Ex.:

Scanned with OKEN Scanner

Zidirî uşea cu tinî şi cu pietri numai ce lăsarî o ferestruicî pre unde-şi primea de mîncat ([2]Dosoftei, februarie, 89[r]).

Jos au lăsat o bortă de vizunie prin care ne tîrîiam pe brînci (Sadoveanu, XXI, 254).

În cadrul valorilor factitive ale acestui subsens apar tangenţe cu *a păstra*. Ceva mai încolo, cînd voi analiza raportul forţelor logice antagonice cuprinse în nucleele semantice ale lui *a lăsa*, voi relua unele elemente ale subsensului de faţă, încadrabile în relaţia *a da – a păstra*.

1.11. Următorul sens are, în egală măsură, valori tranzitive şi reflexive; este urmat de un complement introdus deseori prin prepoziţia *de* şi se defineşte astfel: „a nu mai avea o trăsătură (mai ales urîtă) de caracter, o stare (în special proastă) de spirit, sufletească, fizică etc.; a renunţa la un obicei urît, un năravetc.". Paradigma sinonimică cuprinde verbele: *a se vindeca, a se lecui, a se dezbăra*.

Ne găsim în faţa unui sens foarte utilizat, dezvoltat, ca multe din nucleele semantice anterioare, pe parcursul istoriei limbii, în toate graiurile populare şi în cel puţin două registre stilistice dominante, cel artistic şi cel familiar.

Cuntiri-te de mănie şi lasă băsăul, nu revni să lăncoteşti ([2]Psaltire, 67).

Să lase răutatea şi să îmble cu dreptate (a. 1567) (Texte XVI, 558).

Postul iaste svenţie şi curăţie sufletului şi [omul...] *să-ş lase măncările, beţiile, năravurile cele de păcate* (Varlaam, 64).

Să lase orice speranţă (Ghica, 136).

Trebuie să las plăcerea,/ Bunurile tinereţii? (Alexandrescu, 97).

N-au mai spus şi alţii lumii de-a ei rele să se lase? (Eminescu[1], IV, 111).

Ei, astîmpără-te, omule, şi lasă odată mofturile (Caragiale, VI, 87).

Scanned with OKEN Scanner

Lasă-te de băutură, măi omule! (Ulieru, 117).

Beşcu, de cînd cu pătărania, s-a lăsat de băutură ([1]Stancu, 122).

 # Nu se lasă de pocher.

Măi băiete, băieţele,/ Lasă-te de făcut rele/ Că-i muri-n grumazi cu ele (Mîndrescu, 125).

S-au lăsat de joc ([1]Reteganul, 74).

Complementul poate fi exprimat şi metonimic:

Bolnavul [de pelagră] *trebuie să se lase de mămăligă* ([2]Voiculescu, 245).

Luase obiceiul fumatului în Ţara Românească [...]. *N-a fost chip să se lase de tabac* (Moroianu, 206).

1.11.1. Acum sema disociată este inclusă în totalitate în limbajul familiar.

În registrul poetic, sensul apare în special la nivelul limbii populare:

Mare coabă-i dragostea!/ Cin-apuc-a o-nvăţa,/ N-are cap de-a o uita,/ Nici modru de-a o lăsa (Hodoş, 32).

Gată-te, mîndră, şî zină [= vino]/ *Lasă-urîtu în rugină* (Candrea, 45).

Radule [...]/ *Eu mă rog, maică, de tine,/ Să mi te laşi de furat,/ C-o să te plîng spînzurat* (Folc. Olt. Munt., V, 294).

Amprenta familiară atît de puternică înlesneşte pătrunderea sensului cu forma sa dialogic eliptică[161] în literatura veche:

Să-mvăţasă a fura făcliile şi-l certă Sv[î]*nt*[u]*l prin vis cu cuvintele, zicînd: frate Onisifore, nu-m place cum faci, lasă-te că faci şi oamenilor pagubă luîndu-le luminile* ([2]Dosoftei, octombrie, 88[v]).

Audzind aceste fapte răle [ale lui Ştefăniţă-vodă], *Vasilie vodă, tată-său, la Ţarigrad, nu-i păré bine, şi-i scrié de multe ori să să lase* (Neculce, 26).

---

[161] În areal contemporan, sensul este foarte cunoscut. Astăzi se aud frecvent formulări de tipul: *Toată ziua bea, spune-i să se lase* (de beţie).

Scanned with OKEN Scanner

În aceste texte ale literaturii vechi româneşti, marca stilistică a construcţiei avea însă valori diferite[162]. Este vorba de caracterul eufemistic, de discreţia şi delicateţea moralizării prin care scriitorul (pentru că ne aflăm în faţa a două mari personalităţi scriitoriceşti ale literaturii vechi: Dosoftei şi Neculce) evită cu intenţie etică, şi nu din grabă, pronunţarea explicită a faptei reprobabile, a năravului rău. De fapt, fratele Onisifor este povăţuit „să se lase de hoţie", iar Ştefăniţă-vodă „de crime", acuzaţii formulate în text, însă neexprimate ca atare, cu duritate, în manieră complet-gramaticală. Elipsa, în mod evident, nu apare acum, ca în limba contemporană, drept marcă a oralităţii spontan şi nervos supuse grabei, pentru că, în cazul acestor scriitori vechi, oralitatea, cînd pătrunde în text, se manifestă în cadrul perioadelor frazeologice ample, atît de îndelung analizate şi recunoscute ca atare de exegeză. Graba este exclusă din broderiile baroce[163] ale stilului vechilor scriitori moldoveni.

1.12. Cel de-al doisprezecelea sens pe care l-am cuprins în ideea semantică majoră a „părăsirii" exprimă logico-semantic, în mod direct, acţiunea lui *a înceta.*

Are, în egală măsură, valori tranzitive şi reflexive, existînd însoţit de un complement sau de o propoziţie completivă (adesea introduse prin prepoziţia *de*) care desemnează o acţiune ori rezultatul acesteia. Poate fi formulat astfel: „a înceta, a opri, a nu mai face; a întrerupe".

Nemică nu vor lăsa den aceaia ce au început a face (PO, 41).

Lasaţî-vî acel plîns fără folos şi mai bine vă bucuraţi ([2]Dosoftei noiembrie, 169[v]).

---

[162] Chestiunea este frecvent dezbătută în literatura de specialitate; vezi, de exemplu, Munteanu/Ţâra 1978: 81.

[163] Problematica barocului scriitorilor din limba română literară veche este reluată cu minuţie (în special la nivel sintactic) în Moldovanu (1997).

Scanned with OKEN Scanner

Turcii, înțălegînd că va să vie Ștefan-vodă cu oaste în gios, au lăsat și ei Cetatea Neamțului de a o mai bate și au început a fugi spre Dunăre (Neculce, 10).

Ci, hoha! Să lăsăm această sfadă! ([1]Budai-Deleanu, 242).

Ei să se lese de a cere ca cons[ilierul] *de școală să fie popă și să șadă în Balș* ([1]Barițiu, 76).

Cum se lasă Ipate din joc, spiriduşul dracului îi zice [...] ([1]Creangă, 163).

Turcii, după cumplita învățătură dată lor de Mihai Viteazul, se lăsară de a mai practica ei specula (Xenopol,VI, 34).

Băutura li se urca la cap, [...] *se lăsară de cîntat, luînd-o fiecare pe seama lui* (Dan, 139).

Lasă vorbele! Eşti prieten cu un criminal ([4]Preda, 16).

Văzînd ea de la un timp că numai degeaba îi este munca, se lăsă cu totul de zidit ([5]Marian, 75).

Dar Novac să năcăjea/ Şi să lăsa de-a cina (Şezătoarea, II, 37).

Sîmbătă cum toacă, să laşi lucrul, cusutul, împletitul, torsul şi tocmai luni, cînd răsare soarele, iar să te apuci ([4]Pamfile, 36).

 # Maestrul se lasă atunci de pictură şi revine la Catedră.

Distanța semantică față de **1.11** este minimă și se bazează pe conținutul referențial al complementului. Atunci cînd acțiunea desemnată de complement reprezintă „un năravˮ, un obicei urîtˮ (ca în definiția sensului **1.11**), cele două sensuri se suprapun. De exemplu, o exprimare de tipul: *lasă băutul* se încadrează, din punctul nostru de vedere, în egală măsură ambelor sensuri (**1.11** și **1.12**).

1.13. De data aceasta, verbul se extinde asupra desemnării direcției, disociind geografic deplasarea orientată toponimic. Prin orientarea geografică, separarea este făcută de persoana-călător în scopul precis al înaintării, al avansării în spațiul concret. Verbul funcționează ca un ac magnetic de busolă.

Scanned with OKEN Scanner

Definiția este: „a depăși (părăsind sau nu) o localitate, o zonă (geografică) anumită, o formă de relief etc.; a nu mai străbate, în cadrul unei călătorii, o anumită direcție".

A lăsa exprimă acum tranzitiv faptul că un obiectiv geografic (localitate, drum etc.) poate fi depășit în două moduri: fie părăsind respectivul spațiu în care persoana s-a găsit, a fost (a stat sau numai l-a străbătut), fie ocolind obiectivul care devine astfel un simplu punct de reper geografic neatins de piciorul călătorului.

Mai apoi, socotind ca să nu rămîie vreun unghi nepipăit de dînsul, au lăsat drumul Sucevii, unde-l aştepta Ştefan vodă, şi la Bae ş-au întorsu calea (Ureche, 85).

Au lăsat noaptea Sibiul şi au ieşit la Cluj lui Seidi paşa înainte (Costin, 313).

Lasă Brîncoveanul calea Ardealului şi se duce după unchisău, Şărban logofăt (R. Popescu, 444).

Mako lăsă ținutul Bîrsei şi se îndreptă spre oraşul Mediaş (Bălcescu, 472).

Cînd lăsară tîrgul şi începură a coborî coasta, ajunseră [...] *pe feciorii boiereşti* (Sadoveanu, VIII, 119).

Cînd să lese drumul şi s-o ia prin drumulețul din sămănătură, cantonierul a simțit o mişcare ciudată în urma lui (Popa, 174).

Caii [...] *După un timp au lăsat şoseaua şi au luat-o peste mirişti* ([5]Preda, 62).

Lăsă calea dealului ([1]Reteganul, 20).

Dacă leş drumu, prăpădeşt' cărarea (ALR II 3421/551).

În limba veche apar şi utilizări la diateza reflexivă:

Le veni veste de la Beligrad, de la paşa, ca să să lase vizirul de calea Ardealului şi să meargă degrabă cu oştile la Beligrad să-l mîntuiască din mîinile nemților (Anon. Brîncov., 305).

Apar frecvent determinări care indică direcția deplasării. Ex.:

Întrămu de vînslămu şi nă apropiem de Chipru şi lăsămu-l elu de-a stînga ([1]Codice, 12[v]).

Abăza paşa, lăsînd tabăra pe Nistru dincoace,... au trecut Nistrul şi au mărs direpт asupra taberii leşeşti (Costin, 106).

Să laşi codrul în stînga şi apoi ţine tot drumul cel bătut (Negruzzi, III, 218).

Ne hotărîm a merge pe jos peste munţi şi în răgaz de la Piatra pînă la Dorna, lăsînd la o parte drumul mare (Hogaş, I, 1).

Spre a merge la Botoşani ocolim pe la Suceava, lăsînd în urmă Fălticenii cu dealurile lui rotunde ([2]Călinescu, 253).

Cele două mai sus numite moduri de a depăşi obiectivul geografic sînt desemnate de acest sens prin două grupuri semice diferite. Primul se referă la străbaterea, ieşirea dintr-un anume spaţiu geografic: *Am lăsat dimineaţa Iaşul plecînd spre Bucureşti* înseamnă că „am ieşit din Iaşi", iar acest subsens permite sinonimia cu *a ieşi*.

Al doilea grup presupune o mai amănunţită urmărire topografică a deplasării. *Las drumul Vasluiului*, poate însemna două lucruri: a) părăsesc drumul pe care mergeam (şi care mă ducea la Vaslui) şi o iau pe alt drum; sau b) îmi continui drumul care mă duce unde vreau să ajung, fără a mai coti la stînga, pe drumul care duce la Vaslui şi care se intersectează cu drumul meu. Subsensul care ne interesează şi care se individualizează faţă de acela al „ieşirii din" este cazul b). Acesta presupune o altă paradigmă sinonimică ce pare a include semele lui *a lăsa* sensului „a nu ţine cont; a nu lua în seamă". Numai că pomenita sinonimie apare pentru că *a lăsa* include o anume **luare** în consideraţie, este vorba exact de stabilirea orientativă, geografică, de la distanţă, a punctului de reper. Cînd V. Pârvan, în *Getica* (43), ne comunică despre Alexandru cel Mare că:

Pleacă de la Amphopolis, spre a năvăli în Thracia thracilor numiţi autonomi, lăsînd pe stînga [...] *muntele Orbelos*,

Scanned with OKEN Scanner

el ne comunică de fapt că Alexandru „trece pe lîngă" respectivul munte; astfel, seria sinonimică exactă conturează pregnant subsensul în mod specific, corelîndu-l cu *a trece (pe lîngă).*

În mod elementar, subiectul acțiunii poate fi, prin analogie, un mijloc de locomoție, un animal:

Calul a lăsat poteca şi a intrat în hăţiş.

Trenul lăsase de mult valea Tîrnavei.

Verbul se mai poate referi, prin urmare, la drumuri, cursuri de ape, căi de acces în desfăşurarea lor:

Lăsînd Jidovița, drumul urca anevoie ([2]Rebreanu, 9).

1.13.1. Urmat de determinări ca *în urma, înapoi,* sensul îşi modifică accepția atunci cînd obiectul direct nu este element geografic, ci ființă, definiția devenind: „a depăşi pe cineva pe parcursul unei deplasări; a întrece pe cineva într-un concurs". Ex.:

Mai fusese şi nişte căzaci [...] *şi l-au lăsat în urmă pre Dumitraşco-vodă. Şi aceie s-au dus înainte* (Neculce, 255).

Nici pomeneală nu era ca să se apropie cineva de această iapă căci pe toți îi lăsa în urmă ([1]Ispirescu, 80).

Lăsară în urmă pe Ber-Căciulă cu mîrțoaga lui (Vissarion, 41).

1.13.2. În context figurat, accepția se deplasează spre performanțe ale spiritului: „a depăşi, a nu mai folosi ceva uzat, neactual, demodat". Ex.:

La mai puțin de un secol de la data la care a fost compusă fantezia intitulată „Mellonta Tauta", toate anticipațiile lui Poe au fost întrecute şi lăsate în urmă (Al. Philippide, IV, 27).

Aici poate fi încadrată expresia: *a lăsa* (ceva sau pe cineva) *în umbră,* care se referă la această sferă a performanțelor competitive. Ex.:

[Au cules] *toate faptele glorioase ale strămoşilor* [...] *lăsînd în umbră pe acele ce ar servi rău cauza națională* (Conv. Lit., VI, 155[1]).

1.14. În prima serie a Dicționarului Academiei (DA), după sensul „16. Tranz. A nu ține seama, a nesocoti; a nu lua în

Scanned with OKEN Scanner

considerare, a trece cu vederea; a nu pomeni sau cita (numele cuiva), a omite", se individualizează ca sens o suită de utilizări din limba veche, sub definiția: „17. Tranz. A nu ține seama, a trece cu vederea păcatele cuiva, a ierta". Această individualizare semantică este accentuată printr-un scurt comentariu subsumat ultimului paragraf lexicografic, cel al etimologiei: „la scriitorii bisericești [*a lăsa*] se întîlnește și cu sensul de «a ierta»". Nu se invocă ideea unui calc semantic. Aici, în DA, se individualizează lexicografic, pentru întîia oară, un grup de utilizări din textele literaturii vechi care susțin existența pregnantă, pentru acea perioadă a limbii literare, a sensului „a ierta". În dicționarele lor, H. Tiktin și August Scriban nu consideră necesară această disociere.

În [2]Biblia (1688), partea I (*Genesis*), sensul nu este înregistrat la definiții ca atare, deși citatele care cuprind acest sens sînt glosate (de exemplu, *Lasă lor strîmbătatea și greșala lor carele ție au arătat.* 50/17); același lucru se întîmplă și în partea a II-a (*Exodus*) a aceleiași ediții (unde apare inserat citatul: *Și să întoarse Moisi cătră Domnul și zise: „Rogu-mă, Doamne, greșit-au norodul acesta greșală mare și ș-au făcut lor dumnezăi de aur. Și acum, de vei să lași lor păcatul lor, lasă-l iară de nu, stinge-mă den cartea carea ai scris*". 32/31, 32). Sensul apare disociat ca atare în partea a IV-a (*Numeri*) ca sensul 2, atît pentru echivalentul german („verzeihen, vergeben"), cît și pentru cel francez („pardonner").

Identitatea sememică între *a lăsa* și *a ierta* există în limba literară a primelor texte românești vechi. Ex.:

(Cu verbul la diateza tranzitivă) *Lăsat-ai fără-de-legile oamerilor tăi, coperit-ai toate păcatele loru* ([2]Psaltire, 175).

Iartă noauă/ Datoriile noastre/ Cum și noi lăsăm/ Datornicilor noștri (din versiunea Luca Stroici a rugăciunii *Tatăl nostru*, tipărită în lucrarea lui S. Sarnicki, *Statuta y Metrika Przwileiow Koronnych*, apărută la Cracovia, în anul 1594, informație preluată din LR, 1978, 78).

Scanned with OKEN Scanner

Astădzi amu H[risto]*s* [...] *lasă păcătoşilor păcatele* (²Codice, 26ᵛ).

Lasă şi iartă cădzăturile păcatelor noastre ciale de voae şi fără de voae (¹Dosoftei, 513).

Lasă lor strîmbătatea şi greşala lor carele ţie au arătat (¹Biblia, 1688, 39¹).

(Cu verbul tranzitiv absolut) *Zic să faci şi după pohta lui Hristos de mă ţii cu tot dinadinsul greşit Măriei tale, „lăsaţ şi se va lăsa voao"* (Antim, 232).

(Cu verbul reflexiv pasiv) *Şi se fure faptu păcatu, lăsa-se-va lui* (¹Codice, 67ᵛ).

Iaste mai iuşor a zice slăbitului: lasă-ţi-se păcatele (²Coresi, 55).

Se va ruga pentru el preotul pentru greşala lui care au greşit şi i se va lăsa lui greşala (¹Biblia, 1688, 72²).

Cu toate acestea, abia în DA respectiva formulă a fost lexicografizată ca sens independent.

Structura semantică în discuţie, la nivelul nostru de analiză, se dovedeşte a fi mai amplă şi mai difuză.

Atunci cînd raportul cu subiectul iese în afara voinţei dumnezeieşti, la nivel sememic se produc aderenţe ale sensului **1.14** „a ierta" cu sensul **1.7** „a trece cu vederea" şi cu **1.3** „a da drumul, a elibera". Ex.:

Grăi amu lui [Hristos] *Pilat: – Mie nu grăieşti. Nu ştii că puteare am a te răstigni şi puteare am a te lăsa?* (Crestomaţie, 301).

Zise: lasă-mă, că se răvarsă zorile. El iară răspunse: nu te voi lăsa numai deaca mă veri blagoslovi (PO, 112).

Pre cei 4 coconi ai lui [...] *i-au pus la opreală mare în turnul clopotniţii. Iar pre alţi boiari, rudenii şi gineri ai lor, pre toţi i-au prădat şi i-au lăsat de la închisoare* (Anon. Cantac., 198).

Cînd contextul nu se referă la iertarea divină, cuvîntul intră în registrul judiciar, în categoria verbelor *ab judicialia*, alături de *a acuza*, *a elibera* etc.

Scanned with OKEN Scanner

Deviația semantică este observată în DA, unde, în cadrul aceluiași sus-numit sens **17**, se marchează ca subsens formularea: „(În opoziție cu *a lua*) A nu mai cere, a ierta", exemplificată cu două citate: *Într-un an îl lua* [pogonăritul], *iară într-un an îl lăsa* (Neculce, ap. [1]TDRG) și *S-au rugat să lase țara de bir* (Let. II, 203). Ne găsim în fața sensului special „a scuti (de o taxă)", perfect integrabil ideii „a ierta, a păsui, a trece cu vederea". Ex.:

Împăratul Ptolemeu [...], *dăruindu-i cu daruri multe, i-au trimis înapoi și au lăsat de bir pre slujitorii besericii în 7 ani* (Antim, 307).

Această sinonimie cu *a ierta* este mult mai întinsă decît s-ar putea crede și este antrenată de suprapuneri semantice etimologice.

Românescul *a ierta* provine din latinescul popular *liberto, -are*, pus în legătură cu *libertus, -a, -um* „libert, fost sclav; eliberat din sclavie", din aceeași familie cu *libertas, -atis* „libertate".

În limba română veche, în limba populară și în limbajul familiar, sinonimia cu *a lăsa* este bine dezvoltată. Voi enumera cîteva situații în care *a ierta* este sinonim cu diverse accepții ale lui *a lăsa*:

1) „a scuti, a scăpa de": *Cerșu, dar nu alta, fără numai să-l iarte de la voinicie* [= miliție] ([2]Dosoftei, februarie, 73[v]).

Să-mi ierți feciorul să nu meargă la oaste ([2]Reteganul, 8).

2) „a da pace, a nu mai persecuta": *Mai mergem ce mai mergem, mă uit iar* [...], *mă iertase bagabontul* (Caragiale, VI, 6).

3) „a da voie, a permite": *Pre mine încă pentr-a lui bunătate m-au iertat să lăcuiesc aicea* ([2]Dosoftei, septembrie, 14[v]).

Nu se iertă ca să stea la jărtveanic (Mineiul, 93[v]).

Să iertați, boieri, ca nunta s-o pornim și noi alături ([1]Eminescu, I, 87).

4) „a renunța la" (= a se lăsa de): *Să se spovedească/ Să mărturisească,/ Că ea s-a iertat/ De trup de bărbat* ([1]Pamfile, 55).

Scanned with OKEN Scanner

Dacă luăm în considerație și amplitudinea dezvoltărilor în context figurat, enumerarea poate continua la infinit:

Venitul școalelor nu ne iartă [= nu ne lasă = „nu ne permite"] *a face asemenea cheltuiele* (Uricariul, III, 37).

De m-a ierta [= m-a lăsa] *vremea să pot veni și eu mai pe urmă, bine?* ([1]Creangă, 169).

Treburile împărăției nu-l iartă [= nu-l lasă = „nu-i dau pace"] ([1]Ispirescu, 42).

Sinonimia cu *a lăsa* e directă și evidentă. Ținînd cont de forța de absorbție semantică a latinescului *laxo, -are*, poate fi luată în considerație și ipoteza conform căreia această sinonimie va fi existat încă din latină, iar echivalența fenomenelor semantice în discuție din limba română literară veche, din cea populară și din limbajul familiar reprezintă un reflex ulterior al acestei sinonimii.

§2. Ideea semantică a transmiterii unui semn

Conform ierarhiei pe care o propun, **a doua idee semantică** a românescului *a lăsa* se încheagă din perspectivă originar semiotică. Acum verbul desemnează una dintre modalitățile în care *homo faber* își marchează prezența în universul existentului peren.

Acțiunea pe care o cuprinde această idee semantică înseamnă și nu înseamnă „părăsire, desprindere, separare", pentru că linia de demarcație dintre „entitatea părăsită" și cea „părăsitoare/care părăsește" – entități substanțial diferite – suferă un proces de diluție. În acest caz, cele două entități au zone de suprapunere a substanței lexematice.

Faptul semantic își are punctul de plecare în latinescul *relinquo*, în acele evoluții semantice ale sale care, deși asimilate în latina populară de *laxo*, s-au păstrat și independent în Romania occidentală, aproximativ cu sensul pe care îl descriem în acest paragraf, respectiv acela desemnat de it. *reli-*

Scanned with OKEN Scanner

quia, fr. *reliques*, sp. şi port. *reliquias*. Limba română a recuperat acest substantiv latinesc prin neologismul *relicvă*.

Este vorba de ideea „existenței, creării sau transmiterii unui semn".

În latină, *reliquit filiam* însemna „(murind) a lăsat după el o fată", iar prin *heredem testamento reliquit hunc Quintium*, Cicero ne comunică faptul că subiectul acțiunii „l-a lăsat moştenitor prin testament pe acest Quintius". Apoi, un om poate lăsa după sine un nume (*relinquo nomen*) sau există autori *qui illorum temporum historiam reliquerunt* (= care ne-au lăsat istoria acelor vremi).

În limba română, această idee este bogat dezvoltată. Am grupat sememele în cinci sensuri. Lexicoanele româneşti nu grupează astfel aceste unități lexematice (suficient de utilizate în limbă), ci le cuprind în cadrul altor nuclee semantice. De fiecare dată, faptele respective sînt redate numai segmențial, incluse în diverse puncte ale unei taxonomii (de predilecție liniară) care, niciodată nu a avut posibilitatea articulării verbului pe idei semantice majore. Aşadar, ideea la care mă refer nu este identificată ca atare în dicționare, ci apare (lexicografic privind faptele) dispersată în cadrul cîtorva dintre structurile sintagmatice frecvente (*a lăsa sînge*, *a lăsa un nume*, *a lăsa moştenire* etc.). Este de la sine înțeles că analiza cea mai minuțioasă, din acest punct de vedere, se află în DA, unde ideea semantică a existenței, a creării sau a transmiterii unui semn poate fi găsită sub sensurile numerotate cu cifrele 9, 10, 12, 13 şi 23, inclusă în anumite subsensuri şi sintagme.

Situația se prezintă la fel şi în celelalte limbi romanice. Nu am întîlnit în nici una dintre lucrările lexicografice citate anterior grupatea tuturor acestor sensuri în cadrul unui grup individualizat. Sensurile – care vor fi sistematizate mai jos pentru limba română – există pregnant marcate pentru franceză sau italiană (de exemplu), uneori mai bine conturate decît în lexicoanele româneşti, însă la fel de dispersate. Lucra-

Scanned with OKEN Scanner

rea care lexicografiază vizualizînd structura cea mai apropiată ideii pe care o analizăm aici este *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, Paul Robert, prima ediție (1953-1964), în volumul al IV-lea, apărut în 1959, în cadrul articolului *laisser* (cf. III.2., 182)[164]. Ediţiile ulterioare au schimbat, fiecare în mod special, respectivul articol exact în aceste puncte. De altfel, *laisser* şi *lâcher* sînt printre cele mai „relucrate" articole, fapt semnificativ pentru caracterul contradictoriu al problemei. „Re-redactarea" acestor articole a dispersat, în funcție de necesarul analizei, ceea ce prima ediție adunase sub aceeaşi idee.

2.1. În primul sens, tranzitiv, am cuprins acele referiri la persoane care indică descendența biologică. Definiția poate fi formulată astfel: „a avea descendent, continuator al neamului; a da naştere, a face să existe"; verbul este frecvent urmat de un complement indirect exprimat prin pronume personal sau reflexiv, precedat de *din partea, în urma, după*. Implicațiile ontologice sînt evidente, răspîndirea – majoră şi semnificativă. Ex.:

Fecior de va lăsa pe urma sa Ioan, pe toate cetățile tătînisău şi pe Ardeal stăpîn să fie (Costin, 293).

Acest otoman au ținut acea stăpînire ani 28 şi au murit, lăsînd în urma lui fecior, iar înțelept şi viteaz, pă Orhan (R. Popescu, 230).

Să-mi iau [...] *de soție o copilă cu cele mai distinse şi mai alese calități, căci atunci aş lăsa, poate, nişte urmaşi* (Sbiera, 276).

Murise, în mizerie, Caty [care] *lăsase un copil, Filip* ([1]Călinescu, 23).

Prin extensiune, complementul direct se poate referi la prozeliți:

---

[164] „III. Ne pas garder avec soi, pour soi. V. Abandoner. 2. Séparer d'une partie de soi-même, abandoner quelque chose de soi. a) V. Perdre, b) V. Déposer, c) Fig. En parlant des traces d'une chose passée, d'une personne absente ou qui n'est plus".

Scanned with OKEN Scanner

Iubeşte ştiinţa şi [...] *vrea să lase în urma ei elevi buni* ([3]Preda, 58).

2.1.1. Sensul de faţă, tranzitiv ca şi unitatea semantică **2.1** căreia i l-am subsumat, se conturează dominant în sintagma *a lăsa* (*ca* sau *drept*) *moştenire*, dar funcţionează şi în afara acesteia, de multe ori întărit de *în urmă* ori *în urma*. L-am definit astfel: „a da, a transmite ceva (pe cale ereditară) (prin testament)".

Poziţionarea în acest loc al ierarhiei semantice se justifică din punctul de vedere al logicii generale: *a lăsa un moştenitor* (**2.1**) şi *a lăsa o moştenire* (**2.1.1**) sînt două structuri semantice aflate într-un evident raport izomorfic (moştenitorului i se lasă o moştenire ↔ moştenirea este lăsată unui moştenitor). Se observă că, din punct de vedere lingvistic, similaritatea nu funcţionează, iar încadrarea, în acest loc, a sensului de faţă, prezintă o suită de discontinuităţi. *A lăsa un descendent* este o structură verbală *universalis* şi numai ocazional poate fi cuprinsă în categoria verbelor *judicialis*, cîtă vreme sensul **2.1.1**, cel de faţă, se include în totalitate în sensul generic, **2.1**.

Apoi, din punct de vedere strict gramatical, sintagma *X lasă (un) moştenitor* prezintă o construcţie (S+V+Ob.Dir.) completă şi suficientă, în vreme ce *X lasă o moştenire* cuprinde un raport deschis care cere un complement indirect.

Cu toate aceste diferenţe (şi încă multe altele) am preferat, dintre mai multe posibilităţi, această taxonomie pentru că ideea semantică majoră care cuprinde (şi) aceste două sensuri ni s-a impus „de la sine" – dacă ne putem decide să numim astfel ontologia semiotică a prezentei idei semantice. Ex.:

Lăsa-vor striinilor bogătatea sa, şi mormintele lor şi casele lor în veac ([1]Coresi, 128).

Va da feata după Zultus, feciorul lui Arpad, împreună îi va lăsa ginerului său şi împărăţia ([1]Maior, 117).

Documentul [...] *Aminteşte apoi cele trei moşii lăsate şcoalei* (Conv. Lit. II, 19).

Scanned with OKEN Scanner

Tata murise, lăsînd o avere [...] *destul de mare ca să-mi taie pofta de-a mai învăța carte* (Vlahuță, II, 28).

Lasă nepotului său două sute de mii de franci moştenire (Sandu, 16).

John Allan nu vrea să-l mai vadă şi cînd, peste cîțiva ani, moare, nu-i lasă nimic prin testament (Al. Philippide, IV, 6).

Ne-a spus că îmbătrîneşte fără neamuri şi n-are cui să-i lase averea (Arghezi, XV, 209).

Răposatul taică-său lăsase moştenire flăcăului şi un paloş ([5]Pamfile, 40).

Bunul transmis poate exprima un deficit:

Am adaos, iară n-am stricat, iar nici datorie am lăsat (Antim, 227).

Lasă deficite şi datorii flotante succesorilor lor ([1]Eminescu, XI, 60).

Nu lipsesc utilizările verbului la reflexiv pasiv:

De să va şi lăsa tatălui întrebuințarea rodurilor averii [...], *rămîn însă veniturile pentru creşterea* [...] *fiului* ([3]Codice, 27).

Prin analogie, relativ frecvent, complementul indică (la nivel figurativ adesea) trăsături fizice sau psihice, calități sufleteşti şi morale etc. Ex.:

Avraam [...] *va lăsa ficiorilor săi şi casei lui după el, cum Domnului calea să păzească* (PO, 58).

Vrea fi mai mulțemitori, dacă în loc de avuție le-ai fi lăsat moşie frica lui Dumnezeu ([2]Maior, 50).

Urmaşilor mei Văcăreşti!/ Las vouă moştenire:/ Creşterea limbei româneşti/ Ş-a patriei cinstire (Văcărescu, 324).

Sîntem datori a lăsa o moştenire cetățenească demnă fiilor voştri (Caragiale, IV, 285).

Învățătura e averea cea mai de seamă ce dînşii pot lăsa după moarte la copiii lor (Maiorescu, ap. [1]Manolescu, 85).

2.1.2. Tranzitiv este sensul pe care-l putem defini ca „a face să rămînă după moarte (posterității) o anume însemnare, no-

Scanned with OKEN Scanner

tificare, scriere etc.; a transmite generațiilor care urmează rezultatul peren al unei munci deosebite, o realizare valoroasă".

Se încadrează sinonimic alături de *a nota, a semnala, a informa.*

Atestările indică o extindere apreciabilă diafazică exclusiv la nivelul limbii literare, aspect determinat de substanța referentului. Ex.:

Mulți scriitori s-au nevoit de au scris rîndul şi povestea țărilor de au lăsat izvod pre urmă şi bune şi rele, să rămîie feciorilor şi nepoților, să le fie de învățătură (Ureche, 57)[165].

Nu era cu putință să lase la iubiții lui mai trebuincioase şi mai folositoare învățătură ([1]Biblia 1688, prefață, 3).

Diată să se facă după izvodul ce lăsăm (Antim, 338).

A lăsat la moartea sa o colecțiune gigantică de manuscripte ([2]Barițiu, I, 287).

Humboldt pregătea marea operă ştiințifică ce a lăsat lumii (Ghica, 616).

Ne-au lăsat astfel chipurile lor în zugrăveli de perete ([3]Iorga, 78).

După cît distingem din ceea ce ne-a lăsat, tînărul critic era un raționalist (Lovinescu, IV, 295).

Poate trece şi o generație întreagă fără să lese neamului nimic (Sadoveanu, XX, 101).

N-au lăsat monumente de marmoră şi stele funerare (Panaitescu, 18).

Expresia *a lăsa un nume* (= a face să rămînă în urma sa o anumită faimă, un prestigiu, un renume deosebit) îşi sudează perfect aici semele proiectate în registru figurat. Apare adesea urmată de un atribut calificativ, fapt redat în citatele alese:

---

[165] În istoria literaturii române vechi, problema paternității acestei cronici cunoaşte controverse şi dispute de notorietate. Lecturile succesive, din diverse perspective, mă fac, din ce în ce mai mult, să dau crezare punctului de vedere exprimat de N.A. Ursu (1997).

Scanned with OKEN Scanner

Au murit Mateiaşu craiul unguresc, carile mare nume de vitejie au lăsat pre urmă (Ureche, 99).

N-aţi gîndit c-al vostru nume lor lăsaţi spre blastamare ([2]Hrisoverghi, 11).

Vei muri [...] *lăsînd un nume bun* (Negruzzi, II, 257).

Ne găsim în faţa unuia din puţinele sememe ale verbului *a lăsa* care nu sînt marcate stilistic familiar.

2.2. Al doilea sens (şi el tranzitiv) al acestei grupe semantice este, la rîndul său, de multe ori, întărit de determinările circumstanţiale *urmă* şi *în urmă*. Corelat cu un subiect care numeşte fiinţe, lucruri sau substanţe, suportă definiţia: „a face să cadă, să curgă, să rămînă ceva concret din structura sa; a secreta".

Ne găsim din nou în perimetrul diastratic al limbajului familiar, care preia, pe alocuri, tonul sfătos didactic al explicaţiilor. Ex.:

Limbricii [...] *las o mulţime de bale în maţe* ([1]Episcupescu, 291).

Această disoluţie alcoolică lasă cristale de iod (Marin, I, 24).

Castraveţii [...] *se ţin în castron vreo jumătate de oră ca să lase apă* (S. Marin, 28).

Semele sale pot fi în egală măsură cuprinse în limbajul popular ori cel poetic:

Dacă codrul frunza-şi lasă/ Toţi voinicii pleacă-acasă/ La copii şi la nevastă (Alexandrescu, 397).

Valurile alunecau în bătaia soarelui [...] *lăsînd o dungă albicioasă* ([2]Bart, 62).

Piatra seacă-apă lăsa,/ Putea-şi calul adăpa (Folc. Olt. Munt., V, 68).

Mătura nouă nu lasă praf în urmă (Zanne, III, 226).

 # Melcii lasă dîre pe asfalt.

Structura semantică a sensului cuprinde şi expresia *a-i lăsa* (cuiva) *gura apă* (sau *bale*) = a pofti (o anume mîncare,

Scanned with OKEN Scanner

aliment etc.), a-i fi cuiva deosebit de poftă ori (prin extensiune) a dori ceva în mod deosebit, foarte tare. Ex.:

Să ne dați cît se poate mai multă mîncare și băutură, zise Setilă, căruia îi lăsa gura apă ([1]Creangă, 259).

Se uită pînă îi lasă gura bale ([1]Stancu, 207).

Îți lasă gura apă cînd vezi splendide mașini [...] *trecînd pe bulevard* ([3]Preda, 227).

Prin reflectări metonimice de tip catachretic mai ales, subiectul se poate referi la comunități umane, la manifestări ale existenței acestora. Ex.:

Vulturul roman [este un] *monument ce ne-au lăsat romanii* (Genilie, 190).

Strămoșii îți lăsară fîntîni (Negruzzi, II, 188).

Au lăsat urme [...] *arheologice tocmai prin aceste regiuni* (Pârvan, 268).

Această cultură logică ne-a lăsat mai ales un alt aspect dialectic: opoziția contrariilor (Ralea, III, 11).

Unele participii ca „dictum" și „planetum" nu au lăsat urme (Coteanu 1981, 68).

2.2.1. Atunci cînd verbul se referă la surse de lumină și cînd are un complement care indică impresii vizuale, sensul evoluează spre „a face să apară, să se ivească". Ex.:

Să aleg cometile după cum li-i chipul lor osebit, să zic păroase acele care împregiur lasă raze asemene părului (Amfilohie, 123).

Trăgînd pe gura ei cu o piatră, coasa trebuie să lase scîntei ([6]Pamfile, 129).

Alergau ochi mînioși de facle, lăsînd dungi și scîntei roșii în urmă (Sadoveanu, I, 332).

Vechimea sensului este incontestabilă, cu atît mai mult cu cît cea dintîi atestare aparține registrului figurat și este din *Psaltirea* lui Dosoftei (p. 187):

Mi-i inema gătatî să te vadzî/ Pre tot ceas Dumnedzău sfinte, lăsînd radzî.

Scanned with OKEN Scanner

Replica semantico-gramaticală a universului sonor pare adesea a atinge, cu o frecvență sporită, zonele catachretice ale limbajului poetic:

Lăsă glas cu plîns şi auziră toți eghiptenii ([1]Biblia 1688, 34[r]).

Se tot [...] *duce-n noapte/ Zgomotul în jos spre Prut,/ Mai lăsînd în urmă şoapte/ Din furtuna ce-a trecut* ([1]Coşbuc, II, 113).

2.3. Deosebit de relevant din perspectiva interpretării semiotice a ideii semantice majore în discuție este cel de-al treilea sens, care, referindu-se în special la ființe, lucruri sau fenomene naturale, este definit astfel: „a face un semn pe ceva prin tăiere, lovire, presare, atingere, umbrire".

Închegîndu-se numai în sfera concretă a existentului, acest sens intersectează mai multe stiluri, fără a se implica în arealul lor specific. Primele atestări de care dispunem aparțin secolului al XIX-lea, însă, mai mult ca sigur, sensul exista şi în limba veche. Ex.:

Cine-şi mai aduce aminte astăzi de noroiul adînc de un cot [...] *în care pocneau picioarele cailor şi lăsau tipar la fiecare pas* (Ghica, XVIII).

Ea trece mîndră la vînat/ Şi peste frunze fără număr/ Abia o urmă a lăsat ([1]Eminescu, I, 229).

Muma zmeului [...] *se urcă* [pe zid] *şi ajunse cu gura la gaura ce lăsase inelul* ([1]Ispirescu, 26).

 # Biciul lăsase pe obrazul lui două dungi negre.

Se observă o oarecare aderență, marcată prin uz, a sensului la funcționalul limbaj medical atunci cînd subiectul are ca referent o boală, o rană etc. Ex.:

Pricinuieşte şi lasă această boală întărituri în piept ([1]Episcupescu, 249).

După eliminarea puroiului, leziunea se usucă şi se vindecă, lăsînd în urmă o cicatrice (ABC, 12[2]).

Scanned with OKEN Scanner

În acelaşi context diastratic se înscrie şi expresia *a lăsa cuiva sînge*, care poate fi definită prin: „a aplica unei fiinţe pe corp o anumită tăietură pentru a-i provoca o sîngerare (considerată necesară sănătăţii respectivei fiinţe)". Este vorba aici de o practică medicală curentă în trecut şi în medicina populară:

Chiar peripneumoniele [pneumoniile peritoneului] *le tratează fără a lăsa sînge* (C.A. Rosetti, 51).

(Cu verbul la reflexiv pasiv) *I „sî lasî sîngi" cu cuţitul* ([2]Diaconu, 35).

*

* *

Ultimele două sensuri ale grupei (respectiv ale ideii semantice nr. 2) formează, fiecare în direcţia sa, puncte de legătură cu ideile semantice învecinate. Ele conţin, aşadar, zone de suprapunere, de ambiguitate, analizate în mod special pe parcursul descrierii de faţă. În mod evident, ariile semantice care concentrează ambiguităţi intensive alcătuiesc sememic liantul oricărei vocabule, conferindu-i acesteia de fapt (oarecum paradoxal) adevărata personalitate. Mă refer la ambiguitate ca trăsătură generală a comunicării, manifestată concret, ca indice semantic minuţios, mărunt, care, la nivelul unui uz relativ general („îndeobşte cunoscut") formează aparente „confuzii" curente, suprapuneri cunoscute. Nu ating aici nivelul stilistico-filosofic al ambiguităţii (voi încerca să explic pe larg acest lucru în §8), ci voi semnala banalul, întinatul nivel al ambiguităţii ca indecizie, (aparentă) confuzie, glisare şi răsgîndire reflectată ca atare în mentalitatea vorbitorului.

2.4. În cadrul celui de-al patrulea sens, verbul (de asemenea tranzitiv) se referă, în egală măsură, la fiinţe şi la manifestări, sentimente ori acţiuni ale acestora. Am optat pentru definiţia: „a face să apară, să se nască; a provoca, a isca, a cauza; a pricinui o anume stare sufletească, afectivă, psihică".

Scanned with OKEN Scanner

Sînt relevante valențele factitive, extinderea temporală și spațială. Se pot remarca elementele de aderență cu sensul **1.2.** Ex.:

Albert Craiul [...] *turburări și amestecături au lăsat în crăie pe urma sa* (Costin, 288).

Vor da chiot din glătiaje,/ De să va nălța la Domnul,/ Lăsînd fricî în tot omul ([1]Dosoftei, 495).

Vrednică de aducere aminte întîmplare iaste aceeia care lasă după sine mari, bune sau rele urmări (Teodorovici, 25).

Chibzuirile neîmplinite sau zădărnicite lasă după dînsele în inima noastră mîhnire ([2]Marcovici, 8).

Suferințele vechi au lăsat urme chiar și în fețele lor ([2]Barițiu, I, 397).

Este lesne de explicat că Ion Brătianu [...] *să-i fi lăsat o impresie așa de simpatică* (Maiorescu, I, 13).

Întîmplările astea au trecut pe lîngă Conu Leon fără să lase nici o urmă (Popa, 36).

Pe fața lui slăbită, durerea lăsase spaimă și nebunie (Sadoveanu, I, 148).

Răul pieri [...] *fără să lase urme* ([4]Preda, II, 11).

Părăsirea scenei în semifinale lasă o undă de satisfacție („Sportul", 1979, 9).

Din punctul de vedere al marcării conotative, elementul poetic (slab sau intensiv) este unanim prezent, fie că ne găsim în zona artisticului sau în aceea a limbajului politic ori sportiv. Utilizările din limba populară nu aduc nimic nou.

Sintagmatizările funcționează în regim neologic, mai toate fiind (parțial) calchiate în primul rînd din limba franceză: *a lăsa impresia* (cf. fr. *laisser l'impression*), *a nu (mai) lăsa (nici o* sau *vreo) îndoială* (cf. fr. *il n'a laissé aucun doute*) sau *a lăsa un gol* (cf. fr. *laisser un vide*). Ex.:

Omul lasă impresia unei viguroase personalități (Cioculescu, ap. Grigurcu, 44).

Scanned with OKEN Scanner

Această încungiurare [= împrejurare] *nu-i lăsă nici o îndoială despre tragica întîmplare* (Asachi, II, 181).

Pierderea profesorului Francisc. I. Rainer lasă un mare gol în lumea ştiinţifică (Gusti, 85).

2.5. Ultimul sens al grupei se alcătuieşte, ca extensiune, în mod complementar cu cel anterior. Acum sensul este dezvoltat mai ales în limba veche şi în cea populară. Stilistic corespunde cu predilecţie limbajului bisericesc. Extinderea sememică se produce spre accentele factitive ale sensului **1.2.1**, venind (acolo unde intersectează registrul limbajului bisericesc) ca replică a sensului **1.14.**

Verbul este, de asemenea, tranzitiv şi se referă la divinitate, la fiinţe deificate sau la forţe supranaturale cu atribut de divinitate. Înseamnă: „a orîndui; a hotărî, a dispune; a face să revină sau să aparţină; a face să existe". Intră parţial în serie sinonimică, pe de o parte, cu *a da*, pe de altă parte, cu *a alcătui*, *a zămisli*. Cuprinde conceptual o factitivitate ontologică prin trimiterile ritualice ontice şi cosmogonice marcate de geneză. Ex.:

Deaca vom cunoaşte voia lui Domnedzeu, noi să-l cinstim numai cu aceaia cu care el au lăsat, nece adaugem, neci să luom (PO, 9).

Acest feliu de oameni ce le zicem noi turci [...] *sîntu de Dumnezeu lăsaţi certarea creştinilor şi groaza tuturor vecinilor de prin prejur* (Ureche, 118).

Lăsat-au puternicul Dumnezeu iscusită oglindă minţii omeneşti, scrisoarea (Costin, 241).

Pe urmă, daca tot îmi vei voi moartea, daca bunul Dumnezeu îţi va lăsa gîndul acesta, vei face ce vei vrea (Negruzzi, III, 452).

Toate cîte-s pe pămînt, sînt de la Dumnezeu lăsate ([1]Agîrbiceanu, 420).

Iarba ţepoasă e lăsată şi ea de nepătrunsul Y, duhul cel dintru-nceput ([3]Călinescu, IX, 18).

Scanned with OKEN Scanner

Verbul este acum unealta semantică a sorții, a predestinării, a fatalității: *Ăstuia n-ai ce-i mai face,/ Aşa l-a lăsat Dumnezeu* ([1]Sorescu, I, 64) – formulă sintagmatizată. Valorile impersonale sînt inerente:

Aşa au fost lăsat şi prorocilor şi apostolilor să grăiască în limba cum înțeleg (a. 1567) (Texte XVI, 558).

Femeile sînt lăsate ca să ne păzească de rău (Negruzzi, I, 56).

Trebuie să dăm fiecăruia ce este al său căci şi moartea are socoteala ei, nu-i lăsată aşa, degeaba, cum crezi tu ([1]Creangă, 319).

2.5.1. Cînd divinitatea iese în afara subiectului, acțiunea se coboară spre ființa omenească, însă aceasta este implicată în acțiuni grave şi (sau) maiestoase, ori fatale, ireversibile. Verbul apare adesea întărit de determinanți adverbiali semnificativi în acest sens: *cu jurămînt, cu legămînt, cu blestem* ori *cuvînt.*

Definiția este: „a face, a determina pe cineva să îndeplinească un ordin, o poruncă, o obligație, o dorință". Seria sinonimică mai cuprinde: *a împuternici, a ordona, a porunci.*

Suprapunerea cu sensul **1.2.1** se accentuează. Ex.:

În acest chip lasă tuturora carii după cîrdure mergea zicînd: cum v-am zis, aşa grăiți lu Isav cînd vă veți tîlni cu el (PO, 112).

Fiind Ştefan vodă bolnav la Hotin, au lăsat cuvînt că, de să va savîrşi el, să nu puie pre altul la domnie, ci pre Pătru Măjariul (Ureche, 137).

Las cu mare blestem că cine va sluji la această casă [...] *să nu i să oprească simbriia pre cît va fi slujit* (Antim, 334).

A lăsat s-o îngroape cu muzică militară ([2]Călinescu, 29).

Şî să las cu jurămînt,/ Cine m-o băga-n pămînt/ Să-m facă coşciug dă plumb (Graiul, 111).

În acelaşi context semantic se încadrează locuțiunea verbală *a lăsa poruncă* = a porunci:

Scanned with OKEN Scanner

Dacă binevoieşti, lasă poruncă lui Ionuţ să suie pînă la mine (Sadoveanu, XIII, 132)

şi expresia *a lăsa cu limbă de moarte* = a-şi exprima ultima dorinţă înaintea morţii:

Lăsînd după sine cinci feciori, le-au lăsat cu limbă de moarte ca să nu se despărţească cu lăcaşul de laolaltă (Şincai, I, 126).

§3. Ideea semantică a permisiunii

În continuare mă voi ocupa de **ideea semantică numărul 3**, cea a permisiunii.

Al treilea grup al structurii semantice pe care îl disociez în acest capitol cuprinde patru sensuri ce intră în sinonimie cu *a permite, a da voie, a îngădui, a nu împiedica.* De această dată, extinderile etimonului, ale lui *laxare*, s-au produs în direcţia suprapunerilor cu *sino, -ere, sivi, situm*: *Sine, sis, loqui me* = „lasă-mă, rogu-te, să vorbesc", *sine dem savium* = „lasă-mă să te sărut".

3.1. Dominant este cel dintîi sens, tranzitiv, care se referă în special la fiinţe sau la comunităţi şi este urmat, în marea majoritate a cazurilor, de o propoziţie completivă care desemnează acţiunea obiectului; are definiţia: „a permite, a da voie, a da libertatea sau posibilitatea; a îngădui, a admite, a consimţi; a nu opri, a nu împiedica".

Sensul prezentat are cea mai amplă extindere dintre toate sensurile cuvîntului; nu există în limba română zone diatopice, diafazice sau diastratice în care acest uz al verbului în discuţie să nu fie semnificativ. Se poate spune că, nu numai pentru limba română, ci şi pentru întreaga Romanie, acest sens (exprimat în seria completă a cuvintelor panromanice) are o difuziune totală, completă şi intensivă. Ex.:

E Pavel vruind se între întru gloată, nu-l lăsară [pe] *el ucenicii lui* (Codice[1], 5[v]).

Scanned with OKEN Scanner

Iară doi fraţi nu lăsă a lua doao veare premari ([2]Pravila, 175).

Nu lăsă om să obideascâ [= asupreascâ] *ei şi oblici* [= află] *de ei împăraţii* (Coresi[1], 289).

Lăsă el a zbura un porumb (PO, 32).

Pentru ce ne scoseşi din Egipet, de nu ne lăsaşi să murim acolo? (Varlaam, 46).

Nu l-au mai lăsat să să mai întoarcă la Ieşi (Neculce, 60).

Nici unul lasă pe altul să-ş fîrşască vorba ([1]Budai-Deleanu, 83).

Ai să dai samă, Doamnă! îmi zise, că laşi pre bărbatul tău să ne taie părinţii, bărbaţii şi fraţii (Negruzzi, I, 147).

Mai am un singur dor:/ În liniştea serii/ Să mă lăsaţi să mor/ La marginea mării ([1]Eminescu, I, 216).

Ţi-a tăiat drumul cîinii şi nu te-a lăsat să intri în uliţa noastră (Caragiale,VI, 36).

Ar fi fost să-i lase pe boieri să-l aleagă pe Domn (Xenopol, X, 88).

Barbarii nu lasă oamenii să lucreze pămîntul (Pârvan, 100).

Taica nu mai lasă nici o ziulică fără băutură şi fără beţie ([2]Rebreanu, 19).

Pe mine nu mă lasă să plătesc nimic (Holban, II, 33).

Lăsaţi să sune rîsul şi cîntecul vioi (Labiş, 196).

Să mă lese să cînt eu (Mîndrescu, 16).

Te las să-mi tai degetul cel mic ([1]Reteganul, 4).

Să dai cu strămurarea în el, cît vei putea, să nu-l laşi să te mînînce (id. ib., 153).

Relativ folosite sînt formele de reflexiv pasiv:

Să face cunoscut dumitale şi această poruncă [...] *ca să privegheze a nu să lăsa să treacă sare peste Dunăre* (a. 1829) (Doc. Ec., 426).

Nu se lasă copiii să mînînce pe afară, ca nici pasările să nu mînînce sămănăturile ([6]Pamfile, 98).

Scanned with OKEN Scanner

Citatele alese mai sus încearcă să creeze o imagine cît mai completă a extremei arborescențe a sensului de față. Am selectat contexte care, pentru fiecare caz, reprezintă utilizări tipice. În vechile pravile, sensul intră în registrul grav al verbelor interzicerii. Indicațiile didactice cuprind şi ele sensul, iar în diverse limbaje de specialitate acesta face parte din indicațiile axiomatice ale aproape tuturor meseriilor. Arătura, planta, substanța, rezultatul X, produsul Y *lasă* sau *nu lasă* ca, în cadrul respectivului univers existențial, să se desfăşoare o activitate, o lege, un factor ori un proces.

La nivel artistic, sensul **3.1** aparține unor construcții poetice intrate în patrimoniul imagistic şi în formulări narative memorabile. Contextele relevante din Negruzzi, Eminescu, Caragiale susțin afirmația.

Se observă acum aderența (pe care am semnalat-o în paragraful corespunzător) față de sensul **1.3**, cel definit prin „a da drumul, a nu mai ține, a nu mai necăji...”; de fapt, ne găsim în fața uneia dintre **zonele de ambiguitate profundă** care, probabil, originar, au dus la suprapunerile şi înglobările semantice despre care am vorbit în capitolul **I.2**.

Aderența se accentuează atunci cînd modul verbal este imperativul. Urmat de *vă rog* şi *te rog*, verbul capătă individualitate şi se încadrează într-o formulă de politețe care poate exprima, printre altele, jena:

Lăsați, vă rog, nu-mi mai puneți în farfurie!

Ceea ce poate fi echivalat cu: „îngăduiți-mi să nu mai mănînc”, dar, în egală măsură, nu este greşită nici interpretarea: „dați-mi pace, nu-mi mai puneți în farfurie”, iar diferența poate fi stabilită, în acelaşi context[166], numai prin asprimea tonu-

[166] Utilizez termenul de *context* ținînd cont de multitudinea de accepții oferite de teoriile textualiste din a doua jumătate a secolului trecut. De exemplu, iau în considerație atît microcontextul, cît şi macrocontextul riffaterrian (Riffaterre 1971: 64-91). Se înțelege că, dacă facem distincția, din perspectivă semiotică, între *con*text şi *co*text, cazul prezentat nu este pertinent.

Scanned with OKEN Scanner

lui; din această cauză, indicele politeței, acel „vă rog", trebuie privit în plenitudinea valorii sale şi nu ca tic superficial.

Cînd imperativul este mai ales eliptic (*las'*) şi sememul exprimă (în aceeaşi companie sintactică a unui verb la conjunctiv) nepăsare sau o participare afectivă desfăşurată în ciuda celor spuse, trăite sau cerute de subiect, atunci ambiguitățile mai sus menționate se atenuează. Ex.:

Cine ne va despărți de dragostea lui Hristos? Lasă să se scoale tiranii, să latre cîinii cei sălbateci; eu calea voi săvîrşi, credința voi păzi (Antim, 62).

Ceteşte, ticălosule! sau mai bine las', să ți-l cetesc eu (Negruzzi, I, 22).

Las' să mă cheme cum m-o chema; ce ai d-ta de-acolo ([1]Creangă, 149).

Las' s-aştepte... Ştiu bine că are să steie pînă mîni dimineață la uşă (Sadoveanu, I, 49).

Las' să ardă, că n-avem nevoie de teatru ([1]Călinescu, 109).

Las' să strige,/ Că nu strigă nici un rău,/ Ci strigă de dorul meu (Hodoş, 74).

Toți indicii menționați pînă acum fac evidentă implicarea acestui sens şi în limbajul familiar. Uneori, cînd sînt cuprinse şi semele reproşului-alint, familiaritatea devine dominantă. Ex.:

[Zița]: *Ei! țațo, eu mă duc, bonsoar, alevoar. Culcă-te şi matale, nu mai lucra dacă ți-e rău.* [Veta]: *Lasă să-mi fie rău... Mai bine ar fi să mor* (Caragiale, VI, 22).

Cînd *a lăsa*, cu sensul analizat în acest paragraf, este urmat de determinări locale, completiva directă este eludată, conținutul acesteia fiind înglobat în primul rînd în semele verbului, apoi în cele ale complementului circumstanțial. Ne găsim aici în fața unei elipse. Aceasta tulbură, amplificînd, structura semică a verbului al cărui conținut ajunge să suplinească, în funcție de relația cu complementul direct, o serie de verbe ale deplasării, ale mişcării: *a intra, a ieşi, a se duce, a*

Scanned with OKEN Scanner

merge, a veni, a pleca, a se opri, a sta, a se aşeza etc. *Îl lasă în casă* = îl lasă să intre în casă; *nu-l lasă din casă* = nu-l lasă să iasă din casă; *îl lasă sus în pod* = îl lasă să urce sus în pod; *nu-l lasă pe scaun* = nu-l lasă să se aşeze pe scaun etc. Ex.:

Pizmaşii nu-i vei lăsa-n casă ([1]Dosoftei, 71).

N-am făcut bine să las fetele mele din casă la astă petrecere (Negruzzi, I, 104).

Poate-n car el nu mă lasă,/ Mă şi tem ([1]Coşbuc, II, 83).

Nu voia să lase pe nimeni înăuntru (Sebastian, 234).

Căci pe mine nu mă lasă/ Măicuța de-acasă (Izv., XII, 2).

Acelaşi conținut „anticipativ" (pentru „a creşte" de data aceasta) capătă verbul cînd complementul direct indică pilozități:

Îşi lăsă favoriți mari şi barbetă (Negruzzi, I, 71).

Îşi lasă plete lungi (Caragiale, III, 131).

O să-şi lase barbă, o să se facă popă (Stancu[1], 292).

Să-mi lase chica leheşte (Folc. Olt. Munt., IV, 177).

Formele de reflexiv pasiv însoțesc ambele structuri semice: *copilul nu se lasă în pod* sau *pletele se lasă pînă la umeri.*

Prin extensiune, prin analogie la nivel propriu sau la cel figurat, subiectul poate desemna:

a) forme de existență, procese ori reacții fiziologice, sentimente, manifestări ale activității umane etc. Ex.:

Grijile [...] *nu lasă să să rădăcineze cuvîntul lui Dumnedzău* (Varlaam, 277).

Nu-l mai lăsă frica să să sfătuiască (Neculce, 126).

La răul bogat nici o plăcere nu lasă dobîndirea lucrurilor celor trecute (Dinicu Golescu, 164).

Începe a izgoni viţiurile pe care o ignoranță barbară le lăsase a se încuiba în inima românilor (Negruzzi, I, 276).

Nu ne lasă răul pus peste capetele noastre (Xenopol, X, 52).

Dorul nebun ce-l am de tine nu mă lasă să dorm ([1]Călinescu, 520);

Scanned with OKEN Scanner

b) intemperii:

Ploaia nu mă lasă să îngrijesc grădina;

c) substanțe, obiecte:

O ușă lăturalnică [...] *lasă să intre Doamna Ruxandra* (Negruzzi, I, 143).

 # Fierul lasă să treacă prin el curentul electric;

d) diverse posibilități, stări etc. care, prin incompleta lor desfășurare, funcționează ca piedici, interdicții ș.a. (acum verbul e precedat de conjuncții de tipul *încît, cît*):

Guvernul grecesc, pre cît îl lasă mijloacele sale cele slabe, ar fi înlesnit sporiul negociațiilor (AR 1829, 52).

Țipa cît îl lăsau puterile ([1]Stancu, 439).

A dat fuga cît l-au lăsat și pe el bătrînețele (Stăncescu, 238).

3.1.1. Expresiile sînt bine dezvoltate, frecvente, ample temporal și spațial, cu structură arborescentă. Preiau, amplificînd la maximum, suprapunerea (cu funcție ambiguizantă) cu sensul **1.3**. Ele pot fi comprimate într-o sumă de formule menționate mai jos.

– *A lăsa în* (sau *la, de*) *voie* ori *în* (sau, rar, *la*) *voia lui* (ori *ei, noastră* etc.) este cea mai frecventă structură, apoi *a lăsa de capul lui* (sau *ei, nostru* etc.), ori *a lăsa în doaga* (sau *dodiile, frîul, boii, treburile, banii, salba, apele, moarea, zeama, săul, sucul*) *lui* (sau *ei, noastră* etc.), ori *a lăsa cu* (sau *în*) *ale lui* (sau *ei, noastre* etc.) = a permite unei ființe, unui lucru, fenomen etc. să acționeze, să se desfășoare etc. conform propriei voințe, tendințe etc.; a nu mai urmări ori supraveghea ființa, lucrul, fenomenul etc. respectiv. Ex.:

Toate le lăsase pre voia lor, iară ei nimica din cîte au vrut ai noștri nu au priimit (Ureche, 72).

Au scris carte la Moisei vodă [...], *lăsîndu-l în voie, unde ari vrea să margă* (Costin, 108).

Ne vom lăsa în voia lor ([3]Marcovici, 48).

Îl lăsară de capul lor ([2]Barițiu, I, 253).

Lasă-mă în boii mei (Pann, III, 133).

Scanned with OKEN Scanner

Lăsa pe bunica într-ale sale (²Creangă, 24).

Nu mă năcăji, jupîne, lasă-mă în treburile mele (Sadoveanu, XIII, 202).

Îşi lasă fiul de capul lui (²Călinescu, 170).

O lasă-n doaga ei (¹Stancu, 192).

Lasă-l pe salba lui! (Zanne, III, 356).

– *A lăsa pe cineva inima* = a se îndura. Ex.:

Să laşi Mitropolia în această stare, nu te lasă inima (Maiorescu, IV, 169).

Îl miluie fiecare cu ce-l lasă inima (¹Stancu, 316).

Însura-m-aş/ Să-mi fac casă,/ Dar inima nu mă lasă (Nunta, 275).

– *Lasă-mă să te las* este o formulă utilizată cel mai frecvent cu valoare substantivală, desemnînd o persoană delăsătoare şi neglijentă.

– Regional, *lasă-mă lăsate* i se spune unei persoane blege (cf. ALR II 3721/53), iar *a lăsa de mas* = a primi în gazdă (cf. Arh.Folk., I, 191, Candrea, 34, Bîrlea, III, 144, DA 3°).

Vom semnala în încheiere o serie de trei expresii neologice calchiate (total sau numai parțial) din limba franceză, expresii parțial sinonime între ele.

– *A-i lăsa* cuiva *mînă liberă* = a-i permite cuiva realizarea unei anumite acțiuni. Ex.:

Să lase muscalului mînile slobode în lupta cu Napoleon (Ghica, 28, cf. şi ²Eminescu, 22, Caragiale,VIII, 55).

– *A lăsa (toată) libertatea (de a)* sau *a lăsa curs liber* ori *a lăsa libertatea de acțiune* = a permite să se desfăşoare, să se producă. Ex.:

Tată-meu îmi dete un termen ca să răspunz, lăsîndu-mi toată libertatea hotărîrii (Caragiale, VI, 459).

– Cu un sens relativ identic este şi expresia: *a lăsa cîmp liber* (sau *întins*), cu referire însă mai ales la aspecte sociale:

Doctrinele lasă un cîmp întins pentru a stabili un sistem de educație activ (Contemporanul, I, 390).

Scanned with OKEN Scanner

3.2. Ne aflăm acum în fața unui sens a cărui structură logică permite ca cercetarea să se apropie de zona de adîncime de tip divergent a lui *a lăsa*. Sensul poate fi definit astfel: „a păstra, a ține (pentru sine sau pentru posesorul exprimat prin complement indirect), a menține". Respectiva structură semantică intră într-o aparentă opoziție cu mai toate celelalte elemente sememice ale verbului. Voi aprofunda şi explica în capitolul următor în ce constau aceste aparențe şi aceste opoziții. Contează pentru acest paragraf al descrierii faptul că am inclus sensul în discuție în ideea semantică a permisibilității, şi nu în aceea a „existenței, săvîrşirii, transmiterii unui semn" (cu aceasta are cele mai repetate tangențe, rezolvarea din DA 9° este elaborată ca atare datorită acestor tangențe). Consider că nu ne găsim aici în fața unei zone de ambiguitate, dublu interpretabilă, ci în fața unei distanțe distinctive foarte înguste, însă iremediabile. Cînd, dintr-un şir, *iau două elemente şi las trei*, nu mă implic în susținerea unor structuri detaşate (printr-o geneză de tip semiotic) prin emitere, radiere, secreție etc.; actul semantic pe care-l urmăresc este acela care permite structurii-obiect să rămînă, să se păstreze, să se mențină trunchiat, parțial în albia originară, inițială. Direcția evoluției semantice este deci exact opusă trasării unui semn, lăsării unei urme etc., semn sau urmă care nu sînt niciodată identice la nivelul substanței (e vorba de o substanță semantică, bineînțeles) cu subiectul conținător, ca în cazul „păstrării".

Sensul, mai ales la forma tranzitivă, apare atestat în toate perioadele de dezvoltare a limbii române literare, în limba populară şi circulă aleator diastratic cu marcă uşor accentuată spre familiar. Ex.:

Le-ai împlut zgăul de sfînta manî [...]/ *Şi rămăşițe nu lepădarî*/ *Dintr-a ta dzîsî să dea afarî,*/ *Ce le lăsarî să socotascî,*/ *Pruncii lor cei mici să le plinească* ([1]Dosoftei, 48).

Scanned with OKEN Scanner

Iară alalte, cari la noi nu aduc [...] *urăciune cetitoriului li-am lăsat cum sănt la ei* (a. 1695) (FN, 51).

Scot sfeclele [şi]... *lasă pentru anul viitor plantele ce cată a sluji de mame* (Brezoianu, 110).

Vei lăsa copilul prim căci ai fost obicinuită să te temi şi de umbre (Holban, II, 73).

Formele de reflexiv pasiv sînt relativ frecvente:

Să întîmplă aorea ca în siloghism unele spuneri să se lase, altele să se strămute ([2]Micu, 109).

Din care, lăsîndu-să una sută dramuri pentru strîns şi făcut, să dea proprietarului dijmă din una ocă şi jumătate (a. 1835) (Doc. Ec., 581).

O parte dintre fire se taie şi se lasă numai acele ce sînt frumoase ([6]Pamfile, 73).

Acest sens se întîlneşte adesea (de asemenea tranzitiv şi reflexiv pasiv) însoţit de un complement care indică o depărtare între elementele din spaţiu:

Deade la mîna slugilor lui toate cîrdurile [...] *şi zise lor: duceţi-vă înaintea mea şi lăsaţi lor mijloc între cîrdure* (PO, 111).

A lăsat intervale mai mici între petele de culoare (Oprescu, IV, 73).

Să brăzdaţi cu plugurile pe departe,/ Să lăsaţi loc de nouă sate ([6]Pamfile, 106).

La fundul vasului se lasă, de obicei, un spaţiu gol (Enc. Tehn. I, 393).

Aici se încadrează expresia *a-şi lăsa (o) portiţă de scăpare* (= a-şi păstra o posibilitate de a ieşi dintr-o situaţie dificilă), cît şi frecventele utilizări populare care presupun un complement circumstanţial de scop introdus prin *de* şi care desemnează utilizarea agricolă a unui teren:

Lăsăm miriştea de livadie (ALR II 5076/812).

Lăsăm de iarbă (ib. 5076/95).

Las de ţelină (A I 23).

Scanned with OKEN Scanner

3.3. Sensul de față, tranzitiv, se poate distinge mai ales atunci cînd predicatul completivei este exprimat printr-un verb la modul conjunctiv (sau infinitiv); desemnează oameni, fenomene, procese. M-am oprit la definiția: „a înlesni desfășurarea, conturarea etc. unei acțiuni, a unui gest, a unui fenomen etc.; a determina".

Caracterul factitiv al sensului creează similitudini semice cu **1.2.** Diferențele se impun însă, justificînd încadrarea la două idei semantice majore; una este să faci ca, prin părăsire, persoana abandonată să rămînă într-o anume stare, şi alta să înlesneşti, prin îngăduință, permisivitate, desfăşurarea, de exemplu, a unei acțiuni. Ex.:

Voinicii tăiară funrea luntrişoareei şi lăsară ea să cadză ([1]Codice, 46[v]).

De va lăsa a cădea un glonț de foc, cu adevărat să rumpe acel pod (FN, a.1694, 24).

Eu nu vreau să ştiu de înfricările lor; îi las să se ruşineze ei prin sila ce-mi fac ([1]Barițiu, 219).

[Î]*şi luă caucul din cap, lăsînd să se vază o căpățînă rasă* (Filimon, I, 100).

În vacanța asta de Paşti nu-l vor lăsa să bănuiască nimic ([1]Agîrbiceanu, 45).

Şefa secției lăsă să intervină o pauză ([3]Preda, 201).

3.3.1. Sînt foarte frecvente mai ales structuri (de obicei neologice) în care *a lăsa* intră în relație cu reflexivul impersonal (conjunctiv sau infinitiv) din completivă: *a lăsa să se întrevadă, a lăsa să se presupună*. Acest tip de structuri intră în corelație semică cu o suită de sintagme pe care verbul *a lăsa* le formează cu o serie de verbe ale „puterii de judecată" (*a înțelege, a crede, a deduce*), delimitînd înțelesul „a insinua, a face aluzie". Ex.:

Mi-a făcut mare bucurie lăsîndu-mă a crede că poate vom avea într-însul un om (C.A. Rosetti, 103).

Scanned with OKEN Scanner

Ea lasă a se înțelege că și oameni din cei mai suspuși împărtășeau simpatiile de care vorbește (Xenopol, X, 222).

N-am cutezat a mă mai atinge de ele, prin urmare nu eu le-am părăsit – după cum ați lăsa a se presupune – ci superiorii mi le-au luat ([3]Călinescu, XIV, 99).

3.4. În cadrul acestui ultim sens al ideii permisivității, semele care marchează elementul factitiv sînt distorsionate spre o modalizare care ține de îndemn. Definiția este identică cu seria sinonimică: *a pofti, a invita; a îndemna.* Ex.:

Lăsăm pe fieștecare om cu minte și știut să socotească ce ar fi făcut tătarii în ticăloasa țară (R. Greceanu, 29).

Am putea vorbi de frumusețile și defectele acestor scrieri, dar, publicîndu-le, lăsăm pre cetitori a le judeca (Negruzzi, II, 149).

Care e mai bună dintre aceste două? Lăsăm ca să judece publicul cititor ([2]Eminescu, 69).

§4. Ideea semantică a relaxării

Al patrulea grup semic al verbului românesc *a lăsa* este reprezentat ca integrat ideii semantice de „muiere, relaxare, cedare, destindere". Prin sensurile subsumate, această idee este cea mai direct adecvată etimologicului *laxo, -are*. Conținutul ei semantic poate fi regăsit și în echivalenții panromanici occidentali.

4.1. Primul subsens are formă reflexivă, delimitîndu-se în raport cu un subiect-persoană. Se dezvoltă ca denominație la nivelul manifestărilor de temperament, la granița dintre psihic și soma. Poate fi cuprins explicativ numai într-o definiție lexicală minuțioasă alcătuită din cinci segmente: „a deveni mai blînd, mai calm, mai îngăduitor"; „a ceda în fața unei acțiuni insistente ori agresive fizic sau psihic"; „a-și întrerupe, a-și înceta propriul fapt, gest etc. (în fața unei asemenea acțiuni)"; „a nu (mai) insista, a-și pierde tenacitatea"; „a renunța la o convingere, la o pretenție".

Scanned with OKEN Scanner

Seria sinonimică este extrem de amplă şi cuprinde, în afara verbelor înglobate segmenţial în definiţie (*a ceda, a înceta, a renunţa*), lexemele: *a se domoli, a se linişti, a se descuraja, a se lipsi de...*

Forma negativă este frecventă, în funcţie de registrul stilistic putînd fi sau nu dominantă; ea reorganizează semic sensul, transformîndu-l, ca un accelerator de particule, într-o structură verbală activantă, energofilă, mobilizatoare, marcă a dîrzeniei, a tenacităţii. Ex.:

Arbănaşul nu s-au lăsat, ci iar au mersu la judecată (a. 1596) (Cuv. Bătr., 72).

Nici unii, nici alţii nu ced şi nu se lasă (Heliade, I, 351).

Dacă nu mi se va rebonifica drumul, voi fi silit să mă las ([1]Bariţiu, 176).

Te desfaci c-o dulce silă,/ Mai nu vrei şi mai te laşi ([1]Eminescu, I, 210).

Eu nu voiam s-o las, ea nu se lăsa şi-n îmbrînceala asta a luat portofelul de la mine (Slavici, I, 374).

L-a ochit o fată mai îndrăzneaţă [...]. *Aliman se lăsa, plecat de pe lumea asta* ([1]Voiculescu, I, 53).

Nu putea înţelege întîmplarea în care căzuse. Cum de s-a lăsat? ([1]Bart, 206).

Lumea-mi strigă-n gura mare/ Că sînt om de lepădare,/ Dar nici mîndra nu se lasă:/ Că sînt om de ţinut casă ([1]Pamfile, 99).

În stilul juridic sînt antrenate forme pasive:

Se va lăsa şi se va mai domoli firea bărbatului cea sireapă şi vrăjmaşe ([3]Pravila, 598).

Frecvent, sensul are compliniri circumstanţiale care exprimă modul sau condiţiile cedării; acum apare mai ales în forma negativă, urmat de conjuncţia *pînă*. Ex.:

Aron vodă nu se lăsă cu atîta, ci de iznoavă s-au bulucit (Ureche, 83).

Nu să va lăsa pînă nu-l va face acel lucru ([3]Pravila, 168).

Scanned with OKEN Scanner

Nu se lăsară bulgarii pînă nu i-au împins tocma la munți ([1]Maior, 57).

Nu se lasă pînă nu găseşte un buştihan putregăios ([1]Creangă, 238).

N-are să se lase pînă nu va lua pe Ana ([2]Rebreanu, 78).

Dacă vedea şi vedea/ Că nimic nu folosea,/ El p-atît nu se lăsa,/ Năvodu-n mare-arunca ([5]Pamfile, 292).

În formă negativă şi la imperativ, sensul exprimă o încurajare puternică:

Ridică drept deasupra capului sabia. – Nu vă lăsați, bre! (Sadoveanu, II, 35).

Tranzitiv absolut, la modul imperativ (frecvent în forma prescurtată *las'*, mai ales urmat de *că* ori *dacă*, precedat uneori de *ia* sau *ian*), adesea repetat, sensul exprimă un îndemn demobilizator sau liniştitor, o concesie, o îngăduință ori amenințarea unei pedepse sau a unei consecințe nefavorabile adresantului. Ex.:

Lasă, cîine leşe, că te voi purta eu (Costin, 86).

Lasă că le voi arăta şi a cunoaşte îi voi face eu că a pasirilor monarhie ieste mai tare (Cantemir, II, 54).

Las că şi înainte la el puținele institute scolastice [...] *au fost sparte* ([2]Barițiu, I, 118).

Ia las, cumetre, nu te necăji! (Negruzzi, III, 35).

Las moțpane, că te-oi învăța eu ([3]Alecsandri, 358).

Lasă, lasă, gîndi ea şi zîmbi cu mîndrie că poate fi atît de aspră ([3]Eminescu, 92).

De i-a mai da lui nasul să mai miroase pe-aici, apoi las! ([1]Creangă, 28).

Lasă, nu mai plînge, fată (Paraschivescu, 128).

Lasă, las, muiere lasă,/ Că mi-i veni tu acasă ([2]Marian, 53).

Pe cît îi fi cu mine, las dacă nu-i trăi bine (Vasiliu, 108).

Multe din formulările de pînă acum sînt sintagmatizate. Formula *las(ă) că ştiu eu ce ştiu* are deja statut de expresie.

Scanned with OKEN Scanner

Uneori, în cadrul aceleiaşi diateze tranzitive, verbul este urmat de un pronume personal introdus de obicei prin prepoziţii simple (sau compuse: *de la*):

Traian [...] *au mers asupra lui şi au jurat, zic, că pînă nu va dezrădăcina şi pe el, şi pe tot acel rod de oameni, nu va lăsa, cum în cea de apoi au şi făcut* (C. Cantacuzino, 18).

În viaţă, [...] *cînd te uiţi bine, rămîne mai ales ce ai dat altora, ce ai lăsat de la tine, ce ai jertfit* ([4]Iorga, II, 27).

4.1.1. Atunci cînd cedarea se face în favoarea unei persoane exprimate gramatical în contextul imediat (prin complement indirect), apar diferenţe semice notabile, verbul însemnînd acum „a nu (mai) opune cuiva rezistenţă, a i se abandona, a i se supune", chiar „a i se încredinţa". Ex.:

Ţie s-au lăsat săracul, surumanului tu ai fost ajutoriu ([1]Biblia 1688, 384[2]).

O cuprinde de călare –/ Ea se apără c-o mînă/ Însă totuşi lui se lasă ([1]Eminescu, I, 67).

Lasă-mi-te, lasă,/ Dacă mai vrei tu,/ Tînără mireasă (Pillat, 235).

Prin extensiune metonimică, complementul indirect (introdus şi prin prepoziţii sau locuţiunea adverbială *în voia*) indică stări, sentimente, trăsături de caracter etc. ale posesorului. Ex.:

Ce nu te lăsa voiei lui, ce tu domneşte lui (PO, 22).

Cine ai lumii să lasă nădejdii? (Costin, 311).

El se lăsase întreg şi docil prietiniei şi petrecerii (Sadoveanu, X, 74).

Oralitatea stilului [...] *îl determină* [...] *să se lase în voia unor adevărate orgii de cuvinte* (Vianu, 114).

În mod vizibil, această extensiune este preluată (sau creată) în zona artisticului.

Registrul dominant este cel al limbajului popular. Expresivitatea imperativului şi forţa distorsionantă a formulărilor

Scanned with OKEN Scanner

negative creează un impact puternic cu arealul stilistic al familiarului. Acest sens se numără printre acele evoluții semantice ale verbului *a lăsa* care poartă cele mai pregnante mărci ale limbajului familiar.

4.1.2. Același sens al (non)cedării poate fi identificat cu accepția elementară menționată („a ceda") în cîteva expresii frecvente și astăzi, probabil foarte vechi. Cu verbul la forma reflexivă sînt: *a se lăsa de căruță* ([1]Pas, I, 262) și, mai ales, *a nu se lăsa mai prejos* (sau *jos*, *pe jos*):

Nevoind a se lăsa nicidecum mai jos decît stăpînul său, pregătise și el o cină (Filimon, I, 185).

Sînt două forțe din care nici una nu vrea să se lase mai prejos (Tudoran, 644).

Regionalul *a se lăsa de viață* a fost inclus tot în acest context taxonomic pentru că înseamnă „a deznădăjdui" (cf. Ciauşanu).

În următoarele două expresii, verbul este reflexiv și tranzitiv – *a nu (se) lăsa cu una cu două* = a ceda cu greutate; a insista:

Mă rog, nu te las așa, cu una cu două (Brătescu, 170).

Dușmanii noștri [...] *nu se lasă cu una, cu două* ([1]Călinescu, 107);

– *a nu se lăsa* (ori *a nu lăsa* pe cineva sau ceva) (*nici*) *în ruptul capului* (ori *nici mort*), se spune cînd cineva este decis să nu cedeze sub nici un chip, expresie frecventă la nivel familiar (cf. și Caragiale, III, 64, IV, 292, VI, 209 etc.).

4.2. Tranzitiv de data aceasta, sensul de față se formează prin relația verbului cu un subiect care desemnează părți, calități, funcții etc. ale corpului omenesc și cu un complement direct exprimat prin pronume personal formă neaccentuată; se definește astfel: „a înceta să funcționeze, să se manifeste; a începe să funcționeze, să se manifeste deficitar în urma unei suprasolicitări fizice sau emotive".

Scanned with OKEN Scanner

Şi în arealul acestui sens s-au produs suprapuneri între semele lui *a lăsa* cuprinse în ideea de „părăsire" şi acelea înglobate în ideea de „cedare". O formulare de tipul: *puterile mă lasă* poate fi transpusă sinonimic atît prin *puterile mă părăsesc*, cît şi prin *puterile îmi cedează*.

Fireşte, nu este vorba de o abandonare efectivă, totală, ci de o diminuare, cedare, muiere etc. ca şi în cazul structurilor: *îl lasă nervii, auzul, inima*.

La nivel speculativ, faptele mai sînt interpretabile şi în forma unei exprimări de tip hiperbolizant (eufemistic) în sensul că, atunci cînd se formulează: *mor de durere*, exagerarea e evidentă, nu avem de-a face cu o moarte, ci cu o durere deosebit de mare; la fel este cazul de faţă: *mă lasă puterile* poate fi interpretat şi ca o oboseală totală, ceea ce înseamnă că *a lăsa* nu mai echivalează cu *a ceda*, ci chiar cu *a părăsi*; am putea, astfel, spune că „puterile mele sînt de parcă n-ar fi, ca atunci cînd nu sînt", ceea ce include, conform schemei logice a exagerării mai sus pomenite, o comparaţie amplificatoare; cf. *mor de durere* = suport o durere ca aceea pe care o suportă un om atunci cînd moare. Ex.:

Inrema mea turbură-se şi lăsă-mă vrătutea mea ([1]Psaltire, 72).

Nedejdea-mi peri de a te afla vreodată [...]. *Libovul nestîns şi inima mă lasă* ([1]Budai-Deleanu, 138).

În minuta cînd voiam a mă duce, puterile m-au lăsat (Negruzzi, I, 52).

Pe el îl lăsaseră nervii.

Genunchii îl lasă.

Prin extensiune, cu un surplus de familiaritate, verbul se poate referi la (auto)vehicule, unelte etc. Ex.:

M-a lăsat frigiderul.

M-a lăsat căruţa, maşina etc. în drum.

4.3. Cu sensul următor, verbul, de asemenea tranzitiv, se referă la oameni şi apare adesea întărit de determinări moda-

Scanned with OKEN Scanner

le care întăresc ideea exprimată de verbul care se defineşte prin „a slobozi, a elibera pe cineva". Ex.:

Vrea se me lase, derep ce nece ură [= una] *vină de moarrte nu aflară întru menre* (¹Codice, 51ʳ).

Au îmblat mult pentru Duca-vodă, ca să-l răscumpere [...] *drept 70 de pungi de bani, să de leşilor şi să-l lase* (Neculce, 81).

Lasă-l din închisoare (Golescu, 356).

Lăsați pe domnul maior, că tragem în voi (Lăcusteanu, 129).

Turșii [...] *m-o lăsat dîn cătănie* (Arh.Folk., III, 80).

Acest sens aparține unui spațiu semantic de suprapunere dintre sensul **1.3** („a da pace, a nu mai ține, a da drumul") şi **3.1** („a permite, a da voie"), alcătuindu-se astfel o zonă de efervescență semantică, zonă care trebuie pusă în legătură directă cu extinderea şi durabilitatea temporală şi spațială a verbului. Extinderile sînt de tip analogic, ambiguizante: *L-a lăsat din (de la) închisoare* (exprimare marcată familiar) poate însemna (în funcție de context, bineînțeles ponderea semică se modifică): 1) i-a dat drumul, nu l-a mai ținut; 2) i-a permis să plece; 3) l-a eliberat (în urma unei modificări, cedări, slăbiri a factorilor legiuitori).

4.3.1. Complementul se poate referi la vehicule, animale de tracțiune ori de călătorie (verbul fiind, eventual, urmat de determinări care arată felul acțiunii) şi atunci sensul înseamnă: „a face, a permite să se mişte conform unor tendințe, reguli etc. interne, proprii". Ex.:

Şi-a aprins luleaua şi a început a lăsa iepele mai la voie (¹Creangă, 117).

El cînta pe gînduri dus,/ Şi lăsînd în voie carul/ Îngropase-n palme fruntea (¹Coşbuc, II, 83).

Caty îşi lăsă calul mai liber în frîu şi rămase mai în urmă (¹Călinescu, 188).

Aici se inserează expresia neologică *a lăsa frîu liber*, care se utilizează în limba română mai ales cu referire la senti-

Scanned with OKEN Scanner

mente, stări etc., însemnînd „a se elibera, a se descărca, a se descătuşa, a se defula". Ex.:

Sînt momente cînd cineva are datoria de a lăsa frîu liber simţimintelor sale (Maiorescu, I, 255).

Tot acum trebuie să remarc expresia populară *a mai lăsa din cataramă*, folosită atunci cînd cineva îşi exprimă nevoia de a renunţa la o serie de pretenţii sau autoconstrîngeri (cf. Zanne, III, 91).

4.4. De această dată, în cadrul delimitărilor sememice, verbul este mai ales la forma reflexivă şi se referă la diverse lucruri clădite, strînse, încinse, încordate etc. sau la structuri morfo-anatomice. Apar frecvent delimitări locale. Sensul se defineşte astfel: „a se destinde, a se lărgi; a se muia, a se slăbi; a aluneca, a atîrna afară din structura iniţială". Ex.:

Se poate întîmpla că îndesînd snopii în pretce, să nu se păstreze cumpăna dreaptă şi astfel carul să se lese sau să se aplece într-o parte ([6]Pamfile, 142).

Arcul trăsurei se lăsase ([2]Şăineanu).

I se lasă muşchiu în şele (ALR I 105/100).

Utilizările tranzitive nu lipsesc:

Pe calul meu ager sării cu grăbire,/ Şi lăsîndu-i frîul ca vîntul zburam (Negruzzi, II, 31).

Mai frecvente sînt utilizările în care subiectul desemnează obiecte de îmbrăcăminte, materiale textile. Acum sinonimia (în registru familiar) cu *a atîrna* este accentuată. Ex.: *Rochia este lăsată la spate, fusta lasă coade* etc.

4.5. Sensul de faţă, tranzitiv, este cel mai extins şi cel mai reprezentativ pentru grupul semantic numărul 4. Face parte din acea zonă diastratică în care limbajul familiar se implică în limbajul economiei de piaţă. Are definiţia: „a micşora sau a modifica costul (iniţial al) unui produs, al unei proprietăţi etc. cedînd".

Este urmat mai ales de determinări introduse prin prepoziţii care arată valoarea produsului ori cu cît este micşorată

Scanned with OKEN Scanner

această valoare. Circulînd neîntrerupt în tot arealul panromanic, îşi păstrează încă din latină intensitatea semică: lat. *laxare annonam* = „a scădea preţul alimentelor, a le ieftini"; lat. *annona haud multun laxaverat* = „preţul grîului nu scăzuse prea mult"[167]. Ex.:

Desetina pi boieri [...] *au lăsat-o mai pi urmă să hie din dzeci un leu, precum era şi la Gligorie-vodă* (Neculce, 325).

Aş vrea să vînd casa... Mi-a dat Bugoroki 6500 f. şi eu i-am lăsat-o în 7000 f. ([1]Bariţiu, 193).

Cît laşi ordzu? – Apoi, dă!... Un irmilik mierţa ([3]Alecsandri, 15401).

Ai să laşi cu nouă lei, moş Nichifor ([1]Creangă, 113).

Am să-ţi las zece bani la chila de cuie. Ne împăcăm, rămînem prieteni (Sadoveanu, VIII, 90).

Se foloseşte frecvent verbul la tranzitiv absolut:

Mai dă, române! – Mai lasă, jupîne! (Zanne, V, 241).

La o vînzare unul mai dă, altul mai lasă.

A (mai) lăsa din preţ (= „a face rabat") se structurează în expresie. Tot în această categorie am cuprins şi expresia: *a o lăsa* (ori *a lăsa* ceva) *mai ieftin*, cu sensul „a nu exagera, a reduce din pretenţii; a nu se pripi"; i-am asociat: *a o lăsa mai moale, mai domol, mai ieftin*, învechit, *mai în slab*, sintagmă care, prin structura ei intrinsecă, depăşeşte sfera sensului în discuţie, dar pe care am asociat-o acestei secvenţe pentru că definiţia e identică, similare fiind şi mărcile conotative.

Prin analogie, *a (mai) lăsa din pretenţii*:

Ungurii, ameninţaţi, începură a mai lăsa din pretenţiile lor (Xenopol, XII, 46)

se utilizează în limbajul politic; în cel bisericesc, *a lăsa*, cu sensul în discuţie, desemnează micşorarea timpului unei anumite rînduieli canonice:

---

[167] Traducerea românească a expresiilor şi citatelor latineşti este preluată din [1,2]Guţu.

Scanned with OKEN Scanner

De va vrea să meargă la obşte jîtie, lasă-i lui canon pre jumătate (Antim, 239).

4.6. În accepția sensului de față, aceea de „a amîna", verbul este tranzitiv, are un complement direct care desemnează acțiuni sau rezultatul acestora şi este urmat în special de determinări temporale. Ex.:

Fă-m darul ca să laş nunta pe mîine (Caton, 67v).

Pentru că se apropia bruma, lucrul acela l-au lăsat pănă în primăvară (Şincai, I, 225).

Să lase pe mîine. Încă este vreme (Negruzzi, III, 386).

Mai lasă-mi două zile! (Caragiale, VI, 351).

Lăsară lucrurile pentru noaptea de 10-11 februarie (Xenopol, XIV, 82).

O să mă lase multă vreme? (²Stancu, IV, 130).

Mă laşi de mîni p-aldată (ALR II 2388/362).

Familiaritatea este frecvent marcată şi în formulări de tipul: *las-o pe mîine, s-o lăsăm pe joi.*

4.6.1. În contextul unor determinări completive care exprimă sau întăresc aspectul temporal, sensul suferă fixări sintagmatice care se implică în întreaga paradigmă romanică: *a lăsa vreme* sau *timp* unei persoane sau desfăşurării unei acțiuni corespunde fr. *laisser le temps* (*à quelqu'un de faire quelque chose*), it. *lasciare il tempo*, sp. *dejar el tiempo.*

După cum se observă, în limba română, structurii de origine latină *a lăsa* (cuiva) *timp* (*timpul* sau *timp*) i se grefează perfect sinonimic *vreme* (*vremea* sau *o vreme*), de origine veche slavă[168].

Determinările completive nu se limitează la *timp* şi *vreme* (cele mai frecvente), ci cuprind toate elementele timpului disociat şi calendaristic sau pe ceasornic, însă nu numai: cuiva i se poate *lăsa un an, o lună, o zi, o oră, o clipă, un moment* etc.

---

[168] Cf. Buchi (2000: 347-362).

Scanned with OKEN Scanner

Definiția, cuprinsă generic în zona suprapunerilor cu *a da*, implică în primul rînd sensul de „a aştepta", apoi acela de „a acorda cuiva un anume spațiu temporal". Ex.:

Lăsînd vreme minții a le gîndi îndestul şi desăvîrşit, spre aflarea celor adevărate şi folositoare ([1]Episcupescu, 5).

I-am lăsat timp să o citească şi voiam să mă duc la el zilele acestea ca să aud părerea lui ([1]Barițiu, 260).

Să las să treacă cîteva zile, căci azi a început să plouă şi de abia văd să scriu (Bacovia, 225).

Lacrimile de azi şi chinurile pe care le bănuia în ziua de mîni nu-i puteau lăsa vreme decît pentru gînduri de amărăciune şi disperare (Sadoveanu, XIX, 56).

Sensul „a aştepta" se întăreşte atunci cînd complementul direct se referă la compoziții alimentare, lucruri etc., fiind adesea urmat de o propoziție finală.

[Bucatele] *le lasă pînă se vor răci* (a. 1805) (Grecu, 88).

Apoi pîine plămădea/ Şi-o lăsa pîn-se dospea (Folc. Olt. Munt., V, 109).

4.7. În limbajul popular, verbul (reflexiv, corelat adesea sintagmatic cu o suită de elemente desemnînd fenomene atmosferice) înseamnă „a-şi diminua intensitatea, a slăbi, a scădea". *S-a lăsat gerul* (*frigul*, *vîntul* etc.) are exact această accepție (cf. şi [1]TDRG, [2]Şăineanu, DA) şi respectiva accepție nu trebuie confundată cu aceea de sub **6.1**, care, în contexte identice, desemnează caracterul incoativ al acțiunii (= „a începe, a se forma").

§5. Ideea semantică a coborîrii

Cel de-**al cincilea grup semantic** se formează în jurul ideii de mişcare pe verticală: este o mişcare de coborîre sau de poziționare echilibrantă.

Cuprinde supunerea ființei, în manieră mai mult sau mai puțin conştientă, volițională, la legea gravitației. Excludem aşadar „căderea", „prăbuşirea" inconştientă, accidentală ori

Scanned with OKEN Scanner

cataclismică şi includem „coborîrea", „aşezarea", „înclinarea", „culcarea". Am identificat în capitolul întîi aceste seme ca evoluate din lat. *labor, labi, lapsus sum*, reprezentînd, în arie romanică, cea mai pregnantă zonă de specificitate a verbului românesc.

Punctele care au generat suprapunerile şi extensiile sememice în aria latinei populare aparţin mai ales ideii semantice anterioare, numărul **4**, aceea care desemnează acţiunea de *relaxare, muiere, destindere, lărgire.*

5.1. Primul sens este reflexiv şi cuprinde două seme: „a se aşeza, a sta în şezut" şi „a se culca, a sta întins, de obicei pentru un scurt interval de timp". Sinonimia (parţial implicată în definiţie) se realizează cu *a sta, a se aşeza, a se culca, a se întinde, a se pune.*

Determinările circumstanţiale de loc sînt inerente.

Am argumentat în capitolul întîi care este relevanţa atestărilor pentru sensurile cuprinse în această idee semantică. Am arătat că aceste sensuri cu certitudine vor fi fost deosebit de frecvente şi în limba veche română. Am motivat prezenţa lor rară în rîndul ocurenţelor, pe de o parte, prin condiţia de veşnică restrişte a primelor texte de limbă română, pe de altă parte, prin profunda implicare a lui *a lăsa* în registrul stilistic al familiarului ocolit de vechea limbă literară. Motivaţia rămîne perfect valabilă şi în cazul sensului de faţă, care apare atestat pentru întîia oară abia în secolul al XVIII-lea, în *Cronica anonimă racovieană* (considerată în mod eronat multă vreme ca fiind alcătuită de copistul Nicolae Mustea[169]). Cu certitudine, vechimea sensului este mai mare, o dovadă în plus este expresia care-l cuprinde: *a se lăsa mai mic(ă)* (v. *infra*) = „a-şi recunoaşte greşelile", expresie întîlnită în [3]Pravila, 83. Ex.:

---

[169] Cf. DLRO, s.v. *Mustea, Nicolae*, articol redactat de Ion Teodorovici.

Scanned with OKEN Scanner

Mihai Vodă, după prînz, s-au lăsat să se cam odihnească (în *Cronica anonimă racovițeană*, cf. Let. III, 67).

Bătrînul Socoleanu, doborît sub grindina laudelor şi a aferimilor se lăsase pe un scaun (Negruzzi, I, 6).

Arald cu moartea-n suflet [...]/ *Pe jeț tăcut se lasă* ([1]Eminescu, I, 94).

Bologa se lăsase pe un scaun ([1]Rebreanu, 75).

Îmi venea să mă las în zăpadă, să mă întind şi să dorm (Sadoveanu, I, 88).

Adesea, sensul apare însoțit de un complement circumstanțial care arată felul, modul sau scopul aşezării. Ex.:

Eu mă las puțin că mi-a trecut ciolan prin ciolan cu nunta voastră ([1]Creangă, 5).

Lăsîndu-se obosit de gînduri pe o bancă din grădină [...] *visa* (Cocea, II, 270).

Că pră [= pe] *pat că m-am culcat,/ La odzină m-am lăsat* (Arh. Folk., III, 107).

Se lăsa la amiazît (ALR I 763/79).

Acest tip de determinări funcționează la nivelul literaturii artistice în structuri elementare ale unor secvențe narative clasice de tip dialogic:

– *Vorbeşte, îl îndemnă stăpînul, lăsîndu-se uşor pe spătar după ce-l privise cu luare-aminte* ([1]Voiculescu, I, 154).

– *Mi-e foame cumplit! zise el lăsîndu-se încet pe scaun cu un geamăt uşor* (Sadoveanu, III, 163).

În aceste situații, *a lăsa* funcționează ca acul secundar din ceasul narativ al scriiturii. Tehnic vorbind, povestitorul are nevoie de un respiro temporal pentru a-şi identifica gestual personajele intrate în dialog: X face sau (şi) spune ceva, Y face (şi) spune ori răspunde ceva, din nou X, iar Y, acțiunea înaintează dialogic într-un ritm obligatoriu sacadat (scriitura narațiunii clasice respectă obligatoriu acest intermezzo temporal al dialogurilor care introduc cititorul în substanța comasată a acțiunii, evitînd explicația naratorului); pentru a-şi da replica,

Scanned with OKEN Scanner

personajul se susține în peisajul narativ prin gesturi mărunte, mai mult sau mai puțin semnificante (în funcție de talentul scriitorului), punctate prin verbe „familiare" care se implică în text pentru a reliefa secundele narațiunii fără prea mari pierderi temporale. Personajul se sprijină, își trece mîna prin păr, își așază reverul hainei, rochia, o mapă, își scutură o scamă de pe haină, tușește, își scoate o batistă, și-o pune în buzunar, se trage de un nasture, dar, de foarte, foarte multe alte ori *se lasă* de pe un picior pe celălalt, pe un scaun, pe spate, *își lasă* mîna, o carte, servieta în jos, pe genunchi, pe masă, *își lasă* capul pe spate, pe un umăr, fruntea în palme, se ambalează în tot felul de gesturi mici, în ritualuri narative delicate care astupă fisurile temporale prin elasticitatea semantică a discretului *a lăsa*.

La acest nivel al disocierilor semice poate fi încadrată expresia *a (se) lăsa greu*, care funcționează:

a) în registru neutru: „a apăsa cu (toată) greutatea propriului corp, a se atîrna, sprijini etc. (de ceva sau de cineva) cu (toată) greutatea corpului". Ex.:

Dă să-l ridice; cetățeanul se lasă greu din balamale, scapă din brațele omului ordinii și se așează iar la loc (Caragiale, II, 214);

b) în registru figurat: „a se îndupleca, a se decide cu dificultate (în urma unor insistențe sau nehotărîri)". Ex.:

Eu mă las greu, ba chiar le-am spus că nu cred să le-o pot da (Caragiale, VII, 291).

Același tip de disocieri semice apare și în cazul expresiei *a (se) lăsa moale* = a) „a se așeza, a-și da drumul lipsit de vlagă, de putere; a se relaxa fizic; a leșina"; b) „a nu avea voință, a fi slab sau indecis".

Expresia *a se lăsa mai mic(ă)* este folosită familiar în limba populară în două accepții. Cea dintîi, „a-și recunoaște greșelile", apare și în limba veche, constituind în același timp prima atestare, după informația mea, a sensului de față:

Scanned with OKEN Scanner

Să cade într-acel ceas ce au suduit să-ş tocmască lucrul şi să se lase mai mic, căindu-să ce au făcut ([3]Pravila, 125).

A doua accepţie a expresiei poate fi definită astfel: „a accepta o stare, o condiţie etc. de inferioritate":

După ce i-a intrat în casă Ludovica, ea a trebuit să se lase mai mică, să se dea la o parte (Dan, 83).

A (se) lăsa plavie se încadrează tot aici şi înseamnă „a se întinde (la pămînt)":

Dar pernele umplute cu paie i se păreau prea tari [...] *şi fata cerea să i se ia şi se lăsa iar plavie* (Sandu, 269).

5.1.1. Urmat de determinări spaţiale, verbul înseamnă „a se aşeza, a se sprijini echilibrîndu-se sau modificîndu-şi centrul de greutate; a-şi înclina, a-şi pleca etc. corpul într-o anumită poziţie sau direcţie". Ex.:

Ea îşi acoperi faţa cu amîndouă mîinile şi se lasă în genunchi la picioarele maichii (Slavici, II, 143).

Postul vecin cu al nostru, în dreapta, putea fi zărit pe orizont dacă sentinela se lăsa pe vine (Sadoveanu, III, 241).

 # Se lăsă pe spate cu palmele pînă la podea.

Complinirile modale sînt frecvente:

Se lăsă încet pe-o parte (Negruzzi, III, 94).

Complinirile poziţionale creează o întreagă suită de expresii, foarte folosite în limbajul familiar şi popular: *a se lăsa pe-o rînă* (= „a se culca" sau „a se apleca pe-o parte"), *a se lăsa într-o dungă, a se lăsa pe dreapta* (= „a se culca"), *a se lăsa pe-o ureche* (= „a neglija").

În funcţie de aceste compliniri, noţiunea de „aşezare" se deplasează spre aceea de „sprijinire". Ex.:

La plug [...] *mă las pe coarne* ([1]Coşbuc, II, 23).

Se înmoaie, ca să nu cadă se lasă asupra sicriului (Dan, 95).

Aici se încadrează expresia *a se lăsa pe tînjală* (*tînjală* = parte a plugului), care desemnează atît modul concret al tragerii încetinite (referitor la animalele de tracţiune), cît şi proiecţia semantică figurată a lucrului încetinit, amînat, neglijat.

Scanned with OKEN Scanner

Tot acum trebuie menționată și construcția: *Ce te lași (așa) pe mine!* (cu paradigmele morfologice corespunzătoare), care este foarte des utilizată cu ton familiar de reproș într-o îngrămădeală, într-un mijloc de transport în comun, în care o persoană se poate sprijini de cealaltă ca de un obiect. Este ipostaza tipică deplasărilor contemporane, în care intimitatea trupească și alienarea se împletesc într-un individualism hilar, care conferă gregarității disfuncționalități analizate de sociopsihologie.

Cum am menționat mai sus, sprijinirea poate fi făcută și segmențial, acțiunea evoluînd între relaxare și coborîre (verbul este acum tranzitiv):

Nu-ți lași capul ades plecat pe mîna ta,/ Ș-aminte nu-ți aduci de cineva? (Negruzzi, II, 19).

Era înfășurat în mantaua a cărei poală dindărăt se ridica de sabia pe care-și lăsa mîna ([3]Eminescu, 56).

Urmat de determinări ca *în brațe*, *la piept* verbul poate însemna și „a se abandona unei îmbrățișări". Ex.:

Tu păşeai încet, încet,/ [...] *Şi lăsîndu-te la pieptu-mi,/ Nu ştiam ce-i pe pămînt* ([1]Eminescu, I, 112).

Acum circulația se desfășoară dominant în registru poetic.

5.1.2. Este momentul să menționez una dintre cele mai frecvente grupări sintagmatice ale verbului *a lăsa*, grupare ale cărei valori gramaticale pot fi tranzitive și reflexive în egală măsură. Verbul este urmat de determinări introduse prin una dintre propozițiile *pe*, *în* ori *la*, determinări care reprezintă, uneori metonimic, suportul sau circumstanța; adesea, în forma *las'* este utilizat imperativul, iar verbul, urmat de un pronume personal în acuzativ, va exprima mai ales o încurajare. Se grupează aici construcții fixe, dintre care cele mai folosite sînt: *a (se) lăsa în* (sau *pe*, *la*) *mîna* cuiva, *a (se) lăsa pe* (ori *în*) *seama* cuiva (sau a ceva), *a (se) lăsa în* (ori *la*) *voia* cuiva (sau a ceva), *a (se) lăsa în grija* (sau *nădejdea*) cuiva, *lasă (las') pe mine* (ori *el*, *ea* etc.)! Toate pot fi explicate prin

Scanned with OKEN Scanner

definiția: „a se baza pe ceva sau pe cineva; a(-și) încredința ceva ori pe cineva cuiva sau unui anume fenomen, proces etc.”. Ex.:

Au văzut la ce au ieşit sfatul [...] *şi în deşert procitind cărțile lui Sefer Cazi aga, în nedejdea cărora cărți să lăsasă Vasilie vodă* (Costin, 132).

Au lăsat domnul visteria şi chiverniseala țării în sama boierilor (Neculce, 322).

Să lăsăm însă critice de acestea în grija teologilor ([2]Barițiu, I, 117).

Ia nu te mai îngrija. Lasă pe mine ([1]Ispirescu, 45).

Cînd laşi toate celea în seama [...] *egoismului omenesc nu va fi bine* ([2]Eminescu, 235).

Harap Alb [...] *se lăsă în voia calului, unde a vrea el să-l ducă* ([1]Creangă, 212).

Se lasă unul în nădejdea celuilalt ([1]Petrescu, I, 181).

Boierul [...] *le lasă toate în sama vechilului* (Sadoveanu, VIII, 27).

Las pe mine, domnişorule! (Vinea, I, 240).

De te laşi pe sama slugei/ Dai de fundul pungei (Zanne, IV, 595).

*

* *

Acest prim sens nu este cel mai relevant semic în cadrul ideii semantice analizate. L-am prezentat cel dintîi fiindcă are cele mai multe puncte de tangență cu ideea anterioară, aceea a „muierii, relaxării, destinderii”. Astfel, încerc să evidențiez şi prin descriere directă punctele suprapunerilor genetico-ontologice ale noțiunilor care, prin aderențe succesive, au închegat masa semantică a cuvîntului nostru.

5.2. Sensul cel mai relevant al grupului semantic de față este tot reflexiv şi se referă la ființe sau la diverse elemente posesoare de energie, însemnînd: „a se deplasa pe verticală de la o înălțime oarecare spre un spațiu cu altitudine (mult) mai

Scanned with OKEN Scanner

joasă, a se îndrepta într-o anumită direcție pe o pantă sau pe un loc înclinat". Determinările locale, adesea duble, indică traseul ori punctul de sosire şi sînt aproape nelipsite. Ex.:

Prințepul de Baden, [...] *lăsîndu-se mai jos la Niş, au luat şi Nişul* (R. Greceanu, 19).

Darul pehlivanilor ce-au jucat [este] *25 taleri la cel ce s-a lăsat den clopotniță* ([1]Iorga, V, 371, a. 1712).

Ei aprinseră znopii, iară paserile se lăsară pre oaste şi nu ştia ce este focul şi dederă în foc şi li să aprinseră aripile şi căzură în foc jos ([2]Alexandria, 70).

Lăcustele [...] *cînd se lasă în jos, formează grămezi d-o nălțime d-un picior şi mai mult* (Barasch, 259).

Acum e rîndul meu să mă las în prăpastie ([1]Ispirescu, 84).

Ne puserăm în luntri şi ne lăsarăm în josul Dunărei (Xenopol, IV, 23).

Să se lase în şanț să ia mărul (Vissarion, 62).

Se lăsa pe firul apei la vale ([1]Bart, 184);

O codobatură se lăsase pe o ramură de arin ([2]Petrescu, II, 24).

Se legă el bine de mijloc, îşi făcu cruce, zise un „Doamne-ajută" şi se lăsă pe gaură, spunînd fraților săi că, d-o mişca funia, să-l tragă sus (Stăncescu, 92).

Fiindcă erau uşile încuiate, s-a lăsat pe coş şi a intrat la femeie-n casă ([5]Pamfile, 126).

Io mă las di vali (ALR I 1341/600).

Complinirile modale sînt extrem de frecvente, de obicei de tipul: *în jos, domol, pieziş, în fugă* etc. Ex.:

Un stol de grauri se lăsă pieziş în apropiere ([2]Gîrleanu, 28).

Uneori, aceste compliniri modale pot fi exprimate comparativ. Literatura artistică, în special literatura populară (mai ales basmul) reprezintă arealul diastratic cel mai marcat de astfel de utilizări:

Zmeoaica, cum se văzu în vîrful muntelui, răsuflă [...] *şi învîrtejindu-se la vale, se lăsă ca o furtună* ([1]Ispirescu, 195).

Scanned with OKEN Scanner

Atunci pasărea, ca săgeata s-o lăsat jos, s-o dat peste cap, s-o făcut om (Vasiliu, 142).

Alteori verbul este urmat de un complement circumstanțial instrumental. Ex.:

Ascensorul cu care se lăsase [...] *într-o salină* (Zamfirescu, 116);

S-a lăsat cu pluta la vale.

Apare construit cu dativul etic (popular, emfatic):

Cînd ne-am apropiat am văzut/ Că drept steaua ni se lasă/ La această casă (Folc. Olt. Munt. V, 130).

Subiectul mai poate desemna elemente fiziologice – organe, boli, manifestări, efecte dureroase, curative etc.:

Dureri care încep pe genunche şi mai la urmă se las în jos pe laba piciorului ([1]Episcupescu, 396).

I se lasă măruntaiele în jos cînd [...] *ridică greutăți mari* (Şezătoarea, IV, 20).

5.2.1. Frecvent, limbajul familiar cuprinde, în cadrul aceluiaşi sens, utilizări ale verbului cu referire la diverse elemente (trăsături, caracteristici) ale corpului omenesc.

Formele reflexive sînt dublate de cele tranzitive: *Mîna, capul, privirile (i) se lasă în jos*; *El (îşi) lasă mîna, capul, privirile etc. în jos.* Apare sinonimia cu *a pleca, a înclina.*

Pot fi menționate aici şi cîteva expresii:

– *a(-şi) lăsa buză* (sau *buza*), se spune despre cineva care-şi manifestă în mod vizibil nemulțumirea cu o mimică adecvată:

Unul îi priveşte cu aviditate, altul lasă buza ironic ([2]Călinescu, 146);

– *a lăsa nasul în jos* = a nu mai fi îngîmfat; a se pleoşti (cf. Zanne, II, 318);

– *a lăsat bărbie* = (sens propriu) s-a îngrăşat; (figurat) îi merge bine, s-a îmbogățit (cf. Zanne, 17).

Urmat sau succedat de *a se ridica*, cuvîntul poate exprima o mişcare de balansare sau legănare; subiectul desemnează în

Scanned with OKEN Scanner

special (dar nu numai) lucruri, obiecte ori segmente ale acestora: *cumpăna fîntînii, brațul cîntarului* etc. *se lasă și se ridică.*

5.2.2. În forma tranzitivă, verbul desemnează relativ frecvent cum subiectul-ființă coboară un lucru sau o altă ființă într-un spațiu aflat (mult) sub nivelul subiectului:

Ion lasă găleata în fîntînă.

Ion îl lasă pe Vasile în groapă.

Aici apare și cea mai veche atestare a întregului grup semantic închegat pe ideea coborîrii. Ea aparține *Evangheliarului* lui Coresi (54) și se referă la momentul biblic al aducerii bolnavului „cu patul" la Hristos, spre realizarea sfîntului miracol al vindecării:

Și nu se putea apropiia cătr'însul [din cauza mulțimii] [...]. *Descoperiră coperimîntul casei unde era* [Hristos], *săpară și lăsară patul cu funi pr'însul slăbitul zăcea. Văzu Isus credința lor, grăi slăbitului: „Fiiu, lasă-ți-se păcatele tale!"* (cf. și **I.2**).

Tot aici își află locul expresiile: *a lăsa ancora* (= a ancora) și *a lăsa la apă* (= a coborî, a așeza pe suprafața apei un obiect plutitor), din terminologia marinărească. Ex.:

Echipajul „Speranței" lăsă barca la apă și Ieremia cu Cristea Busuioc se duseră la mal (Tudoran, 535).

5.2.3. Cînd contextul se referă la mediul acvatic, se remarcă sinonimia cu *a se scufunda*. Ex.:

Luntrele ce-l purtau se lăsase pînă la buze în apă (Odobescu, I, 387).

Cîțiva din băietani se lăsau la fund și scormoneau adînc cu piciorul nămolul ([1]Voiculescu, I, 14).

De altfel, acum se încheagă și sensul figurat al expresiei *a se lăsa la fund* (= a nu se mai evidenția; a nu se mai implica într-o activitate, acțiune etc.). Ex.:

 # Prefectul, compromis, se lasă la fund.

5.2.4. Coborîrea poate fi făcută la dimensiuni cosmice atunci cînd un astru ceresc este surprins în deplasarea lui

Scanned with OKEN Scanner

spre linia nocturnă a orizontului; acum apar tangențe semice cu *a apune*. Ex.:

Soarele se lasă pe orizon ([1]Marcovici, 48).

Se face seară, cu un soare roşu, fără raze, ce se lasă în neguri ([1]Iorga, 86).

Să lasă soarili (ALR I 1221/35).

Întregul sens **5.2** este implicat profund în registrul poetic al limbii literare şi populare. Discuția va fi amănunțită în **6.1**.

5.3. În cadrul sensului de față, verbul are valori tranzitive şi reflexive, corelîndu-se cu un subiect care desemnează substanțe, particule etc. Se defineşte astfel: „a (se) depune, a se sedimenta". Ex.:

Deşertarea felului materiei critice [...] *stă într-o curgere de sînge negru-roşu* [...] *care lasă după răceala lui o drojdie* ([1]Episcupescu, 157).

Îndată ce vinul şi-a lăsat toate drojdiile [...] *s-apucă a deşerta vinul din butir în butelci* (Brezoianu, 605).

Fagurii topiți lasă la fund o parte mai groasă, negricioasă ([3]Pamfile, 95).

Acest suport semantic formează punctul de plecare al evoluției figurate alcătuite sub forma unui uzat clişeu poetic al limbii române literare moderne şi contemporane. Ex.:

Cenuşa marilor îndoieli [...] *s-a lăsat la fundul sufletului* (Constantinescu, I, 281).

Cenuşa sau *zgura* aparțin, în general, unei stări (durere, amintire etc.).

5.4. Ultimul sens al ideii semantice numărul 5 are o structură bine individualizată, cu un grad înalt de independență față de celelalte sememe. Verbul are numai valori reflexive. Tangențele cu sensurile „vecine" țin de caracterul noțional general al *coborîrii* (cf. **5.2**) şi de cel al *deplasării spațial-geografice*. Legăturile semice imediate – „zonele de suprapunere" – lipsesc.

Scanned with OKEN Scanner

Sensul aparţine, în primul rînd, limbii literare vechi, dar şi celei populare şi este preluat, prin valorile sale poetico-picturale, de literatura modernă şi contemporană.

A lăsa, care se referă acum la oameni sau la grupuri sociale mai ales organizate armat, este urmat de un complement circumstanţial de loc precedat de prepoziţiile *asupra, la, în, după*, rar *peste*. L-am definit astfel: „a se repezi, a se năpusti; ext. a descinde, a descăleca" (cf. şi [1]TDRG II 7, DA, expresia *a se lăsa asupra cuiva*, cf. sensul 29°). Ex.:

Toată oastea s-au lăsat la dînsul unde, acoperindu-l mulţimea, cu multe rane i-au pătruns trupul (Ureche, 175).

Ştiia Ştefan vodă că nu s-a lăsa cu atîta Vasilie vodă asupra lui (Costin, 158).

Pliseu [...] *e interesat, Madamă, lasă-te asupra lui* (Bolintineanu, 32).

Nerăbdătorul Varon de-ar fi voit s-asculte/ A lui Emil părere, noi nu ne-am fi lăsat/ La lupta cea fatală (Caragiale, VI, 309).

Cînd aducea fata paloşul, calul se lăsa repede asupra calului zmeului şi ea da în carne vie ([1]Ispirescu, 27).

Această sărbare [este] *răspîndită peste toate ţărmurile unde se lăsară mai tîrziu elenii* (Odobescu, I, 204).

Încă înainte [...] *începură să se lase în jos asupra oraşelor noastre* ([5]Iorga, II, 202).

Numa la potrivită vreme s-o lasat deasupra zmeului (Vasiliu, 135).

Analogiile figurate apar încă din limba veche:

El [...] *lăsîndu-să numai cu un gînd la una Împărăţia turcului, a toţi craii creştineşti s-au pornit ura* (Costin, 308).

Valoarea tranzitivă a verbului nu este exclusă:

Au fugit şi au lăsat birul şi nevoile asupra satului ([1]Panaitescu, 206).

Scanned with OKEN Scanner

§6. Caracterul incoativ

Ultima **idee semantică, a şasea**, conținută de *a lăsa* se conturează pe baza acelor utilizări care desemnează caracterul incoativ al acțiunii exprimate de verb.

Sensurile acestui grup sînt, în arie panromanică, caracteristice limbii române. Ne găsim aşadar în fața celui de-al doilea nucleu al evoluțiilor caracteristice în special (sau numai) zonei romanității balcanice.

Suprapunerile celor două nuclee ale specificității (nr. **5** şi nr. **6**) sînt evidente cu preponderență în cadrul celui dintîi sens al prezentei idei semantice, sens, de altfel, cu cea mai extinsă structură a grupului.

6.1. În cadrul acestui prim sens, verbul *a lăsa*, cu valori reflexive, se referă la fenomene sau stări atmosferice, la momente ale zilei. Determinările locale sînt frecvente. Întîlnim adesea închegate locuțiuni verbale cu valoare impersonală: *a se lăsa seara* = a se însera; *a se lăsa noaptea* = a se înnopta; *a se lăsa negura* = a se înnegura etc.

Definiția poate fi redată cel mai limpede prin seria sinonimică *a se forma, a se produce, a se isca, a apărea; a se depune, a acoperi.*

Dominanta poetică a sensului este esențială.

Atunci cînd substantivul este precedat de articol nehotărît şi apare mai ales urmat de atribut (sau propoziție atributivă introdusă prin *de*), construcția exprimă o intensitate deosebită a fenomenelor atmosferice (cf. *s-a lăsat un ger de crapă pietrele*).

Suprapunerile acestui sens cu sensurile **5.1** şi **5.2** sînt atît de evidente, încît încadrarea lui în structurile semantice **5.1**, **5.2**, operată, de exemplu, în [1]TDRG, este o opțiune oricînd valabilă. Rezultă că ne aflăm în fața ultimei *zone de ambiguitate* în cadrul căreia negura, noaptea, ploaia etc. care se lasă sînt „închipuite ca venind din înălțimi" (cf. DA, sensul 30°), în sinonimie perfectă cu *a se coborî* (magnetul semantic al ideii

Scanned with OKEN Scanner

anterioare, numărul 5), ideea de față fiind în același timp definită în registru incoativ. Am introdus o serie de exemple semnificative în argumentația din **I.2.11**, în care demonstrez modalitatea de identificare a formării, în limba română literară, a unui nucleu poetic.

6.1.1. Poeticitatea originară și lingvistică a sensului în discuție este deosebit de semnificativă pentru că datorită ei respectivul sens a fost preluat de limba literară. Momentul acestei preluări poate fi stabilit cu precizie de vreme ce primele atestări se alcătuiesc filologic într-o argumentație necesară și suficientă.

Am precizat în **I.2.11** că prima atestare a sensului poetic de care dispunem este din anul 1835 și am arătat modalitatea în care a fost preluată seria de sintagme poetice din graiurile populare care, probabil, utilizau alături de *gerul s-a lăsat*, în accepția „s-a muiat, a scăzut în intensitate", și structuri de tipul *negura, ceața etc. s-a lăsat*, în accepția „începe, vine, coboară, se așază, se așterne". Fiind vizualizate ca venind, coborând din înaltul cerului, aceste elemente ale naturii corespund (așa cum am afirmat anterior) unui imaginar elementar al limbii populare, unei imagini directe, imediate, explicative, care poate oricînd fi vizualizată lingvistic prin *a se lăsa*.

De aceea consider că frecvența acestui tip de utilizări în primele culegeri de texte populare este un fapt deosebit de semnificativ.

6.2. Următorul sens cuprinde verbul cu valoare reflexivă. Se referă la persoane și este urmat de un complement precedat de prepoziție. Am optat pentru definiția: „a se apuca de, a începe o anumită faptă, acțiune (care reprezintă de obicei un exces)".

Circulă numai la nivelul românei literare din Ardeal și Bucovina. Poate fi un calc după o evoluție săsească a germanului *lassen* (cf. SSW, 42-45). Ex.:

Boierii se lăsa la escesele cele mai spurcate ([2]Bariţiu, I, 312).

Scanned with OKEN Scanner

Nu mă mai las în datorii (²Bariţiu, II, 187).

Fetele din ateliere se lăsa la certe şi la gîlceve de nu le putea nime să le facă a tăcea (Sion, 76).

Oamenii [...] *se lăsară, ca de obicei, în poveşti* (²Agîrbiceanu, 532).

6.3. În cadrul acestui sens, forma impersonală a verbului presupune un complement introdus prin prepoziţia *cu*, referitor la acţiuni, fapte, fenomene etc. Înseamnă: „a se transforma; a degenera; a se stîrni".

Sensul circulă în limbajul familiar şi nu este exclusă o evoluţie dinspre limbajele argotice. Ex.:

Cam de obicei, spre dimineaţă se lăsa cu bătaie (M.I. Caragiale, 61).

Se lasă cu bucluc (²Pas, III, 285).

De se lăsa cu bătaie/ [...] *Atunci o făcea de oaie* (Paraschivescu, 87).

(Cf. şi NALR-MB h. 45/544.)

6.4. La reflexiv pasiv, astăzi numai popular, verbul face parte din sintagmele: *se lasă sec* (sau *secul*), *se lasă post* (sau *postul*) care desemnează începutul perioadelor canonice de post (cf. DA, sub 30°, Scriban). Ex.:

Se lasă sec (Golescu, 356).

Cînd se lasă post la 1 martie, să mături prin casă şi să arunci gunoiul pînă la ziuă (Gorovei, 283);

De cum se lasă sec de postul Crăciunului, copiii de pe la şapte sau opt ani în sus încep să-şi caute tovarăşi [...] *pentru umblatul cu colindatul* (²Pamfile, 35).

Apar adesea compliniri care indică elementul interzis prin post:

Se lasă sec de două ori, o dată de carne, altă dată de brînză (³Marian, II, 77).

Cu verbul în forma tranzitivă, construcţia circulă şi în limba veche, şi în cea populară, dovedind elasticitatea sintagmei. Ex.:

Scanned with OKEN Scanner

Aşa l-au blagoslovit de au lăsat sec marţi, în toată curtea sa, care obiceai să ţine la legea lor şi pînă astăzi (Ureche, 62).

Întru această zi lăsăm sec (Calendariu 1814, 11).

Lasă sec împreună ([3]Marian, I, 280).

Sensul este probabil un calc din slavonă, cîtă vreme participiul său sintagmatizat, cu valoare substantivală, este un calc după slavonul *mesopustu*: *lăsatul* (sau *lăsata*) *secului* (sau *de sec*) ori *lăsatul cărnii* (sau *de carne*); construcţia circulă în toată aria creştinătăţii occidentale[170] (cf. lat. *carnislevamen* sau *carnisprivium*, precum şi it. *carne lasciare*, sp. *carnes tolendas*, vezi DA, s.v. *lăsat*). Sintagma desemnează ultima zi în care, înainte de intrarea în post, se mai poate consuma carne.

Lăsatul (secului) de brînză sau *lăsatul brînzei* este expresia care desemnează ritualul echivalent în ceea ce priveşte mîncatul brînzei.

6.5. Ultimul grup semantic cuprinde utilizări ale lui *a lăsa* în forma reflexivă, care circulă prin Banat şi prin estul Transilvaniei cu sensul: „a face indigestie, a-i cădea greu, a i se face rău de la stomac (mai ales de poftă)" (cf. şi [1]TDRG II 9, DA 31°). Ex.:

Femeile [...] *îndată dau din cele ce au femeii celei îngreunate, zicînd: „na, că ştiu că ţi s-a lăsa şi să nu lepezi băiatul"* ([4]Marian, 13).

Atît am mîncat la nuntă de mi s-o lăsat rău (ALR II 3105/157).

Nu am găsit elemente care să susţină eventualitatea unui calc din germană, sîrbă sau bulgară. Ipoteza rămîne însă valabilă.

Poate fi luată în discuţie şi o a doua ipoteză, care pleacă de la trăsăturile arhaice ale ariei dialectale în care se foloseşte acest sens. În asemenea situaţie poate fi vorba de o eventuală

---

[170] Cf. şi analiza acestor construcţii sintagmatizate în Ursu 1999: 165, 168, 169.

Scanned with OKEN Scanner

evoluție din (sau tangentă cu) sensul **5.1** (*mi se lasă rău* = „mi se așază rău mîncarea în stomac") ori din sensul **6.3**, „a se stîrni, a se isca" (*mi se lasă rău* = „mi se face rău").

§7. Învechit *versus* modern. Limbaj juridic, limbaj religios, limbaj artistic. Micro-reliefuri semantice

Implicat cu aproape trei sferturi din sensurile sale în limbajul familiar, verbul *a lăsa* își modifică de un mileniu și jumătate substanța, păstrîndu-se – în arealul constant și dur al ființei sale lexicale – ca martor al unei întregi suite de mentalități.

Semantismul lui *a lăsa* are o istorie complexă prin profunzime noțională, prin extensiune geografică și stratificare stilistică.

În studierea diacroniei sale se pot reconstitui toate momentele semnificative ale dezvoltării limbii române, însă, în mod evident, acestea nu se pot amănunți istoric, atestările neacoperind, punct cu punct, întreaga arborescență semantică a verbului. În capitolul anterior, în cazul fiecărui sens am introdus comentarii privind vechimea și continuitatea atestărilor, reconstituind în stil arheologic „cioburile" semantice care lipseau (ori refăcînd ulciorul sensului după fragmentele existente).

Urmărirea unei singure secvențe semantice din istoria limbii române, ca în cazul de față, pune probleme insurmontabile unei eventuale încercări de periodizare minuțioasă. De aceea prezentarea mea se poate integra numai cu aproximație uneia sau alteia dintre periodizările făcute de istoricii limbii române. De exemplu, mi-ar fi plăcut să pot urmări segment cu segment semantic, cu ajutorul evoluțiilor lui *a lăsa*, disocierile făcute de G. Ivănescu timpului lingvistico-istoric românesc (disocieri pe care, de altfel, le am în vedere ori de cîte ori încerc să poziționez temporal verbul nostru): latina de la baza limbii române (de la începuturile latinei populare pînă în

Scanned with OKEN Scanner

secolul al V-lea), formarea limbii române (sec. V-VIII), limba română primitivă (sec. VII-X), limba română preliterară (sec. X-XIV), formarea limbii române vechi (sec. XIV-XVI), limba română veche (sec. XVI-XVIII), limba română în prima perioadă a modernizării (sec. XVIII-1829), a doua perioadă a modernizării limbii române (1829-1879), dezvoltarea limbii române după 1878 (Ivănescu 1980).

Se înțelege că o asemenea periodizare, din perspectiva unui punct semantic de reper unic, nu poate releva amănunte concrete şi profitabile din punctul nostru de vedere decît după secolul al XVI-lea. În felul acesta, timpul 1 şi 2 cuprinşi în *Istoria limbii române* a lui G. Ivănescu (şi nu numai aici, însă lucrarea menționată – ultima de această factură pentru limba română – cuprinde pe larg şi descrierea critică a tuturor periodizărilor anterioare) pot fi redați semantico-lingvistic doar în mod esențializator, conform următoarei formule etimologice:

rom. *lăsa* < lat. **lasso* < *laxo, -are* [+ lat. *(re)linquo, -ere* + *langueo, -ere* + *sino, -ere* + *labo, labi, lapsus sum*] < *laxus.*

Acestei formule putem să-i adăugăm considerații tipice din punctul de vedere al foneticii istorice pentru fiecare mod, timp şi pentru fiecare persoană a verbului.

Semantica lexemului în discuție cuprinde pînă în secolul al XVI-lea aproximări ipotetice subsumate unei evoluții fonetice clare, prototipale. Cei doi termeni francezi corespunzători, verbul italian, formele cu *d-* proclitic din zona Peninsulei Iberice şi din nordul celei Italice conțin (aşa cum am arătat în capitolul întîi) multe fapte particulare, multe „excepții" în structura lor fonetică. Cuvîntul românesc este exemplar din punct de vedere fonetic şi singurele discuții sînt implicate în enumerarea simplă a diverse serii de verbe, urmărite fie pentru evoluțiile ulterioare pe teren românesc în cadrul unor cercetări de fonetică şi fonologie (istorică şi dialectală)[171], fie pentru

[171] Cf. Avram 1990: 64, Brâncuş 1962: 251.

Scanned with OKEN Scanner

formele lor de perfect simplu şi de conjunctiv[172], fie cu privire la alternanţele consonantice din cadrul flexiunii[173].

7.1. Formele româneşti ale lat. **lassare* (< *laxare*) se vor fi generalizat în jurul secolelor al V-lea şi al VI-lea, perioadă cînd, cu certitudine, semele latinescului **lassare* erau deja asimilate în latina carpato-dunăreană.

Este posibil ca utilizările din limbajul bisericesc cu sensurile „a ierta" (cf. **II.1.14**), „a face să fie, a orîndui; a dispune, a hotărî" sau o sintagmă (pe care am notat-o ca avînd cele mai vechi atestări) ca *a-şi lăsa legea (creştinească)* (cf. **II.1.1.5**) să facă parte dintre acele elemente semantice care susţin o creştinare timpurie (vezi şi *biserică*, *cruce*, *mormînt* etc.).

Arealul panromanic al originarului *laxus* este disjunct faţă de arealul limbilor slave; după cum am văzut în **I.1**, disocierea se face la nivel indo-european, radicalului **-sle(n)g* corespunzîndu-i în limbile slave evoluţii reduse şi accidentale. Totuşi, anumite influenţe (calcuri semantice) locale, regionale (ucrainene, bulgăreşti şi sîrbeşti) nu pot fi excluse; lipsa unor atestări dialectale în acest sens nu ne permite nici un fel de corelaţii.

7.2. Începînd cu secolul al XVI-lea, demersul filologic poate ieşi semasiologic din arealul ipotetic. Zona limbii literare oferă puncte de certitudine. Putem susţine cu siguranţă bogăţia semantică a verbului în limba (literară) veche.

O comparaţie a stării semantice a verbului *a lăsa* în româna veche (literară, dar şi în cea populară[174]) – comparaţie, pe de o parte, generală şi, pe de alta, distribuţională, pe nivele stilistice – cu starea aceluiaşi cuvînt în limba (literară) modernă (de după anul 1780) aduce elemente semnificative.

---

[172] Cf. Rusu 1965: 107.

[173] Cf. Lombard 1957: 251.

[174] Vezi consideraţiile semnificative din Gheţie 1994, în special capitolul al II-lea, §15.

Scanned with OKEN Scanner

7.2.1. Specifică perioadei vechii române literare, influența slavonei bisericești, „vizibilă" prin acele prime texte de limbă românească păstrate și recuperate cu greu de filologie, se răsfrînge și asupra românescului *a lăsa*. Nu ne găsim aici în fața unor fapte de limbă difuze, pentru că imixtiunea slavonului *poustiti*[175] se disociază cu pregnanță în structura lexematică latină a verbului.

Două sînt punctele de contact cert.

Cel dintîi punct este reprezentat de expresia *se lasă secul* (*postul*), care trebuie legată de expresia echivalentă semantic, ce cuprinde infinitivul lung sau participiul verbal substantivat: *lăsare de carne* (ori *de frupt*), *lăsatul* (mai rar *lăsata*) *secului* (sau *de sec*) ori *lăsatul* (sau *lăsata*) *cărnii* (ori *de carne*). Această construcție circulă în toată creștinătatea (cf. DA, unde se amintește lat. *carnislevamen* sau *carnisprivium*, it. *carnelasciare*, sp. *carnes tolendas*, magh. *hushagyo*; se sugerează ca etimon un calc după „paleoslav. *mesopustu*").

Al doilea punct de contact este alcătuit din sensul „a se repezi, a se năpusti asupra" (cf. **II.5.4**), grefat pe ideea semantică etimologică desemnînd coborîrea pe verticală: *a se lăsa la* ori *asupra*. Acest sens apare în limba veche (sau în literatura [de evocare] istorică artistică modernă și contemporană), descriind de fiecare dată o stare conflictuală, de obicei o confruntare armată. Influența lui *napuskatь* (*napustitь*) este aproape sigură; implicațiile profunde în țesătura sensului generic (cel al deplasărilor spațiale) alătură situațiilor-tip (*X s-a lăsat cu oaste asupra lui Y*) disocieri intermediare din literatura populară:

Cînd aducea fata paloșul, calul se lăsa răpede asupra calului zmeului și ea da în carne vie ([1]Ispirescu, 27) (cf. și **II.5.4**).

Cum o auzit corbul vorba asta, s-o dus de ș-o muiet aripile în apa răce și numa la potrivită vreme s-o lăsat deasupra zmeului și o-nceput a-și scutura aripile (Vasiliu, 135).

---

[175] Vasmer III, s.v. *pustitь*.

Scanned with OKEN Scanner

7.2.2. Alături de ultimul subsens invocat mai sus, specifice limbii române literare vechi sînt şi alte două fapte.

Sensul „a ierta" al verbului analizat este primul dintre aceste fapte. L-am studiat pe larg în **II.1.14**, urmărindu-i originea şi ramificaţiile semantice. Am înclinat să-l consider ca evoluat pe tărîmul limbii române şi nu calchiat din greacă, argumentul esenţial fiind extinsa sinonimie, mai ales în limba română veche, dintre *a lăsa* şi *a ierta*. Deplasînd discuţia în zona stilistică a literaturii religioase din româna veche, trebuie să admitem că termenul vechi grecesc αφιημι[176] a activat această semă, contribuind la selectarea ei ca atare şi susţinînd-o în stilul respectiv. Dacă, după părerea mea, nu putem vorbi în acest caz de un calc la nivel lingvistic (etimologic prin urmare), putem însă considera că avem a face cu ceea ce am putea numi calc stilistic.

Al doilea aspect ţine de structura morfologică a imperativului afirmativ şi negativ al verbului, imperativ care se supune normei limbii literare române vechi şi este de tipul: 1) *lăsa-ţi-se-va*, 2) *nu lăsareţi*; în cazul 1 avem de-a face cu inversarea formelor pronominale şi enclitice, iar în cazul 2 cu forma de mai-mult-ca-perfect.

7.2.3. Datorită continuităţii lexematice a majorităţii sensurilor acestui cuvînt, se dovedeşte mai profitabilă semnalarea în continuare a acelor sensuri ale limbii române moderne care **nu** existau în limba veche.

În ceea ce priveşte limba populară, o confruntare a textelor vechi cu textele şi atlasele regionale şi dialectale ne poate da o imagine aproximativă asupra extensiunii semantice a verbului.

Pot afirma că, în cadrul primelor cinci idei semantice ale verbului nostru, nici una dintre accepţiile generale, corespunzătoare taxonomic sensurilor generice (marcate ca paragrafe) nu lipseşte din limba română veche.

---

[176] Cf. Munteanu 1995: 64, 315.

Scanned with OKEN Scanner

Apar situații în care complexitatea gramaticală este sporită în textele vechi, ca, de exemplu, în cazul sensului **1.13** („a depăși, părăsind sau nu o localitate, o zonă geografică etc."), sens care, numai în limba veche, conține atestări și utilizări ale verbului la diateza reflexivă (cf. *să se lase vizirul de calea Ardealului*); este dificil de precizat dacă, în acest caz, avem de-a face cu un fapt de limbă literară creat în varianta dialectală literară respectivă sau cu unul preluat, la nivel literar, direct sau indirect (prin intermediul unei alte variante dialectale literare) din limba populară. Înclin, fără prea multă convingere, spre cea de a doua ipoteză, motiv pentru care am integrat aici respectiva discuție.

Se știe – și am văzut în mod punctual, în capitolul precedent – că atestările nu oglindesc întotdeauna realitatea diacronică a extinderii semantice a verbului. De exemplu, în ceea ce privește sensul „a face să cadă, să curgă, să rămînă ceva concret din structura sa" (cf. **II.2.2**), amploarea lui, apoi asamblarea în structura generală semantică a verbului, tangențele cu sensurile înrudite, toate acestea m-au determinat să îl consider ca aparținînd și limbii române vechi, deși prima atestare pe care am putut-o găsi aparține lui Petru Maior; convingerea mi-a fost dată de cîteva formulări din culegerea de proverbe a lui Iuliu Zanne, de tipul:

Mătura nouă nu lasă paie în urmă (Zanne, III, 226)

sau de fapte din Oltenia și Muntenia (deci din zone conservatoare lingvistic):

Piatra seacă-apă lăsa,/ Putea-și calul adăpa (Folc. Olt. Munt., V, 68).

7.2.4. Dintre sensurile pe care le-am grupat în primele cinci idei semantice, **nu** aparțin cu certitudine limbii vechi acele utilizări mai mult sau mai puțin sintagmatizate care cuprind în țesătura lor un element neologic (lexical sau de structură, împrumut sau calc). Faptul este elementar și evident. Aceste sintagme aparțin limbii literare moderne.

Scanned with OKEN Scanner

Astfel, nu existau în limba literară veche: *a lăsa mînă liberă*, *a lăsa libertatea de a...*, *a lăsa libertate(a) de acțiune*, *a lăsa cîmp liber*, *a lăsa să se întrevadă*, *a lăsa frîu liber*, *a lăsa la latitudinea, aprecierea, propunerea cuiva*, *a lăsa în suspensie*, *a lăsa pe planul al doilea*, *a lăsa la discreția cuiva* etc. În unele cazuri, astfel de construcții fixe s-au extins la nivel popular: *a lăsa impresia de* (sau *că*), *a lăsa la examen*.

Într-o situație oarecum diferită se găsesc elementele argotice de tipul: *lasă haita!*, *lasă troampa!* = „taci" (cf. **II.1.12**) sau familiarele *a lăsa la papuci*, *a lăsa scîndură* (cf. **II.1.2.3**) „a fura pe cineva; a-l lăsa fără un ban" (cf. şi *a se lăsa de căruță*, [1]Pas, I, 262).

Acum, nu atît poziția diacronică a elementelor componente determină probabila lor neprezență în limba veche, ci expresivitatea lor, expresivitate care dezvăluie o imagine uneori încă proaspăt-activă. Respectiva „prospețime" presupune o nesclerozare sintagmatică, fapt care sporeşte labilitatea, făcînd puțin probabilă vechimea acestor construcții fixe. Astfel pare a fi şi, ca să mai dau un exemplu în sensul celor spuse acum, structura sintagmatică *a lăsa tinichea*, cu toate că un termen ca *tinichea* (< tc. *teneke*) (cf. **II.1.2.3**) circula în română probabil încă din secolul al XVI-lea, în limba literară fiind atestat începînd cu sfîrşitul secolului al XVIII-lea.

În sfîrşit, ultima categorie a elementelor pe care **nu** le-am întîlnit în limba română veche este cea a regionalismelor. Este grupul despre care nu mi-am putut forma o părere din acest punct de vedere, pentru că, dacă o construcție (probabil nesintagmatizată la nivelul de generalitate care ne interesează) ca *a lăsa ogrinji* (atestată în sudul Transilvaniei) ar fi putut circula şi înainte de secolul al XVIII-lea (cf. *ogrinji* < scr. *ogrizine*; cf. DLR, s.v.), în legătură cu *a nu se lăsa deolaltă* „a nu se despărți" (ALR II 4391/250, județul Cluj) sau *a se lăsa de nevoie* „a se delăsa" (cf. Udrescu, s.v. *lăsa*, Argeş) se poate – în mod ipotetic – coborî cronologic pînă dincolo de secolul al

Scanned with OKEN Scanner

XIV-lea, cîtă vreme elementele alcătuitoare sînt, cu certitudine, străvechi româneşti.

O serie de menţiuni speciale se cer făcute referitor la patru dintre sensurile ultimei idei semantice, a şasea, care cuprinde elemente privind caracterul incoativ al acţiunii desemnate de *a lăsa*.

Primul sens (referitor la stări şi fenomene atmosferice: „închipuite ca venind, coborînd din înălţimi": „a se forma, a se isca, a se produce") a fost discutat în **II.6.1.1** în ceea ce priveşte vechimea, poeticitatea şi originea în limba literară română. Repet, înclin în continuare să-l consider prezent în limba română din cele mai vechi timpuri analizabile lingvistic. După cum s-a văzut, impunerea lui în limba română literară s-a făcut cu certitudine în registrul artistic al începutului de secol al XIX-lea.

Cel de-al doilea sens (*se lasă în* „a se apuca, a începe o anumită faptă, acţiune excesivă", cf. **II.6.2**), prin circulaţia lui exclusivă în limba literară din Ardeal şi din Bucovina, face foarte probabilă închegarea sa relativ recentă în limba română (secolul al XVIII-lea). Totuşi, nu este exclus un posibil calc după un compus săsesc al germanului *lassen*.

Nici despre ultimele două unităţi semantice nu mă pot pronunţa cu certitudine în ceea ce priveşte vechimea şi continuitatea lor. Este vorba de sensul **6.3**, impersonalul *a se lasă cu bătaie, ceartă, bucluc* („a se stîrni, a degenera în...") şi de sensul (întîlnit mai ales în Banat şi în estul Transilvaniei) „a-i cădea greu, a i se face rău de la stomac (mai ales de poftă)" (*Am mîncat la nuntă de mi s-o lăsat rău*, cf. **II.6.5**).

7.2.5. Dintre sensurile limbii române vechi, două şi-au îngustat circulaţia pînă la completa dispariţie în perioada modernă; este vorba de „a ierta" (cf. **II.1.14**) şi „a se năpusti" (cf. **II.5.4**.), sensuri bine conturate şi delimitate în masa lexicală a verbului nostru. Personalitatea pregnantă a acestor seme a făcut ca ele să fie selectate artistic, în cadrul numitului *stil*

Scanned with OKEN Scanner

arhaizant, datorită „individualismului" evocator (la nivel stilistic) al Evului Mediu românesc (cf. şi Ivănescu 1980: 724 ş.u.).

7.2.6. Disocierile de pînă acum au urmărit în raport izomorfic semele lui *a lăsa* specifice limbii române vechi şi acelea ale limbii române moderne; am încercat să delimitez aspectul literar de cel popular în măsura în care verbul în discuţie, în cea mai mare parte marcat conotativ de indicele familiarului, permite asemenea delimitări. Acest aspect m-a obligat să apelez la argumentări şi disocieri ipotetice, necesare unei cît mai adecvate încadrări a lexemului nostru în istoria limbii române (literare).

Voi continua comparaţia vechi – modern făcută pentru evoluţiile semantice ale românescului *a lăsa*, oprindu-mă de această dată exclusiv la limba literară din perspectiva identificării modului de funcţionare a *stilului familiar*. Cu alte cuvinte, voi încerca să urmăresc comparativ cum funcţionează familiaritatea lui *a lăsa* în limba literară veche *versus* limba literară modernă.

7.2.6.1. Cu certitudine, în limba literară veche, frecvenţa sporită a acestui verb se datorează şi implicării semelor lui în formele rudimentare, pe cale de închegare, ale **limbajului juridic**. Acest limbaj, puţin specializat şi individualizat (începînd cu secolul al XIX-lea îşi va căpăta individualitatea), corespundea în limba veche unui stil cu greu relevat dintr-o suită de scrieri „foarte puţin diversificate"[177].

Sensul lui *a lăsa* pregnant implicat în sistemul interdicţiilor judiciare vechi este „a părăsi, a se despărţi de o persoană" şi corespunde în terminologia juridică modernă verbelor *a divorţa, a se separa* – neologisme. În această accepţie, în limba veche, *a lăsa* exprima, obiectiv, rece şi denotativ, condiţia

---

[177] Cf. Chivu 1986: 20; Chivu/Costinescu/Gheţie/Moraru/Teodorescu 1997: I.3; pentru structura semantică a lui *a lăsa* într-un text din această categorie, v. şi [4]Codice, 476.

Scanned with OKEN Scanner

disoluțiilor familiale şi, din această cauză, în palii şi pravile, verbul nostru era cel mai des utilizat, în detrimentul lui *a părăsi* (de origine medio-grecească, intrat în limba română abia în perioada preliterară, în secolele al XII-lea – al XIV-lea) şi al lui *a lepăda* (cu etimologie controversată, cu certitudine prezent în limba română încă din perioada veche, posibil de origine latină, cf. lat. *lepis, -idis* „solzi; aşchie" > **lepido, -are*, cf. DA, s.v.). Acest din urmă cuvînt, în sensul „a se despărți de..." era simțit probabil mai expresiv, cîtă vreme sensurile dominante şi denotative ale lui *a lepăda* (sensuri dezvoltate prin referire la ființe omeneşti) erau în româna veche „a arunca un obiect, a-l da deoparte" şi „a(-şi) dezbrăca veşmintele (nepotrivite, murdare)". Din acestă cauză, *lepădarea* unei persoane era mai intens afectivă decît *lăsarea*, avînd o „crustă conotativă". Ex.:

Şi popa cela ce-i va hi cununat [pe păcătoşi], *şi-i va hi ştiind* [că au păcătuit], *se-l lepede* (²Pravila, 258ʳ).

Să va lepăda de fecioru-şi şi-l va scoate den toate ocinele lui (³Pravila, a. 1646, 256).

A lepăda are, în aceste texte, o funcție evident şi exclusiv punitivă.

Acțiunea desemnată de *a lăsa* era perfect adaptată răcelii aserțiunilor juridice, fapt care explică implicarea în limbajul în discuție. Ex.:

De voiu lăsa muiarea mea şi-şi va lua ea alt bărbat, [...] *nu mi se cade a-i lua featele* (²Pravila, 169).

Omul va lăsa tatăl său şi muma şi se va lepi muieriei şi vor fi amîndoi un trup (PO, 18).

Singurul sinonim care poate fi luat în discuție alături de cuvîntul nostru este *a (se) despărți* (< lat. **dispartire*), a cărui frecvență pare a fi mai redusă decît cea a lui *a lăsa*. Am verificat statistic acest aspect în *Pravila ritorului Lucaci* (cf. ²Pravila), text în care *a despărți* (cu sensul care ne interesează) apare de patru ori, iar *a lăsa* de şapte ori, acestora adăugîn-

Scanned with OKEN Scanner

du-li-se trei utilizări cu sensul „a porunci, a dispune" şi şase utilizări cu sensul „a da voie, a permite", toate aceste trei sensuri ale lui *a lăsa* fiind profund implicate în sistemul legic de interdicţii religioase.

În mod sigur, aceste trei sensuri ale lui *a lăsa* („a părăsi", „a dispune" şi „a permite") nu aveau în limba veche literară, în limbajul pravilelor, nici un grad de familiaritate.

Aceluiaşi areal terminologic, uneori punitiv (*a lăsa poruncă, o dispoziţie*), alteori îngăduitor (un tînăr şi o tînără, veri „de a şasea spiţă", *sînt lăsaţi* = li se îngăduie pe mai departe convieţuirea), i se adaugă pertinenţa religioasă a sensului „a ierta", care circulă în textele secolelor al XVI-lea – al XVII-lea, texte în care autoritatea divinităţii, cea a preotului şi puterea judecătorească se împletesc. Am făcut presupunerea că nu exista încărcătură conotativă a respectivului sens, cîtă vreme cu greu se poate accepta faptul că iertarea dumnezeiască suportă accentul conotativ al familiarului.

Consider că, în registrul juridic şi în punctele de tangenţă ale acestuia cu **limbajul bisericesc**, *a lăsa*, cu sensurile mai sus menţionate – cele mai pregnante –, nu avea în limba literară veche o încărcătură conotativă familiară.

În scrierile biblice, sensul „a ierta" al verbului analizat avea aceleaşi valori (deci nefamiliare) ca în limbajul anterior discutat.

Celelalte sensuri ale lui *a lăsa* se vor disocia însă diferit în Biblie, în funcţie de structura narativă a momentului şi de reuşita artistică a imaginii poetice. Fragmentele de trăire artistică autentică permit, pe alocuri, pătrunderea unor reflexe lingvistice îndepărtate ale valenţelor familiare din limba populară.

O primă situaţie, din perspectiva constituirii **limbajului artistic** românesc, este aceea a dialogurilor redate narativ ca atare, prin stil direct, sau acelea cuprinse în textura evenimenţială prin stilul indirect liber ori cel indirect. Cînd Hristos

Scanned with OKEN Scanner

îi spune lui Petru: *Lasă mreaja şi vino cu mine*, vorbirea redată direct poate fi considerată că imprimă prin *a lăsa* o doză de familiaritate. Cînd patul cu omul cel lingav este *lăsat*, şi nu *coborît* prin acoperişul colibei în care Hristos îşi săvîrşea minunile vindecătoare (cf. **II.5.2.2**), explicaţia narativă pare a orienta naratorul spre bagajul „uneltelor" sale lingvistice familiare.

În cadrul descrieriilor semantice din paragrafele anterioare, peste treizeci din sensurile considerate familiare au fost exemplificate şi cu citate din [1,2]Biblia (1688), din Mineiul, din *Evangheliarul* lui Coresi (cf. [2]Coresi) etc. De multe ori, secvenţele de text respective reprezintă prima atestare a unui sens sau a altuia. Cu toate acestea, încărcătura conotativă în discuţie nu conţine întotdeauna indici familiari relevanţi pentru lectorul zilelor noastre, pentru că, în textele biblice, pertinenţa acestor indici din limba literară veche poate fi oricînd anulată – în urechea cititorului contemporan, specialist sau nu – de tonalitatea maiestuos-ritualică a texului. Textul de cult conţine, fără discuţie, valenţe sociale care, în timp, se tocesc. Cărţi pe care astăzi le analizăm filologic şi cu o religiozitate ştiinţifică erau, în momentul producerii şi în acela al funcţionării lor active, de o religiozitate pură, supusă unor intensiuni conotative specifice veacului, numai bănuite astăzi, oricum reconstituite (cf. şi Negrici 1981).

Nu este vorba aici de o eventuală comparaţie între religiozitatea omului contemporan şi cea (evident superioară, cel puţin la nivel social, după consideraţia mea) a românului din secolele al XVI-lea, al XVII-lea şi al XVIII-lea. Ceea ce doresc să susţin este că, în textele religioase, punctele de pătrundere dinspre limbajul popular şi familiar al vremii în limba literară veche se întreţeseau într-o structură în care familiarul era cu certitudine distorsionat în toate punctele sale – fie acestea şi diverse valenţe semice ale banalului *a lăsa*. Astăzi, contextul

Scanned with OKEN Scanner

narativ impresionează lectura/receptarea şi prin atmosfera arhaică, tensionînd ne-familiar sensibilitatea cititorului:

Tatăl mieu şi înma [mama] *mea lăsară-mă e Domnul primi-mă* (Psaltire[2], 46) (cf. **II.1.1**).

În secolul al XVI-lea, valoarea religioasă a cărții avea dimensiuni socio-lingvistice specifice. Prin urmare, ce astăzi pare canonic şi maiestuos, la vremea respectivă putea fi familiar şi invers. Faptul este acceptat pe deplin în teoriile poetice. În analizele practice ale limbii române literare vechi, faptul în discuție, atunci cînd este acceptat, este argumentat cu elemente de vocabular limpede decelabil: arhaisme şi regionalisme vechi sau rare astăzi. Sensurile şi nuanțele „vocabularului de bază" se strecoară, de cele mai multe ori, prin sita măruntă a evoluțiilor semantice „picătură cu picătură".

O *a doua situație* ține de posibilitățile esteticului de a sparge granițele timpului literar. Conştiința artistică a autorului (mirean sau cleric), instinctivă ori rafinată, schimbă complet datele problemei. Prin urmare, elementele limbajului familiar se manifestă diferit în textele lui Varlaam în comparație cu cele ale lui Dosoftei, cu acelea ale cronicarilor sau cu cele ale lui Dimitrie Cantemir.

7.2.6.2. Intrînd în arealul artisticului, şirul cercetării conduce spre o identificare categorială a indicilor familiarului.

Pot fi conturate cîteva trăsături generale ale problemei.

Identificarea elementelor indiciale cuprinde trei categorii funcționale.

A. Prima categorie este desemnată de ceea ce aş putea numi **unelte narative** (conform altor terminologii le-aş putea intitula şi utilizatori, functori – în cadrul unei imperfecte sinonimii). Ele reprezintă secvențe lingvistice familiare care sînt utilizate, la nivelul literaturii artistice, în bucle narative, în noduri explicative, adică în acele puncte ale filonului narativ în care derularea factologică implică fie o mare concentrație, fie un gol, o zonă albă (*zise el, lăsîndu-se pe scaun*).

Scanned with OKEN Scanner

Aspectul numit al „zonei albe" este inexistent în textele scriitorilor de talent din epoca veche – ne referim la contextele utilizării lui *a lăsa*. Fac această afirmație cu toată convingerea, pentru că acest tip de construcție narativă presupune contextul dialogic, un cadru pozițional imediat şi o sumă întreagă de alte elemente care cer un anume grad de structurare a prozei române, grad care nu este propriu literaturii vechi (Negrici 1972: 13, 35, 58, 182).

Primul aspect, cel al concentrărilor narative, are însă implicații ample. Funcțiile sale sînt diferite, determinate de valoarea artistică a textului, a fragmentului de text, a contextului imediat. Comună tuturor situațiilor este tensiunea narativă înaltă. Autorul scrierii, atunci cînd se vede obligat de desfăşurarea faptelor să relateze un nucleu concentrat faptic, apelează la unealta lingvistică cea mai funcțională pentru respectivul context, capabilă să-l ajute într-o expunere cît mai clară şi mai concisă. Acum sînt implicați o suită de factori determinanți: tipul narațiunii, valența artistică, cultura filologico-lingvistică a autorului etc. Aceşti factori îmi permit să apreciez gradul de familiaritate a „uneltei" – acelaşi *a lăsa*.

Voi analiza cîteva texte.

1) *Descoperiră corimîntul* [acoperişul] *casei unde era; săpară şi lăsară patul cu funi pr-însul slăbitul zăcea. Văzu Isus credința lor, grăi slăbitului: „Fiiu, lasă-ți-se păcatele tale!". Era unii den cărtularii aciia şezînd şi cugetă întru inimile lor: „Ce acesta aşa grăiaşte hule? Cine poate lăsa păcatele, fără unul Dumnezeu?"* ([2]Coresi, 54).

Secvența are intensitate narativă scăzută şi nivel artistic zero. Trebuie luată în considerație şi cultura filologică a diaconului Coresi. Singurul element lingvistic utilizat de trei ori este *a lăsa*; justificarea este narativă şi semantică (polisemantismul „a coborî" – „a ierta"). Sensul religios, observat mai înainte, din punctul meu de vedere nu are cum fi un indice al limbajului artistic sau al celui familiar.

Scanned with OKEN Scanner

Cu totul alta este situația sensului „a coborî". Știm deja cît de rar apare acest sens al verbului în textele vechi tocmai datorită valorii sale familiare care face ca, pentru sensul deplasării pe verticală (atunci cînd rarele contexte narative se ivesc), să se prefere *a coborî* (*a pogorî*) (de ex., în [1]Biblia 1688, contexte de tipul: *Ei să pogoare la vale* apar în mod frecvent și semnificativ).

În acest caz, introducerea în citatul analizat a primei utilizări (*lăsară patul*) poate fi interpretată și ca o alunecare din tiparul traducerii, alunecare făcută spre familiar, singurul cuantificator care dădea traducătorului contorsionat canonic relaxare lingvistică și posibilitate explicatorie, în limitele permise de regulile stricte ale frazei bisericești. **S-ar putea spune că ne găsim în fața primei semnalări a unei conotativități familiare a lui *a lăsa* din literatura română.**

2) *Deși lasă Dumnedzău pre om pentru zmăcinarea trupului ca să i să izbăvească sufletul în dzua răscumpărărei, lasă trupul să-i muncească, iară sufletul lui fereşte; şi nu-l lasă să să atingă de suflet, numai de trup* (Varlaam, 176).

Citatul este un comentariu biblic, secvență narativă de intensitate medie, cu activări gnomice, de nivel artistic scăzut. Cultura filologico-lingvistică a autorului este atestată și unanim acceptată de istoriile literaturii române, cartea lui Varlaam reprezentînd începutul perioadei de strălucire a omiliei (Sorohan 1998: 117).

Cele trei utilizări ale lui *a lăsa* sînt identice ca formă gramaticală și utilitate stilistică, însă diferite semantic. Primele două utilizări au sensul „a orîndui, a desemna; a face să fie, să existe" (cf. **II.2.5**). Complementul obiect direct este diferit (*om* și *trupul*) și nuanțează semic cele două înțelesuri. În al treilea caz, accepția este „a da voie, a permite", obiectul direct modificîndu-și conținutul. Nici unul dintre cele trei cazuri nu cuprinde indici ai familiarului. Acum, *a lăsa* este o unealtă lingvistică de o transparență totală, străvezie, și numai aceas-

Scanned with OKEN Scanner

tă indiferență a lui Varlaam în fața verbului în discuție explică repetiția excesivă care, în alt context, pentru alt verb, ar putea fi decodată ca o marcă a emfazei. Nu este vorba, bineînțeles, de o indiferență înțeleasă în sensul în care o poetică a literaturii contemporane ar înțelege acest lucru; practicile retoricii medievale româneşti presupuneau o receptare specială a repetiției.

3) Ultimul citat al seriei este din Neculce, 274.

Fragmentul exemplificator este un comentariu istoric, secvență narativă de intensitate maximă, avînd un înalt nivel artistic.

Gradul de ridicată concentrație narativă a citatului se cere decodificat şi explicat în prealabil. Este vorba de o complicată intrigă politică, în care rezolvarea logico-lingvistică a contextelor contorsionate aluziv se face prin implicarea centripetă a lui *a lăsa*: turcul „Abdi-paşa" (care avea „sub puterea lui" ostatic pe fiul lui Şeremet) trimite la Şeremet un sol prin care-l roagă (pe Şeremet) să intervină pe lîngă împăratul Moscului, pentru ca acesta să nu se opună alegerii lui „Stenislav" (care promisese turcilor, printre altele, Camenița) în locul lui „Avgust craiu". Mai pe scurt, turcii încearcă să-l şantajeze pe Şeremet pentru a-l determina să intervină în favoarea lor la Mosc(ova).

Iară Abdi-paşa au mărsu pîn-la Hotin şi au trimis la Chiov, la Şeremet, sol pe un turcu, de i-au dzis cum să sileascâ el la împăratul Moscului, să nu să puie el a da agiutor lui Avgust craiu şi să lasă ca să puie craiu pre Stenislav, şi apoi or lăsa şi ei pre feciorul lui Şeremet. Iar Şeremet i-au răspuns acelui turcu sol că el de feciorul lui s-au lăsat de cînd s-au dat pe mîna lor, dar el nu are nici o putere să facă acel lucru, că el este o slugă.

Registrul discuției se deplasează, datorită abilităților scriitoriceşti ale lui Neculce, spre cea de a doua categorie a punctelor indiciale ale limbajului familiar în limba literaturii

Scanned with OKEN Scanner

artistice: cea a elementelor caracterizatoare. În cronica lui Neculce se poate vorbi de un limbaj artistic şi de disocieri ale acestuia. Găsim un limbaj de caracterizare nu numai a timpilor cronicăreşti sau a spaţiului peregrinărilor din mazilie; apar *in nuce* elemente de caracterizare a diverşilor „eroi", mai ales a naratorului care, în multe locuri, se disociază de povestitor, uneori existînd chiar schiţat profilul unui lector posibil, virtual (în sensul pe care Umberto Eco îl dă conceptului), acuzat, certat şi bodogănit.

Cuvintele sînt bine stăpînite şi strunite de intuiţia artistică a prozatorului. Nu mai putem accepta posibile confuzii sau jocuri ale hazardului filologic. Fragmentul ales este printre cele mai semnificative, pentru sclipirile artistice din literatura veche, ale lui *a lăsa*.

Prima secvenţă, *să lasă ca să puie craiu*, înseamnă „să dea voie, să permită" (**II.3.1**); a doua, *or lăsa pre feciorul lui Şeremet* = „vor slobozi, vor elibera" (**II.4.3**); cea de a treia, *de feciorul lui s-au lăsat* = „s-a dezis" (*l-a părăsit, l-a lepădat*) (**I.1.1**). Disocierile sînt limpezi, aparţinînd fiecare altei idei semantice. Repet, confuziile sau întîmplarea sînt excluse. Cronicarul jonglează semantic cu înţelesurile marcate familiar ale verbului. Trece de la un sens la celălalt sprijinindu-şi intuiţia artistică pe temeinicia echilibrată a limbajului familiar. Dialogul indirect dintre tătarul Şeremet şi turcul Abdi-paşa se desfăşoară balcanic, conform unui ritual redat lingvistic prin limba română, scena desfăşurîndu-se sub auspiciile unui dramatism (tatăl lepădîndu-se de feciorul său) în care masca gestului politic acoperă durerea de părinte. Interpretarea acţiunii în codul gesturilor politice ar putea presupune atît neputinţa reală a tătarului, lipsit – poate – de forţă politică, dar putem presupune şi abilitatea acestuia în faţa unor mari puteri ale lumii printre care încearcă să se strecoare mascîndu-şi durerea prin acel sens „nu-mi pasă dacă..." accentuat de *a lăsa*. Dacă încercăm să căutăm adevărul istoric al gesturilor cu-

Scanned with OKEN Scanner

prinse în micul fragment, trebuie să căutăm „cartea albă" a iscoadelor vremilor apuse.

Prin talentul său manifestat focalizant aici asupra limbajului familiar, Ion Neculce reuşeşte ceea ce, peste un secol, numai Budai-Deleanu va mai reuşi. Mai mult, se poate afirma că bătrînul cronicar îl concurează aici chiar pe genialul maestru al acestui stil subtil şi viguros, pe Ion Luca Caragiale.

B. Cu Ion Budai-Deleanu şi mai ales cu Ion Luca Caragiale, ne aflăm deja în cadrul celei de a doua categorii a punctelor de reliefare, în limba literar-artistică, ale limbajului familiar. Se poate vorbi acum de **funcţia de caracterizare** a acestui limbaj în literatura artistică. Această funcţie se conturează, cum era de aşteptat, cu limpezime în perioada limbii române literare moderne (momentele caracterizatoare din limba veche fiind nesistemice). Devine una dintre modalităţile elementare de conturare a personalităţii lingvistice a unui erou sau a altuia, implicîndu-se în aşa-numitul *limbaj al eroilor*, caracterizînd medii sociale, atitudini ale autorului, zone ale unor relaxări temporale narative.

De fapt, transformarea treptată a familiarului în ecran de proiecţie a timpului narativ este una dintre modalităţile de conversie a scriiturii contemporane. Nu este vorba numai de ceea ce am comentat în **II.5.1** cu referire la „peisajul narativ al gesturilor mărunte". Mă refer acum la aspectul interferării planurilor temporale ale „povestirii", interferare care, pentru unii prozatori, se realizează şi prin rafinarea familiarului sublimat sub forma unei lentile de transfigurare a simbolului. Din punctul meu de vedere, romanul *Orbitor* al lui Cărtărescu este exemplar pentru acest tip de contorsionări temporale astfel realizate.

C. În sfîrşit, cea de a treia categorie a indicilor relevanţi ai limbajului familiar în literatura artistică ţine de funcţia de **suport al imaginii poetice** pe care o au acum elementele acestui limbaj.

Sîntem la nivelul limbii poetice.

Scanned with OKEN Scanner

Se admite, de istoria şi critica literară, că în laboratorul de creaţie al unui Tudor Arghezi sau Miron Radu Paraschivescu, în luciferismul ludic al poeticii lui Cezar Ivănescu ori în constructivismul metaforic al lui Marin Sorescu, limbajul familiar îşi are funcţia sa. Cum este ea proiectată de *a lăsa* am încercat să punctez şi în **I.5.2**.

*

* *

Disocierea celor trei categorii se face în mod tranşant numai din nevoi teoretice, pentru că aceste valori ale limbajului familiar, reflectate de *a lăsa*, se suprapun, parţial, în text. Ceea ce consider esenţial este faptul că verbul în discuţie dispune de resurse lexicale care, şi în limba literaturii contemporane, dovedesc efervescenţă creativă.

Voi exemplifica cele spuse cu un fragment dintr-un eseu care reprezintă unul dintre cele mai incitante texte literare, atrăgînd în mod imperativ atenţia bine- sau răuvoitoare a intelectualităţii române. Mă refer la volumul *Politice* al lui H.R. Patapievici.

Fragmentul este extras din *În preajma şţreangului* (scris în România zilei de 21 ianuarie 1990) (Patapievici, 13).

Ne aflăm în faţa unei experienţe şocante a unui intelectual pus (în ceasurile răsturnării dictaturii ceauşiste) în condiţie de detenţie, condiţie care îl face să desluşească şi să realizeze ipostaza neomenească a brutalităţii fizice şi a senzaţiei morţii imediate. O autoconstrîngere ca „stare de graţie" dublează constrîngerea exterioară a detenţiei:

Eram deja înveliţi în decenţa anonimă a morţii. [...]

Un gardian cu voce brutală i-a zis miliţianului care ne păzea să ne ducă alături: „pe ăştia îi aranjez acum", a adăugat [...]. Lîngă zidul din stînga se afla un şir de scaune. Ne-am aşezat. Abia cînd mi-am lăsat ochii să cutreiere camera am înţeles unde fusesem aduşi. [...] Acolo fusese torturat un om cu foarte puţin timp înainte.

Scanned with OKEN Scanner

Există aici încordarea ororii. Tensiunea, ca în clipele de calamitate, cunoaşte momentul unei relaxări nefireşti într-o secvenţă temporală în care firescul nu-şi află rostul. Acest firesc în nefiresc este realizat prin transformarea „privitului" în gest spaţializat tocmai de *a lăsa*. De ce? Pentru că acum familiaritatea verbului creează intimitate. Privirea deţinutului nu „străbate", nu „se îndreaptă spre", omul nu priveşte, de fapt; el „îşi lasă ochii să cutreiere", scriitura glisînd între accepţiile de „permisiune" şi „relaxare". Reflexivul verbului accentuează introvertirea oripilării. Intimitatea actului morţii brusc familiare declanşează o jenă apoteotică, prevestită de scurte înţelegeri fulgurante, anunţate semantic exact de *a lăsa*: *Abia cînd mi-am lăsat ochii să cutreiere camera am înţeles.* [...] *Aflam cu oarecare indiferenţă că şi suferinţa te poate face să roşeşti*. Desigur, ipostaza are şi un gram de cochetărie a omenescului în ea. Din punctul meu de vedere, este esenţial faptul că filosoful Patapievici, care în permanenţă marchează zgura neagră a oportunismului românesc, face acest lucru profund implicat în una dintre fibrele luminoase ale naţiunii: coordonata lingvistică.

7.2.6.3. În cadrul primei serii de corelaţii lingvistice mi-am propus o prezentare generală a lui *a lăsa* din perspectiva istoriei limbii române şi din cea a istoriei limbii române literare. Am comparat în permanenţă perioada veche cu cea modernă. Din descrierea făcută lui *a lăsa* în capitolul al II-lea, s-a observat că acest verb este adînc implicat în unul dintre cele mai semnificative limbaje ale limbii române, limbajul familiar. Lipseşte în literatura de specialitate o descriere *de facto* a acestui limbaj şi, din această cauză, am adăugat consideraţiilor teoretice şi practice generale din primul capitol al cărţii o încercare de a puncta valenţele acestui limbaj din perspectiva verbului analizat. Pentru că familiarul induce o suită de conotaţii de coloratură specială, fiind dintre acele limbaje care sînt printre cele mai deschise artisticului, am marcat gradual

Scanned with OKEN Scanner

zonele sale de contact cu limba literaturii române artistice. Am făcut acest lucru şi pentru că limbajul familiar este un limbaj neînregistrat ca atare dialectologic, nedisociat în mod special în anchetele dialogice supuse teoriei actelor conversaţionale. Mai ales din această cauză, textele artistice rămîn printre cei mai relevanţi martori lingvistici ai acestei entităţi căreia funcţia poetică generală a limbii îi activează trăsăturile.

Încercarea mea îşi păstrează, bineînţeles, caracterul limitat, pentru că se bazează pe un singur subiect-martor: *a lăsa*.

§8. Negativitatea

Readuc în discuţie faptul că, pentru *a lăsa*, punctele de maximă complexitate (ambiguităţi, difuzii antagonice, forţă de absorţie, tensiuni logice) conţin în stratul lor de adîncime un factor care activează intensiv configuraţia lingvistică a cuvîntului: **negativitatea**.

8.1. Complexul ideatic *negaţie – negativ – negativitate* a suscitat o atenţie deosebită mai ales (dar nu numai) din partea filosofiei şi a lingvisticii. Se pleacă astfel tot mai frecvent în ultimele decenii de la principiul wittgensteinian al „nereprezentării" conectorilor logici din semantică, afirmaţia filosofului că „logica faptelor nu se lasă reprezentată" răsturnînd multe dintre elementele teoretice anterioare, conform cărora tocmai această logică a faptelor delimitează negaţia de afirmaţie[178].

Sigur că, în semantică, faptul este puternic marcat în mod direct, indirect sau, pur şi simplu, ideile merg paralel (sînt cunoscute teoriile lui Morris şi Carnap), oricum, nu întîmplător, Eugen Coşeriu[179] şi Gheorghe Ivănescu[180] conferă semanticii

---

[178] Ludwig Wittgenstein, *Tractatus logico-philosophicus*, 2.05, 2.06 şi 4.0312; pentru comentarii, cf. şi Botezatu 1973: 191.

[179] Cf. Coşeriu 1964 şi Coşeriu 1986: 85-86.

[180] Cf. Ivănescu 1981.

Scanned with OKEN Scanner

un statut aparte în cadrul raportului dintre logică şi lingvistică.

De asemenea, esenţial este că, în încercarea sa de a ajunge la o împăcare cu realitatea lucrurilor, un semantician ca Tullio de Mauro consideră că Wittgenstein se opreşte la avantajul oferit de definiţia sensului ca întrebuinţare[181].

În efortul realizării definiţiilor, complexul care rezultă pune în valoare, printre multe altele, trei mari categorii ale negaţiei. Dintre acestea, primele două au fost şi sînt explicit studiate în diverse lucrări de specialitate; cea de a treia categorie este mai mult implicită, teoretizările cu referire directă avînd un caracter fie corelativ, fie întîmplător.

Prima categorie, fel sau tip de negaţie este numită cînd gramaticală, cînd sintactică, fiind vorba de ceea ce logicienii numesc negaţie formală. Este, de altfel, categoria avută în vedere de lingvişti în primul rînd, ea constituind subiectul a nenumărate studii de referinţă din domeniul gramaticii. În context sintactic sau morfologic, indicii adverbiali (*nu*, *nici*, *fără* şi alţii) sau prefixele (*ne-*, *des-*, *a-*, *in-* etc.) sînt elemente caracteristice pentru tipul pomenit de negaţie.

O a doua categorie este constituită de ceea ce am putea numi negaţie stilistică. Mă refer la diverse categorii de conotaţii care creează contradicţia tipică, necesară existenţei negaţiei. Aceste conotaţii sînt incluse de retorică şi de stilistică în diferite tipuri de figuri. Este vorba, mai ales, de aşa-numitele figuri ale ambiguităţii. Situaţiile în care, ca să luăm un caz, se exprimă ca fiind urît ceea ce e de fapt frumos, rău ceea ce e de fapt bun, sau invers, se bazează pe o negaţie implicită, explicitată la nivel stilistic. Un astfel de mecanism acţionează în situaţii clasificate de retorică (în funcţie de diferenţa realizărilor) drept amfibologie, asteism, cleuasm, paradox, oximoron ş.a. De exemplu, mult citata aserţiune de tip afirmativ-

[181] Cf. Mauro 1978: 189.

Scanned with OKEN Scanner

exclamativ: *Cine a mai văzut babă frumoasă şi copil cuminte?!* (bazată pe puternicul caracter oximoronic al „babei celei frumoase") cuprinde, de fapt, structuri negative care se pot formaliza fie ca „Nu există babă frumoasă şi copil cuminte", fie „Copilul nu este cuminte, aşa cum nici baba nu este frumoasă" (sau alte posibilităţi combinatorii).

Intervine aici o altă clasă de mărci ale conotaţiei stilistice, mărci tipice ale unei intonaţii care marchează negaţia prin conectorii exclamativi-interogativi ai indignării ori ai batjocurii: *Cine ţi-a spus că stiloul ăsta scrie bine?!* sau *Ăsta este un stilou care scrie bine?!* ceea ce înseamnă că „Stiloul ăsta nu scrie bine" sau „Ăsta nu este un stilou care scrie bine".

În lucrarea mea mă opresc asupra celui de-al treilea tip de negaţie, cel mai implicat în relaţia *lingvistică – logică* din punctul de vedere al semanticii. Pentru delimitarea materialului exemplificator mă voi ocupa de structurile semantice verbale.

Pentru a contura direcţia analizei, menţionez că manifestarea gramaticală a ceea ce am putea numi *negaţie semică* (ori internă, sau implicită) este afirmativă. Astfel, *lasă uşa!* înseamnă, în primul rînd, „nu o atinge", „nu pune mîna pe ea", „nu-i modifica poziţia în care se găseşte"; *lasă-mi creionul* înseamnă: „nu-mi lua creionul"; *tramvaiul s-a oprit* este echivalent cu „nu mai merge", „nu mai funcţionează"; *rămîi!* este înregistrat ca „nu pleca", „nu mă părăsi"; *şi-a încetat plînsul*, drept „nu mai plînge"; iar dacă *X a renunţat să facă, să dea, să ia ceva* înseamnă că X „nu mai face, nu mai dă, nu mai ia acel ceva".

Sînt necesare aici cîteva specificări.

În primul rînd, apare clar faptul că este vorba de nivelul conceptual-logic al structurilor semice de prim rang ale cuvintelor studiate (verbe, în cazul nostru). E evidentă relaţia sinonimie – antonimie, în care seria sinonimică, de maximă utilitate pentru reprezentarea noţiunilor verbale, se formează

Scanned with OKEN Scanner

pe baza negării seriei antonimice. Mă refer la acei termeni ai unei relații antonimice care sînt „dispuşi egal şi simetric pe axa reprezentată de dimensiunea semantică comună. Antonimia se stabileşte între două unități situate echidistant pe o axă semică"[182].

Ar putea exista tentația de a considera că totdeauna „a face sau a suporta o acțiune" înseamnă şi „a nu face sau a nu suporta orice altă acțiune", situație care ar duce la o exacerbare a seriei sinonimice. Sigur, *a merge* poate fi şi „a nu sta jos, sau în picioare", „a nu se odihni"; *a mînca* poate foarte bine corespunde lui „a nu sta flămînd", „a nu bea", chiar „a nu merge", pînă la „a nu dansa" (*Toți dansează la petrecerea asta, numai tu mănînci* [sic!]). Însă acest tip de echivalențe semantice fie frizează absurdul, fie au un aspect cu totul şi cu totul particular, unic, lipsit de gradul de generalitate necesar unei sinonimii echivalente definiției logice. Această definiție reprezintă semnificația directă „dedusă din reflectarea pură şi simplă a unei realități" (Coteanu ²1981: 235).

8.2. În demonstrația de față interesează categoria de verbe care, în forma lor afirmativă, corespund la nivel logico-semantic unei negații. Pentru lexicul românesc, această încărcătură negativă este marcată în lucrările de specialitate, în diverse cazuri particulare, mai ales pentru categoria adjectivelor: *strîmb* („în opoziție cu *drept*"), *urît* („care este lipsit de frumusețe").

Urmărind nivelul logico-semantic al verbelor cu formă afirmativă, marchez cu plus acele unități semantice care corespund, şi la nivelul analizat, unei afirmații. Bineînțeles, aceste unități sînt majoritare în limbă: *a fi*, *a avea*, *a vrea*, *a putea*, *a privi*, *a simți*, *a zbura* şi toate celelalte. Există încă o categorie de verbe care, conform relației urmărite, pot fi marcate cu zero sau cu minus; sînt verbele limitării, ale delimitării, ale interdicției; cele ale stagnării, ale neparticipării. Subliniez

[182] Coteanu/Forăscu/Bidu-Vrânceanu 1985: 108.

Scanned with OKEN Scanner

faptul că multe dintre aceste verbe se află în relație de sinonimie unele cu altele. Respectivele lexeme pot fi numite „ale negației implicite". Este vorba de: *a înceta, a încheia, a închide, a întrerupe, a lipsi, a opri, a părăsi, a rămîne, a renunța, a sfîrşi, a termina* ş.a. Din această grupă, verbul cel mai extins este *a lăsa*.

Tradiția lexicografică de tip european conține, ca literă de lege în normativele sale, indicația expresă de a evita definirea sensurilor prin formulări negative. Justificarea este deplină şi indicația absolut necesară, cîtă vreme definiția lexicografică aparține obligatoriu registrului neutru al exprimării, iar „negația e una din părțile discursului care este cel mai influențată de emoție" (Wartburg 1958: 46).

În ciuda acestei cerințe, categoria lexemelor negației implicite primeşte frecvente explicații în registrul negativ. Nu este vorba aici de imposibilitatea de a găsi în seria sinonimiei o construcție a definiției în registrul pozitiv, ci de faptul că primul rang al nivelului logic este negativ şi lingvistul lexicograf încearcă să surprindă cît mai pur şi explicit acest nivel: *a înceta* „a nu mai continua o acțiune"; *a întrerupe* = *a înceta*; *a lipsi* „a nu (mai) fi, a nu (mai) exista, a nu se (mai) găsi acolo unde în mod normal trebuia să fie"; *a opri* = *a înceta*; *a părăsi* = *a înceta, a lăsa*; *a rămîne* „a nu schimba sau a nu părăsi un loc"; *a renunța* „a înceta de a mai face ceva"; *a sfîrşi* = *a înceta*, vezi „a nu mai avea nimic de spus"; *a termina* = *a sfîrşi* (secvențele explicative sînt extrase din definițiile din ²DEX). Afirmația este valabilă pentru toate lexemele mai sus pomenite.

Repet (cu riscul receptării afirmației mele ca fiind o pledoarie *pro domo*): cel mai semnificativ este cazul lui *a lăsa*.

8.3. În DA, Sextil Puşcariu începe articolul *a lăsa* cu următorul comentariu: „*A lăsa* cuprinde în primul rînd o idee negativă: «las cînele» – ca şi latinescul *canem laxare* – însemnează «a nu mai ținea cînele legat» şi, prin urmare «a-i da drumul», «a-l slobozi». Această idee exprimată prin *a lăsa* nu

Scanned with OKEN Scanner

poate fi redată decît printr-o expresie negativă". Comentariul este deosebit de semnificativ, semnificativ fiind şi faptul că dintre cele 107 disocieri semantice făcute în numitul dicţionar aproape 50% cuprind în definiţii formulări negative.

În seria nouă a Dicţionarului Academiei, DLR, procentul sensurilor care cuprind un nucleu logic negativ creşte spre 60%. Proporţia se dovedeşte impresionantă, mai ales dacă ţinem seama de faptul că unele din nucleele semantice majore ale verbului, am văzut în capitolul anterior, au nivelul logic structurat pozitiv pornind de la un etimon diferit de *laxare* şi *relinquere* – aceste două verbe latineşti conţinînd originar un semantism „negativ". Nu conţin un asemenea semantism zonele semice factitive, sinonime cu *a face* (vezi **II.2.2**, **2.3**, **2.4**, **4.3.1** etc.), sau cele incoative, în care verbul este sinonim cu *a începe* (vezi **II.6**), sau sensurile „coborîrii spaţiale" (vezi **II.5**).

Latinescul *laxare*, ca întreaga sa arie romanică, înglobează ca semă de bază în nucleele semantice esenţiale negativitatea.

Astfel, aproximativ o treime din evoluţiile semantice ale cuvîntului sînt dezvoltate pe ideea de „părăsire, separare, desprindere". De exemplu: în *Ion o lasă pe Maria*, acţiunea corespunde lui *a părăsi*, care face parte dintre lexemele negaţiei implicite anterior enumerate şi care poate fi explicitat prin „Ion nu mai stă, nu mai trăieşte, nu mai face casă comună cu Maria".

Ia să lăsăm steagurile, Ghiţă! întîlnim în piesa lui Caragiale, adică „să nu mai ţinem cont, să nu mai pomenim, să nu mai discutăm despre ele" (fiecare exemplu reprezintă categorii amplu utilizate în limbă).

De altfel, în descrierea amănunţită a verbului (din **II.B**), acest tip de exemple abundă. Citărm din Asachi: *Bătrîna lasă din mînă furca şi fusul*, ceea ce înseamnă că „nu le mai foloseşte". Utilizarea deosebit de frecventă a unor expresii precum *lasă-mă-n pace!*, *lasă-mă!* se explică analitic prin „a nu mai acţiona asupra cuiva" (fizic sau psihic). Apoi: *Au lăsat*

Scanned with OKEN Scanner

şoseaua şi au luat-o peste mirişti apare la Marin Preda sau la Miron Costin avem: *Au lăsat noaptea Sibiiul şi au ieşit la Cluj*, ambele citate fiind încadrate (în poziţii diferite) în sensul des utilizat „a nu mai străbate în cadrul unei deplasări spaţiale o anumită direcţie" (cf. **II.B.1.13**).

Numărul semelor cuprinse în sensuri sau supra-sensuri explicate prin intermediul negaţiei este aşadar extrem de mare. Mai apar, în această idee, definiţii ca: „a nu mai avea o trăsătură (urîtă) de caracter, o anume stare de spirit, sufletească sau fizică, un obicei, un năravʺ etc.:

N-au mai spus şi alţii lumii de-a ei rele să se lese? (Eminescu).

Ei, astîmpără-te, omule, şi lasă odată mofturile (Caragiale).

S-a lăsat de beţie, de tutun

sau „a nu mai rezista, a ceda, a descuraja":

Fiind el atît de sîngerat, s-au lăsat (Anonimul Cantacuzinesc)

ori „a nu mai merge sau funcţiona":

Mă lasă picioarele, inima.

Mă lasă maşina.

Este evident că negativitatea etimologică a cuvîntului analizat e un element extrem de productiv în cazul limbii române.

Această forţă a fenomenului semantic în discuţie a fost activă din latina populară. Conform celor afirmate de Ivănescu, Puşcariu, Densusianu, Candrea şi alţii, cît şi conform evoluţiilor lexemului în toate limbile romanice, am văzut şi în **I.1**, **I.2** etc. că, paralel cu trecerea, în latina populară, a lui *-cs-* intervocalic la *-ss-*, s-a produs absorbţia sensurilor lui *relinquere*, de exemplu, de către cele ale lui *laxare*. *Relinquere* va suferi un proces lingvistic de involuţie, reducîndu-se în limbile romanice mai ales la ideea de „relicvă". Procesul lingvistic va fi fost reciproc, în sensul că potenţialitatea creativă a lui *laxare* va fi dus la reducerea lui *relinquere*, aşa cum involuţia acestuia din urmă va fi permis extinderea celui dintîi. Ceea ce

Scanned with OKEN Scanner

mi se pare important este faptul că unirea celor două categorii semice s-a făcut şi în jurul unei negativităţi implicite. Aceasta a funcţionat ca o forţă internă centripetă, care a atras din ambele direcţii structurile înrudite logic. Astfel, ideile „muiere, relaxare, cedare, destindere, extindere şi desfacere" ale lui *laxare* s-au continuat de la sine (un sine al tipului de gîndire indo-europeană, bineînţeles) cu acelea de „desfacere, separare, părăsire" ale lui *relinquere*.

În această manieră argumentativă, se poate avansa ipoteza că motivaţia strict lingvistică a subordonării semantice a lui *relinquere* faţă de *laxare* (stabilitatea verbelor de conjugarea I, extinderea dialectală a vechilor graiuri latine etc.) poate fi susţinută şi de modalitatea structurării logice a semelor negative care se determină concesiv din aproape în aproape.

§9. Ambiguitatea

În continuare, voi readuce în discuţie punctele de ambiguitate lingvistică ale verbului *a lăsa*.

Ce reprezintă, de fapt, această ambiguitate la nivelul disociativ al analizei de faţă?

Cercetarea filologică s-a apropiat de ambiguitate din mai multe direcţii. Retorica a clasificat figurile ambiguităţii corelîndu-le fie pe dominanta pur lingvistică, fie pe aceea semantico-logică. Stilistica urmăreşte, prin procedeele sale specifice, individualizările funcţionale ale figurii implicate în structura unui limbaj. Poetica proiectează procedeul spre funcţionările esteticului artistic. Toate aceste dispersii şi concentrări succesive evoluează în funcţie de viziunea filosofică a cercetătorului, de structura logică a tipului său de intelect şi de nivelul textual al secvenţei de analizat avute în vedere. Teoria recepţării şi cea a poieticii nuanţează aceste viziuni asupra ambiguităţii, amplificîndu-le numărul, ca în proiecţia infinit izomorfă a imaginii din oglinzi paralele.

Scanned with OKEN Scanner

Literatura artistică engleză beneficiază de una dintre cele mai profunde şi extinse analize ale ambiguităţii existente la ora actuală în arealul poeticii, lucrarea lui W. Empson (1986).

Cel mai aproape de nivelul care ne interesează, cel lingvistico-semantic, se află retorica în accepţia ei clasică – de gramatică a figurilor. Diversele „extinderi", nenumăratele „generalizări", „lărgiri ale sensurilor" – procese semantice mereu invocate în lexicografie – cuprind, de cele mai multe ori, tipuri catachretice de metonimie, sinecdocă, enalagă, în special metaforă etc. *X îl lasă pe Y în pace* evoluează prin mărunte salturi sinecdotice spre *X lasă mîna lui Y, îl lasă de mînă, de haină*; apoi se poate invoca transferul spre metonimic şi metaforic: *X lasă teoriile, ideile, principiile lui Y în pace, cărţile acestuia, idealurile, castelele de nisip* pe care el şi le clădeşte în manieră donquijotescă ş.a.m.d. În felul acesta, figura întreţine în mod evident o serie de tipuri de ambiguitate. Ironia, ca figură a ambiguităţii retorice, reprezintă cea mai limpede dovadă.

Ambiguitatea, în acest caz, corespunde unui „pas" semantic receptat ca atare în comunicare, conştientizat şi valorificat. De exemplu, cînd se spune: *l-a vindecat de băutură*, între *a vindeca o boală* şi *a vindeca un năravu (un viciu)* se creează o deplasare semantică ce cuprinde, în resorturile sale, o posibilă interpretare lingvistico-retorică (la nivelul popular al limbii, în limbajele neartistice) ce decodifică evoluţia semantică menţionată ca avînd drept suport ironia ca figură a ambiguităţii. Aceeaşi ironie funcţionează la fel şi în cazul lui *a vinde* (ca să mai luăm un exemplu): *se vinde limbutul celui tăcut* („se dă de gol").

Nu acest palier analitic ne interesează acum. **Nu** în această accepţie retorică utilizez termenul de *ambiguitate*; aceasta, ca figură lingvistică, nu reliefează faptele la nivelul de generalitate şi cu pregnanţa funcţională care mă preocupă.

Scanned with OKEN Scanner

Voi utiliza ambiguitatea pentru a desemna o zonă de concentrare lexematică axată (aşa cum am semnalat la sfîrşitul capitolului **II.B.2.3**) pe o glisare, o polidirecționare a sensului care creează, atît emițătorului, cît şi receptorului, răzgîndiri şi indecizii. Acestea, atunci cînd pot fi limpede disociate, au nevoie, de multe ori, pentru a fi înțelese, de contexte largi, extralingvistice, de tip psiho-social („naratologice", „referențiale", „mentaliste").

Ne găsim în fața unor suprapuneri semantice care cuprind două sau mai multe seme neutre, denotative, nemarcate stilistic, cu sensuri confundabile în anumite contexte. Avem de-a face cu puncte de efervescență **polisemantică**, puncte care generează extensiuni lexematice şi înglobări lexicale şi care funcționează ca nişte mase semantice de absorbție, înghițind şi comasînd diverse unități semice aflate în preajmă.

Nu consider suprapunerile sau înglobările noționale ca aparținînd ambiguității lingvistice (pe care o voi identifica strict la nivelul respectiv, cel lingvistic). De exemplu, între ideea cedării, a relaxării, a destinderii şi ideea aşezării există noțional suprapuneri clare. Cînd *Ion se aşază pe scaun*, el se destinde, se relaxează. Faptul că unele din rezolvările lexicografice au inclus „aşezarea" sub sensul „muierii, destinderii" demonstrează evidența acestei suprapuneri (cf. [1]TDRG II.3)[183]. În acest caz nu poate fi vorba de ambiguitate pentru că limba operează disocieri ferme, incluzînd sensului spațial întotdeauna determinanți locali. *Ion se lasă* nu poate fi decodat ca „se aşază" dacă nu este urmat de un complement circumstanțial de loc (*Ion se lasă jos, pe scaun, pe pat*).

---

[183] Mai frecventă este înglobarea sensului „a micşora costul (inițial al) unui produs" în ideea semantică a coborîrii (cf. *supra*, **II.B.5.**) – rezolvare întîlnită în DL (sensul nr. 9) sau în [1, 2]DEX (sensul nr. **6**) – şi nu în aceea a cedării, destinderii (cf. *supra*, **II.B.4.**) cum se procedează în Scriban sau în DA.

Scanned with OKEN Scanner

9.1. Primul nucleu semic al ambiguității glisează între zone ale celei dintîi idei semantice, „a separării, părăsirii, despărțirii" și elemente ale ideii semantice numărul 3, „a permisivității".

Există doi factori favorizanți:

1. negația semică implicită care este prezentă în ambele zone semantice (ideea semantică **1** și ideea semantică **3**). *Ion o lasă pe Maria* „o părăsește" implică *Ion* ***nu*** *mai stă cu Maria sau nu mai vrea să stea*; *Ion o lasă pe Maria [să...]* „îi permite", implică ***nu*** *se opune,* ***nu*** *o oprește*;

2. elipsa gramaticală a completivei directe, care amplifică arealul posibilităților combinatorii. Sigur, suprapunerea se produce cu intensitate în anumite puncte semice caracterizate prin frecvență înaltă și extindere dialectală, puncte dintre care cel mai relevant este alcătuit din suprapunerea dintre semele **II.B.1.3** ↔ **II.B.3.1**, respectiv „a nu mai acționa fizic sau (și) psihic asupra cuiva sau a ceva; a da pace, a nu mai ține, a da drumul, a nu (mai) sîcîi, necăji" ↔ „a permite, a da voie, a da libertatea sau posibilitatea; a îngădui, a consimți; a nu se opri, a nu împiedica". Acel *lasă-mă!* (pe larg comentat în **II.B.1.3.1**), dublu decodat în contextele imperative, eliptic-disfuncționale ale limbajului familiar, declanșează de sute de ani în vorbirea românului aceleași rupturi comunicațional-afective pe care echivalenții săi romanici (fr. *laissez-moi!*, *lâche moi!*, it. *lascia-mi!*, sp. *deja-me!*) le creează în întreaga Romanie. Este efectul unei comunicări în plină criză existențială. De aceea, apelul la un context semiotic (grai, gest, referent social etc.) ceva mai larg, care ar limpezi cu ușurință mesajul, nu se face în cele mai multe cazuri. *Lasă-mă!* „permite-mi/dă-mi voie" și *lasă-mă!* „dă-mi drumul" ajung să însemne, în strigăt, același lucru. Astfel, cele două seme se înglobează, absorbindu-se reciproc, și această absorbție atrage după ea o întreagă suită de posibilități analogice care se manifestă prin **ambiguizare**. În felul acesta, *îi lasă mîna* înseamnă atît „îi

inv. 182329

Scanned with OKEN Scanner

dă drumul", cît şi „îi permite să şi-o retragă". Faptul că suprapunerea poate continua este evident, pentru că apar, de exemplu, în continuare, şi implicări ale semei **1** (cf. **1.6** „a da, a încredința ori a oferi cuiva un element concret"): *îi lasă cartea, chitara...* = „i-o dă", dar şi „îi permite s-o folosească".

9.2. Al doilea nucleu al ambiguității semice a lui *a lăsa* se formează în jurul suprapunerilor care apar între ideea semantică numărul **5**, cea a mişcării coborîtoare, şi ideea numărul **1**, cea a părăsirii.

Suprapunerile pot fi identificate în două puncte.

Astfel, cînd cineva *lasă cartea pe masă* = 1) „o aşază" (cf. **II.B.5.2.2**) şi 2) „nu o mai foloseşte" (cf. **II.B.1.9**). Ambele intenționalități sînt valabile, factorul decizional clasificant fiind de natură temporală, pentru că spațialitatea uniformizează semele.

De asemenea, cînd cineva *lasă un lucru în poală* = 1) „îl aşază" (cf. **II.B.5.2**) şi 2) „îşi încetează activitatea făcută cu sau desemnată de lucrul respectiv" (cf. **II.B.1.12**), ceea ce este acelaşi fapt cu „nu mai foloseşte respectivul lucru" (cf. **II.B.1.9**). Spațialitatea şi temporalitatea devin relativ irelevante pentru o eventuală disociere semică. În acest scop, capătă importanță natura obiectului alături de cauzalitatea evenimențială.

9.3. Cele două nuclee de ambiguitate semică menționate mai sus pleacă amîndouă de la prima idee semantică. Realitatea aceasta este aceea care mi-a impus, în viziunea descriptivă asupra verbului nostru, amplasarea ideii „părăsirii, separării, despărțirii" pe locul prim – a se compara astfel cu viziunea lingvistică propusă de DA şi [1,2]TDRG, care oferă opțiuni diferite.

Suprapuneri şi diferite grade de asemănare semică au fost adesea semnalate pe parcursul capitolului anterior. De fiecare dată, structurile semice puse în relație cuprind şi un element

Scanned with OKEN Scanner

sau altul al ideilor semantice **1** şi **5**, antrenate în procesul ambiguizării.

Trecînd succint în revistă comentariile făcute în cadrul amănunțit al descrierii, semnalăm suprapunerile (cf. **II.B**): **2.4** ↔ **1.2**; **2.5** ↔ **1.2.1** şi **1.14**; **2.5.1** ↔ **1.2.1**; **4.3** ↔ **1.3**; **6.5** ↔ **5.1**. Exemplificările acestor corelații pe care le-aş putea face între respectivele suprapuneri ar reprezenta o simplă reluare a comentariilor făcute în **II.B** în fiecare paragraf semnalat.

9.4. Doresc să insist asupra unor considerații teoretice enunțate şi argumentate punctual în **§3** al prezentului capitol.

Ambiguitatea este numai unul dintre aspectele polisemiei. De exemplu, polisemia lui *cap* din *cap de pod* („capăt") şi *cap al armatei* (formulă învechită, „căpetenie") nu implică ambiguitate în accepția în care disociez aici noțiunea respectivă. Ambiguitatea presupune totdeauna o confuzie mereu actualizată, conținînd un grad de apropiere semică extrem de mare, apropiere care, la nivelul imediat de generalizare, duce la identitatea celor două seme. Distingerea semelor ambiguu dependente se face într-un timp doi al delimitărilor noționale, timp care presupune (şi) disocieri afective.

Insist asupra sensului în care folosesc termenul *ambiguitate* pentru că noțiunea respectivă, aşa cum am delimitat-o mai sus, s-a dovedit relevantă nu numai pentru verbul *a lăsa*. Toate verbele extinse polisemantic (*a vinde*, *a lepăda*, *a vindeca* etc.) pe care le-am analizat relevă un anume fapt. Este vorba de legătura intrinsecă – sub formă de raport direct proporțional – pe care am remarcat-o între, pe de o parte, amploarea şi gradul de generalitate a nucleelor de ambiguitate semică şi, pe de altă parte, extinderea diatopică, diafazică şi diastratică a unui verb. **În limita coeziunii moleculare a unei unități lexicale, ambiguitatea astfel disociată asigură unui verb perenitate, capacitate de înglobare şi elasticitate semică.**

Scanned with OKEN Scanner

Mă feresc să-mi extind considerațiile asupra altor categorii decît aceea a verbului. Nu dau curs tentației de generalizare în afara prezentului „perimetru lexical" pentru că, așa cum am afirmat la începutul cărții (cf. *Introducere*, **§2**), experiența de lingvist lexicograf m-a învățat că, la nivel semantic, excepția se poate ivi oricînd şi, odată ivită, ea nu confirmă regula, ci o răstoarnă.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

ÎN LOC DE CONSIDERAȚII CONCLUZIVE

IMPRECIZIE ŞI COMPREHENSIUNE

Conotațiile, afectivitatea limbajului familiar, poeticitatea moştenită în limba populară sau construită artistic în limba literară, negația semică, ambiguitatea –, toate acestea reprezintă o sumă de caracteristici lingvistice încadrate într-un perimetru semantic niciodată rece, direct ori simplu sesizabil la nivel rațional. Aceste caracteristici ale actului vorbirii (în sens pragmatic), cristalizate de uz în fapte de limbă (în sens clasic lingvistic) determină în mare măsură caracterul *imprecis* al comunicării. Imprecizia este avută în vedere în limitele unei comunicări realizate, prin urmare acolo unde ambiguitatea *nuanțează* funcțional-contextual elementul lexical la nivel semic. Înțeleg prin *imprecizie* ceea ce se înțelege adesea[184] prin această caracteristică a comunicării lingvistice, respectiv: calitatea limbajului de a exprima, în cadrul relației locutor – interlocutor, în perimetrul unei limbi bine determinate, idei personale, stări şi sentimente subiective prin aproximare conceptuală care permite racordări reciproce de tip comprehensiv între persoane. Cum s-ar spune mai simplu, ne putem înțelege unii pe alții pentru că nu ne exprimăm în mod absolut exact.

---

[184] În mod implicit, este avut în vedere acest aspect în Saussure 1995: 22, 28, 29, 262 sau în Bloomfield 1970: 250, 258, 263, ori, explicit, în Shibles 1971: 31.

La nivel conversațional există o conștientizare comunicațională permanentă a acestui aspect. Ea se manifestă prin multe mijloace lingvistice, adesea (dar nu totdeauna) dominate fatic, (analizate în studii de specialitate performante, îndeobște cunoscute – nu este aici locul amănunțirii bibliografic-argumentative a chestiunii), dintre care voi menționa numai două: cantitatea apreciabilă a interogativelor „de certificare, de asigurare, de verificare" centrate pe verbele cunoașterii (*înțelegi?*, *pricepi?*) și elementele adverbiale ale preciziei și confirmării (*exact*, *precis*, *sigur*, *în mod cert*, *limpede*, *cu certitudine*, *perfect* sau – obsesia ultimului deceniu – *corect*).

Des cercetate pe tărîmul limbii române, conotațiile (și toate celelalte elemente menționate), studiate în lucrare la nivel lingvistico-semantic, au fost sistematizate din diverse puncte de vedere, niciodată însă pînă acum și din perspectiva completă a masei lexicale a dicționarului tezaur al limbii noastre. În mod evident, DA și DLR reprezintă pentru limba română, la ora actuală, cea mai bogată sursă semantică adunată sistematic și structurată din punct de vedere lingvistic cu fermitate.

Limba română este inegal prelucrată lingvistic. Are gramatici performante, o ortografie elaborată cu asupra de măsură. Fără discuție, caracterul specific al limbii române în areal romanic este marcat și analizat. Istoria limbii române, gramatica limbii române, partea „dură", „osoasă" (dacă mă pot exprima astfel) este vizualizată sistemic în cea mai mare parte, și este suficient să amintesc aici lucrări ca MDA, [1,2]DOOM sau [1,2]*Gramatica limbii române*. În schimb, partea „cărnoasă", „efervescentă" a limbii – semantismul limbii române – are cele mai multe goluri analitice, dacă urmărim comparativ limbile romanice. Este un fapt știut și asumat de specialiști. Din această perspectivă mai ales, limba română continuă să ofere cele mai multe surprize. Generalizări cunoscute și acceptate sînt adesea desfăcute și redimensionate atunci cînd elementul românesc intră în ecuația extinsă semantic[185].

[185] Un exemplu relevant al lucrărilor din ultimul deceniu este reprezentat de cercetările Evei Buchi legate de influența rusă asupra limbilor romanice (Buchi 2000, 2003, 2006).

Scanned with OKEN Scanner

Pe de altă parte, prelucrarea informatică a limbii române dispune de una dintre cele mai bine puse la punct tehnologii.

Prelucrarea clasică a datelor semantice vizualizate lingvistico-lexicografic în perimetrul limbii române suferă astăzi un explicabil moment de congestionare datorită necesității imperioase a finalizării *Dicționarului* tezaur al *limbii române* (supranumit Dicționarul Academiei), finalizare care sudează cercetări lexicologice de pe parcursul a peste şaptezeci de ani (dacă nu luăm în discuție încercările lexicografice eşuate ale lui B.P. Hasdeu şi cele întrerupte ale lui Alexandru Philippide).

Tehnologia informatică românească, avansată la nivel mondial, a început deja să se implice[186] în structura semantică a ceea ce va putea fi *Dicționarul informatizat al limbii române*, unificat (DA + DLR) şi actualizat.

S-a întîmplat să mă găsesc printre acei lingvişti români aflați la impactul direct dintre două modalități de analiză şi prelucrare, clasică şi informatizată, a limbii române la nivel lexicografic.

Efortul adaptării tehnologice (care pare a conferi filologului frustrări şi înțelegeri cel mult parțiale) este dublat, în cazul lingvistului semantician, de satisfacția revizualizării, a „disecării" lexematice în procesul de introducere prelucrată în memoria computerului a limbii române[187]. Procesul respectiv poate crea revelații ale unor fapte, dacă nu întru totul noi la nivel general lingvistic, cu certitudine nou aşezate în „discul

---

[186] Cf. Tufiş/Filip (2002), Cristea (2005), Haja/Dănilă/Forăscu/Aldea (2005), Florescu ([a]2006).

[187] Este altceva decît revizualizările chomskyene, sau fillmoriene generativiste şi transformaționaliste, pentru că disocierile pe care le-am avut în vedere în această lucrare s-au desfăşurat la nivelul unei lingvistici dominant clasice (istoria limbii) şi structuraliste, cu scurte întreprinderi experimentale la nivelul stilisticii diacronice, la acela al semanticii prototipale şi la nivel pragmatic.

Scanned with OKEN Scanner

dur" al specialistului românist. Mă refer aşadar la felul în care se poate înţelege/reprezenta/vizualiza acum faptul că imprecizia semantică, marcă a elasticităţii unei limbi, este una dintre condiţiile sale de comunicabilitate. Comunicarea cu maşina-computer, lingvistic transpusă, reprezintă, pentru tehnologia înaltă a limbajelor computaţionale, o permanentă provocare *şi* pentru că acest tip de comunicare se împiedică mai ales de factorul familiar şi de suita de conotaţii ale limbii.

Efortul unui lingvist se îndreaptă spre disocierea cît mai precisă şi argumentată a faptelor analizate, fie acestea studiate clasic structuralist ori în cadrul pragmaticii care urmăreşte procesul actului de vorbire, al actului conversaţional. Prin urmare, indiferent de direcţia exegetică îmbrăţişată de lingvist, acesta îşi poate desfăşura analiza numai prin accederea spre exactitate, precizia în argumentaţie şi în exactitatea redării corpusului lingvistic studiat. Se „lovesc" de această nevoie a argumentaţiei şi cele mai antipozitiviste curente şi atitudini. Viziunea holistică, integralistă, analizele de tip hermeneutic translate exegetic la nivel lingvistic, imersiunile în substanţa nu neapărat lingvistică a cuvîntului, toate acestea se cer susţinute argumentativ; corectitudinea şi frumuseţea argumentaţiei ţin şi acum de minuţia, adevărul şi precizia faptelor.

În acelaşi timp, prelucrarea informatică a faptelor de limbă se face într-un permanent efort de a „sensibiliza" unealta cu ajutorul căreia se face introspecţia. Computerul, pentru că de el este vorba, trebuie învăţat (prin achiziţionări lexicale ample, cu ajutorul unor instrumente din ce în ce mai performante computaţional) un limbaj mai puţin precis, fix, insensibil la inerentele aproximări şi ambiguităţi ale limbajului omenesc. Direcţia de avansare a informaticianului se constituie într-un fel de luptă susţinută în sens oarecum invers aceleia întreprinse de lingvist, datorită preciziei limbajului informatic care dă prea multe erori în prelucrarea/redarea

Scanned with OKEN Scanner

informatică a acestor caracteristici determinate de elasticitatea limbajului omenesc. În acest sens, m-am referit în capitolul al II-lea la ratările succesive ale celebrului test Turing care urmăreşte posibilitatea fiinţei omeneşti de a discuta liber, în ecuaţiile unei bune familiarităţi, cu maşina-computer. Şansele de a rezolva în mod definitiv această problemă sînt nule. Sau, ca să mă exprim mai *exact*, ar fi bine să fie nule, pentru că aflarea unei soluţii matematico-informatice a acestui dialog ar însemna nici mai mult, nici mai puţin decît surprinderea resorturilor afectivităţii şi sensibilităţii omeneşti, adică (translînd faptele) ar reprezenta o punere în ecuaţie a sufletului – ceea ce logic, biologic şi teologic este imposibil.

Tot ce se poate face – şi se face în permanenţă – reprezintă efortul veşnic al cunoaşterii, care, fără impertinenţe finaliste ori absolutiste, deschide lumi neaşteptate şi elasticizează gîndirea umană întreţinîndu-i dezvoltarea.

S-ar părea că am ajuns prea departe cu speculaţiile de faţă. Totul a plecat de la observarea modului în care acest concentrat de geniu uman, computerul, se blochează în faţa unui simplu punct, alertîndu-te rece „eroare fatală [fatal errors]" în Word-ul (sau Linux-ul, Latex[188]-ul etc.) existenţei noastre cotidiene. Înlemnirea corectivă a uneltei informaţionale dezlănţuie, în toate limbile lumii, cele mai fierbinţi cuvinte ale utilizatorului. Respectiva revoltă (aparent nejustificată şi profund „infantilă") a omului în faţa preciziei computerului reprezintă, de fapt, un elogiu indirect adus potenţialului uriaş al limbajului uman.

Ne aflăm, în fond, într-una dintre ipostazele care dovedesc puterea şi forţa aproximării dumnezeieşti reflectate în elasticitatea cuvîntului omenesc.

---

[188] Numele acestui limbaj computaţional specializat pe matematică se pronunţă „lateh".

Scanned with OKEN Scanner

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

Aristotel (1970), *Poetica*, în vol. *Arte poetice. Antichitatea*, culegere îngrijită de D. M. Pippide, Bucureşti, Univers.

Avram, Mioara (1997), *Anglismele în limba română actuală*, Conferințele Academiei Române, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Avram, Andrei (1990), *Nazalitatea şi rotacismul în limba română*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Bally, Ch. (1909), *Traité de stylistique français*, vol. I-II, Paris, Librairie C. Klincksieck.

Bamberg, Michael (1997), în *The Language of Emotions*, editată de Susanne Niemeier şi René Dirven, Amsterdam/ Philadelphia, John Benjamins B.V.

Bartolotti, Ettore (1939) *L'infinito ed il limite nella matematica antica?*, în „Bolletino della Unione Matematica Italiana", I, p. 47-60 (seria a doua), Bologna.

Bateson, Gregory (1988), *Information et codage*, în *Communication et société*, Paris, Seuil.

Berceanu, Barbu B. (1999), *Negația. Sistemul negațiilor în limba română*, Bucureşti, Crater.

Bidu-Vrânceanu, Angela; Forăscu, Narcisa (2005), *Limba română contemporană. Lexicul*, Bucureşti, Humanitas Educațional.

Bloomfield, Leonard (1970), *Le langage*, tradusă din engleză de Janick Grazio, Paris, Payot.

Botezatu, Petru (1973), *Semiotică şi negație*, Iaşi, Junimea.

Brâncuş, Gr., *Graiul din Oltenia*, în LR, 1962, p. 248-260.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

RÉSUMÉ

Le livre est structuré en deux grands chapitres intitulés *La Connotation* et *Le Langage familier*. Chacun d'entre eux comprend des délimitations théoriques détaillées (de nature classique, structuraliste, doublées aussi de la perspective pragmatique ainsi que de celle prototypale d'approche de l'objet d'étude) et des analyses pratiques d'un corpus de mots étudiés des points de vue étymologique, diachronique, de la distribution dialectale et stylistique (diaphasique, diatopyque et diastratique).

Dans l'*Introduction*, on attire l'attention sur l'effort que doit faire la lexicologie roumaine, compte tenu des lacunes inhérentes qui existent et des préjugés instaurés au niveau de la communication contemporaine distorsionnée de façon tourbillonnante sous la pression des médias.

Le chapitre I, *La Connotation,* présente dans **§1** le contexte théorique du concept en question, les différentes acceptions données au terme analysé ainsi que son histoire linguistique. On présente de façon critique toute une série de recherches dont celles de Leonard Bloomfield, Umberto Eco et Catherine Kerbrat-Orecchioni. On analyse aussi la relation entre le connotatif et *l'expressif*, *le subjectif*, *l'affectif*, *le poétique*, *le figuré*, *le métaphorique*. On étudie le cadre lexical concret de quelques exemples importants traités dans le DLR.

Dans le sous-chapitre **§2**, est introduit le principal témoin lexical du livre, le verbe roumain *a lăsa* (*laisser* et *lâcher*), maintenat dans un contexte exclusivement contrastif, accompagné de l'étude de son étymologie complexe et de sa spécifi-

cité romane. On démontre comment est récupéré le mot *labo, labi, lapsum sum* (considéré pratiquement disparu dans le latin populaire et les langues romanes) au niveau de la structure sémantique étymologique du terme d'origine latin, à savoir du verbe *laxo, -are*. L'idée sémantique particulière et révélatrice du verbe roumain est celle de la „descente", idée qui renferme originellement certains éléments poétiques aussi. La démonstration soutient également l'idée concernant la fonction révélatrice du point de vue linguistique que peut avoir un lexème poétique (**§3**).

La séquence suivante **§4** présente trois études sémasiologiques détaillées des mots *a vinde (vendre)*, *veveriță (écureuil)* şi *abis (abysse)*, structurées sous la forme de trois analyses lexicales faites dans la perspective des modalités dont se combinent des points de vue historique, dialectal et stylistique les emplois de ces mots dans des registres connotatifs.

Dans le sous-chapitre **§5** il est de nouveau question du verbe roumain *a lăsa* (*laisser* et *lâcher*), ce mot étant étudié cette fois-ci exclusivement du point de vue de la distribution des sèmes impliqués de façon connotative, dans le cadre d'une analyse pratique, ponctuelle de la manière dont les marques connotatives sont regroupées autour de quelques structures lexématiques du mot analysé. On décelle trois dimensions sémantiques engendrées par la coagulation des sèmes qui sont porteurs – dans l'histoire du mot – de la charge connotative : la *dimension transformatrice* (les articulations connotatives du verbe reflètent la transformation du sujet – altération, cassure, disparition, évolution), *la dimension tensionnelle* (qui s'identifie à l'intérieur de la configuration strictement individuelle du sujet – être vivant, facteur, procéssus) et *la dimension spatiale* (qui configure le noyau connotatif le plus significatif, sous-tendu surtout par deux facteurs : le caractère spécifique roman non-accentué et la gradualité intensionnelle).

Scanned with OKEN Scanner

La séquence suivante (**§6**) s'arrête sur les mots originellement affectifs, et en guise d'exemples, on étudie et on démontre l'étymologie significative de deux lexèmes: *hahaleră* (‚rigolo, écervelé, rêveur') et *a (se) holba* (‚regarder de façon insistante, ouvrir les yeux tout grands, mater').

Si, du point de vue de l'expressivité (affective et/ou poétique), des mots comme ceux qui ont été analysés antérieurement se retrouvent – en ce qui concerne leur charge connotative – autour du pôle maximum intensif (à côté des éléments argotiques, des termes injurieux et des lexèmes poétiques), au pôle opposé on trouve les termes néologiques qui sont entrés et entrent dans la langue courante en provenant des langages spéciaux, du jargon d'un métier ou d'un autre.

On montre de façon ponctuelle la manière dont les néologismes acquièrent des valeurs connotatives à l'intérieur de leur circulation stylistique au-delà du langage qui les emprunte pour des raisons informationnelles pour la profession en question. On étudie ainsi dans le sous-chapitre **§7** – du point de vue de la circulation historique et de la distribution stylistique (avec les marques connotatives respectives) – la situation d'un groupe néologique à position spéciale au niveau de la structure néologique de la langue roumaine. Il s'agit des éléments lexicaux néologiques qui commencent par les lettres *w*, *x* et *y*, qui forment, du point de vue linguistique, une entité hétérogène dont le statut de groupe lexical est donné, dans le contexte large des néologismes, par sa structure ortographique.

Le dernier paragraphe du chapitre (**§8**) s'arrête sur le lexème originellement poétique *linişte* (*silence*), dérivé de *lin* (< lat. *lēnus, -a, -um*), avec le suffixe d'origine slave ancienne *-işte*. Afin de marquer la spécificité sémantique du lexème analysé, on étudie par la suite (de façon détaillée) tous les dérivés significatifs de la langue roumaine avec le suffixe *-işte*

Scanned with OKEN Scanner

et les termes roumains d'origine slave ancienne, slavonne, bulgare et serbe, qui représentent les mots primaires qui ont introduit en roumain le suffixe mentionné.

Le deuxième chapitre du livre, *Le langage familier,* comprend deux grands sous-chapitres : *A) Considérations générales concernant le langage familier* et *B) Considérations ponctuelles.*

Dans le premier sous-chapitre, dans l'*Introduction*, on remarque le fait que le langage familier représente une réalité linguistique souvent évoquée ces dernières dix ou quinze années, le plus souvent au niveau de l'impact fonctionnel des médias sur la langue écrite et parlée. D'un autre côté, le langage familier est visualisé aussi dans la littérature de spécialité, linguistique, comme une sorte de virus informatique qui attaque la mémoire des structures sociales parce qu'il a des propriétés qui facilitent la dispersion de l'information et l'ambiguïsation du message. De la sorte, le langage en question – étudié dans des perspectives différentes qui relèvent différemment sa substance – se trouve au centre d'intérêt de la psychologie et de la psychiatrie, des langages informatiques et des disciplines politiques.

L'identité et les traits linguistiques du langage en discussion sont dissociés du point de vue théorique (**§2**) et on présente un court historique du concept et du terme de *familiar* (*familier*). Dans la séquence suivante (**§3**), on dissocie les traits caractéristiques du *langage familier*: 1) l'oralité, 2) la charge affective moyenne et minimlale (jamais maximale), 3) l'expression détendue, libre, non-censurée, 4) le caractère conservateur. Chacun de ces traits est présenté et argumenté en détail, notamment avec des faits de la langue et de la littérature de spécialité roumaine. Le cadre de la théorie des actes de parole et de la sémantique du prototype (**§4**) ouvre la discussion sur la linguistique européenne et la linguistique américaine.

Scanned with OKEN Scanner

Le paragraphe suivant (**§5**) met en discussion la modalité lexicographique de traitement des éléments familiers et souligne une multitude de préjugés lexicologiques manifestés, malgré toutes les rigueurs de la statistique, et relevés dans le cadre de tous les traitements en format électronique d'une langue (**§6**).

Dans le sous-chapitre **§7**, on étudie toute une série de cas révélateurs, en insistant sur le rôle des *constructions fixes.*

Les récits et les pièces de théâtre de Caragiale constituent le pivot argumentatif de toute une série d'éléments révélateurs pour le rôle du langage familier dans la réalisation de l'artistique littéraire.

On conclut sur le fait que le langage familier explicité de façon exégétique comporte plusieurs aspects encore non-défrichés.

Le deuxième sous-chapitre, *Considérations ponctuelles*, comprend la description détaillée du verbe *a lăsa* en idées sémantiques, car les traits du *familier* – réalité linguistique et concept exégétique – peuvent être identifiés de façon fonctionnelle et exemplifiés clairement dans le cadre de la structure lexicale représentée par le verbe mentionné. De cette manière, le spécialiste peut suivre exégétiquement en détail, au niveau microscopique, les développements sémantiques d'une séquence lexicale roumaine.

Le mot en question se constitue en pivot central du langage familier roumain. Dans quelle mesure et jusqu'où désigne le verbe *a lăsa* la familiarité de notre épiderme détendue du point de vue sémantique, on l'explique de manière sémasiologique le long des six paragraphes suivants, où la distinction diachronique des sèmes familiers au niveau de la masse lexicale du verbe est faite aussi dans le but de l'identification des relevances fonctionnelles du familer en tant que réalité stylistique. L'analyse des séries synonymiques amplifie le cadre du démarche.

Scanned with OKEN Scanner

Dans le dernier paragraphe du livre, on réalise une étude comparative entre la langue (littéraire artistique) roumaine ancienne et la langue moderne, en prenant comme point de départ la distribution lexématique au niveau de la contrastivité diachronique du verbe *a lăsa*. On réalise une image „pointilliste" des réalités linguistiques roumaines le long des temps historiques décelables.

Les notions de *négation sémique* (**§8**) et *d'ambiguïté linguistique* (**§9**), relevées de manière applicative, représentent les deux dernières séquences exégétiques du deuxième chapitre.

Dans la dernière séquence, qui comprend plutôt tangentiellement des considérations conclusives, on rappelle le fait que, si l'histoire de la langue roumaine, la grammaire, l'orthographie et l'orthoépie de celle-ci sont visualisées du point de vue systémique avec la même minutie au niveau de toutes les autres langues romanes, le sémantisme de la langue roumaine a le plus de lacunes descriptives. C'est un fait connu et assumé par les spécialistes, du moment que les derniers volumes du *Dictionnaire Académique* de la langue roumaine (le DA et le DLR) – ouvrage qui représente pour le roumain, à l'heure actuelle, la plus riche source sémantique rassemblée de façon systématique et structurée fermement du point de vue linguistique – pourront entrer dans la circulation de la littérature de spécialité à peine l'année prochaine, en 2008. C'est aussi à cause de cela, qu'au niveau d'une étude comparative romane, la langue roumaine continue de nous réserver les surprises les plus nombreuses.

Tradus în franceză
de
Felicia Niță-Dumas

inv. 182329

Scanned with OKEN Scanner

Cristina Florescu este cercetător ştiinţific, doctor în litere, lingvist semantician, stilistician şi lexicograf la Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide" al Academiei Române din Iaşi. Publică în ţară şi în străinătate numeroase studii de lingvistică. Este autoarea primei monografii semantice a unui verb al limbii române (*Specific şi european în semantismul românescului* a lăsa. *În căutarea sensului pierdut*, Iaşi, Document, 1999). Face parte din echipa de specialişti lexicografi realizatori ai Dicţionarului Academiei, tezaur al limbii române.

Astăzi nu se mai poate trece peste amănunte. Generalizările, confirmîndu-se şi infirmîndu-se cu atîta rapiditate, presupun reluări permanente care formează mereu altă realitate exegetică. Factorul „nu se ştie niciodată" confirmă ponderea elementului minim. Treptat, nesemnificativul nu mai există. Semnificaţia esenţială este pretutindeni. Fiecare sens îşi are relaţionările sale. Conotaţiile determină viteza de rotaţie a babelianului semantic.

Dicţionarul, cu certitudine străvechi, distribuit *on line* în zilele strictei noastre contemporaneităţi, reprezintă cea mai vie şi actuală nevoie de comunicare inter- sau intra-categorială. Toate istoriile lexicografiei certifică acest fapt. Elemente revelatoare ne trimit la celebra stelă de la Rosette (un primitiv, însă eficient lexicon bilingv săpat în piatră) cu ajutorul căreia Champollion a descifrat hieroglifele, sau la faptul statistic, remarcat în ultimul timp, că cele mai consultate pe *net* ori bestsellerurile din librăriile româneşti sînt dicţionarele bilingve româno-spaniol ori italian, francez sau englez – depinde de destinaţia românului aflat în căutarea unui loc de muncă.

Dicţionarul a fost creat datorită distanţelor comunicaţionale dintre limbi, meserii, culturi. Există pentru a ajuta vorbitorul să străbată aceste distanţe.

www.editura.uaic.ro

Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" Iaşi

9789737032478

Scanned with OKEN Scanner